

З Ъ М Е С Т

	<i>Бал.</i>
Якуб Колас. Паном—ваякам	3
П. Броўка. Прамова фактамі	4
Р. Мурашка. З-пад напласту гадоў	19
С. Ліхадзіеўскі. Простае слова	34
П. Галавач. Сьвежы вецер	45
А. Лемеш. Паўстанцы	61
Я. Вазёрны. Пойдзем ліпнёвым маршам	63
А. Гараўскі. Алёнка	71
В. Сташэўскі. Присяга ў лесе.	78
Ізі Харык. Урыўкі з поэмы „Менскія балоты“	96
Ю. Таўбін. Майму пакаленьню	98
Г. Арахоўская. Трыццаць шостая	101
Ш. Росін. Вольныя палі	129
А. Юдэльсон. З поэмы „Негарэлае“	131
Н. Беліна-Падгаецкі. Забастоўка	133

Крытыка

Л. Бэндэ. Шлях поэты	157
Мік. Аляхновіч. На аванпостах пролетарскай літаратуры	178
Х. Дунец. Яўрэйская літаратура Беларусі да дня вызвалення БССР	198
Хв. Шынклер. Заквітнелі новыя нівы	203
Х. Дунец Пра некаторыя задачы яўрэйскае пролетарскае літаратуры	207

Бібліографія

С. Куніцкі. Андрэй Александровіч. Цені на сонцы	213
Н. Кабакоў. Р. Мурашка. Тысяча дзевяцьсот пяты год	214
Ю. Лявонны. Александр Жаров. Великое состязание	217

Хроніка

Вокладка работы мастака Б. Малкіна

ПРОЛЕТАРЫ УСІХ КРАЁЎ, ЗЛУЧАЙЦЕСЯ!

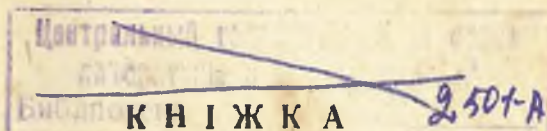
МАЛАДНЯК

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКАЯ і ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧ-
НАЯ ЧАСОПІСЬ—ОРГАН БЕЛАРУСКОЙ АСОЦЫАЦЫІ
■ ■ ■ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ ■ ■ ■

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ

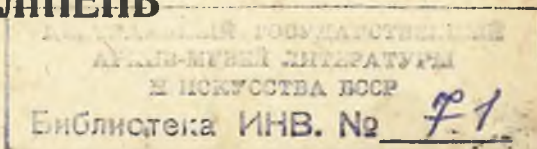
ІЛ. БАРАШКІ, П. ГАЛАВАЧА, А. ЗВОНАКА,
В. КАВАЛЯ, Я. ЛІМАНОЎСКАГА, А. МОРКАЎКІ.
А. СЯНЬКЕВІЧА

ГОД ВЫДААННЯ ВОСЬМЫ

КНІЖКА
ШОСТАЯ-СЁМАЯ

ЧЭРВЕНЬ-ЛІПЕНЬ

Надрукавана ў друкарні
„ПАЛЕСДРУК“, Гомель.
Зак. № 3160—1500 экз.
Галоўлітбел № 2420.

Паном-ваякам

Забразгалі
„Шабэлькамі“
Палкоўнікі-паны.
Ня ўрымстуюць
Пілсудчыкі:
Ім хочацца вайны.
Зьяжджаюцца,
Зьлятаюцца
Крывавых спраў майстры.
Шушукаюць,
Змаўляюцца,
Падпальваюць кастры.
Каб з дымам іх,
З пажарамі
Зноў рушыцца ў паход.
Мы ведаем
Іх намеры—
Магнатаў, ваявод.
Прадоньне іх
Палохае—
Гісторыі прысуд.
Шукаюць **НАМ**
Пагібелі,
А будзе **ІМ** капут.

Палкоўнікі,
Ваёўнікі!
Вам меч ці па плячы?
Прыпомніце-ж
Вы прыказку
Старую аб мячы!

Прамова фактамі

(Поэма)

Да дня вызвалення Беларусі ад белапалякаў

I.

Стой..
Вартавы як заведзены крочыць..
Вільня.

Лукішкі.
Пярэдні плян.

Гэта турма
—раве да паўночы
крывёю рабочых,
крывёю сялян.

На твары
ў жандара—
вялікае сьвята.

Лёзунг жандараў:
калоць
і біць!

Заціснуты ў душныя
казэматы

гэні,
вучоны,
і—
барацьбіт.

Хочуць
трупярняй живога мяса
кратамі сэрца скаваць ад бур.—
Гэта—

культура
вашае клясы
«дэмакратычнай»
за ўсе культуры.

Учора.

Сягонья.—

Астрожная брама
чорнаю пасткай,
жалезам зубоў
косьці краіны
сьвінцом надламала,
на грудзі паставіла
панскі бот.
І калі ўночы
папскія нунцыі
лягуць,
стаміўшыся бога маліць,—
краты
ірвуцца агнём рэволюцыі
на
вуліцы,
пляцы,
палі.

Дарэмна пільнуеш,
турэмнік нязьменны,
сэрца рабочых
на кожным рагу!

Думы, як зоры,
праз чорныя сьцены
стрэламі волі
бягуць.

Тут дыялектыка:
дзе радасьць,
дзе гора.

Званчэй баляваньне
— нам больш клопот.

На лякавых ботах—
сонца ня шпоры,
ашчэрыўся дратвай
юхтовы бот.

II.

Паўстань, гісторыя,
скажы!

Дрыжы ў трывозе
польскі пан!

Жывыя помнікі—
крыжы

расьпятых шляхтаю
сялян.
Над Беларусьсю
ноч была,
Пажар гуляў
замест заранкі.
Скакаў
разьюшаны улан,
хрышчоны
долярам
і франкам
Упаў чырвоны сыяг.
Ад куль
краіна з болю
сыцяла вочы.
І стаў лёс хатай
бедняку,
у сутарэньні йшоў
рабочы.
І сотняй, —
тысячамі
рук,
крычэла вуліца:
дай працу!
Жабрачкай стала
Беларусь
каля адноўленых
палацаў.
Устань, гісторыя,
скажы!
дрыжы ў трывозе,
польскі пан!
(Жывыя помнікі
крыжы
расьпятых шляхтаю
сялян).
Ішлі
ў ангельскіх паліто,
ішлі,
плявалі ў твар
чужынцы.
Стаяла вёска
сіратой

У пісягох
каля гасьцінцу.
І зольлю,
ветрамі,
марозам
шукала шчасьця
каля зор.
З-над хмурых весьніц
беглі сьлёзы,
журбою
поўніўся
прастор.
Стаяла
думаўшы аб леце,
лавіла
ўсходнюю
зару.
Ці знойдзеш ты
жывое мейсца,
каб ран
ня мела Беларусь?
За кожным—
сполах
рос парсгам,
у поле
вораг кінуў сьмерч
Па ўсіх за путніках,
дарогах
шпацыравала
госьцем
сьмерць.
Прыдуць.
Павяжуць.
Павядуць.
Расьлі
турэмныя палацы.
Ды толькі
ўкрадкай, па вадугу
ішоўшы,
мацеры паплачуць.
Хто гора
гэтага ня стрэў?
Ты помніш
енкі і літаньні?!

На кожнай вуліцы —
расстрэл,
У кожнай хаце —
катаваньне!
А між мільёнаў
новых крат,
між мук
і гарачы пякельнай
стаяў палац,
і ніў сатрап,
на косьцях нашых
граў
вясельле.

—Якая
каму тут
справа?
было маё —
і ёсьць.
За пана
стаіць
дзяржава,
у пана
багнэт і злосьць.
Палі і лясы
вялікія
ад бога мне
у дар.
На варце спакою —
рэлігія,
на варце
стаіць жандар.
Маёнтak ізноў
расквечаны,
пустуе
сялянскі двор...
І б'ецца,
раве
чалавечае —
і помста,
і дакор.

* * *

— Было
сьлѣз вазѣраў
многа.
Кожны клікаў
сваю долю.
Бушавалі легіёны...
І сьмяецца пан
і весел,
а мы
сьцежкаю.
дарогай
і лагчынаю,
і полем
беглі
гора
і праклёны
пахавець
у цёмным
лесе.
Сосны стромыя
прымалі
у свае абшары
крыўду.
Гадавалі
нашы думы.
Прыкрывалі нас
ад золі.
Ў лесе
вольнымі
мы сталі,
Зналі
скара,
скара прыдуць,
загалосіць
звонка струны
п'янай радасьцю
ад болю.
Ў гушчарох
расла краіна
і ясьнелі
нашы вочы.
А з-пад вёсак
йшлі клопаты

пазам з чорстваю
 скарынкай...
 ішоў
 адданым сынам
 партызаніць ў лес
 рабочы,
 нёс з сабою
 кулямэты,
 нёс патронаў
 ленты,
 скрынкі.
 Так
 разьбіліся
 атрады,
 сьцяг узялі
 атаманы,
 надалі каманду
 дружна:—
 — Гэй!
 за кроў.
 Усе змагацца!
 ... З панскіх губ
 апала радасьць
 і разьбіўся
 кубак п'яны;
 Зьнікла сіла,
 зьнікла мужнасьць.
 Занялі
 агні палацы,
 III
 Вясной
 мільёнам кілёват
 насыпела помста,
 злосьць насыпела
 — Дакуль-жа
 будзе так,
 скажы?..
 І глоткай
 ў тысячы гармат
 чырвоны фронт
 ударыў смела:
 — Беларусь
 павінна
 жыць

Беглі з фронту

легіёны:

-- Як, панове,

тут змагацца?..

Біў татарын,

біў расеец,

біў украінец—

бандытаў

І нясьлі

свой сыцяг

чырвоны,

сымбаль

вольнасьці і працы,

ў бойках

кулямі прабіты...

Беларусь

савецкай стала,

загудзеў

рабочы гоман.

Толькі многа

ў сэрцы

жалю,

што ня ўся

краіна

дома.

IV

„ У рыштаваньні

убраліся дні.

Мы галасуем:

за творчыя тэмпы...

* *
*

Нам не да твару

сьлёзы.

Быць

найадданым сынам!

Кінула партыя

лёзунг:

перабудаваць

краіну.

І загулі маторы:

дружна працуй

да поту!

appraia

хутка
апошні ужо
рубікон.
Акіянамі кніжак,
газэт
і лістовак
спадчыну топім—
цему вякоў.
Сонца-аратар
над вежамі стала
Тысячы комінаў вышлі
на сходку.
Кожнаю вуліцай,
кожным кварталам
Горад змагаецца
за
пяцігодку.
Провад у маршы—
найлепшыя струны,
ад гэтае музыкі—
святлу прачнуцца.
Ля кожнае топкі
— драбніцы камуны,
пажары і буры,
агні рэвалюцый.
Да міліметру
разьлічаны сілы,
кожны рабочы
ўлічаны мускул.
Адвечнае багны
асушаны мілі,
загаварылі
турбінамі пусткі.
Імчаць цягнікі
ад савецкіх
вакзалаў
да новых паўстанкаў
і станцый далёкіх.
Вясна-комуністка
ўдарніцай стала
з сяўнёй за плячыма
ў полі шырокім.

З нас кожны
 сягонья нічым не па-
 грэбаў.
 І ў гэтых астатніх вялікіх
 паходах
 смачнее кавалак
 чорнага хлеба,
 калі корпусы
 узьнімаюцца горда.
 Сонца прымае
 фабрычныя
 маршы...
 Шарэнгі заводаў—
 савецкі парад.
 Моладасьць
 ўключылі
 ў рубільнікі нашы,
 сэрца і рукі
 узяў варштат.
 Ладзім,
 габлюем,
 шнуруем,
 пілуем
 корпус за корпусам
 фабрык і Вузаў.
 Будуюм,
 будуюм,
 будуюм,
 будуюм
 вялікім Савецкім Саюзам.

* * *

А там—
 вартавы, як заведзены, крочыць.
 Вільня.
 Лукішкі.—
 Пярэдні плян.
 Бушуе астрог
 і раве да паўночы
 крывёю рабочых,
 крывёю сялян
 Варшава.
 Замак Бельвэдэр

адзін глынуў
краіны сонца.
На Крэсы-
кулі й рэвальвэр!
Чаго бунтуюць
так бясконца?
На крэсы
— тысячы жандараў!
Заместа сонца —
кулямёт!
Загад:
(уклаў 'шчэ Мураўёў)
„нягледзячы на ахвяры,
сьцішаць
народ!“
— Працаваць
на пана
прымусіць!

Мала поліцыі—
войскам!
Якія там беларусы?
Гэта
ДЗЯРЖАВА ПОЛЬСКА
Ніякай для іх
патолі,
Нашто
беларусам школы?
Воляю ці
няволяй
гані
вучыцца
ў касьцёлы.

V

Бельвэдэр.
Гараць пакоі
золата адлівам.
Пан маршалак
у настроі
сёньня ганарлівым.
І ходзіць рабочы,
што вечар хмуры:
рана гатуюць
краіне хаўтуры.

Ноч.

Газынічка б'е чадам

Ніякіх рэгламентаў.

наименьяѣ.

вырашцыць справы клопаты.

Ля століку селі.

Задума на твары сяброўкаю стала.

І вочы ўстрывожана,

горда

і смела

гараць аганькамі

рабочих

кварталаў.

Першы узьяўся:

Таварышы, годзе!

Вы бачыце

ЭТУЮ ВОСЬ

лістоўку?!

Сягонья на нашым

МОДЕЛЬНЫМ ЗАВОДЗЕ

абвешчана

з-а-б-а-сто́йка!

Нас ня пытаюцца.

Заціснута глотка!

Рашыў уладар

пераможна ў палацах:

Зыняць рабочих

на дваццаць

адсоткаў,

кінуць дзяцей

і жанок

бяз працы.

Другія ўзьнімаліся,

звалі змагацца, і—

біліся хваляю

слова ѹ съцены.—

Таварышы,
на
дэ-мон-страцыю!
зробім ў надвор'і
зьмену!!!
Бачыш,
як вораг сьмяецца?
Ударыць
па ім
зьнячэўку!
Б'ецца
фабрычнымі думамі
сэрца,
сэрца партыйнай ячэйкі.
* * *
За вакном-жа
пастарунак,
паліцэйскі
ходзіць чортам.
Там —
па ўсіх яшчэ кірунках
ходзяць
царскія ботфорты.
Яны варты
сваіх продкаў,
хай пашыты
з новай скуры.
У Панстве Польскім
пяцігодка
толькі
шыбеніц
і турмаў.
І ходзіць рабочы,
што вечар хмуры:
рана гатуе
краіне хаўтуры.
Горш царскай Расеі
на крэсах парадкі:
Адзін раз засеюць,
а дзесяць падаткаў.
Клянучь лёс няшчасны.
Куды яно
гожа?
У хаце уласнай
сядзець як ў астрозе?

VI

Толькі клічуць,
 ды шалёна клічуць буры,
 кліча сэрца.
 Ё новых радасных
 віхурах
 чым так жыць—
 дык лепш памерці.
 І гараць
 агні паўстанняў,
 І мацнее дух рабочы.
 Дзень —
 у новых рыштаваннях
 прыдзе
 зьменай цёмнай ночы.
 Кліча
 дух бунтарскі
 ўперад,
 йдуць
 КПЗБ калёны.
 Скора час!
 Над Бельвэдэрам
 загарыцца
 сыцяг чырвоны.

Менск, 1930 г.

Спісаныя рэфрэны
 даволена сурова літаратурна
 аднак і вельмі інтэлігентна
 выскі, нечужыя тэмы

3-пад напласту гадоў

Халодны ветраны дзень у канцы верасня. Неба засьцілаецца ўсьцяж палавымі гняўлівымі хмарамі. І быццам пад тон настрою разгульваецца няласкавае восенскае надвор'е. На адзін момант разарвецца дзе суцэльнае палатно хмар. На адзін момант пакажацца крыха блакітна-яснае вышыні, і сонечныя блікі, даганяючы адзін аднаго, праляцяць з неўлаваёнаю хуткасьцю па яшчэ белаватым іржышчы, па саламяна-чорных стрэхах будынкаў, па зеленаватым садзе, у якім гуляю я, бяз мэты сланяючыся, не знаходзячы нідзе прыпынку ад пахмурных думак. Потым зноў нябачнаю рукою сьцягнецца палатно хмар, наляціць парыў ветру, і цёмныя фарбы восені зачэрняць сьветлыя плямінкі, якія, здаецца мне, пакінулі сонечныя блікі. І зноў чарнізна фону, і вецер шугае сярдзіта ўжо ў верхавіньні дрэў.

Мімаволі ўспамінаўся той прыгожы жнівеньскі дзень, калі—гэтак ня звязаны з ўсёю прыгожасьцю навокал—у вёску ўварваўся спалох, калі праляцеў па вуліцы голас:

— Палякі!.. Палякі!..

Як людзі тады грэйма высыпалі на палетак, з якім спалохам у ваччу займалі каровы, авечкі, забіралі з пашы коні, як пасьпешна заганялі ў хлявы. І я, памятаю, бегаў займаць з маткаю каровы. І як не пасавалі мае адчуваньні з усім тым, што бачыў я!

— Палякі!.. Палякі!..

Пасьля доўгага ўпартага бою пад Слуцкам за аўладаньне станцыяй чырвоныя часьці разам з куністычным атрадам паўз лініі чыгункі і шашы адступілі ў напрамку Бабруйск—Асіповічы. Праз колькі апошніх дзён перад тым трымалася надзея: палякаў адаб'юць, адгоняць. Грымела артылерыя, ляскацелі залпы, звонка брахалі кулямёты. Імпровізаваны броняцягнік бараніў Слуцак. І горад нібыта спаў пад пяшчотным негарачым сонцам, атулены сіваю воўнаю парашавога дыму. Але вось чутка прапаўзла, і неяк раптам сум зьявіўся на сэрцы: палякі абышлі горад, і чырвоны броняцягнік адступіў, пацягнуўшы за сабою атрады байцоў з чырвонымі бантамі на гімнасьцёрках.

Я стаяў тады і напружана ўзіраўся ў той бок, усё яшчэ чакаючы, што сіла энтузіязму віхравым ударам выштурхне ворага з гораду.

што французская ды ангельская тэхніка паверне назад. Мабыць доўга стаяў-бы я гэтак, у такі прыгожы з мяккім надвор'ем жнівеньскі дзень (нават павуцінка наплыла мне на твар—белая, серабрыстая), але маці гукнула здалёкі:

— Пасоб, Рыгорка... Ну, нічога рады ня даць, разьбягаюцца.

Я кінуўся пасабляць матцы ўвагнаць у сяло каровы.

Мае сэмінарскія летнія канікулы перарасьлі ў водпуск, даўжэзны, як бясконца дарога, у водпуск бяз тэрміну. Мусіць праз тыдзень пасля прыходу окупантаў я дачуўся, што сэмінарыя зачынена „як пролетарская навучальная ўстанова“. Гэта на офіцыйнай мове, бо фактычна яна была разагнана. І як сымбаль ваеннага абсолюту на месцы народнае асьветы і дабрабыту працоўных, як увасабленьне цяперашняга палкоўніцкага ладу ў Польшчы, абодва паверхі нашае сэмінарыі заняла комэндатура, жандары, дэфэнзыва.

Выбіты ўжо з пэўнае каляіны жыцця, я ніяк ня мог натрапіць на новую. З надзеяю побач жыла роспач, пэсымізм часам агорклым рабіў існаваньне. Пацяглося ня жыцьцё, а марнасьць. Я нават пачаў быў пісаць дзеньнік—і ня вытрымаў. Вельмі-ж мала сьветлых радкоў было ў ім і гэтак шмат чарнаты. Я кінуўся ў чытаньне.

З кніжкаю Віктара Гюго, якога я палюбіў за яго „Отверженные“ і „93 год“, ішоў часта ў сад. Але, замест чытаньня, хацелася слухаць шум ветру, які навеіваў мне розныя думкі.

Гэтак і таго самага дня.

На захадзе сонца неспадзеўку прышоў да мяне блізкі таварыш па школьнай лаўцы Іван Басалыга. Апошні раз бачыўся я з ім яшчэ ў Нясьвіжы перад белапольскім кулацкім паўстаньнем. Памятаю, шмат хто з сэмінарыстых дапамагалі тады ўзводу Менскага палка, пад начальствам тав. Сапегі, камандзіра б-ёну—польскага камуністага—ліквідацыі паўстаньня. За дзень Нясьвіж быў ачышчаны ад кулацкіх паўстанцаў, а зачыншыкі панесьлі заслужанае пакараньне. З таго вось часу ня бачыўся я з таварышамі па сэмінарыі, тым болей, што ў політычных поглядах мы часам рэзка разыходзіліся, асабліва калі яны крытыкавалі бальшавікоў. Тым болей здзівіла мяне, калі я ўбачыў перад сабою добрага сябра, але аднаго з даўнейшых політычных супраціўнікаў.

Пасля сьяскае-такое гутаркі, як і даўней заўсёды, мы неўзаметку пераступілі на політычныя тэмы. Але гутарка гэта нічога мне пэўнага не дала. Потым па загуменьню перашлі мы да другога таварыша па сэмінарыі, аднавяскоўца майго Мікіты Асіповіча. І як-жа мяне ўзрадвала, калі ўжо на адыходзе Іван зусім пэўна запытаўся ў мяне, як я гляджу на сучаснае. З гарачкавасьцю, з якою некалі ў 1918 годзе ў Нясьвіжы, перад прыходам бальшавіцкіх часьцей, я раптоўна і

можа не падумаўшы назваў самазваннага комэнданта гораду (нейкі дробна-бўржуазны соцыяліст С—ч) „свіньнёю“ за яго рэпрэсіўныя адносіны да сёмінарыстых, з такою гарачкавасьцю я адказаў:

— Комуна альбо бізун!..

Неяк вельмі павярхоўна распытаў ён пра маіх таварышоў, пра культурна-асьветны гурток. Разьвітаўшыся і паварочваючыся ўжо ісьці, кінуў мне абьякава:

— Організуйцеся.

Гэта была першая сустрэча ў нашай сумеснай працы.

Вопыт арганізацыі ў нас некаторы ўжо быў. Культурна-асьветны гурток, напрыклад, працу па ўсталеньні якога выцяглі на плячоў мы.

Гурток арганізаваўся ў 1919 годзе за савецкай уладай і з дапамогай тагочасных культурна-асьветных устаноў, а ў першую чаргу адзелу народнае асьветы, які дапамог нам нямалаю бібліотэкаю і нават грашовымі сродкамі.

Актыўны ўдзел ў ім з самага пачатку арганізацыі брала С. Ф. Чэская, навучаньне ў якое пакінула самыя сьветлыя моманты ў маім школьным жыцьці. Быў з намі нехта Салаўёў, петраградзкі рабочы, якога голад выгнаў на вёску. Трохі пасьля далучыўся да гуртка М. Вайцэховіч, соцыяліст-рэволюцыянэр ў часы рэволюцыі 1905-6 г.г. За сваю рэволюцыйную работу ён быў звалены ў гады рэакцыі, з Маріна-Горскае школы, а неўзабаве па прыездзе ў вёску абшуканы, арыштаваны і пасаджаны ў Слуцкі вастрог. Пасьля выхаду з вастрогу ад рэволюцыйнае работы ён адышоў, а к часу рэволюцыі 1917 году быў амаль што зусім аполітычным чалавекам. Болей усяго яго цікавіла тады і было амаль адзіным заняткам—гэта догляд добрых гатункаў тутуну, які займаў большую палову бацькавага агароду, ды чытаньне сусьветных клясыкаў літаратуры. Тымчасам я набыў магчымасьць у яго прачытаць ўсяго В. Гюго, зацікаўлены дужа „Отверженными“.

Ядро гуртка складалася чалавек з 10 інтэлігентаў, сьпэцыялістаў рэволюцыйнымі падзеямі ў сваё роднае сяло. Пэўная палова іх была вельмі характэрнаю па тым часе для інтэлігенцыі сваёю бясхрыбетнасьцю, а політычныя погляды іх былі вельмі „гібкімі“, гумалюстычнымі поглядамі. Але, не ўважаючы на гэта, найбольш левая частка гуртка, трымаючы ў сваіх руках кіраваньне, павяла іх за сабою, як чыста культурную сілу.

З самага пачатку гурток праводзіў вялікую політыка-асьветную працу: разгарнуў працу бібліотэкі, галосныя чыскі для малапісьменных, зганіраваў больш-менш добрую капэлю, струнны оркэстр, ставіў спектаклі, самае галоўнае арганізаваў наўкола сябе вясковую моладзь. Праца гуртка ішла па праграме і статуце, зацьверджаных Аддзелам Народнае Асьветы ў Слуцку. Гурток трымаў сувязь з Слуцкім камітэтам комсамолу.

З окупаваньнем Беларусі белапалякамі праца гуртка значна змянілася, і, замест культурна-асьветнага, застаўся дзейнічаць драматычны, дый то пасля цэлага шэрагу пэтыцый да жандарскага начальства, якое справядлова выконвала працу і за цензараў. Добра памятаю, як хадзілі некалькі разоў па дазвол на настаноўку песы, якое ўсё-ж такі не дазволілі, а рэволюцыйнага ў ёй было амаль што ня больш як ў тагочасных беларускіх песах.

У дэфэнзыве вельмі распаўсюджваўся тады нехта Ёдка, характэрны тып зьбяднелага польскага панства, якое з устанаўленьнем польскае дзяржаўнасьці вельмі высока задрала ўгару нос. Гэты, з дазваленьня сказаць, чалавек вялікую асалоду знаходзіў у катаваньні політычных. Вось адзін характэрны прыклад гэтага.

У лапы дэфэнзыве папаўся сьледчы ЧК Ю. Мурашкевіч. Такіх паказаньняў, якіх хацелася дэфэнзыве, Мурашкевіч ня даў. За гэта яго тры разы выводзілі на расстрэл. За гэта яго выводзілі на вастрожны двор глядзець на сьмяротнікаў, якім ня суджана было вярнуцца, як яму, тры разы назад. Нарэшце, убачыўшы, што палоханьне ня ўплывае, Мурашкевіча аддалі на апекаваньне Ёдкі. Ужыўшы ўсе сродкі свайго мэтаду ўздзейнічаць на ўпартага чэкіста, Ёдка, каб „развязаць“ язык, падыходзіць да свае зьнясіленае ахвяры і, у якасьці апошняга аргумэнту-ультыматуму, устаўляе таму рулю рэвольвэра ў вуха, каротка пытаючыся:

— Скажаш?

Халодны дрыжык даткнуўся цела Мурашкевіча, але ён сабраў ўсю сілу волі і вытрыманасьці, уласьцівай чэкістам, і кінуў проста ў азьвярэлыя вочы дэфэнзыўчыка:

— Мяне гэтым не застрашыш, хоць гэтак страшыць куды зручней. Ты — дэфэнзыўчык, а я — чэкіст... Дай мне ў рукі наган, тады паглядзім, хто каго...

Катава рука міжвольна адцягла рэвольвэр. А Мурашкевіч дадаў: „У вуха ўставіўшы, цэліцца ня трэба. Адзін проціў аднаго давай... Нябойсь, адвагі ня хопіць. Я варон страляў у лёце з нагану“.

Ёдка заскрыгітаў зубамі і вымушаны быў вярнуць чэкіста на зад ў вастрог. Адтуль неўзабаве яго перавезьлі ў канцэнтрацыйны лягэр у Кракаў, дзе адыгрываў ён нямалую ролю па сувязі канцэнтрацыйнага лягэру з падпольнай камуністычнай арганізацыяй, і ў вядомай справе выбуху на складах амуніцыі і баявых прыпасаў.

Гэткая вось цензура, за кватэру маючы апыжунскую дэфэнзыву, бязумоўна разьбіла ўвесь рэпэртуар нашага гуртка. Не ўважаючы на гэта, спэтаклі ставіліся часта. А самым важным для нас ува ўсёй гэтай справе было тое, што шырокія масы вёскі прыкоўваліся да працы нашага гуртка.

Сустрэча з Іванам Б. штурхнула політычную работу ў гуртку, таму што асноўнае політычнае ядро яго складала падпольную так зван

ную „пяцёрку“. Восень прайшла ў маруднай рабоце. Ня раз сустракаўся я з Іванам і з іншымі таварышамі пасья таго ў вёсках і проста дзе ў палетку, атрымліваючы інструкцыі і распараджэньні ад вядаснага арганізатара, які цесна быў завязаны з камітэтам.

Мы распаўсюджвалі бальшавіцкую агітацыйную літаратуру, расклеівалі проклямацыі з заклікам да ўзбраеньня і паўстаньня.

Народ употайку хваляваўся, асабліва сялянства. Можна таму мне гэта асабліва кідалася ў вочы, што я жыў сярод сялянства. Калі за савецкай уладай увесць цяжар разьвэрсткі прыпадаў на дзесяцёх якіх гаспадароў-кулакоў ды больш заможных з сярэднякоў, дык за палякамі зьвярнулася ўся прыгожасьць старарэжымнага ладу. Солтыс са сваёю заможнаю хэўраю рабіў розныя раскладкі калі ня пораўня, дык болей накладваў на бяднейшых, а дапамаглі яму ў гэтым усе вясковыя багатыры. У маёй вёсцы ня менш як трыццаць разоў зьбіралі розныя падаткі, пачынаючы сенам і скончваючы на яйках, масьле, сыры, каб трохі, дык птушынага малака-б захацелі. З 160 двароў вёскі бадай кожны езьдзіў разоў па 20 у хурманкі, некаторыя мо і пабольш, у залежнасьці ад таго, як дагаджаў солтысавай хэўры гарэлкаю ды лачосткаю.

Можна ўявіць сабе пасья гэтага, які сьлед пакідалі па сабе проклямацыі, падпісаныя Цэнтральным камітэтам камуністычнай партыі Літвы і Беларусі ў Вільні. Навокала аднае проклямацыі ў маёй вёсцы ўтварылася сапраўдная легенда.

Тае ночы гэтая проклямацыя была расклеена ўва ўсім павеце: у горадзе, па мястэчках, па сёлах. Адна з проклямацый была прыбіта вялізнымі цвікамі на хлебазапасным магазыне і раніцою ўвесь канец высыпаў і стоўпіўся каля яе. І ў той жа дзень па ўсім сяле пайшлі чуткі, адна больш недарэчная за другую, але ўсе пабівала адна:

— На вялізным-вялізным кані падехаў пад магазын бальшавіцкі разьведчык. Прыбіў, сеў на каня і палапацеў аж туды,—паказвалі пальцам на ўсход, у бок фронту.

І ўсім неяк лягчэй зрабілася, радасна ад таго, што прыяжджаў бальшавіцкі разьведчык, і гэта лішні раз і лепш за ўсё пераконвала самых неймаверных, што бальшавікі прыдуць і прыдуць хутка, пераконвала ў легендарнай моцы і непераможнасьці бальшавікоў, што іх ня супыняць ніякія загарадкі, ніякія франты, ніякая ваенная тэхніка.

А тыя, што першыя пусьцілі чутку пра бальшавіцкага разьведчыка, трохі мелі рацыю. Праз цэлыя дні, перад тым як з лубу ліў дождж, паразгрузалі дарогі, на вуліцы ног ня выцягнуць было з гразі. Мой малодшы брат, атрымаўшы заданьне а 11 гадзіне ўвечары, вымушаны быў, такім чынам, сесьці на каня і конца, абехаўшы кругом сяла, падехаць да магазыну і прыбіць проклямацыю. Вось вам і бальшавіцкі разьведчык.

Пакуль дачуўся солтыс і прышоў, дык яго папярэдзілі. Некуды далёка ішлі на працу маставікі. Яны асьцярожна садралі проклямацыю, узялі з сабою і чыталі датуль, пакуль зусім не пасьціраліся літары, адбітыя на машынцы пад капіроўку.

Не абыходзілася і без недарэчнасьцяй ды казусаў. Якраз у суботу перад хрысьціянскім вялікаднем атрымаў я новыя проклямацыі. Самы добры час павыклеяваць іх 11—12 гадзін ночы. Адну проклямацыю я яшчэ ўдзень занёс у суседнюю вёску Агароднікі, рэшту раздаў на другія сёлы і ў мяне застаўся толькі адзін экзэмпляр для свае вёскі.

У мяне як на зло няма клею. Прыбіць цэвікамі пачуюць людзі. А ўжо 11-я гадзіна. Ёўнас у хаце доўга сядзеў—гуляў сусед, былы артылерыст Ковенскага крэпаснога гарнізону ў часы імперыялістычнае вайны. На вуліцы тымчасам амаль што нікога Цемра хоць вока вымі. І я ўжо на вышэйшай ступені напружаньня: трэба рабіць, а сусед перашкаджае.

На стала ляжыць акраец хлеба. Я адломваю кавалак мякіша і выходжу на кухню. Маці заўважае і адгукнецца:

— То павячэраў бы можа. Цэлы-ж дзень ня еў.

Я нешта мармычу ў адказ і натоптваю повен рот мякішу: будзе клей. Іду на двор. Але праз хвіліну чую хляпаньне дзьвярыма, гэта выходзіць сусед. Я стаю пры варотах. Сусед спыняецца, просіць закурыць і распачынае цэлую гутарку. Мякіш у роце не дае мне гаварыць і я каўтаю яго: прапаў клей. Злосьць на суседа, каб прымеў, дык няма ведама, што-б зрабіў яму. Той заўважае, мабыць, такую ахвочасьць да гутаркі, дае дабранач і ідзе да дому. Я вярнуўся ў хату, зноў па клей. Дома зьбіраліся вячэраць і падазрона зірнулі на мяне, калі я з мякішам зноў уцёк з хаты.

На вуліцы нікога. Я ўслухоўваюся ў чулую нібы заселеную мірыядамі жывых істот ночную цішыню. Цемра чорная густая, як воўна. Мне трэба прамінуць толькі дзьве хаты—там каплічка, на дзьвярох якое неабходна прыклеіць проклямацыю. Я раблю гэта шпарка, пасьнешна. Чатыры камячкі ліпкага хлеба—і чатырма ражкамі белаваты ў цемры лісток паперы застаецца на дзьвярох; яшчэ чатыры—і другі побач з ім.

Яшчэ шпарчэй я іду назад. І насупроць суседавае хаты бачу, як адстала ад белаватага плоту цёмная постаць і высунулася на вуліцу. Сусед... Сустрэча для мяне нечаканая, таксама і для яго, мабыць. Ён, ня ведаючы, што сказаць, ціха абзываецца:

— Добры вечар, Рыгор.

— Ага... Добры вечар,—адказваю я.

З паўхвіліны мы стаімо адзін насупроць аднаго моўчкі. Потым неяк нясьмела ён бубніць сабе пад нос:

— Я ведаю... Гэта нічога... Нічога...

Я маўчу і чую ад яго „дабранач“. Адказваю і іду дахаты, лаючы сам сябе як толькі можна.

„Ну і дурань жа... Як было не прасачыць не паслухаць, пайшоў ён тады да хаты ці не. А каб стукаў дзвярыма, дык ня чуваць было... Ня чуваць“.

Назаўтра раніцаю прачынаюся і гляджу ў вакно — спыняюцца людзі перад каплічкаю ці не. Ніводзін чалавек нават і ў той бок не глядзіць.

Толькі ўвечары даведваюся я, што проклямацыя садрана ўночы братам. Ідучы позна да хаты, ён заўважыў яе і падумаў, што гэта які загад улады, прыклеены солтысам. Назаўтра разгледеўшыся і ўбачыўшы, што зрабіў, ён нічога не сказаў мне і занёс проклямацыі ў суседнюю вёску Падліпцы.

Былі і казусы і недарэчныя розныя выпадкі, але проклямацыі заўсёды дасягалі мэты.

За вельмі блізкіх і дзейных памочнікаў мне былі два-тры маладых хлапцы і сярод іх найблізшы мой малодшы брат Мікола, забіты ў 1922 годзе на польскай граніцы контр-рэвалюцыянерамі. Пры іх дапамозе ў нас сабралася некалькі вінтовак, рэвольвэраў, шашак, кінджалоў, гранат, і ўпотаіку мы вучыліся валодаць гэтай зброяй.

Цэлая восень прайшла ў маруднай, але ўпартай рабоце. За гэты час я замацаваў добра сувязь праз перадавыя перадатачныя пункты з павятовым камітэтам. На чале камітэту стаяў малады, але асыярожны і ўмелы кіраўнік падполья М. Юшкевіч, які запрацаваў пасля заслужанае права на работу супрацоўніка савецкага пасольства ў Кітаі.

Восень прашла нядрэнна, вось горш было далей. Мяне трывожыў надыход зімы. Весткі з фронту прыходзілі скупыя, ды і тыя гады ў рады. Сувязь з камітэтам зрабілася гадзейшаю. Часамі закрадвалася боязкасць, ці ўтрымаецца баявая напружанасць. Я нават баяўся, што мая „пяцёрка“ і „дзесятка“ за зімовыя часы адноснае бязьдзейнасці паслабяць свой баявы настрой і тады давядзецца пачынаць нанаву ўсю работу, такую цяжкую і небяспечную, бо я меў пэўныя весткі, што солтыс вёскі Лічыцца на патайной службе ў дэфэнзыве. Мая боязкасць пасля апраўдалася фактамі.

У арганізацыю мы ўцяглі Язэпа Макаранку. Да окупацыі ён быў адным з арганізатараў вясковае беднаты, сам бядняк і бацька вялікае сям'і. Неяк аднаго разу дачуліся мы, што солтыс ведае пра нашу арганізацыю. Даручаем аднаму таварышу, солтысаваму брату, былому матросу, сказаць солтысу, што калі ён уздумае толькі ўдаць нас дэфэнзыве, дык мы яго застрэлім. Солтыс наверыў, напэўна, у нашу пагрозу і калі дэфэнзыве было па злабе аднаго чалавека на другога (зусім ня нашае арганізацыі) паведамлена, што ў сяле ёсць арганізацыя беднаты з 14 чалавек, солтыс даў падпіску дэфэнзыве,

што такое арганізацыі ў вёсцы няма. Гэты факт даў яму мажлівасць застацца жывым пасля,—каб ня гэта, расстрэлу яму ня мінуць-бы. Тады-ж мы даведаліся ад самога солтыса, што казаў яму пра арганізацыю ніхто іншы, як бацька вялікае сямі, бядняк і першы арганізатар беднаты. Рабіў ён гэта бязумоўна не па сваёй добрай волі, а таму што стэрорызаваны быў солтысам.

Пра симптом некаторых таварышоў сьведчыць яшчэ адзін факт. Чатыры чалавекі з нас былі выкліканы раз у валасны цэнтр. Там нам даручылі тэхнічную падрыхтоўку аднаго апэратыўнага заданьня. На ўвазе мелася, у самы цяжкі момант для белапалякаў на фронце спаліць на шашы мост, які меў вялікае стратэгічнае значэньне. Шаша была адзінай дарогай для адступленьня артылерыі, бранявікоў і аблозаў з баявымі прыпасамі. У той жа самы дзень мы павінны былі атрымаць гаручы матар'ял ад чалавека, з якім сустрэнемся, не даходзячы Слуцку. Пазнавальным паролем з яго боку было: „Здарова, камуністы!“—і з нашага: „Здарова, Пётра!“

Сапраўды, перад самым Слуцкам нас сустрэў нявысокі ростам, чарнявы чалавек. Параўнаўшыся з намі, ён паглядзеў уважна на нас і прывітаўся:

— Здарова, хлопцы!

Я адказваю:

— Здарова!

Пароль яшчэ не адкрыты—і мы паварочваем у бок і ідзем на другую дарогу. Тады ззаду чуем голас:

— Ня туды пашлі, таварышы.

Нас даганяе чарнявы (гэта быў І. Баглаеў—пасля начальнік ДОПР'у) і пытаецца:

— Вы па матар'ял?

Мы адказалі, што так.

— Тады вы гэта мне і патрэбны,—сказаў ён, і мы ўжо разам пашлі па выгане пад самы горад.

Двух чалавек мы адправілі яшчэ да выхаду дадому, каб яны на хурманцы пад'ехалі па нас.

Чакалі мы ў гарадзкім рове на выгане нядоўга: старая жанчына-яўрэйка прынесла (з Баглаевым, здаецца) дзьве бляшанкі газы, смалы ў мяшку і дзьве бляшанкі мешанага з нечым вадкага дзёгцю. Усяго набралася пад два пуды.

Сонца зашло, на момант пакінуўшы мядзяны водсвят на захадзе, на голым, як бубен, выгане, калі мы крануліся ў дарогу. Вяліся з пашы з коньмі прыгарадныя. Два чалавекі запыталіся, што нясем.

— Газы накупілі,—адказваем.—Хутка не дастаць будзе нідзе.

Мы ў палетку ўжо. Вечар апаў на дарогу, якое прашлі мы толькі адну вярсту. Вельмі нязручна несці, на чатыры рукі пяць рэчаў. Даўно прамінулі ўжо і месца, дзе чакаць нас павінна была

хурманка. А яе няма нідзе. Абліваемся потам: на руках два пуды, а дарогі сем вёрст. А хурманкі як ня было, так і няма. Мы змагаліся да рэшты і, вярсты дзьве не даходзячы да вёскі, ня вытрымалі: заставілі ўвесь груз у прыдарожным жыце і ўлегцы як ня бегма да хаты.

На вёсцы панавала паніка: гаспадарылі, выганяючы ўсю вёску ў хурманкі, уланы. Наш хлопец, якому даручалася пад'ехаць па нас, гуляе спакойна з дзяўчатамі. Мы яго ўзялі, вядома, як сьлед у работу. І толькі па поўначы, мусіць, калі хурманкі даўно выехалі з уланамі, а вёска заснула трывожным сном, мы ўчацьвярых прынеслі наш гаручы груз у вёску.

З баявым настроем у некаторых таварышоў, такім чынам, было не асабліва. Гэты лішні раз пацьвердзілася ў самы момант адступленьня белапалаякаў: з падполья з вінтоўкамі ў руках адкрыта вышла пяць чалавек. Самааддана ў падпольную працу з поўным усьведамленьнем неабходнасьці рэволюцыйнага змаганьня ўвашлі далёка ня ўсе. Гуртковая політасьветчына пакрыла іх сьлізотаю, і баявая чынасьць была відаць зусім не ўласьцівай ім зьявай.

Усё, што можна было ўцягнуць у падполье, згрупаваць навокал арганізацыі, было выбрана з вёскі, і інтэнсыўнасьць разгортваньня работы прынізілася. Трэ' было ўзяцца за ўзмацненьне работы, за падтрыманьне баявога настрою.

Зараней умовіўшыся, я аднойчы сустрэўся з былым сваім школьным таварышом Антонам Х., які служыў да окупацыі тэлеграфістам на вогзале ў Слуцку. Сустрэчу мне дапамог наладзіць мой сябра па сэмінарыі, аднавясковец М. Е. Гутарка адбылася, як памятаю, у хаце яго бацькоў і вялася яна асьцярожнымі даніманамі, але Антон мяне адразу ж зразумеў і даў сваю поўную і безапэляцыйную згоду на ўдзел у рабоце. Пасьля таго я з ім сустракаўся досыць часта.

Нешта раз ён загаманіў пра сваіх знаёмых з Слуцку—Чыжа, Сімановіча, Кухарчыка. Я захацеў таксама пазнаёміцца з імі і ў адзін невялічкі сьвяток накіраваўся мы ў Слуцк на адну з трох падвальных вуліц, дзе жылі тады гэтыя таварышы.

Слуцк наогул брудны гарадок, а ў сакавіку месяцы быў яшчэ горшы. Белапольскія ўлады, асабліва мясцовыя модернізаваныя палякі, якія за свае контррэволюцыйныя заслугі атрымалі магчымасьць быць у начальстве, зусім не глядзелі чыстаты ў горадзе. Ёх справаю было як мага больш зрываць розных падаткаў, удаваць усіх, каго ведалі, за няпрыхільнасьць да белага рэжыму. Асабліва вызначаўся з іх той самы Ёдка, пра якога я казаў ужо.

Праўда, горад значна зьмяніўся за часы окупацыі. Ня кідаліся ў вока і сваёю напружанаю настойлівасьцю не будыравалі спакою флегматыкаў—на сыценах дамоў, на платох, на слупох для наклеек, дзе ні зірні плякаты: „Ты записался добровольцем в Красную армию“? „Пролетарий на коня!“ „Смерть польским панам!“—лёзунгі бы высе-

чанья з наясьненага жалеза. Ня відаць было РОСТ'ы побач з плякатамі, гэтае найвялікшае з арганізатараў грамадзкае думкі Насьценнай РОСЫЦЕ, вось каму належыць вялікая дзель перамог рэвалюцыі. РОСТ'у, вось каго з удзячнасцю павінны ўспамінаць нашыя насьценкі фабрычна-заводскія, колгасныя, вось ад каго павінны ўзяць яны ўвесь вопыт вялізарнага ўздзейнічання на масы. Замест плякатаў і РОСТ'ы сьцены дамоў уляпілі загады... загады... загады вайсковых улад, загады і абвесткі. Пра адну з гэтых абвестак, бяскрыўдную сваёй назвай, спакойна-халодную, чыноўніцкую, спакойную быццам для чалавека, які не адчувае за сабою ніякае віны апроч таго, што хоча жыць,—я раскажу пасля.

Значна змяніўся Слуцк, дый не адзін толькі Слуцк, Бабруйск, Менск—усе гарады окупаванае Беларусі, якія мы пасьпелі палюбіць усім сэрцам і ўсімі фібрамі душы адчуць іх блізкасць нам. Адкуль здаецца, узялася тая „новая“ публіка на вуліцах, на якую за гады рэвалюцыі адвыклася глядзець? Няўжо Польшчы ніяк не кранулася полымя пажару, якое шыбанула з усходу? Няўжо ніяк не папаліла яно таго сьмецця, што назбіралася дзесяці-стагодзьдзямі на задворках цяперашняй гісторыі?

Вось павольнаю хадой праходзіць паўз нас маладжавая салідная пані—такія рашоты, як на галаве ў яе прышпіленае шпількаю з фальшывым каменчыкам, насілі, бадай што гадоў дзесяць таму назад. Пышныя зводдаль валасы, крыху рыжаватыя адлівам зьблізку, кажуць самі за сябе і за тую цырульню, дзе яны куплены. Тады ж вы пачынаеце разумець, што азначаюць высокія цвёрдыя паніны грудзі пад шоўкам ўбрання, скрэпенага „ландышам“. Тады-ж вы пачынаеце разумець і самую пані з наркотычным бляскам воч і пазагладжванымі таннай парфумай зморшчкамі. О, тады вы пачынаеце разумець!.. І вы пускаеце ёй дарогу на тротуары і сьледам за ёю прапускаеце яе лыцара. „Пожондны кавалер“ прапах нафталінам, як прапахлі тым самым нафталінам гады яго жыцця, але пасівелыя дзе-ні-дзе вусы нафабраны зусім як у „кавалера“. Пачатак вясны—і ён як зусім малады, у лёгкім люстрынавым паліце і старанна пачышчаным картузе „добрых мікалаеўскіх часоў“, стараецца даць сваімі выглянцаванымі гамашамі крок ня шыршы за панін. І ад таго ў яго выходзіць, што наступвае ён ня ўсёю нагою, а толькі на наскі. Зусім як „пожондны кавалер“.

Дом, дзе мы павінны былі ўбачыць знаёмых Антона, стаяў на водкідзе ад рэшты дамоў і нагадваў больш сялянскую вялікую хату, якая па пояс урасла ў зямлю. Сьцены, пазамазваныя дзе-ні-дзе глінаю, паналатваная страху сьведчылі аб тым, што дом перажыў даўно людзей, якія ставілі яго. Налезаў ён некалі ня то пану, ня то дзяку ці зусім манастыру з Трайчан, а на працягу колькі год у ім жыла самая галота з усяго Слуцку. Тут сама кватаравалі некаторыя з знаёмых Антона.

Добра не памятаю ўжо, адразу мы ўбачылі іх ці чакалі пакуль прыдуць аднекуль, пра адно толькі не забыўся: таго дня было шмат людзей. Нізкі карчакаваты хлопец у шырозных аблавухіх галіфэ—Янка Сімановіч. Высокі плячысты, у фрэнчы, пашытым з салдацкага шынэлю, асьцярोजना пазірае спадылба—Сымон Чыж. Сваім поглядам ён абмацвае чалавека, працінае наскрозь і, перакінуўшыся ў аднадумнасьці, мякчэе ў твары, сьветлыя вочы прымаюць пяшчотны малады выраз. З першага-ж погляду ён вельмі мне ўпадабаў і я падумаў: „Ён павінен быць правадыром арганізацыі. Ён быў ім“. Кухарчык—ціхі, удумлівы, сымпатычны хлопец у паліце, перашытым з нямецкага ці аўстрыйскага шынэлю. Бацькі яго, здаецца, перадзенскія сяляне, уцыклі некалі ад імперыялістычнае вайны і, вяртаючыся назад, аселі ў Слуцку. Нявысокі тоўсты смугляк, дабрадушны з душою, як кажуць нараспашку—Сямідзелаў. Лёгкі, не зважаючы на сваю грубіню, рухавы, ён вечна носіцца з аднёю думкаю: арганізацыя кулямётнае каманды—ён кулямётчык. Ён яшчэ адзін... Волат ростам і сілаю фізычна і духоўна, а просты, яшчэ малады, сялянскі хлопец Сімановіч Антон.

Аднаго разу, даючы заданьне, яму кажуць:

— А калі сустрэнеш жандараў...

Той перапыняе:

— Абы ня больш двух... Аднаго ў адну руку, а другога ў другую—і адзін аб адзін, як гаршкі.

Тады я ўбачыў яго рукі. Гэта былі ня рукі, а мядзьведжыя лапы, якімі ён сапраўды мог узяць за каршэнь двух жандараў і стукнуць адзін аб аднаго, як гаршкі. Зірнуўшы на яго мазольныя рукі, я паверыў у тое, што ён сказаў, сказаў проста, ня хвалячыся, адчуваючы ў сабе нечалавечую сілу.

Самі пра тое ня думаючы, мы з Антонам папалі на сходку, якія часта збіраліся ў доме на Падвальнай вуліцы. Я адразу-ж блізка сышоўся з Сымонам Чыжом, і ў нас наладзілася добрая сувязь. У яго руках былі хвасты нітак падпольнае арганізацыі моладзі Слуцкага павету. А штабам—дом на Падвальнай вуліцы.

Аднойчы—была вясна 1920 году—у доме на Падвальнай разгарэліся вялікія спрэчкі. Нецярплівы Янка Сімановіч паставіў рубам пытаньне аб паўстаньні. Чыж пачаў асаджваць яго. Але той не паддаўся.

— У нас ёсьць сіла... З адных вясковых хлопцаў мы складзем узброены атрад, які нападзе звонку на горад... Гарадзкі атрад захопіць камэндатуру. Палова салдат каравульнае роты—нашы. Мы перадушым гэтых „антэкаў“ як кацянят.

Чыж пярэчыў спакойна, але цьвёрда, пераканальна:

— Ты-б можа сягоньня ўжо пачаў. Перш чым уздымаць паўстаньне, трэба цьвароза ўлічыць усе нашыя магчымасьці. Мы яшчэ дакладна ня ведаем, колькі ў нас зброі. Трэба, каб нашая частка каравульнае роты была зорганізавана ў моцны ўдарны кулак. Неабходна

захапіць склад зброі. Гэта ўсё ня так лёгка зрабіць, як ты думаеш. І трэба ўвайсці ў поўны контакт з падпольным камітэтам партыі.

Доўга ў такой прыблізна роўнасьці цягліся спрэчкі. Паўстаньне было адкладзена з умоваю больш дэтальнага і сур'ёзнага абмеркаваньня ўсяго пляну. Разгарэцца гатоў быў вялікі пажар рэволюцыйнага паўстаньня.

Зьбіраліся гэтак звычайна кожнае нядзелі, калі больш людзей ў горадзе і ня вельмі прыкметна падпольнае ажыўленьне на Падвальнай вуліцы. На сходкі прыходзілі і салдаты карапульнае роты, з большага беларусы. А былі і палякі.

Аднаго дня ніколі не забыць мне. Як і звычайна ў нядзелю я пашоў у горад, узяўшы з сабою якраз таго таварыша, у якога солтыс выцягнуў весткі аб існаваньні ў вёсцы арганізацыі. Ёшоў ён са мною першы раз.

Калі мы ступілі на Падвальную вуліцу, мяне здзівіла нязвычайная цішыня, тымчасам як на галоўнай вуліцы гэтулькі грукату, шуму, людскога ажыўленьня. Вось з-за павароткі відаць стаяў наш дом. Але чамусьці не адчынена, як заўсёды, фортачка, каб даць выйсьце пустому тутунёваму дыму, якога напушчаецца кожны раз поўны пакой. І каля дому ані жывое душы. Быццам пошасьць якая ўкінулася ў дом, перадушыла ўсіх людзей, і таму на дварэ нават ня відаць нікога.

Тады ў мяне зьявілася трывога. Але не падаючы ніякага знаку аб ёй, і каб не напалохаць таварыша, якога не краналіся яшчэ падпольныя перапалкі, я іду проста дадому. Нам насустрач з-за рогу выходзіць раптам заплаканая кабета. Спыняецца, неяк дзіўна глядзіць на нас і сьпешаным, палахлівым голасам пасьпешна праказвае:

— Куды вы?.. Хіба вы нічога ня ведаеце... Божа мой, божа мой!

І ўжо зусім з сьлязамі ў голасе даказала:

— Учора жандары... усіх... усіх паарыштоўвалі... усіх пабралі ў вастрог.

Мне захацелася моцна закрычаць, каб ад гэтага крыку зрушылася ўсё наўкола, але я штучна-спакойным голасам сказаў:

— Я ведаю.

І замест таго, каб адразу павярнуцца і як мага хутчэй уцякаць ад гэтага небясьпечнага месца (а мо' тут дзе сакрэтная дэфэнзыўная варта хаваецца), я надзвычайна абыякава ступіў на ганак, абіты вакол дошкамі. Мяне неяк цягло туды — надзвычайная сіла штурхала зайсьці, зірнуць. Але ўбачыў я толькі замок на дзвярох ды вялізную сургучную пячатку, якая быццам кпліва казала:

„Яшчэ трохі з гэтых дурных кватаранцаў сваіх перажыў гэты дом“.

Я нават паглядзеў у шчыліну — дзьверы даўно ня прычыняліся — нібыта ўбачыць у сярэдзіне думаў такое, што голасам расказала-б тут

пра чорныя падзеі, якія разыграліся тут учора. Дарэмна было стаяць тут і глядзець. Цьвярозая асьцярожнасьць штурхнула мяне і вымусіла ціхаю павольнаю хадю адысьці ад дому.

Паблізу маглі быць шпегі. Я зьвяртаюся да таварыша, быццам аднаўляючы перапыненую гутарку:

— Давай закурим.

Гэта ёсьць знак яму не сьпяшацца, каб пасьпешнасьцю ня ўдаць сябе. Вымаецца самасейка, грубая кніжная папера, і мы круцім вялізарныя чамусьці цыгаркі. Здавалася, ішлі мы надзвычайна доўга нейкіх сто сажняў да галоўнае Шасэйнае вуліцы. А далей, калі ўліліся ў людзкі струмень, прыбавілі кроку, каб чым далей за сабою пакінуць гэтае боязкае месца.

Таго дня салдаты, з карабінамі хадзілі па горадзе і разганялі „кучкі людзей:“ ня сьмей зьбірацца ў кучы. Таго-ж дня, упарта ўзіраючыся на людзі і спадзяючыся ўбачыць каго жывога з арганізацыі, я пачуў, як мяне схпілі за каршэнь:

— Ідзь, халера!

Я хацеў сысьці на бок, але напамінак у каршэнь сказаў мне, што гэтым відаць справа не абыйдзецца. Пяцёра легіонэраў пагналі мяне ў комэндатуру.

Хто яго ведае, што мяне пазбавіла ўдзелу ў астрожным, жыцьці з маім таварышамі таго дня: ці мая вопратка, надзвычайна дрэнная, ці нямецкія на дзірках чаравікі, ці зусім спакойнае рэагаваньне на факт беспардоннага абыходжаньня з маёю асобаю. Ідучы, я за малым ня ўклёпаўся. Насустрач нам трапіўся з дзьвюма дзяўчатамі адзін з былых школьных таварышоў, нехта Варэнік. Ён заўсёды адрозьніваўся ад усіх сваёю дуркаватаю ўсьмешкаю. Вось гэтая дуркаватая ўсьмешка не прамінула яго і гэтага разу і, каб толькі легіонэры заўважылі яе, мне-б ня вырабіцца з крывавых лап дэфэнзывы. Але мы разьмінуліся, я пахаваў у кішэні рукі і такое абыякасьці напусьціў на сябе, што відаць конваіры палічылі залішнім трывожыць пана комэнданта.

Падыходзячы да вуліцы, па якой мясьцілася комэндатура, я, быццам нічога ня ведаючы, пытаюся, куды ісьці. Мне паказваюць на гэтую вуліцу. Я паварачваю на яе і чую за сабою раптам дужы, гучны сьмех. Мне цюкнула ў галаву, што трэба зрабіць нешта рашучае. Я спыняюся і паварачваюся да легіонэраў. Адзін з іх, не пакідаючы сьмяяцца, паказвае пальцам назад на пройдзеную ўжо дарогу і гаворыць скрозь сьмех:

— Ідзь да д'ябла!

Я не чакаю, пакуль мне скажуць другі раз, і ёмка даю задні хода

Назаўтра дэфэнзыва дагадалася паставіць 'сакрэтную варту пры запячатаным доме і на працягу 2-3 дзён там заарыштавалі больш

за 200 чалавек. У тыя часы вастрог мясьціў у сабе пад паўтары тысячы зняволеных, галоўным чынам, палітычных, з якіх нейкая палова зусім ні ў чым ня была вінавата.

Дваццаць пятага красавіка быў надзвычайны жалобны людны дзень у Слуцку.

Дваццаць пятага красавіка дэфэнзыва зрабіла падсумаваньне працы, праробленай на карысьць „вольнай айчыны Польскай“. Па ўсіх вуліцах сьпехам прыклеены бялеўся невялічкі, такі бяскрыўдны выглядам кавалачак паперы.

АБВЕСТКА.

Салдаты:

Ярмаліцкі Пётра
Емельянчык Міхаль
Камінскі Александр

Цывільныя:

Сімановіч Антон
Бычэнка Міхаль
Грачук Яўхім
Красуцкі Сьцяпан
Саладуха Пётра
Рэўтовіч Міхаль
Цішкевіч Максім
Сьцепановіч Пётра
Бонько Нічыпар

пастанаўленьнем палявога суду камандзіра акружнаго этапу Менска-літоўскага, дня 24 красавіка 1920 года за здраду і змову проціў войска польскага прыгавораны на кару сьмерці цераз расстрэл і гэты прыгавар цераз дзьве гадзіны пасля абвесткі 25 гэтага красавіка, а 10 гадзіне раніцы ў Слуцку быў выпаўнен.

Пастанаўленьнем таго-ж суду за гэтую самую віну прыгавораны на кару цяжкай турмы на 10 гадоў:

Салдаты:

Гладкі Аляксандр
Красуцкі Пётра

Цывільныя:

Сімановіч Ян
Мяцельскі Васіль
Чыж Сымон
Кухарчык Міхаль
Жураўскі Цімох
Сямідзелаў Аляксандр
Лёсік Мітрафан

За тое, што аб гэтай змове і здразде не паведаміў свайго начальства, цывільны Камлач Максім прыгавораны гэтым жа судом на кару цяжкай турмы на 4 гады.

Цывільныя:

Дварэцкі Якуб і Цішкевіч Сьцяпан за тое, што схавалі салдацкія карабіны без пазваленьня ўлады, прыгавораны гэтым-жа судом на (3) тры гады турмы кожны.

Шэмет,
Палкоўнік і камандзір акружнага этапу.

Яшчэ Польшка ня згінэла!
Яшчэ Польшка ня згінэла!

А ўкаваня ў ланцугі, акружаныя двума радамі жандараў ішлі на сьмерць і маўчалі. Потым, калі параўналіся з рыначным пляцам, дзе моўчкі стаяў мо' тысячны натоўп людзей, з шэрагаў сьмертнікаў вырваўся голас. Мусіць пад ударам прыкладу карабіна абарваўся, але яго падхапілі другія галасы і пагрозныя гукі інтэрнацыяналу болей адгукнуліся ў сэрцы тысячнага натоўпу.

Дваццаць маладых мужных сыноў рэволюцыі сваёю гарачаю кроўю палілі пладлівую глебу. І тысячны натоўп, які стараліся запалохаць крывавыя каты рэволюцыі, знарок вывеўшы на расстрэл, а 10-й гадзіне раніцы, не спалохаўся. Не спалохаўся ён таго, што крывавымі рукамі пастрэленых барацьбітоў закопвалі ў яму жывымі, як закапалі жывога дужаку Антона Сімановіча. Не спалохаўся. На чыстай шырокай вуліцы цяпер, на агароджанай турботнымі рукамі магілцы, стаіць помнік, на якім часта пераменьваюцца вянкi з красак, помнік дванаццаці барацьбітом, перанесены пасля окупацыі з Грацкоўя ў горад.

Не спалохаліся. Памсьціліся добра за дваццаць пятае красавіка. Дзесяткі, сотні, тысячы чырвоных партызанаў расстрэльвалі белапольскія палкі—з лясоў, з жыта, з равоў і хат—роўна праз тры месяцы пасля таго.

Простае слова

ў дзень Х-годзьдзя з часу вызвалення
Беларусі ад белапалякаў

(Нешта пад поэму)

1. І бой... і дым...

Грымяць-грукочуць гарады...

Узмахі рук згартованы...

І дым і бой...

І бой і дым...

І зоры ў небе новыя...

За волю вышла бедната

Са стрэльбамі ды косамі...

Прышоў-прыплыў варожы стан,

Па нівах вузкіх гойсае.

Прышлі...

Ніхто іх не прасіў...

Агонь работы зрушылі...

Таму і гром...

Таму і сьвіст,

І бой такі разьёшаны.

Здаецца, вораг во' ўпадзе.

Бакі яму во-во намнуць...

Ды што?

Адкуль?

Скуль рэха йдзе:

— Ня ўзяць палку чырвонаму!

Ня плач ты, край,

Сьпіны ня гні!

Пачуйце, нівы з долам!

Чаго сягонья не змагі,

Назаўтра пэўне здолеем!

* * *

То ня буры,
 То ня хмары,
 То ня громы над балотам —
 То разгар адвечнай крыўды
 Пролетараў і бядноты.

То ня ветры з-пад узмор'я
 Гнуць яловыя вяршыні,—
 То галованька спадае
 З удалой паўстанцкай шыі...

То ня воўк галодны шэры
 З зімняй пусткаю гаворыць,—
 То нахрапам наступае
 Ненавісны белы вораг...

2. Заранкі гінуць

Заранкі гінуць
 У цёмных аддалях.
 Маладая краіна.
 Рэспубліка маладая.

Залатая восень.
 Урадзіла бульба.
 Ураджай гэты—восць ён—
 Нашым будзе ці ня будзе?

Бульба на славу—
 Звозяць вазамі.
 Што-ж гэта даляглед заслала?
 Гоман, як на вакзале...

На далягледзе—калёны...
 Шэрагі шэрыя...
 Нездаволены чымсьці клёны—
 Радзяцца хэўраю.

Хлынулі стромай напорнай.
 Лісьцём сыпанулі асеньнім.
 Гурты зьняверана чорных.
 Гурты панура расьсеяных.

— Хавай свае скарбы.
 Бо рабаўнікі там!
 І ўзьнёс новыя скаргі
 Да высі ракітнік.

Але і ў аднае маткі
 Бываюць сыны розныя.
 Для адных то--рашучая схватка,
 Другія ня бачаць пагрозы.
 — „Мы католікі і вы католікі“...
 Абціраюць рукі аб крысо.
 Выносяць столік.
 На ім—
 хлеб, соль.

Зашамацеў дуб гольлем
 І разважна гаворыць:
 — Маленькая капля ніколі
 ня скажа за ўсё мора.
 Тут спяхмурнелі,
 Бо там за гарою—
 Францускія шынэлі,
 Ангельская зброя.
 Мерна ступаюць—ідуць
 Боты ў бліскучым глянсе.

.....

Беларусі дайце дыхнуць,
 Беларусі рабоча-сялянскай!

3. Бізуны ня гойсаюць, а ўпіваюцца ў крывавае цела

У маёнтку—як і бывала:
 Пал, прычытаньні і галашэньні.
 Ходзіць прыганяты, напявае,
 Залажыўшы рукі ў кішэні.
 І на разложыстых карах,
 Хоць і з выглядам сумным,
 Бронзу ўраджаяў шпараць
 у скарбовыя гумны.
 А бяздольныя бедныя „хлопцы“,
 Што па сёлах і вёсках аселі;
 на няшчасную шостую копу
 робяць мурожнае сена,
 Па дарожках—
 лёгка падарож...
 Бэлюм...
 Прывабнасьць...
 Памада...

Прысады рады за гаспадароў,
А гаспадары—за прысады.
Ну, а пра бізуны і кроў
Скажа-раскажа ўся краіна.
І рыецца вострай нянавісьці крот,
Аглядаюцца самадзельныя карабіны.
У кузні востраць сярпы
І шугае полымем горан.
Беднаце праз гар і пыл
Працягнуў сваю руку горад.

4. Шалясьцяць трохрублёвыя „элементашы“

І скуль так сьнегу нанясло—
Сумёты нязвычайныя навокал.
А ў школе—гул галасоў
І дзесяткі віхрстых, сінявокіх..
І чаго гэты зімні гарэзны
Вецер не нагоніць?
Яшчэ ўчора жыла „марсэльеза“:
„Смело, товарищи, в ногу“...
І пялі галасы падлеткаў,
І ўздымна было і весела.
За лусту хлеба ў кожнага сьпеўнік,
што ў вёску аднойчы прывезьлі.
А цяпер—радуйся, дзетвара,
Хоць і сьлёзы плешчуць прыбоем—
Вочы „маткі боскі“ гараць
На вкладцы прад табою!
І дзівуюцца шустрыя дзеці,
Не, ня гэтым яны сагрэты!..
Ці на белую столь глядзець ім,
Ці ў трохрублёвы „elementarz“...
Ну і як-жа тут сутрымацца,
Калі ў сэрцы ўздымнасьці многа?
І дуоць маладыя за працай
„Смело, товарищи, в ногу“...

5. Пальцы млява перабіраюць струны

Грукнулі—стукнулі
цвярдзей падковак.
І па струнах скрыпкі
захадзілі пальцы...

Тупнулі—гойкнулі...
 узяліся ў кола..
 Як-жа панству
 ды не разгуляцца!?
 Грукнулі—стукнулі...
 гладкая падлога
 вычасана толькі
 з сьвежае сасны..
 Вышлі ў кадрылі
 прагна, надоўга—
 гэтакі гулянкi
 на'т і не сасьніць...
 Тупнулі—гойкнулі...
 узяліся ў бокі...
 ў скоку заліхвацкім
 аж азьвярэлі..
 Хоць у хаце весела—
 вісьні сум глыбокі..
 „Хлопскія“ твары
 блекнуць, чарнеюць...
 Грукнулі—стукнулі...
 потам абліліся..
 Галаву паручнік
 загубіў віхрасты..
 Грукай, тупай,
 панства,
 весьліся,
 бі да зморы,
 бо ў апошні раз так!
 Тупнулі—гойкнулі...
 Але што-ж панура
 млява па струнах;
 водзіць музыка?
 Дзе-ж маладосьці,
 юнацтва віхуры?
 Дзе-ж уздым той!?

6. Абозы... абозы... абозы...

Устрапянулі целах сыр-бары
 І паўстанцкай песьняй зашумелі.
 Зьвякаюць вінтоўкі на зары
 У руках спрацованых, умелых.
 Хвоі ў спрэчках дзейны ўдзел бяруць,
 Туліць бор знэрвованых, разьдзетых...

Запалоненая Беларусь
Галасуе сёння за Саветы.

І маёнткі узарваў віхор,
Закруціўся плыньню нястрыманай.
Па гасьцінцах далніх, па шляхох
Пацягнуліся ключы фурманак.

Неахвотная і млявая хада...
Тупацяць стаенных коняй ногі...
Астаетца толькі пажадаць
Вам, паны, шчасьлівае дарогі!

* * *

Кожны пасьпеў зразумець:
Або-або.
Швораць у гумнах, ідуць пад павець,
Гоняць у абоз.

Гоняць.
Узрушаны сёлы.
Сьлязьмі наліваюцца вочы.
Праваслаўны ты, ці католік —
На т і пытаць ня хочуць.

Гоняць.
І едуць дзядзькі.
З безьліччу ў сэрцы скарг
Едуць.
Вязуць іх саміх
Едуць.
Вязуць „іх“ скарб.

— Злыдні!
Бярэце ўсё!
Толькі жыцьця не бярэце!
... Едуць разлогамі сёл...
Слуцак-Сіняўка-Бярэсьце.

Родныя нівы далёка.
— Злітуйцеся, пусьцеце!
Вочы ў адказ шырока,
Грозна,
Нахмурана сьвецяць.

А калі над прасторам тым
Ноч-таямніца асела—
— „Бывайце, коні і хамуты!
Бывайце, сухарыкі белыя!“

Перашоўшы,
 Пратросшыся столькі,
 Загубіўшы каня і калёсы,
 На сабе адчуў дзядзька-католік,
 Што тут справа ня ў веры
 боскай..
 Шчодры лес іх усіх сустракаў,
 Як маленькіх,
 на каленях пагушкаў..
 І пашлі дзядзькі, а ў руках
 Сыраметныя пушкі.

7. Я ня бачыў такое прагнасьці

Цяжар дум пра паходы
 я рад нясьці—
 Ўсё жыцьцё наша
 ў далніх паходах.
 Я ня бачыў
 такое прагнасьці,
 як у лета
 дваццатага году.
 Моц чырновых за лесам
 грымела напорна,
 І надзей на яе
 пакладалі тут колькі
 Адзьвінелі
 варожыя шпоры,
 Аставаліся
 толькі асколкі.
 Было сонечна,
 ясна па-летняму..
 Млела лісьце
 ў глухой няпрытомнасьці..
 І блудзіла
 смага палеткамі,
 як жанчына-бяздомніца.

* * *

Сяло і вуліца.
 Па вуліцы жаўнер.
 Нахмурыў бровы
 Гэтак, як ніводзін.
 Перад сабою
 бугая жане,

Вядзе сялянскую кабылу
за паводзьдзі.

На крокаў пяць—
прыгорблены такі стан...
Ў маршчынах твар,
і лоб наскрозь прамок...
На землю падае...
Каўнер расхрыстан...
І толькі губы моляць:
— Мой панок!
— Па-а-но-ок мо-о-ой...
Нашто яны яму,
жаўнеру ўжо бяз сіл?
Каб толькі ўзьняць
вышэй струмень праклёнаў?
Дзе нагласьць ён узяў,
каб страх уваскрасіць,
што
„Będzie wieś spalona?!“

Дзе ты цяпер
напорысты віхор,
і дзе вы громаў
грозныя раскаты!
Палын нядолі
горкае, ліхой
на вецер, на пясці
разьвеяць хочуць хаты!
Цяжар дум пра паходы
я рад нясьці—
Ўсё жыцьцё наша
ў далніх паходах...
Я ня бачыў
такое прагнасьці,
як у лета
дваццатага году!

8. Ночы, што іскрыліся пажарамі

Ня дымяць каміны,
як ружовіцца золак.
Ціха ў хаце
і пад паветкай.
Людзі жывуць ня ў сёлах—
людзі жывуць у жытнёвых палетках.

А ўночы—

пажары...

пажары...

Пальцы трывогі давяць за горла.
Галасамі людзкімі гудуць імшары,
апавітты жалёбаю горкай.
Ня быць спакою.

Вочы-вуглем.

Што будзе, то будзе!

Хрумкаюць коні.

Звоняць цуглі.

Шэпчуцца людзі.

Дзесь далёка грымяць гарматы.
Новай хваляю сполах прашоў.
Сьціскаецца сэрца ў матак
за паўстанцаў-сыноў.

А паўкола—

пажары ..

пажары...

Пальцы трывогі давяць за горла.
Галасамі людзкімі зьвіняць імшары,
апавітты жалёбаю горкай.

Чакалі і ночы і дні.

Доўга працяжна чакалі.

І сэрца жытнёвых ніў

дрыжэла ў трывожным накале.

І...

аднойчы...

пад самы ранак...

туманоў

яшчэ ноч

ня прыбрала ..

і сьвятло

не пасьпела

ўзьвіцца...

шырокім гасьцінцам...

зацокалі

затупалі

падковы,

капыты...

І зьвякнула

шабель

адзінае

лязо ..

Крык.

Крок.

Пыл.

Хруст.

Звон.

.....

Свае ці чужыя?—

ня знаюць у нівах.

Толькі прастор

здрыгнуўся...

глыбока ўздыхнуў...

і вальней...

Ці пара распачаць жніва?

Ці канец вайне?

9. Засьцілайце сталы, лавы

Бачыце:

Ды як-жа жыта закаласілася,

ды як-жа наліло буйна!

Зьбярыся-ж ты, сіланька-сіла,

на постаці змагацца будзем!

Ой, ты, жыта-жыццейка,

коласам буйнае,

на зерне багатае,

на салому высокае,

на ўмалот добрае!

Ідуць дзеванькі да кавалёчка

тачыць-вастрыць дробназубыя сярпчкі.

Ідуць-брыдуць малойцы на рынак

косу добрую лёгкую выбраць.

Гляньце-ж:

Вышлі з косамі ды сярпчэкамі,

пад мяжу паставілі гаршкі-спарышы.

Ня прыходзь жа ты хутка, ночка,

для працы вялікая шыр!

Хоць і стан баліць, хоць і губы смыляць'

збавеньне ў рабоце заўсёды знойдзем.

Разьвярніся-ж, рука мая!
Праз сягонья ў заўтрае пойдзем!

І кладуць снапы ў радок, у рад.
Засьмяўся дзень—за сябе ён рад.

І ямень жа цяпер такі парос—
у снапы вяжы, кладзі на прост!
Чуеце:

„Навакола балоцечка
хадзіла лябёдачка,
не лябёдка-малодачка.
Ды сеяла сваю красу.
— Расьці, расьці, мая краса,
тонкая, высокая,
і на лісьцік шырокая,
і на корань глыбокая!“

А калі палі ўкутваліся сном
і дзённыя заранкі гасьлі,
перавязалі туга сноп
залатым перавяслам.

Ды асмыкалі сноп з усіх бакоў,
зраўнавалі—колас у колас.
Аглянуліся ад сябе наўкол,
праз узгоркі панесьлі, праз доли.

„Засьцілайце сталы, лавы,
едзе госьцік нябывалы!“

10. І ў нас ужо дзесятае жніво

То ня буры,
то ня хмары,
то ня громы агнявыя—
то прасьцяг калгаснай шыры
песьню волі ў неба выліў.

На шырокіх на разлогах,
у жытнёвым сьпелым шуме
ня сярпы крывыя—жнейкі
разгуляліся, бушуюць.

І у жніўным стройным сыневе
рэй сягонья ўмела водзіць
гордасьць нашае краіны—
нашы фабрыкі, заводы!

Сьвежы вецер

* * *

Драгуны і стражнікі на сытых конях зьехаліся паўкругам.

Уперадзе гарцаваў, махаючы галавою і фыркаючы, конь прыстава.

Перад коньмі стаяў маўклівы натоўп сялян.

З натоўпу вышаў стараста і падаў прыставу з белым рушніком хлеб і соль. Як падаваў, дык з-пад пахі ў яго выпала шапка.

Прыстаў узяў хлеб, соль ссыпалася з рушніка на шынэль яму, і крыкнуў:

— Зьняць шапкі!.. Стаць на калены!..

Людзі, палахліва і таропна скупчўшыся, сталі каленамі ў прытаптаны халодны сьнег. Прыстаў зьмеў пальчаткай з шынэля сьнег, зірнуў на драгун, на стражнікаў і загаварыў, пазіраючы ў лысіну старасты:

— Вы р-разумеете, што вы нарабілі. Вы бунтавалі: вы незаконна высеклі панскі лес і незаконна пабралі ягоныя стагі! Вы пашлі супроць прастола і законаў... Гэт-та што... Зар-раз-жа скажэце, хто бунтаваў, інакш будзе справа дрэны!..

Крыклівыя, хрыплыя словы прыстава даляталі на гару, дзе, схававўшыся за кубел з кудзеляю, сядзеў Высоцкі.

З поля няпрыкметна, крадучыся напаўзалі змрокі. Дуў гостры сіберны вецер, уздымаў і гнаў перад сабою плоймы сьняжынак. Вецер варушыў на галовах сялян доўгія густыя косы і абсыпаў іх сьнегам. Людзі маўчалі. Тупаючы па сьнезе, фыркалі коні драгун і стражнікаў.

Прыстаў пад'ехаў бліжэй да старасты.

— Устаць! Гэт-та што-ж! І твая мосьць нічога не скажа. Га! Ці мо' ты не памятуеш сваіх абавязкаў перад прастолам. Хто бунтаваў?.. Хто падвучаў?..

— Нас ніхто не падвучаў, самі мы...

— Самі. Уг-гу!.. Значыць саміх і караць будзем, а цябе як галаву вобчаства...

Ён працега перад сабою руку, узяў старасту за густую шырокую бараду, тузануў угару

— Сюды пазірай! Вось так. Чаго ў зямлю ўтупіўся?..

Стараста ад болю зашыпеў, задраў голаў. А прыстаў, ня выпускаючы з рукі барады, гаварыў і, як гаварыў, тузаў раз-па-разу за бараду.

— Ты першы спаўніцель законаў царскіх павінен быць, а ты іх першым парушаў, дык у навучаньне і табе і людзям, скідай армяк і стой голы... Бабы і дзеўкі марш дадому! А мужчыны пастаяць, мо' ад холаду розум зьвернецца.

Гаварыў і тузаў старасту за бараду, а стараста ківаў галавою ў тахт яго словам і скрозь зубы, за кожным разам, як узмахне галавою, шыпеў, нібы студзіў на гарачае што.

Бабы і дзяўчаты паціху ўзьняліся, церлі рукамі мокрыя, зьмерзлыя калены і адыходзілі.

— Стражнікам застацца тут! Драгуны могуць вячэраць і пагуляць могуць,—праказаў прыстаў.

Драгуны завярнулі коняй і паехалі ў вуліцу. На нейкі час усё змоўкла. У хатах пачалі запальвацца лямпы. Пасіліўся вечер. Коні стражнікаў мясьціліся задамі да ветру, злосна фыркалі і топалі нагамі. Стражнікі ставілі каўняры шынэляў, нацягвалі на вушы шапкі. А па сьнезе скупчыўшыся стаялі каленкамі людзі.

Цішу вуліцы парушыў гістэрычны дзявочы крык:

— Ратуйце! А-а-а-й!.. Ратуйце!..

Крык абарваўся з ветрам і сьціх. Ззаду за крыкам пратупалі цяжкія боты, празьвінелі шпорами. Грымнуў рэвольвэрны стрэл. Зноў усё сьціхла. Недзе заяўкаў сабака.

Над лесам усплыў сярпом маладзёк. Запалілі лямпу і ў хаце, на якой сядзеў Высоцкі. Сьвятло ад лямпы ўпала на людзей па сьнезе чатырохкутнікам, падзеленым на клеткі.

Пазьней зьехаліся драгуны і прывезьлі галья з бярэзін. Прыстаў зноў выехаў наперад.

— Ня ўспомнілі, хто бунтаваў. Дык мо' гэтае дапаможа. Паспрабуем...

Драгуны сталі ў два рады, па дваццаць чалавек у радзе. Прыстаў прыказаў сялянам устаць.

— А шапкі зьняць! Далоў шапкі!.. Марш сюды! Жыв-ва!..

Часта пераступаючы нагамі, блытаючыся, схіліўшы галовы, пашлі адзін за другім сяляне. Драгуны замахалі над галавамі ў людзей бярозавымі галінамі, бізунамі. Білі балюча. Білі па галовах, па сьпінах, па голых, зьмерзлых тварах. Людзі закрывалі твар рукамі, схілялі яшчэ ніжэй галовы. Тады драгуны білі па руках, па галовах, па голых патыліцах.

Мацней дуў гостры сіберны вечер, разрываў на дробныя кавалкі хмары і зганяў іх за небасхіл. Неба заблішчэла зорамі. На зямлю пацякло зоравае сьвятло. Серб маладзёка ўзьняўся вышэй над лесам, забяліў цемру рэдкім сьвятлом.

Радамі стаяць драгуны, часта раз-па-разу ўзмахваюць галінамі, бізунамі. А пасярод іх, віхаючыся, усё ніжэй схіляючы галовы, ідуць то ў адзін, то ў другі бок чорныя цені людзей. Часам нехта ўпадзе пад конскія ногі, тады цені застываюць на месцы, а з-за коняй падбягаюць стражнікі і цягнуць таго, хто ўпаў у бок на сьнег, і пасяля зноў няўтомна ўзмахваюць галінамі і бізунамі драгуны, а паміж драгун адна за другой, віхаючыся, ідуць сагнутыя цёмныя постаці людзей.

* * *

Трынаццатыя суткі гойдаецца параход па маршчатай паверхні акіяну. Вялізнае цела параходу паціху ўздрыгвае. За бортам плёскаецца вада.

Цёмная вада наўкол параходу пеніцца, злуе, ці то гуляе хваля з хваляй, ліжа белымі языкамі бакі параходу. Куды ні зірні—вада. Няма вадзе краю.

Высоцкі ўспамінае, як сеў на параход. Тады балюча ныла сэрца, нібы ад яго адарвалі жывы кавалак.

У парту на рэйдзе ледзь-ледзь гойдаліся параходы і, узняўшы высока ўгору мачты, густа дымілі з шырокіх нізкіх комінаў. Дым густа слаўся над вадою і шоў за ветрам у мора. Калі гавань засталася далёка ззаду, і ня стала бачна ні дыму ад параходаў, ні карабельных мачт, Высоцкаму прагна захацелася хутчэй убачыць зямлю, сыйсьці на яе.

З далёкай пакінутай радзімай яго звязвала танюсенькая нітачка ўспамінаў і нейкага балюча-трывожнага, незразумелага пачуцця жалю.

Шаснаццатыя суткі.

З самага ранку па палубе параходу пачалося ажыўленьне. Ранак сонечны, цёплы. Акіян ціхі. Сьмірна плёскаюцца ляньны, санлівыя хвалі аб барты параходу. Знэрвованыя доўгай дарогай людзі шчупаюць небасхіл поглядамі воч, бінокліямі.

А 12-ай гадзіне наплылі хмары. Параход акутаў густы туман. Але людзі заставаліся на палубе.

А палове другой параход пачаў даваць кожныя пяць хвілін сьвісткі і ў адказ яму аднекуль з туману адгукаліся сірэны. Потым выплыў з туману і абмінуў параход лёгка катэр.

Параход ледзь-ледзь гойдаючыся, ідзе ўперад, рассоўвае ў бакі туманавую заслань. За ёю па неспакойнай паверхні акіяну коўзаюцца, раскідаючы пырскі вады, невялікія катэры, грузкія, цяжкія параходы, ганарлівыя, вялізарныя караблі. І ўсё гэта шуміць, гудзе, крычыць сірэнамі. З кожнай хвіляй усё большы гул, часьцей крыкі сірэн і зласьлівей плёсканьне хваль. Вольны і ляньны ў далячыні ад берагу акіяну, тут сыцснуты гаванню, раззлаваны і стомлены цяжарам параходаў, нэрваваўся, кідаўся ў злосьці ўсьпененай вадою на барты параходу, шыпеў, гірчэў.

З туману выплыла на невялікім кавалку зямлі і стала ганарлівай сярод усьпежных хваль акіяну вялізарная постаць бронзавай жанчыны. Яна спыніла свой застыглы, дапытлівы погляд на нечым, адной ёй бачным, у далячыні акіяну і так стаіць высока ўзьняўшы над сабою руку. У руце ў яе паходня. Здаецца, што паходня патухла, акутаная сырым туманам, а жанчына ня бачыць гэтага і ўсё трымае яе над галавой.

Высоцкага палохала блізкасьць зямлі, неяк нечакана хутка зьявіўся бераг. Палохала веліч гэтае акіянскае жанчыны. Ён узіраецца ў постаць жанчыны і нібы сам сябе пытае:

— Што гэта?..

Побач стаіць высокі мужчына ў капялюшы. Ён зірнуў на Высоцкага, перавёў позірк на жанчыну і таксама нібы сам сабе праказаў:

— Гэта амэрыканская вольнасьць. Людзі, цэлыя пакаленьні, змагаліся, гібелі ў імя яе, потым нібы адваівалі, зрабілі ёй вось гэную штуку з бронзы, паставілі тут і задаволіліся.. Вольнасьць...

Хутка параход уздрыгануў і спыніўся. Уперадзе паўстаў, ашчэрыўшы рот, высокі горад.

На беразе стаяць, шавеляцца, бегаюць чорныя закопчаныя і запыленыя матросы, грузчыкі, чыстая гуляшчая публіка, дробныя гандляры цукеркамі і віскі. На беразе гул, ляскат, крыкі.

Людзі з параходу рынуліся на бераг. Высоцкі стаяў у баку ад усіх і поглядам шукаў у натоўпе напатканага на параходзе земляка... Яму цяпер страшна. Ён такі малы ў параўнаньні з параходам і гэтым высокім горадам. Хочацца адчуваць блізка жывога чалавека, трымацца за яго. У земляка такі-ж настрой і ён таксама шукае Высоцкага. На беразе яны, азіраючыся па баках, ціха ішлі за натоўпам.

З заду пляскаўся, гудзеў акіян. Сьпераду густой кучай маўклівых камяніц насюўваўся горад і палехаў цёмнымі, гулкімі вуліцамі, дыхаў у акіян гарачым, атрутным дыханьнем.

* * *

Чалавек часта сумуе і ў такія часы любіць гаварыць з самім сабою. З цягам часу гэта робіцца прывычкай.

Я памятую аднаго селяніна свае вёскі. Ён любіў быць адзін. Тады ён заўжды нешта сьпяваў самому сабе сумна, працяжна. Ён проста ўсё, што думаў, выказваў сабе словамі песьні. І вельмі ня любіў, калі ў такі час нязьметна зьяўляўся каля яго чалавек. Ідучы ў полі за статкам, ён заўжды нешта гаварыў сабе павучым голасам, нешта лічыў па пальцах, у нечым пераконваў самога сябе. І ўсё гэта ў яго было нібы песняй.

Высоцкі гэтак сама любіў гутарыць з самім сабою, але у другой форме. Ён усе, больш цікавыя для сябе думкі занатоўваў у свой дзеньнік і пасья вельмі часта з вялікай зацікаўленасьцю перачытваў напісанае.

Чалавек з самім сабой бывае як ніколі шчырым, праўдзівым, і таму нам значна цікавей будзе ведаць далейшае пра Высоцкага па яго дзеньніку.

У апошні вечар Высоцкі вельмі рана зьвярнуўся дадому. Ён адразу выцяг з-пад ложку скрыню адмакнуў яе і ўзяў адтуль тоўсты вузкі сшытак. Ён доўга разглядаў балонкі, што выпадкова разгарнуліся, стоячы ля ложку, пасья абцёр з вокладкі пыл і сеў за стол. Дзеньнік быў разгорнуты на трыццаць сёмай балонцы.

23 жніўня 1916 году

Чамусьці неадчэпна лезе у галаву ўчарайшае. Вакно майго пакою выходзіць у двор. Унізе, пад маёй кватэрай,—закусачная. Побач мясная крама. З процілеглага боку барак для рабочых. У дварэ стаяць нізкія шырокія скрыні з розным брудам, які выкідаецца з дому, з бараку, з закусачнай. Там забруджаныя паперкі, скарынкі і агрызеныя кавалачкі хлеба, бляшанкі ад кансэрваў, гразкія памыі, косьці, розны бруд. Дык кожны дзень у наш двор прыходзіць адзін стары і некалькі дзяцей. Яны цэлымі гадзінамі капаюцца ў гэтым брудзе і прагнымі вачыма сочаць адзін за другім. Бывае, што дзеці шчаслівейшыя і знойдуць кавалак каўбасы, хлеба. Яны радасна гірчаць тады, жуюць, а стары паціхеньку падыйдзе і выманьвае, просіць паспытаць. Гэты стары мусіць інтэлігент нейкі. Відаць, што яму сорамна і крыўдна капацца ў брудзе. Ён стаіць ля скрынкі і нібы так сабе незацікаўлена памаленьку разварачвае палачкай у скрынцы бруд, а левую руку трымае ў кішэні ўсё, украдліва азіраецца па баках... Яму, пэўна, здаецца, што з вакон дому і бараку на яго пазіраюць людзі, і ад гэтага яму сорамна. Калі-ж ён што-кольвек знаходзіць, дык тады асьцярожна бярэ пальцамі, абцірае палой зношанага, лаплянага сурдута і кладзе у кішэнь. Учора ён знайшоў у брудзе бляшанку з-пад кансэрваў, у якой, відаць, было трохкі тлустасьці. Палачка з рукі выпала пад ногі. Ён выцягваў з кішэні скарыначкі хлеба, падоўгу цёр імі аб бакі бляшанкі і пасья еў, падоўгу, са смакам жуючы. Калі ён еў, дзеці падышлі да яго і стаялі застыглымі на месцы. Самы меншы хлопчык стаяў уперадзе і ўвесь час трымаў у роце палец. З роту па пальцы на руку набегла сьліна. Стары жаваў і ласкава пазіраў на дзяцей, а ў канцы ўзяў недаедзены малюсенькі кавалачак, памачыў яго ў бляшанку і з свае рукі даў у рот малому. Той моўчкі зжаваў і стаяў яшчэ, пазіраючы на рот старога.

Як гэта агідна і страшна. Няўжо варта быць чалавекам і жыць, каб капацца ў брудзе? Каб радавацца кавалачку выкінутай у бруд скарынкі? Чалавек, які сам робіць жыцьцё, так заблытаў

яго, што цяпер ня мае сіл разблытаць зробленага самім. І гэта ў вольнай краіне, пра якую ў нас апавядалі казкі, як пра краіну шчасця для кожнага.

А там ня лепш, там яшчэ страшней... Там два гады вайна. Людзі голымі і галоднымі ўцякаюць ад фронту. Можа і яны паехалі. Можа і яны дзе на чужыне вась так харчуюцца тым, што выкіне сыты чалавек у бруд. Як гэта страшна. А мо' яшчэ горш. Поле маёй радзімы два гады ўгнойваецца цэламі салдат, а мо' й ня толькі салдат. Хіба кулі разьбіраюцца? Можа і яны... Каб я ўмеў пісаць кніжкі, я напісаў-бы пра гэта, напісаў-бы так, каб дайшла мая кніжка да чалавечага сэрца, каб яму самому стала страшна ад таго жыцця, якое ён сам зрабіў.

.....

29 сакавіка 1917 году

Трэба-б крыкнуць ура, каб пачуў увесь сьвет!

Сёння на рабоце падыйшоў да мяне амэрыканец і павіншаваў. Віншую, кажа, рускіх. Расія стала дэмакратычнай рэспублікай. Я падзякаваў. У нас адбылася рэволюцыя... Я як прачытаў у газетах, дык і ня верыў спачатку. Усё-ж такі, такое адбылося! Скінулі цара. Ці думаў у нас калі хто пра гэта. Я нават калі і агітатараў у пятым годзе слухаў, дык ня верыў, што так будзе калі-кольвек. Хацелася, але ня верылася. А дурны той прыстаў, вась-бы цяпер яго самога бярэзінай па галаве. Ды, мусіць, і дадуць. Не магу больш пісаць. Хочацца напісаць многа, такое здарылася, такое вялікае! Але ад гэтага-ж і не магу пісаць. Цяпер мусіць збудуюць помнік вольнасьці і ў нас, ды вялікі, прыгожы.

.....

17 верасьня 1917 году

Перш я не разумеў, чаму вайна йдзе, раз рэволюцыя, а цяпер чытаючы газеты разабраўся. Кінь вайну, а немцы заваююць Расію і задушаць рэволюцыю. Калі біліся за царскую Расію, дык за рэспубліку ў тысячу раз больш трэба. У Францыі, як была рэволюцыя, дык раней народ каралю галаву адсек і ўзышоў на прастол, а потым ворагі задушылі рэволюцыю і адсеклі галаву дыктатару рэволюцыі. У нас гэтага нельга дапусьціць, і наш народ не дапусьціць.

.....

3 сьнежня 1917 году

Няўжо гэта здарылася? Няўжо не магло быць інакш? Я баюся нават запісаць гэта ў дзёньнік. Няўжо змаглі? Ці мо' абманам узялі? Уладу захапілі нейкія бальшавікі, а рэволюцыйны,

дэмакратычны урад скінуты. Значыць і рускую рэвалюцыю задушылі. А было столькі надзей. Мусіць ня хутка яшчэ пераможа народ. Больш пісаць ня буду, не магу.

12 лютага 1918 году

Каб хоць адно слова шчырай праўды пачуць, якой-бы паверыў. Ну, што там такое робіцца? Саветы рабочых і салдацкіх дэпутатаў—гэта цяперашняя улада ў Расіі. Гэтая ўлада нібы за мір выступіла і за тое, каб адабраць фабрыкі ў фабрыкантаў і зямлю у абшарнікаў у распараджэньне дзяржавы. Але навошта, наогул уласнасьць адмянілі? Гэтаж-ж значыць, што ўсё, што было тваё ўжо цяпер не тваё. Ці хіба роўны мужык бедны з абшарнікам, што і на яго гаспадарку адмянілі ўласнасьць. Я не магу разабрацца, што гэта: ці то рэвалюцыя другая якая, ці другое што, бо як падумаеш, дык страх бярэ.

ВАРШАВА, 31 студзеня (наш корэспондэнт).

У саўдэпіі адбываецца нешта жудаснае. Хто ня бачыў ўсяго гэтага ўласнымі вачыма, той ня можа уявіць ўсяе жудасьці падзей. Тое, што ёсьць у сапраўднасьці, яно ў некалькі раз больш жудасна, чым тое, што паведамляе друк.

Бальшавікі, упоеныя слодыччу ўладаньня вялізарнай краінай, самі ня ведаюць, што робяць, і ў дзеяньнях сваіх далёка заду пакінулі самых „вялікіх“ катаў чалавецтва.

Бальшавікі ня толькі парушылі прыныцп уласнасьці на маёмасьць, яны ня толькі адабралі фабрыкі і заводы ў фабрыкантаў і заводчыкаў, маёнткі ў абшарнікаў, яны ня толькі адабралі зямлю і ў селяніна,—яны парушылі і прыныцп праў чалавека на сваё жыцьцё. Найвышэйшай заваёвай рускай рэвалюцыі было скасаваньне сьмяротнае кары, а бальшавікі сьмяротную кару зрабілі сваім дэвізам. Тысячы чалавек і ня толькі былых фабрыкантаў і абшарнікаў, а і дробных чыноўнікаў і б. афіцэраў і проста абываталей і сялян і ўсіх, хто ня можа зносіць бальшавіцкага панаваньня, расстрэльваюць. Расстрэльваюць нават за нявыказаную думку супроць бальшавікоў.

На вуліцах Масквы і Петраграду тысячамаі валяюцца трупы, і іх ніхто не прыбірае, бо жывыя баяцца схаваць расстрэленых, каб ня быць расстрэленымі самімі. Па вуліцах носіцца атрутны смурод гніючых трупаў. А што робіцца па ўсёй неабдымна вялікай Расіі.

Ап'янелыя ад чалавечай крыві, але незадаволеныя гэтым бальшавікі дэкрэталі нацыяналізацыю жанчын. Цішу зьмяртвельных гарадоў часта парушаюць жудасныя крыкі жанчын. Гвалты

над жанчынамі, нават над падлеткамі, дзяўчатамі утвараюцца на вуліцах, у дварах, на ваччу ў запуджаных сьмерцю бацькоў, братоў, мужоў.

Гэта ў гарадох. А у вёсцы яшчэ больш жудасна. У селяніна бальшавікі бяруць усё: хлеб, коняй, кароў, вопратку, ўсё, каб апрануць і накарміць сваю Чырвоную гвардыю. Часта на брамах варот двароў вісяць мёртвыя трупы павешаных сялян. Гэта тыя, хто не пажадаў скарыцца.

Тэрорызаванае насельніцтва пакуль маўкліва церпіць. Але цяпер пачаў будзе канец, а з ім канец бальшавіцкае дыктатуры. Сьвяты абавязак усіх цывілізаваных народаў прысці на дапамогу пакрыўджанаму шматпакутнаму рускаму народу, каб ён мог захаваць адважаную вольнасьць“.

Гэта з газеты я выпісаў. Хіба ня ўстаюць дыбам валасы, хіба ня ледзянее кроў у жылах, калі чытаеш усё гэта? Я ня хочу верыць усяму гэтаму, але калі гэта праўда, дык лепш праклясьці ўсё, лепш забыцца і на радзіму. Хіба для гэтага мы йшлі бунтаваць?.

3 сакавіка 1918 году

Сёньня я гутарыў з адным рускім, ён працуе на нашым заводзе. Можна ў яго словах і праўда. Я хацеў-бы, каб гэта было так. Ён раіць ня верыць газетам. Вось наша гутарка:

Я:—Ляпей было-б, каб у нас хоць так, як у Амэрыцы.

Ён: — А што ў Амэрыцы?

Я: — Дэмократыя, вольнасьць.

Ён: — Дзе ты гэта бачыў?

Я: — Тут, у Амэрыцы.

Ён: — Тут абман. А нашы хочучь, каб сапраўдная дэмократыя была, каб без абману.

Я: — А чаму рабуюць, расстрэльваюць?

Ён: — Хто?

Я: — бальшавікі.

Ён: — Ня вер.

Як: — Як-жа ня верыць?

Ён: — Ня вер. Багатых рабаваць можна. Рабаваць нарабаванае можна.

Я: — Навошта гэта?

Ён: — Расстрэльваюць толькі контррэволюцыянэраў, а ня так, як кажуць газэты.

Я: — Ты соцыял-дэмократ?

Ён: — Я быў ім, а цяпер у рабочай партыі. А газетам ня вер.

Я ўмовіўся спаткацца з ім яшчэ калі-кольвеч. Мне здаецца, што ў яго словах многа праўды. Няхай, нават, хоць пятая доля праўды, дык і то лепш, лягчэй неяк. Газэты пішуць, што з бальшавікамі ваяе народ, які паўстаў супроць іх, а ён кажа, што ваююць былыя генэралы ды афіцэры.

.....

12 траўня 1919 г.

Наш завод непадалёк ад гавані. Калі наша зьмена саступіла з работы, у гавані пачалася дэманстрацыя. Да яе далучыліся і матросы з гавані і далучыліся многія нашы рабочыя і я. На чырвоным сыдзе з аднаго боку было па рускі напісана: „Руки прочь от Советской России“. Аказваецца, што йшла пагрузка, і нехта сказаў рабочым, што яны пагружаюць патроны для вайны з бальшавікамі, дык рабочыя кінулі работу, а калі прышлі полісмэны, дык яны закідалі полісмэнаў каменямі і кавалкамі жалеза. Пальцамі вырывалі з бруку і кідалі.

.....

„РЫГА, 22 чэрвеня 1921 г. (наш корэспандэнт). Канец бальшавізму. Польша паўстаньняў ахапіла ўсю Расію. Тысячныя атрады сялян, узброеныя чым папала, нападаюць на мястэчкі і гарады і зьнішчаюць бальшавіцкіх камісараў і камуністых. Многія чырвонаармейскія часьці, якія былі пасланы, каб усьмірыць паўстаньне, забілі сваіх камісараў і далучыліся да паўстаўшых. Паўсталі матросы ў Одэсе і Севастопалі. Паўсталі тыя, хто ў Кастрычніку 1917 году на сваіх штыхох узьвёў бальшавікоў на пэдэстал улады.

Гэта нібы страшэнны сон. Нейкай страшэннай навалай наплывае, прыдушвае сьвядомасьць. Я ня веру гэтаму, не хачу верыць, але яно кожны дзень густой муццю плыве і глушыць мышленьне. Я ўжо думаў кінуць чытаць гэтыя газэты, але не магу, бо праз усё гэта страшнае я усё-ж хоць чую нешта пра сваю радзіму і аб нечым здагадваюся. Вочы чытаюць адно, а сэрца і розум спрачаюцца з напісаным, не згаджаюцца, і ў гэтым я знаходжу нейкае задавальненьне.

.....

5 лютага 22 году

Якая радасьць! Я сёньня атрымаў ліст з дому. А я было згубіў усякія надзеі. Яны жывыя і живуць у старой вёсцы і мусяць у той старой хаце. Ліст гэты я пішу ў дзеньнік.

„Дарагі наш брат і сын Міколі!“

Мы ўжо думалі, што цябе і жывым няма нідзе, столькі-ж год ты ня пісаў, і мы пра цябе ня ведалі. Як атрымалі ліст твой, дык мама цэлы дзень плакала ад радасці, што ты жывы, і пытае, ці прыедзеш ты калі. Мы гэтыя гады усяк жылі, усяго было, усяго нацярпеліся. Усе людзі перажылі, перастрадалі за вайну. За вайну многа нашых пабілі, пакалечылі, і яны цяпер ходзяць на кастыльях, а мама за цябе аж моліцца, што ня быў ты дома, а то-б цябе ўзялі на вайну і мо' скалечылі-б. А колькі й так пабілі. Як быў у нас фронт, дык кароў і людзей білі і хаты бурылі. Наш суседні засьценак палякі увесь спалілі і дваццаць дзевяць душ забілі з кулямётаў, і яны ўсе згарэлі ў полымі.

Гэтыя гады ў нас бралі разьвёстку, дык хто і нічога не плаціў, а у каго дык і усё бралі, як хто багацей, а цяпер новы закон выйшаў і будучь браць падатак... У нас у гаспадарцы цяпер адзін конь і карова і цёлка. Калі ўсе добра будзе, дык мы хутка на ногі станем і нажывём яшчэ і каня і карову. Жадаем табе ўсяго лепшага ў жыцці тваім і просім не забывацца на нас. Шлюць табе ўсе нашы родныя і знаёмыя нізкія ўклоны."

Я ўжо чатыры разы прачытаў гэты ліст. Многае з ліста мне стала больш зразумела, а галоўнае, што цяпер я змагу ўсю праўду ведаць, усю чыстую праўду. А я гэтага так жадаў.

.....

7 лістапада 1925 году

Толькі што чытаў газету. У ёй вялікі артыкул пра гадавіну рэвалюцыі ў Расіі. Артыкул здаўся мне цікавым і я перапішу яго.

„У чырвоным стане—чарговая „акцыбрына“ большавізацыі Рускай зямлі. Па ліку восьмая.

Восем год! Гэта многа. Цэлых восем год Расія стогне у кашмарах большавізацыі і сьцякае крывёю ў чразвычайках. Восем доўгіх, бясконца доўгіх, як вечнасьць, мучлівых год. Жудасьць ахапляе ўсё цела, вялікі боль сьціскае сэрца, калі думаеш пра гэтыя восем год. Халадзее душа, стынуць пачуцьці.

Спаганены айчызна, прастол, вера, боскае імя. Боскае імя і айчызны затапаны ў гразь. Растрэлены і замучаны ў чразвычайках лепшыя сыны радзімы, самыя лепшыя прадстаўнікі Рускага народу.

Восем год! Але што такое у сутнасьці такі нікчэмны тэрмін, як восем год. Сама Расія трыста год стагнала пад ігам татаршчыны, пакуль ня выйшла на сьветлы шлях нацыянальнага, непад яромнага быцця. Што-ж значыць у параўнаньні з гэтым восем год большавіцкага ўзурпатарства ў нашай Расіі. Мы верым, што і яму будзе канец, як быў канец ліхой татаршчыне.

Праўда, нам, эмігрантам, з свае радзімы цяжка, вельмі цяжка, таму, што мы цяпер без радзімы, таму, што мы змагаемся і за яе і за сваё асабістае маленькае і цяжкае існаваньне. Нам цяжка і таму яшчэ, што мы бачым, як злосная сіла, што раздушыла Расію, паступова прасочваецца і па-за межы Расіі і скрозь насаджвае сваю страшэнную тэорыю ўшчамленьня і разбурэньня.

У нас на працягу гэтых васьмі год былі часам прасьветы надзей, былі і расчараваньні. Мы падлічвалі дні і, закінутыя сюды, варажылі: ці скоро ўпадзе бальшавізм, ці скоро над Маскоўскім крэмлем зноў уздымецца трохкаляровы весік. З году ў год мы лічылі 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7... цяпер 8. Але што-ж з гэтага. Няхай яшчэ столькі-ж пройдзе, няхай дзесяцера столькі, мы ня згубім веры ў вызваленьне Расіі з-пад бальшавіцкае дыктатуры, як ня згубіў яе рускі народ. Расія будзе жыць, і бо ня можа быць, каб стопацідзесяціміліённы рускі народ пайшоў у падняволеньне да бальшавікоў. Мы верым,—будзе сьвітаньне. Бальшавікі загінуць і тады на зноў вольнай з вольных рускай зямлі, зноў расквітнее жыцьцё ціхае і прывольнае. І калі-кольвеч, пад знаёмае журчаньне астываючага самавару, каля роднага коміну мы будзем, пастарэлыя і сівыя ўспамінаць, як мы восем бясконцых доўгіх год блукалі ў эміграцыі, як мы змагаліся бяззбройныя адны ўсімі пакінутыя, пакінутыя рускім народам яго сыны, за нашу Расію“.

Во, сволачы, расьпісаліся, хочуць, каб хто-кольвеч пашкадаваў іх. Дурні!

.....
.....

13 лістапада 1928 г.

Што ні дзень, дык у гэтых газетах новае. І як яны ні пішуць, а ўсё тое-сёе і праведзеш. Каб ня лісты з дому, дык мо' й верыў бы ім больш, а так—дудкі. Па іхняму, дык бальшавікі, каб яшчэ больш узяць з сялянства produkтаў і грошай, прыдумалі нейкі індывідуальны мэтад абкладаньня падаткам, і усё гэта нібы для таго, каб правесці пляны індустрыялізацыі. А па Масееваму лісту дык зусім па-другому пра індустрыялізацыю гаворыцца. Масей цяпер студэнт, а праз два гады будзе агрономам. З аднае нашае вёскі вучацца ў гарадох студэнтамі аж пяць чалавек. Ды адно гэта чаго варта. Хіба гэта было калі. А з усяе Беларусі дык гэта тысячы вяскowych студэнтаў. Праз гэта дык я аж пасварыўся з Сузонам. Паказаў яму Масееў ліст, а ён усьміхаецца толькі і кажа, што раней, пабыўшы ў Амэрыцы, каб паехаў у Расію, дык чалавекам-бы жыць пачаў, краму-б мог адчыніць,

а цяпер паядз, дык адразу ў буржуі залічаць і усё адбяруць. У яго нібы толькі й можна быць чалавекам, калі краму мецьмеш. Ён і газэтам верыць, што-б ні напісалі, верыць. У яго ўсё праўда.

.....

9 сакавіка 1929 г.

Многага я зноў не магу зразумець. Атрымаў сёння з дому ліст. Пішуць, што іх залічылі ў кулакі і абклалі індывідуальным падаткам. Мне здаецца, што вышла нейкае непаразуменьне. Ну, сапраўды, якія яны кулакі, гэта-ж страшна ўспомніць іхняе жыццё. Хата—дык ня хата, а хлеў, замест памосту—зямя. Цемра, грязь, ніколі ня было, каб сыта, уволю пад'елі. Ясна, што гэта непаразуменьне нейкае. Трэба напісаць ліст у мясцовы савет.

16 лістапада 1929 г.

У апошнія часы вельмі многа пішуць пра СССР у газэтах. Трэба што-нішто выпісаць з газэт і праверыць праз Масю.

„Нашы чытачы ведаюць, што спробы бальшавікоў насадзіць у вёсках кумуны ў першыя гады, скончыліся не ў карысьць бальшавікоў, і яны тады ад камунізацыі вёскі адмовіліся. А за апошнія гады, каб зрабіць вёску, стыхію міліёнаў сялянскіх двароў, больш падуладнай сваім эканамічным практыкаваньням, бальшавікі з новымі сіламі ўзяліся за справу калектывізацыі.

Для таго, каб хутчэй скончыць калектывізацыю, для паскарэння яе тэмпай у вёску пасланы дзесяткі тысяч мобілізаваных з гораду партыйных і савецкіх чыноўнікаў, а на дапамогу ім, каб сяляне „ахвотней“ ішлі ў колгасы, пасланы спецыяльныя ўзброеныя брыгады з рабочых, якія так і завуцца брыгадамі па калектывізацыі. Насельніцтва тэрорызавана...“.

Хочацца, каб хутчэй атрымаць ліст з дому, пэўна-ж пра калектывізацыю напішуць.

4 студзеня 1930 году

Што-ж гэта. Масю выключылі з тэхнікуму, як члена кулацкай сям'і. Хто вінаваты ў гэтым? Няўжо-ж і яны ўжо кулакі?

4 лютага 1930 году

„Што нам рабіць, нас як індывідуальнікаў ня прымаюць у колгас і казалі, што ў нас усё адбяруць і выселяць адсюль, а некаторыя кажуць, што выселяць будуць у Сібір. Мама плача, ад усяго адбілася. Парай, што рабіць...“

А хіба я ведаю, што ім рабіць? Я нічога не разумею. Пасьяля такіх штук можна паверыць і вось гэтаму:

„Са страшэннай таропкасыцю большавікі хочуць скончыць колектывізацыю цэлых раёнаў, акруг і абласцей да вясны. Для гэтага мобілізаваны ўсе сілы. З гарадоў пасылаюцца ўсё новыя і новыя ўзброеныя брыгады па колектывізацыі. А сяляне, каб выратавацца ад колгаснага жыцця, тысячамі сямей кідаюць наседжаныя месцы і, ачураўшыся ўсяго, уцякаюць у Польшчу і Латвію.

Непакорлівых сялян большавікі раскулачваюць. У дзесяткаў тысяч сялян конфіскуецца ўся маёмасць, а сем'і раскулачаных выкідваюцца з хат голымі і галоднымі. Яны прымушаны жыць у гумнах і прасіць есці імем хрыста, але рэдкі падасць ім, бо таму, хто падорыць раскулачанаму, пагражае расстрэл. Наогул, растрэлы гэта улюбёны мэтад колектывізацыі. Запуджанае сялянства спрабуе протэставаць, але тады яшчэ горш, з імі распраўляюцца вельмі хутка: дзесяткі вёсак спалены, ад іх не пакідаецца каменя на камяні“.

Трэба хутчэй напісаць ліст Масаю, няхай напіша ўсю праўду, што ў іх там робіцца.

22 лютага 1930 году.

З дому ліста няма, а з газэт страшэнна-цяжкай навалай плыве іх пісанка. Ад яе робіцца страшна, хоць я й ня веру ўсяму гэтаму.

„РЫГА, 17 лютага (наш корэспондэнт). Учора а 12-ай гадзіне дня латвійская прымежная варта была ўстрыжана кулямётнай стральбой, якая ўзнялася на савецкім баку. Кулямётная стральба працягвалася амаль тры гадзіны. Высветлілася, што ўчора на савецкім баку тысячныя натоўпы сялян прымежных вёсак рушылі да латвійскае мяжы. Непадалёк ад мяжы, а 12-ай гадзіне іх штыкавымі атакамі і кулямётным агнём спаткалі чакісты-чырвонаармейцы. Бойка цягнулася амаль 3 гадзіны. Ня гледзячы на добрае ўзбраенне, чакісты былі зломлены ўзброеным натоўпам сялян.

Пераходы савецкіх сялян праз мяжу сталі частай зьявай. Толькі на днёх да камандвання нашае аднае прымежнае часьці зьявіліся дэлегаты ад васьмі савецкіх вёсак і, стоячы на каленях, прасілі дазволу іхнім вёскам прайсці праз мяжу. Гэта вынік колектывізацыі і раскулачвання.

Да тых, хто ня хоча ісці ў колгас, на другі дзень пасля сходу прыяжджаюць замаскаваныя ў форму беднякоў-колгаснікаў чакістыя і ўсё адбіраюць. А за гэтым зьяўляюцца другія чакістыя, прапануюць узняць рукі ўгару, шукаюць аружжа і гоняць да цягніка, які чакае на бліжэйшай станцыі. Усё гэта робіцца ноччу, і часта толькі ранішою суседзі праведваюць пра

выселеных. Тым, каго высаляюць, не даюць ні папрашчацца з роднымі ні нават узяць з сабою харчы. Часта ў хатах застаецца на сталах недаедзеная вячэра, недапітая гарбата. Сотні тысяч сямей ні ў чым невінаватых сялян знаходзяцца ў дарозе ў Нарымскі край і Салаўкі. Краіна хвалёнае бальшавіцкае вольнасьці стала турмою мільённых мас. Рускі народ з працягнутымі рукамі просіць братэрскае дапамогі ад цывілізаваных народаў“.

24 лютага 1930 году.

Толькі што перачытаў ліст ад Зосі.

„Ты прасіў напісаць табе ўсю праўду. Я так і напішу. У нас усе пайшлі ўжо ў колгас. Пакуль арганізавалі колгас, дык многа сходаў было, усе патроху запісаліся. У нас абклалі індывідуальна нас і Дзянісаву сям’ю. Нас ужо раскулачылі і будуць высаляць за тое, што мы гэтыя два гады мелі парабка і наймалі касіць і жаць. Каб не данёс пра гэта ў выканком Сяргееў сын, дык ня было-б гэтага няшчасця на нас. А парабка-ж мы мелі, бо Масей-жа вучыўся і ня мог працаваць, а тата ўжо слабы, адзін ня справіцца. Дзяніса за тое, што ён скупліваў і прадаваў коняй. Мы нічым не вінаваты. Парабак у нас жыў добра, мы-ж над ім ня здэзекваліся, як гэта другія. І нас, як раскулачвалі, дык пакінулі толькі адзежу і харчы, а коняй, кароў і насенне і ўсё забралі. Раскулачыў наш колгас. Яны вынеслі такую пастанову на сходзе, а потым раскулачылі і ўсё дабро завезлі ў колгас. Гэта вельмі напалохала маму. Тата нічога, а мама ад усяго адбілася і цэлыя дні плача... Я й сама ўжо ня ведаю, што рабіць, дзе шукаць ратунку. Калі вышлюць, дык я напішу, дзе мы будзем...“

Цяпер пасля лісту мне усё гэта больш зразумела і лягчэй на сэрцы стала. Я павінен як мага хутчэй напісаць ім ліст і растлумачыць ім усё, каб яны зразумелі. Я спадзяюся, што пасля майго ліста яны зразумеюць, чаму я, іхні брат і сын не абараняю і не апраўдваю іх, а толькі растлумачваю тое, што здарылася. Я ўсе гэтыя гады быў далёка ад іх і ня меў магчымасці дапамагаць ім будаваць жыццё так, каб ня прысыці да такога канца.

Каб зьнішчыць прыгнёт і эксплёатацыю, бальшавікі пайшлі на тое, каб некаторых і раскулачыць, хоць гэтым і прыносіцца боль ім.

Па іхняму дык раскулачылі таму, што Сяргееў сын данёс, а не разумеюць, што над галовамі ў іх праносіцца віхор рэвалюцыі, якая зьнесла царскі трон і зносіць усё старое і са страшэннай сілай паляцела і на кулацтва, і тут, вядома, пастрадаюць і невінаватых некаторыя. Колектывізацыя патрэбна, бо інакш ня вылезьці сялянству з жабрацтва і голаду, гэта мне ясна. Колектыўная гаспадарка—гэта вялікая ідэя,

народжаная ў полымі рэвалюцыі. Яна нясе селяніну шчасьлівае, прыгожае жыццё. І для гэтага жыцця трэба было некаторых раскулачыць і забраць адтуль, дзе будзеца новае жыццё.

Тата не вінават: ён чалавек, які любіць працу, чалавек сумленны. Вінаваты ва ўсім Масей і Зося. Яны павінны былі, як маладыя, разумець, куды ідзе жыццё і быць у першых шэрагах з тымі, хто яго будзе. А яны: Масей паехаў вучыцца і забыўся, што на яго працуе парабак. Справа ня ў тым, што яны з яго ня здзекваліся, але-ж ён працаваў, каб Масей мог працаваць і вучыцца. А чаму-б раней самому ня ўзяцца за арганізацыю колгасу. Вучыцца пасьпеў-бы яшчэ. Не пашлі з рэвалюцыяй, думалі, што так і пройдзе. Хіба гэта можа быць, раз ідзе змаганьне не на жыццё, а на сьмерць. У гэтым змаганьні хто не за рэвалюцыю, той супроць яе, хто не рэвалюцыянэр, той контррэвалюцыянэр. Толькі цяжка, што гэта прыносіць так багата страданьняў чалавецтву. Як падумаеш пра ўсё гэта, дык сэрца крывёю абліваецца. Людзі вінаваты толькі ў тым, што яны многага ня ведалі. З іх боку не павінна быць ніякага пярэчаньня і змаганьня супроць раскулачваньня і высяленьня, пройдзе час і іх апраўдаюць, зьвернуць назад. Трэба зараз-жа напісаць ім.

2 красавіка 1930 году.

Зося прыслала ліст, у якім піша, што ім казалі рыхтавацца да высяленьня і далі чатыры дні тэрміну. Значыць мой ліст да іх не дайшоў, і цяпер яны ўжо недзе ў дарозе. Думаю над усім гэтым, іх супакойваў, а ў самога сэрца баліць, крыўдна неяк за іх. Таму крыўдна, што тату і маму памятаю з іх жыццём, няшчасныя яны людзі, у маладосьці ня жылі як сьлед і цяпер церпяць. Дзе яны будуць, якое жыццё іх чакае. Мама ўжо зусім-жа старэнькая, яна пэўна ня вытрымае. Колькі яна нацярпелася за свой век. І Зосі мне вельмі шкода. Маладая дзяўчына, якую долю яна там знойдзе? Ах, каб можна было збудаваць лепшае жыццё бяз людзкіх страданьняў. Не адыходзяць думкі гэтыя, цяжка ад іх, нельга нічога рабіць праз гэта..

* * *

Высоцкі прайшоўся берагам далей ад людзей, паслаў на каменчыках пінжак і лёг да гары тварам.

Над галавою ў бязьмежнай сіняве плывуць задуменыя хмары. Хмары акурат такія, як калісь у сябе на радзіме. Як быў малым, ён часта, вось гэтак жа пазіраў у неба на хмары і бачыў у хмарах хаты свае вёскі, суседзяў, людзей. Цяпер з хмары складаецца высокі тонкі мужчына ў капялюшы.

Высоцкі ўсьміхнуўся і адразу ўспомніў сям'ю.

„Дзе яны цяпер? Як яны живуць?“

Непадалёк ад ног плёскаецца хвалямі акіян і, як набягае хваля на бераг і разьбіваецца, вецер даносіць пырскі вады аж на твар.

Высоцкі ўзняўся і падышоў да вады.

Усьпененыя, злосныя імчацца на бераг хвалі і, пакуль ідуць, зьбіраюць сілу, а пасля з страшэннай ярасьцю накідваюцца на бераг, гірчаць і паўзуць на каменні, нібы зубамі, упіваюцца канцамі ў зямлю і потым шыпяць адпаўзаючы назад і цягнуць за сабою многа дробнага каменя, а новыя хвалі зноў выкідваюць яго на бераг.

З акіяну дзе моцны, сьвежы вецер.

Высоцкі пазірае ў акіян. Нешта здарылася з ім, стала зусім лёгка на сэрцы, усё стала зусім зразумелым і ад гэтага радасна.

Вочы дапытліва пазіраюць у далячынь акіяну, у бок, дзе, здаецца яму, знаходзіцца радзіма.

Адтуль дзе моцны, сьвежы вецер.

У сэрцы нарастае нешта ўрачыста-вялікае, Высоцкаму хочацца ўзняцца на лёгкіх крыльях ветру і ляцець з ім. Ён паставіўшы ветру грудзі, ён шэпам не праказаў, пракрычаў насустрач ветру ў акіян.

— Радзіма! Ты робіш правільна, мая савецкая радзіма! Не заплямяць гразьцю цябе тыя, каго прагнала ты з сваіх грудзей. Я веру табе!..

А з акіяну дзе моцны, сьвежы вецер. Ён няпрыкметна апранае цела ў мякаць шаўкавістае вопраткі сваіх крыл, абыймае яго і, здаецца, вось-вось уздыме і панясе над усёй зямлей туды, на радзіму.

Менск. травень, 1930 году.

Паўстанцы

Р о в с т а н ц ы

Сьціскаўся золак. Зоры цьмелі.
Было іх трох. Займаўся дзень.
Замкі і просвы ляскацелі.
На жоўтых тварах краўся сыцень.
Сем руляў бачылі палі.
...На сьмерць бяз скарг яны пайшлі.

Шкляным трымценьнем беглі шпоры
Трымалі тупат цяжкіх ног.
Ў глухіх каменных калідорах
Сьмерць паднялася на парог.
І нікнуў хілкі ночы сыцень.
Было іх трох. Займаўся дзень.

З палёў заходня беларускіх,
Задымленых мужычых хат
Їх вырвалі для кратаў вузкіх,
Для шыбеніц..

Яны назад
Ня вернуцца з сырых муроў...
О! Каты Польшы чуюць кроў...

..Як вывелі, адзін з іх, нейкі
На сьлёзы матчыны згадаў,
І сонца абсушыла вейкі...
Ніхто жыцця не шкадаваў—
Для іх адных, сваіх сыноў,
Айчына берагла любоў.

Вінтоўкі ўціснуліся ў плечы.
Затвораў шчокат—гук слабы.
Апошні погляд у далечынь

На дні нягод і барацьбы.

.....

Агонь і стрэл... І зноўку змрок...

У кроў фарбуецца пясок.

Сьмерць! Сьмерць глядзіць з прабітых скроняў
З вачэй бяздумных і пустых...

.....

Мы помнім вашу кроў сягонья,

Як сымбаль боек векавых

І ў час, калі зьнікае сьцень

Наблізім дзень—

Судовы дзень!

З польскае мовы пераклаў Юлі Таўбін

—————

Пойдзем ліпнёвым маршам

(Да дня вызвалення Беларусі ад белапаякаў)

I.

Час прамінае...

Ня куляй

І ня дэпэшай

Бяз адрасу...

Сеў.

Напісаць задумаў

Пра дні

І смутку

І радасьці.

Слова

Маланкай угрунь!

Не перашкодзіць!

Ніхто!

Песьня!

Пра Беларусь

З звагам

Сучасьцю у тон!

Песьню волі пяю.

Не найміт—я!

Я краіны

Саветаў

Сын!

Алаўком

На балонках

Гранітных

Запішу

Пра гоман асін.

II.

Краіна пакутуе!
 (ня з ружы пялёсткі)
 Няўжо-ж гэта лёс такі?..
 Ціха!..
 Браты пачулі лёскат..
 Браты нашы—
 Бальшавікі.
 Ідуць!
 Дапамога будзе!
 (жыта ў палёх каласіла)
 Шчасьцем напоўнены грудзі:
 — Бальшавікі—
 Сіла!—

III.

Грымелі гарматы,
 Кулі сьвіталі..
 Тахкаў у тахт
 Кулямёт.
 Сялянскія хаты
 Супроць панства
 Паўсталі..

 Дваццаты год!
 Зьбіралася згря
 Воранаў чорных
 Краіну Саветаў
 Душыць.
 (Ксёндз у касьцёле..
 звон..
 Падвячорак
 „Сьмерць бальшавікам!“
 Імшыць.)
 Званы з званіцы
 Ляцелі прасторам
 (Езус!
 Марыя!
 З гармат)
 Зьбіралася згря,
 Малілася зорам..
 Сьмерць нам жадала..
 Дарма!

IV.

Песьня

Кацілася лесам...

Ноч

Заплятала косы...

— У пажары

Усходнія крэсы!—

Чуўся

З Варшавы голас...

Прышлі,

Быццам

Ў свой

Маёнтак:

— Бізуны!..

Сьмерць

Свавольным...

„Хлопам“!

Думалі:

Гэта

Трэба

Так—

Сам

Пан Пілсудзкі

Хлопаў.

* * *

Рэўкома загад

Па краіне ляціць

Поўны запалу—

Агня:

— Ідзе небясьпека

Па нашым жыцці!

Пролетары!

Сядай на каня!

Памятай!

Ты за ўсіх

І усе за цябе!

Гэты кліч

Усіх мацней

Дагавораў!

Пролетары!

У бой!

Барацьба—

Барацьбе!

Подпіс:

Чарвякоў,
Адамовіч,
В. Кнорын.

V.

„Сьмела ўсе..
Сьмела ўсе на барыкады!
Мы ня ведаем пра страх,
Мы паме..
Мы памерці будзем рады
З чырвоным сьцягам
У руках!“

Песьня вольная зьвінела
Праз тумана шэры шоўк,
Гэта ў бой ішоў так сьмела
І упарта N-скі полк.
Крок бадзёры
Радам стройным,
Гонар:

Ад краіны сьцяг!
— Ў бой ідзём!—

Гамоняць хвоі,
Бярозы лісьцем
Сьцелюць шлях.

Ідуць!

Па палёх
Абшарпанных

Гэроі
Сьмелых атак
Кажуць крокамі:
— Сьмерць
Пану!—
Упэўнена кажуць:
Так!

VI.

Ліпень.
Ноч распляла валасы.
Менск заціх,
Знацца хмары навісьлі.
Нехта бачыць
Цудоўныя сны:

„Уцячы каб?..
За гэтую..
Сьвіслач!“

Цішыня

Навакол цішыня..

І ня сьвецяць

Электра-агні

Шпоры

Ротмістраў дзесьці зьвіняць...

Даганяюць

Чароўныя дні...

Адзьвінелі мазуркі

Акорды,

Адскакалі паручнікі

„Мары¹⁾“

Сьцяг

Чырвоны

Віецца

Над горадам,

І на вуліцах

Чутна:

— Таварыш!..

* * *

Ліпень.

Ночь зьнікла...

Новы дзень.

Менск бурліць:

Штандары,

Плякаты.

„Бывай“!

Шлюць

Мінулай бядзе.

На твары

У кожнага

Радасьць.

VII.

Хмаркай па твары

Смутак...

Ці сонца,

Ці дзень

Вінны?

¹⁾ „Мары“—назва вальсу.

Пытаньне:

Чаму?

Чаму-ж гэта?

Шмат загінуўшых

Сыноў

Краіны

Саветаў?

Ці забудуцца гэтыя дні,

Калі ў кожнага

Сэрцы помнік.

Так загінуў

Партызан

не адзін.

З іх я помню

Рыгора Бортніка.

* *

*

Здаецца..

На могілках

Братоў пахаваных

Катуе...

Моцнай трывогі

Атрута...

— Трэ' рыхтавацца!—

Звоняць кавадлы.

Ўсёткі

Радасьць—

Пераможца

Смутку!

.

... Кветкі на могілках

Ціха шастаюць:

— Дзе вы?

Скажэце!

Ня здалі форпосты?

Комуна будуеце

З бетону

Сталі?..

... Сьпіце спакойна!

Адказваем проста..

VIII

Прашло, не здагонім,
 Даволі!
 Што сьлёзы?
 Бязьмернасьць жалбы?
 Коціцца рэха па полі
 Ад фабрык,
 Заводаў,
 Палуб.

Партыя!
 (коціцца рэха)
 Чуецца моц упартая.
 Мільёны
 З радасьці сьмехам

Сёньня вітаюць партыю.
 Я сын савецкай краіны
 Ведаю радасьці факты.
 Чую.

Шумяць турбіны..
 Дынамы ракочаць
 З тахтам.

Песьні і радасьць
 Нашы.

Хто-ж гэта скажа:
 „Не!“?

Пойдзем Ліпнёвым
 Маршам

Словам і справай
 Зьвінець!

Пад кіраўніцтвам
 Ленінскай

Мы не здамо
 форпосты!

Праца
 Кіпіць
 І пеніцца..

Штурм будучыні...
 Так!

Проста.

IX

Пойдзем Ліпнёвым
Маршам

З песьняй
І радасьцю

Нашай
У недалёкае

Заўтра
Пойдзем сілай—

Упартыя!
Я сын

Савецкай
Краіны

Ведаю
Радасьці

Факты.
Ведаю

Я не адзінка!
Дынамы ракочуць

— Так!
Так!

13-VI—30 году.
г. Менск.

А л ё н к а

I

Стаяў, абапёршыся аб алькерык вакна, заглядзеўшыся на разложыстыя расьліны парку, які абвакольваў палац. У галаве клубіліся вобразы мінулых дзён: дзяцінства, шляхецкі бацькаў двор, такія-ж палац на ўзгорку, агарод і возера, такая-ж як воддаль сіняя смуга ракі... Школьныя гады, пазней унівэрсытэт, Варшава, тэатры, цукерні, маладзенькія дзяўчаткі... Далей вайна... Немцы... рэволюцыя... легіёны - ізноў вайна, атакі, ордэны... Паход на Расію, штаб жандармэрыі, прысуды, экзекуцыі. Уздрыгнуў пры думцы аб гэтым, у пальцах правай рукі адчуў якуюсьці балесную курч... З водбліскаў сонца, што заходзіла, з вільготных ценяў таполяў выпаўзалі, таўкліся дзівосныя здані сівавалосых старыкоў з акрываўленымі грудзьмі, з паразьбіванымі ўдрузгі чарапамі схудалых заплаканых дзяцей, якія, выцягваючы імглістыя кастлява-жоўтыя рукі, ішлі да яго...

Зьніклі... Сэрца білася страшэнна, халодны пот абліваў лсб, у вушшу званіла... каг... забойца...

Ізноў глыбока задумаўся. А ўрэшце ці ня ўсё адно, кім і што рабіць, інакшым усё адно быць ня можа—такі ўжо цяпер час. На хвілінку счарсьцьвеў і моцна закусаў губы.

Апошні прамень дню прабег наўскасяка цераз вэранду, паглядзеў саромліва праз шыбу адчыненага вакна, адскочыў, спатыкнуўся аб бліскучыя эпалеты, апаў на бюро і, тухнучы павольна, застыў на сталі браўнінга.

Зазваніў тэлефон. Хутка падышоў ды зняў трубку.

— Слухаю!.. З дывізіі?.. Довады?.. У парадку?.. Можа ўвайсьці!— ізноў нейкае ліха—мармітнуў і выгодна ўсеўся ў крэсьле.

У пакой увашоў салдат у зелянява-шэрым мундзіры, з кароткім францускім карабінам на плячы, аддаў чэсьць і падаў пакет.

Офіцэр спрытным рухам разадраў конвэрт, прабег поглядам белую паперку і, ня ўзьнімаючы галавы, кінуў:

— Можаце ісьці!

— Загад, пане капітане!—салдат ізноў аддаў чэсьць, павярнуўся і, бразгочучы шпорамі, вышаў.

— Тры дні... партызаны.. напасці на сьлед, дасачыць, вылавіць, выстраляць ушчэнт. Запусьціў у валасы пальцы, доўга думаў. Цяжка ўзняўся, крокі два прашоўся па пакоі ў адзін і ў другі бок.

— Так... так... узяць падазронных, расстраляецца чалавекі два... паведамаць.. меркаваў штосьці сам з сабою. Заўтра, раніцою...—Так, пане маёру, загад, капітан Аржахоўскі знойдзе парад у гэтай зграі. Не ўпяршыню!—сказаў галосна і станоўча.

Наблізіўся да бюро, запаліў лямпу і націснуў чорны гузічак.

Увашоў жандар.

II

Досьвіткам Алёнка вышла па ваду. Павінна была, покуль яшчэ ўсе спалі, павыціраць падлогі ў пакоях паста жандармэрыі. Вытаптанаю вузкаю сьцежкаю паміж бэзам і акацыямі, што цьвілі, прабегла да калодзеся. Напампавала вады, паглядзела спакойна навокала і аддыхнулася поўнымі маладымі грудзямі. Сонца, узыходзячы, рассыпалася тысячаю бляскаў у кроплістай раньняй расе, у густым вільготным вецьці ліп ціхлі апошнія пошчакі салаўёў...

Вясна... Якая прыгожая яна ў тых заўсёды парыўчых і вясновых гадох маладосьці. Абапёрлася плячом аб мадрыну і стаяла так у задуменьні з адкінутаю назад галавою; яе маладыя пукатыя грудзі хваляваліся роўна ад глыбокага спакойнага дыханьня. Колькі ўспамінаў, тужлівых і дарагіх, злучае яе з гэтым паркам. Тут спазнала крыўду і нэндзу, першы шал пачуцьця і радасьць каханьня. Чатырнаццацігадовай дзяўчынкай, пасьля сьмерці бацькоў, узяла яе пані з халоднай, курнай хаткі да двара. Яшчэ да году пасьля гэтага страціла на вайне адзінага брата. Засталася адна, як пярэнька. Пяць год ужо як у маёнтку. Спачатку працавала пры каровах, узімку ў хляве з бабулькаю Хоўраю, улетку на пашы. Зносіла цяжкі голад і холад. Потым узяла яе пані да палацу за пакаёўку. І тут засталася пільнаю і працавітаю; умела ўсё рабіць, усё патрапляла і ўсюды пасьпявала сваячасова.

Вырасла прыгожаю і моцнаю дзяўчынаю. Сустрэла Янку—маладога каваля. Прывёз яго пан у час немцаў з аднаго з сваіх наднёманскіх маёнткаў. Здружыліся і неўзабаве пакахалі адно аднаго сялянскім палкім каханьнем.

Пасьля немцаў прышлі бальшавікі. Тады ім лепей было. Працавала вартаўніцай пры школе ў палацы, Янка-ж быў старшынёю парабчанскага камітэту. Сустрэліся часцей. Памятае, нібы гэта ўчора было, як вечарамі, пасьля сканчэньня работы, праседжвалі ў альтанцы над ярам, як не аднойчы з біцьцём сэрца прыслухоўвалася да яго крокаў, калі ён спазняўся. А тыя сходы, вечары ў клюбе, забавкі, маёўкі... Нядоўга так было... Прышлі пілсудчыкі, жандары, звярнулася пані. Цёмнаю ноччу сталі на іх дарозе. Янка павандраваў у вастрог, а яна, як і раней, засталася пакаёўкаю. Пані цяпер злавала

абы за якое глупства, прыдумвала, пагражала—напросто зразумець яе ні разу не магла Алёнка. Навокала жандары, злосныя кпінкі, капітан Аржахоўскі заўсёды сочыць за ёй, шчыпле і штурхае пры кожным выпадку, дабіваецца нахамі п'яны да дзв'ярэй яе пакою.

Янка зьвярнуўся з астрогу праз некалькі месяцаў. Пасьля зварту ў маёнтак на службу пан яго ня прыняў. Застаўся ў лясніка пад лесам, дапамагаючы яму ў гаспадарцы.

Сустрэла яго аднаго разу Алёнка, зьвяртаючыся з гораду, у лесе.

— Ня сумуй,—сказаў,—перацярпі, неўзабаве прыдзем, нашы прыдуць.

А ўчора сын лясніка прынёс ад яго ліст.

Піша паміж іншым: «Пабачымся сама найдалей у суботу. Ані слова аб гэтым нікому.

Твой Янка».

Дык можа сёння, альбо заўтра?.. Ведае Янку. Слова свайго трымаецца.

Нахілілася, у люстры вады адбілася яе маладая голая постаць са зьвісьлымі цераз плечы косамі, перакінула іх назад, падняла вядро і пашла.

Як тут навокал добра і сьвежа, думала. Аднак сумна тут сёння і чужына, аніводнага блізкага чалавека, які мог-бы яе зразумець, паспачуваць у цяжкую хвіліну. У прысадзе з боку сялянскае хаты, цабудаванай на чатыры сям'і, пачуліся цяжкія крокі некалькіх чалавек. Алёнка здрыганулася, сэрца моцна застукала ў грудзёх. Нешта іншае, знаёмае нагадаў ёй гэты холад.

— Гэта ён... але з кім?..

Выхілілася з-за кустоў, на завароце прысады ўбачыла Янку—ішоў бяз шапкі з апушчанаю галавою, ззаду, аб некалькіх кроках, ішло двух жандараў з карабінамі напачатку. Замарачыла штосьці ў галаве, замуціла... выпусціла вядро. Вада крывымі струмянямі пабегла па мураве.

Хіба-ж даведася?.. праскачыла думка. А калі?—О нядоля-ж наша. Учора Віцьку з Беліна і Стаха з Заверця расстралялі ў ляску над Беразіною. А можа толькі з-за падазрэння, можа пусьцяць.

Прашлі. Не заўважыў яе... Плачліва скрыпнулі дзверы палацу. Пустым, няцвёрдым крокам, з безвалодна зьвісьлымі рукамі, прашла да сваёй бакоўкі і, плачучы наўзрыд, упала на падушку.

Узьнялася; заплаканыя чорныя вочы сьвяціліся нейкім помсьлівым блескам. Адчыніла шупляду, дастала пакамячаны конвэрт і прытуліла да грудзей. Гэты ліст—адзінае, што пасля яго засталася. Хацела прачытаць, парушыла рукою, жажнулася. Конвэрт быў пусты.

Як ашалелая скочыла да дзэвирэй у глыб калідору. Паставы жандар заслانیў уваход карабінам. Адштурхнула і ўскочыла ў габінэт капітана...

Янка сядзеў схіліўшыся на крэсьле. Капітан разваліўся ў сваім і, лашчачы браўнінг, што ляжаў на сталe, пытаў глумліва і спакойна:

— І што ж, ня ведае пан нічога аб гэтай бандзе? Пан, здаецца, паляк—падкрэсьліў.

— Можа пан гутарыць са мною шчыра, нічога пану не пагражае.

Янка маўчаў, парушыўся і гучна сплюнуў на падлогу. Офіцэр зачырванеўся, як клоп, рыкнуў:

Будзеш мне гаварыць, бальшавіцкая морда, га? Устаць!—падышоў да яго і, круцячы перад носам якойсьці паперкаю, крычаў:—А гэта што, скажы? Скажы?! Замахнуўся і з усёй сілы выцяў па твары.

У руцэ капітана спазнала Алёнка ліст Янкі. Падалася назад і выбегла на агарод.

— Гэта я выдала яго гэтым шпікам, я подлая, нікчэмная,—ро-спачна шаптала дрыжачымі вуснамі, бягучы ў бок рэчкі.

Цераз паўгадзіны пасля капітан паклікаў старшага вахмістра і загадаў арыштаваць Алёнку. Дарэмна шукалі яе па ўсіх пакоях і па закамёрках парку. Алёнке нідзе ня было

III

Таго вечара Аржахоўскі зьвярнуўся позна—увесь дзень бавіўся на вясельлі ў шляхціца Букіноўскага ў Чорналескім хугары. Няпэўным, п'яным крокам, не адказваючы на аддаваньне чэсьці паставымі, прашоў да свайго пакою. Не запальваючы свьятла, нядбала скінуў накідку і мундзір на крэсла ў куце і сеў на ложку. Па хвіліне ўзняўся, адчыніў вакно і, аддыхаючыся сьвежасьцю ночы, глядзеў бяздумна ў глыб цёмнага парку. Праз густое вецьце дрэў прабівалася дзе-ні-дзе вузкімі пасмамі свьятло месяца.

З-за яра, з боку ракі, пачуўся нейкі пляск, нібы далёкія ўдары вёслаў. Насьцеражыўся і некаторы час прыслухоўваўся. Нарэшце ўсьміхнуўся... Глупства, аблуда, водгук мінулага дня—пляск віна... Цалаваньне з спацелай шляхціцкай Зоськай... Хацеў яшчэ што-колечы прыпам'ятаць, якую-колечы прыемную драбніцу, аднак ня мог: у вачох завіліся зелянява-шэрыя кругі, павекі пачалі заплюшчвацца. Прывалоўся да ложка і, ня здымаючы богаў, рынуўся як ёсьць доўгі на мяккую пасцьцель.

Човен плыў бяз шуму ўздоўж берагу, хаваючыся ў цені схіленых над ракою разложыстых верб і алешын. Дзье чалавечыя

постаці нагіналіся ў тахт руху вёслаў, і толькі зрэдку прарывалі неасцярожным пляскам сандліваю цішыню. Насупроць палацу прыліплі к берагу. Хвіліну шапталі паміж сабою. Потым адна з постацям адлучылася ад берагу і, крадучыся жаночым крокам паміж ацenenых кустоў, накіравалася ярам да задніх дзвярэй палану. Аб некалькіх кроках за ёю, здавалася, угінаючыся пад цяжарам аграмадных ценяў дрэў, пасоўвалася асцярожна другая, у калматай барашкавай шапцы. Каля палацу сышліся пад кустом бэзу і, затаіўшы дыханне, прыслухоўваліся некалькі хвілін. Ціха... Ні адзін лісток не шалясьціць. Толькі з адчыненага вакна даходзіла роўнае пахрапванне і час ад часу недзе за дзядзінцам каля стайні разлягаўся сухі шчэбет даўбешкі начнога вартаўніка.

— Гэта Шчэпан, — шапнула на вуха таварышу, — свой хлопец, калі што — ня выдаць.

Звярнулі ў бок ставу і зніклі па хвіліне ў цёмным гушчары.

Паставы Язэп Шыблеўскі вольным крокам пахаджаў ўздоўж невяліччай дваровай лазні, паглядаючы калі-ні-калі на яснае неба, залітае месячным святлом, невялічкае возера, удала прызванае дваровымі парабкамі „курыным ставам“.

Час яго варты неўзабаве скончыцца. Ня болей як праз гадзіну будзе зьмена. Падышоў да нізкіх дрыўляных дзвярэй, замкнёных на калодку, запаліў кішэневы ліхтарчык. Усё ў парадку. А ўрэшце ноч святлая, ніхто сюды пайсьці не адважыцца, думаў. Добра і бясчечна стаяць ў такую ноч на варце. Абышоў аднак яшчэ раз навокала, заглядаючы ў маленькае вакенца, заплечнае абыяк іржавым калючым дротам.

Абапёрся бясчечна аб вугал і думаў аб тым, што яму нясе заўтрашні дзень. Усё-ж сёння а дзесятай гадзіне выедзе. Капітан падпісаў яму ўчора тыднёвы водпуск і заўтра ўвечары будзе дома, убачыць сваю старую матку. Узрадуецца надзвычайна. Ува ўсякім разе час ужо сеяць, а поле напэўна не прыгатавана... Можна хоць крыху дапаможа...

Ззаду з шалясьценьнем парушыліся кусты. Раптам адварнуўся, моцна сьціскаючы на плячы рамень карабіна.

— Рукі ўгору! — з куста тут жа глядзелі яму проста ў вочы дзьве рэвольвэравыя рулькі. Аслушыў ад страху, — халоднае дрыжанне заласкатала лыткі. Узняў з натугаю левую руку. Карабін ссунуўся з пляча і ўпаў на траву. Другая рука несьведома ўзнялася на ўзровень пляча.

Накіроўваючы рульку рэвольвэра ў твар, з-за куста вышла кабета і наблізілася да яго. Міжвольна заміргалі павекі, гарачая кроў ударыла ў скроні... Мужчына аб калматай шапцы быў ужо каля дзвярэй. Скрыгануў цяжкі лом; жалезная клямка з браскам упала на парог.

Ускудлачаны Янка выскачыў з лазьні; ня вітаючыся з таварышамі запытаў, заікаючыся ад радасьці.

— Куды?

— Туды, у яр...

Ішлі хутка цёмнымі сьцежкамі, падштурховаючы свайго палоньніка, які, засьцігнуты неспадзявана ўсёй гэтай гісторыяй, страціў ўсялякае разуменьне таго, што з ім робіцца. На беразе зьвязалі яго моцна рамянём ад карабіна і кінулі ў човен. Спрабаваў латашыцца, але грозная руляка рэвольвэра яго супакоіла.

— А цяпер айда! — закомандаваў стары ў бараньняй шапцы.

— Ты Тржмель, будь цішэй, пасьпеем. А таго асілка, таксама трэба ўзяць — сказала, паказваючы ў бок палацу. Хадзі, Янка! Ня грацьма выпадку!

— Аднак што яна ўздумала? — Хіба звар'яцела? Там пасты...

— Т-с-с — кладучы пальцы на вусны, сыкнуў Тржмель, — Валяй удасца напэўна..

Беглі, атрасаючы халодную, бліскучую расу. Прытаіліся прад вакном за клюмбаю белай ружы.

— Сьпіць... Чуеш, храпе...

Усьлізгнуліся ціха ў вакно. Па хвіліне у пакоі пачулася кароткая латахніна і нейкае прыдушанае хрыпеньне...

Паштурхоўваючыся ад пасьпешлівасьці, выцягнулі на вакно прадаўгаваты рухлівы пакунак, абкручаны белым палатном. Янка зваліў яго сабе з вакна на плечы як мяшок і неўзабаве зьнік ў цемры.

Забіраючы ўбраньне капітана, Алёнка намацала на століку ў куце машынку, што прыкурваць папярсы. Бліснулі іскры — і плюскатая скрыначка, якая запалала, упала на ложак. Выскачыла ў агарод і прычыніла асьцярожна вакенца...

.....

— Маеш! — з натугаю сказаў, ледзьве зводзячы дыханьне, Янка — скідаючы пакунак на зямлю. — Цяжкая бэстыя, ад'еўся на нашай крыві Зьнімі з яго полкі гэтыя — час ўжо на ранішнія купаньне!

Тржмель гмыкаючы сыцягнуў прасьцірадла. Аржахоўскі ляжаў з моцна зьвязанымі рукамі. Вусны былі зьвязаны шэрай салдацкай павязкаю.

— О тож, сабачая вера, ў ботах спаў!.. Дайце яго шапку, ня дображ — офіцэру з голаю галавою — зьвярнуўся да таварышоў.

Зьбіты з панталыку капітан апрытомнеў на вільготнай зямлі і, адчуваючы, што ногі вольныя, ўзьняўся, робячы натугі вызваліць рукі

— А цяпер выкупайся ягамосьцю капітан, марш! — і Тржмель моцна штурхнуў яго ззаду..

Плесканулася вада раз, другі, забулькатаў затон, разьбягаючыся роўнымі шырокімі кругамі..

— Таго возьмем, бо няма відаць куды зьвяртацца, сялянскі бачна сын, часта мяне пільнаваў... нічым ня высветліцца. А ад нас ня пойдзе. Маём ўжо некалькі такіх.

... Плылі ў бок лесу, хутка працуючы вёсламі.

— А цяжкая яна—сьмяяўся Тржмель.—Нагаварыла сёння мне. Баяўся спачатку, бо хто-б падумаў, што так спраўна патрапіцца сьпісаць. Гэта ня нашы вясковыя плаксы, што абы толькі страх, дык у сьлёзы,—дадаваў паляскаваючы Алёнку па плячы.

— О, я тут ўсе куткі ведаю сьмела ішла,—урачыста тлумачыла яна.

У цёмнай пушчы вышлі на бераг і пасьля паўгадзіннага вандраваньня праз зарасьлі дабрылі да партызанцкага абозу, гарача вітанья таварышамі... Ажылі лясныя людзі, зараілася, закатлавала ў гушчары. Зьвярнуўся правадыр, якога ўжо блізка каля тыдня лічылі страчаным...

... Румяніўся ўсход. Далёка над маёнткам дагасала чырвонае зарава пажару, Хвалі рэчкі калыхаючы несьлі за цячэньнем шэрую рагатку з белым арлом і трыма бліскучымі зоркамі.

Пераклаў з польскае мовы Сымон Хурсік.

Прысяга ў лесе

(шэсьць сцэн з 1919—20 г.)

А с о б ы:

1. Апавядальнік.
2. Пан.
3. Ксёндз.
4. Крумкевіч, пажылы прызёмісты селянін.
5. Жандар.
6. Марка Бурлюк, рослы малады вясковы хлапец.
7. Лісіца, худашчавы селянін.
8. Юстына, яго жонка.
9. Юлік, сын.
10. Маня, вясковая дзяўчына.
11. Лявон, таварыш Маркі.
12. Грыша, гарадзкі комсамалец.
13. Хлопцы, партызаны, мужчыны.

П а ч а т а к

Наперад засланы выходзіць апавядальнік.

Апавядальнік. 11 ліпеня ў Савецкай Беларусі—святая вызвалення Беларусі ад белапалякаў.

Быў 1919 год. На савецкі край з ўсіх бакоў находзілі чорныя хмары—найміты капіталу. Над Беларуссю пачаў уздымацца белы арол. Насоўваліся польскія легіёны. Пан Пілсудзкі заяўляе, што ён прышоў, каб вызваліць пакутную зямельку, прынесці ёй свабоду. Ён кажа: „Хацеў бы бачыць гэты край вольным паміж вольнымі народамі; што датычыцца да ўзаемаадносін з Польшчай, дык Беларусь будзе гаварыць з ёю, як роўны з роўным і вольны з вольным“.

Прышлі паны, жандары і загаварылі.

Паслухаем, як гавораць „роўныя з роўнымі“.

Сцэна першая

Гудзе віхор. Чуваць далёкі грукат гармат. Праз нейкі час усё прыціхла.
Чуваць песня.

Падымаецца заслона. Пасярод сцэны сядзіць пан. Абапал яго ксёндз і польскі жандар. Над імі, крыху ззаду, на цёмным фоне, вялізны белы арол.

Пан. Панове, бялы ожал нясе на нашу зямельку чыстату і справядлівасць. Як сьвенты анёл ачышчае грэшную душу, так бялы ожал панства польскага ачышчае цела чалавека.

Ксёндз. Слушна, пане.

Жандар. Слушна, пане.

Пан. Але ест людзі з брудным цялам і злым духам, бальшавіцкім. Мы мусім вылучыць іх і *(насьмешліва)* падлячыць.

Жандар. *(Трасе нагайкаю)*. Вылучым і палечым.

Ксёндз. Я з вамі цалкам пагаджаюся, панове, але мне лепей быць так... крышку ў баку. Няхай пан комэндант вылучыць тых, якія моцна захварэлі на комунізм, для якіх патрэбна будзе толькі перадсьмяротная споведзь. Ём пана Іёзуса Хрыстуса я заўжды гэта зраблю, а пакуль што я да касьцёлу, буду правіць набажэнства і заздроўны молітвы за начэльнікуў войска польскаго.

Пан. Так, проша, проша. Мы тут самі, мы тут хутка...

Ксёндз. *(З хітраватым вылядам бласлаўляе і адыходзіць)*.

Жандар. Пачынаем. *(Устаў, і кае)*. Солтыс!

(Зьяўляецца Солтыс)

Солтыс. Я тут, пане.

Жандар. *(Дастаў паперку, паглядзеў)*. Каго вы можаце дадаць да сьпісу бальшавікоў.

Солтыс. Дадаць? *(Азірнуўся)*. Упішаце Сымона Каравайчыка. Ён па слыхах і мяне ўжо лаяў.

Жандар. *(запісвае)*. Сымон Каравайчык. Ну, давайце ўсіх сюды.

Солтыс. Слухаю. Але тут, пане, ёсьць людзі і не вінаватыя, як скажам, мой кум, Альховіч Тамаш.

Пан. Ваш кум. Будзем бачыць. Давайце ўсіх.

Солтыс. Слухаю. *(Адыходзіць і і кае)*. Падыходзьце сюды.

(Чуваць юман натоўпу і галасы: „А чаго мне баяцца“, „Ідзі ты першы“, „Падушаць усіх“, „А божа, божа“, „Супакойцесья, бабы“).

Выходзіць чалавек 5 мужчын, сярод іх 15-гадовы Сыцёпка. 1—2 жанчыны.

Жандар. Ціха! *(Усе сьцішыліся)*.

Пан. Ну, пазнаяце мяне, га?

Голас. Пазнаём, пане.

Жанчыны. Дзендобры, пане.

Пан. А, нарэшце, дагадаліся сказаць дзендобры.

Наперад усіх высказвае Лісіца:

Лісіца. Пахвалёны Езус, пане. Як той казаў, кажа, гэтага... віншуем кунешне. Як я естам поляк, дык маю ўцеху, кунешне, віншаваць вас.

Пан. Добра, добра. Як ваша назьвіска?

Лісіца. Лісіца, пане, Лісіца, з Таўкачоў.

Пан. Добра, добра. (*Да ўсіх*). Ну, а вы? Усё „гаварышы“ будзеце? Голас. Так, мы, здаецца, траха ня ўсе з аднае вёскі.

Пан. Вельмі добра. Ну, шго-ж, давайце будзем дзяліць маю зямлю.

Галасы:		Не, навошта.
		Жывеце сабе здаровенькі.
		Мы і ня думаем дзяліць.

Пан. Комунай думалі жыць.

Жанчына. Не, панок.

Пан. (*Горача*). А я кажу падзяліць! (*спакойна*) Вось (*паказвае на жандара*) каморнік. Пачынайце.

Жандар. (*Да аднаго селяніна*). Як тваё прозьвішча?

Лісіца. Э, э, Зязюля яго прозьвішча, Зязюля.

Зязюля (*да Лісіцы*). Чаго ты тут пстрыкаеш. Я і сам ведаю і магу сказаць, як маё прозьвішча. Праўда, Зязюля.

Пан. Ты што браў з майго маёнтку.

Зязюля. Я ўзяў з поля жалезную барану.

Пан. Аднёс?

Зязюля. Аднёс. Я так і меркаваў—забараную свой загон, ды аднясу, аж яно вышла...

Пан. Вышла ня так, як табе хацелася.

Жандар. (*Глянуў у сьпіс*). Стань сюды. (*Зязюля становіцца ззаду пад белым арлом*).

Пан (*да Лісіцы*). А ты можаш ісьці. (*Лісіца кланяецца*).

Лісіца. Так, пане, давідзеньня, кунешне, я маюся яшчэ сёньня да касьцёлу, давідзеньня. (*Пашоў*).

Жандар. Карчук Міхась. (*Выступае сівы дзядок*).

Карчук. Я Карчук Міхась.

Жандар. Ты што?

Карчук. Што я? Я ня тое, што ты. Ты вась бізуном пакручваеш, а я так. Кінь бізун і давай падужаемся.

Пан. Скажы, стары, зямлі хочаш?

Карчук. Зямлі? Хочаш, ня хочаш, а калі прыдзе пара, дык кожнага надзеляць.

Пан. Як надзеляць, чыёю зямлёю будуць надзяляць?

Карчук. Ня пужайцеся, пане, вашае зямлі ніхто ня возьме. У адну магілу мяне з вамі не паложыць. Будзе мне сажань, будзе тое самае і вам.

Пан. Ты што плячеш?

Карчук. Нічога не пляту, а ўвесь свой век за бацькам і за дзедам вашым капаў карчы для смалярні, дык вось і дражняць Карчук, а маё прозьвішча Муравейка.

Пан. Ага, ну ідзі дадому. (*Дзед праходзіць*).

Жандар (*да аднаго пярэдняга*). Тваё як прозьвішча?

Альховіч. Альховіч, пане, Тамаш Альховіч. (*Жандар ілядзіць у сьпіс*).

Солтыс. Гэта мой кум, пане.

Пан. Праходзь. (*Альховіч кланяецца і праходзіць*).

Жандар (*ідуе*). Стэфан Серада.

Сьцёпка (*бойка*). Я—Серада, Сьцёпка.

Пан (*зьдзіўлёна*). Ты Сьцёпка Серада?

Сьцёпка. Я.

Жандар. Сын Пётры?

Сьцёпка. Пётраў сын, але бацька памёр, вось мая маці.

Пан. Значыць, ён.

Жандар. Стань сюды (*паказвае месца, дзе стаіць Зязюля*).

Маці. Нашто вы яго туды? Панок мой, ён жа не вінаваты.

Пусьцеце яго.

Жандар. Сьціхні! Не з табою гавораць.

Маці. Як жа не са мною. Гэта-ж мой сын. Пусьцеце яго. (*Хапае жандара за рукі*).

Жандар. Адыдзі, кажу. (*Падняў бізун*).

Сьцёпка. Ня бі маткі! (*Пан устаў*).

Пан (*падышоў*). Вось ён як паказвае сябе, бальшавіцкі агітатар Маці (*кідаецца ў ноі пану*). Не забірайце, панок, яго, з кім жа застануся я, не забірайце.

Сьцёпка. Ня поўжайце, мамка. (*Хоча падняць яе*).

Жандар. Стой тут! (*Хапае яго за каўнер*).

Сьцёпка. (*Вырываецца*). Пусьці! (*Ухапіўся рукою за плячо маці. Жандар сьвіснуў бізуном. На шчацэ зьявіўся чырвоны крывавы шрам*). Ай! (*Жандар адцягнуў Сьцёпку. Усталая маці, убачыла чырвоны шрам, спуджана ілядзіць на ўсіх*).

У чае гэтае мятусянны Марка высунуўся наперад і няпрыкметна для пана і жандара прайшоў паўз іх у другі бок і зьнік.

Маці (*закрычала*). Людзі добрыя, што-ж гэта робіцца!

Пан. Солтыс, адвядзі яе ў бок.

Солтыс. Ну, ня крычы тут. Стань там (*адводзіць у бок*).

Жандар (*да другога жанчыны*). А ты што?

Жанчына. Выклікалі майго мужа, але ён ляжыць хворы на тыфус.

Жандар. Хворы на тыфус?

Пан. Няхай ідзе. Праходзь.

Жандар. Ідзі. (*Да наступнага*). Тваё прозьвішча?

Бусак. Бусак, пане.

Жандар. Сюды. (*Бусак праходзіць*). Сюды, сюды. (*Бусак становіцца побач з Зязюлем і Сыцёпкам*)

Бусак. Што гэта такое?

Жандар (*выклікае*). Марка Бурлюк! Марка Бурлюк ёсьць?

Селянін. Няма яго, толькі я.

Пан. Як няма? Солтыс!

Солтыс. Я тут, пане.

Пан. Дзе Марка Бурлюк?

Солтыс. Здаецца, я бачыў яго тут.

Жандар. Як гэта здаецца?

Солтыс (*да Бусака*). Ён тут быў?

Бусак. Вы павінны лепей ведаць. Я яго не пільнаваў.

Жандар (*да ўсіх*). Хто яго тут бачыў?

Зязюля. Ніхто ня бачыў.

Жандар. Солтыс, што гэта можа значыць?

Солтыс. Дзьверы там замкнёны, і, як мне помніцца, ён вось тут стаяў. Так, стаяў, пане.

Жандар. А ці ня помніцца вам, пане, што ён у зямлю праваліўся?

Солтыс. Не. (*Углядаецца ў зямлю*).

Жандар (*злосна*). Глыбей трэба глядзець.

Солтыс (*ілянуў пад столік пана*). Ня відаць.

Жандар. Шукайце, Солтыс, сваіх вачэй, у вас іх няма! (*Да пана*) Пакуль што, пане, бяру гэтых.

Пан. Так. Проша.

Маці (*Сыцёпкі*). Куды-ж вы іх, куды вы забіраеце майго Сыцёпачку?

Жандар (*дастаў рэвольвэр да трох*). Вы зарыштаваны. Да пастарунку.

Маці. За што-ж вы іх? (*Да пана*). Панок, што гэта-ж робіцца?

Сыцёпка. Ня плач мама. (*Пашлі*).

Пан. (*Пан стаіць і з-пад ілба ілядзіць у той бок*). Скаціне трэба пуга.

Маці (*схапіла пана за ноі*). Панок, гэта-ж ад вас. Вярнеце майго Сыцёпку, панок.. (*Заліваецца сьлязьмі. Пан ілянуў сабе паб ноі. Піхнуў натою маці Сыцёпкі і пайшоў. Яна моўчкі паднялася на калені і павольна іаворыць*). Вось яна панская ўлада. (*Устала да публікі*). Дзеткі, унукі! Не забывайце пра гэта. Адплацеце-ж вы ім! Так адплацеце, каб яны больш не хадзілі па зямлі!.. (*Пашла*).

Сцэна II.

У хаце Лісіцы. Пасярэдзіне хаты моўчкі стаіць яго жонка Юстына.

Юстына. За што іх забралі? Трох чалавек забралі. Кажуць будзь біць, за што?

Лісіца (*за сцэнаю*). Юстына, Юстына.

Юстына. Ну, чаго?

Лісіца. Юстынка!

Юстына. Ну чаго, кажу?

Лісіца. Завядзі каня на поплаў.

Юстына. Каня... Вунь Юлік ідзе, дык скажы яму.

Лісіца. Ага, ну добра.

Юстына. Што ён скажа? Ён жа там быў.

Уваходзіць Лісіца.

Лісіца. (*На ім пыльнік*). Мусіць я крыху забавіўся, Юстынка, га?

Юстына. Якое-ж гэта крыху, калі ўжо зусім надвячорак.

Лісіца. Ага, так, ужо. Але-ж як той казаў, кажа гэтага... інтэрас кунешне (*здымае пыльнік*). З касьцёлу меўся, кунешне, дадому ехаць, аж тым часам зайшоў неяк да Кулецкага, там і забавіўся. Ды сёння такі ўрачысты дзень, такое цудоўнае набажэнства ў касьцёле, казань кунешне пробашч прамаўляў. На мястэчку ціха, хораша. Паліцыянты адзеты хораша. Адразу відаць, што не бальшавіцкая ўлада. Будзе вялікі парадак і спакой.

Юстына. А за што гэта забралі Зязюлю, Бусака і Сыцепку, а ўчора, кажуць, у Рудні забралі пяцёх.

Лісіца. Я табе, кунешне, не скажу, але як той казаў кажа дзеля парадку мусіць.

Юстына. Дзеля парадку. Глядзі, каб дзеля парадку не забралі і цябе.

Лісіца. Мяне? Што ты, Юстынка. Я-ж таксама быў ў пана. Я адразу сказаў, што я поляк, кунешне, яны вельмі далікатна казалі мне ісьці, куды я захачу. А я сказаў, што я маюся пайсьці кунешне да касьцёлу.

Юстына. Ой, нешта ня добрае робіцца.

Лісіца. Што ты, што ты. Цяпер толькі і жыць. Будзем, Юстынка, жыць і... (*дастае з кішэні пляшку польскае гарэлкі*) вудку піць.

Юстына. Дзе гэта ты ўзяў?

Лісіца. А зазнаёміўся з людзьмі, кунешне, і мог дастаць чатыры пяць, але навошта, калі праз дзён тры, чатыры будуць вольна прадаваць розныя трункі, цукер, газу, усё, усё што толькі прымае чалавечая душа.

Уваходзіць Юлік і Марка.

Марка. А, дзядзька прыехаў.

Лісіца. Я? Ага, так, прыехаў (*збдзіўлена*). А-а, а ты таксама, гэ тага, як яго... цябе мусіць не забралі?

Марка. А як вы думаеце?

Лісіца. Я, кунешне, нічога такога ня думаю, але некаторых забралі, дык я лічыў, што можа і цябе, кунешне.

Марка. Не-е, навошта. Мяне яны ня возьмуць. Колькі я там быў у батрачкоме, пустое, праўда?

Лісіца. Ды яно-ж так.

Марка. Вы ня былі як мяне выклікалі?

Лісіца. Не, галубок, я пакланіўся і сказаў, што пайдзі да кась-цёлу, кунешне, і такі ж пашоў.

Марка. Ага. Ну, я таксама, як і вы, падышоў, сказаў, што я поляк, яны мне казалі: „пшапрашам за турбацыю“, я пакланіўся і сказаў: пасьвішчаце, пакуль зловіце.

Лісіца. Дык як гэта? Ты хіба ўцёк?

Марка. Самому лезьці ў расчыненую воўчую ляпу я ня думаю.

Лісіца. Што ты. Марка, дзе табе тая, як той казаў кажа, воўчая ляпа? Цяпер будзе спакой, парадак, далікацтва. Толькі-ж да іх таксама трэба мець далікацтва.

Юлік. Глядзецце, тата, каб ад вашага далікацтва ня было нам сорамна.

Юстына. Я скажу.

Юлік. Мне расказвалі, як вы там кланяліся.

Лісіца. Што казалі? Хто казаў? Хто гэта мяне будзе вучыць? Кланяўся... Кланяўся свайму пану.

Юлік. Што гэта за такі „свой пан“?

Юстына. Ат, ён пляце ліха ведама што, вельмі-ж расхвальвае. Цалаваўся ты сёння з імі, ці якое ліха?

Марка. А чаму-ж. Дзядзька-ж з панамі разам косіць возыць гной, разам езьдзяць на начлег. Чым жа ня свой, ха-ха.

Юстына. Я скажу. (*Вышла*).

Лісіца. А ты павыскаляйся яшчэ. Можа табе, як той казаў кажа, лепей было-б пасьмяяцца не ў маёй, кунешне, хаце, а на вуліцы.

Марка. А ці-ж гэта ваша хата?

Лісіца. Чаму гэта яна не мая? Трынаццаць гадоў живу, кунешне, падрубы новыя падлажыў, вокны новыя ўстаў, яна не мая? Упкінуў.

Марка. Я ня ўпкінуў. А толькі, як мне здаецца, дык праз гэтыя вокны вы бачыце столькі, сколькі бачылі і праз старыя.

Лісіца. Бачыш ты які празрысты знашоўся, рабачком... храбры, празрысты... а вось прыехаў пан, дык гатоў у мышыную нору залезьці. А мяне арандатара ніхто ня будзе турбаваць. Я тут маю даў-

насьць. Нават бальшавікі, якія ваююць з палякамі, і тыя мне так-сама паляку зацьвердзілі гэтую зямлю і хату, а наша ўлада і пагатоў зацьвердзіць. Крумкевіч і носу не паткне. Цяперака і сам бог будзе супроць яго, бо ён жа нават і ня нашае веры.

Юлік. Ай, глупства гэтая ваша вера.

Марка (да Лісіцы). Пачакай, я дам дзядзьку запытаньне. Добра. Вось скажэце мне, дзядзька, чаму бальшавікі вам, як вы кажаце, паляку зацьвердзілі зямлю, хату і ўсё?

Лісіца. Што ты мне задаеш загадкі?

Юлік. Гэта не загадка. Вы адкажэце.

Лісіца. І ты яшчэ, смаркач, будзеш пытаць мяне. А таму, што я ня маю зямлі, а ў Крумкевіча, апрача гэтае, яшчэ ёсьць дзьве валокі. А трынаццаць гадоў я пераварочваю яе і, як той казаў кажа, угнойваю кунешне сваім потам, дык гэта так сабе?

Марка. Добра. А чым потам угноена панская зямля?

Юлік. Ага, во, во.

Лісіца. Маўчы ты, смаркач. Бачыш ты іх, ўзяліся! Што вы мне панская, панская.. бачыш ты іх. параўняліся.

Марка. Не, навошта нам раўняцца, а толькі я вам скажу, каб бальшавікі ваявалі з палякамі...

Лісіца. А што-ж, не ваююць?

Марка. Чакайце. Так, яны ваююць, але не з такімі палякамі, як вы, не з такімі палякамі, якія дзе-небудзь і ў Варшаўскай губэрні ўгнойваюць панскую зямлю сваім потам, а ваююць з такімі палякамі вось, як гэты пан, перад якім вы сёньня скакалі кракавяку. Ваююць з буржуямі, з усякімі буржуямі.

Юлік. О, гэта праўда.

Лісіца. Праўда? Пашлі вон, смуроды!!! Можаце ісьці ў поле, ці ў лес і там разводзіць мітынгі.

(Уваходзіць Юстына)

Марка. А што-ж такое, пойдзем і ў лес. Толькі глядзецца, дзядзька, каб ня прышлося і вам туляцца пад якою купчастаю ялінаю.

Лісіца. Я не разбойнік, каб туляцца.

Юстына. Даволі ўжо вам спрацацца, ня добрую вы гутарку ўзнялі, ніхто ня ведае, як яно будзе.

Лісіца. Будзе так, як я кажу. Я зусім спакойны. А вось такія вурвітлі дык наскоцаць, калі будуць вельмі пстрыкаць.

(Раптам моцны стук у дзьверы)

Юстына. Ай, што гэта?

Расчыняюцца дзьверы. Уваходзіць жандар і Крумкевіч.

Жандар. Тут жыве Лісіца?

Лісіца. Лісіца? (Служана). Я... Я, пане, Лісіца. Проша пане... Гэта я Лісіца. Вось толькі што, кунешне, з касьцёлу прыехаў. Проша сядзь, пане. (Да Юліка). Устань ты, дай сесьці драгому госьцю.

Жандар. Ня турбуйцеся, я ня маю часу. Я толькі павінен папытаць пана Лісіцу.

Лісіца. Проша, проша, пане.

Жандар. У чым пан Лісіца доме жыве, ці мо' гэта ўласны, ці мо' пан арандуе?

Лісіца. Ага... так, пане... прысядзьце, проша, дык я усё вылажу пану, як сьлед.

Жандар. Я сказаў, што ня маю часу. Проша адказваць.

Лісіца. Так. Я скажу. Як той казаў кажа гэтага... жыву я тут трынаццаць гадкоў. Старэнькая гэта хатка. Мо ніхто-б ужо ў ёй і ня жыў-бы, а я, кунешне, даў новыя падрубы і вокны і вось хваліць пана бога памаленьку жыву. Вось бачыце, новыя падрубы.

Крумкевіч. Бальшавіцкія падрубы.

Лісіца. Як бальшавіцкія. Я сам пакутваў, падкладваў іх.

Юлік. Я бачу, што таварыш... цьфу!.. пан Крумкевіч хоча выгнаць нас, дык скажэце проста, а то вы нешта хочаце падлажыць нейкія бальшавіцкія падрубы.

Крумкевіч *(да жандара)*. Заўважце кажа „таварыш“.

Лісіца. Я ня ведаю, ці ёсць такое права, каб мяне, поляка, свая-ж улада ўзяла ды выкінула.

Жандар. Ёсць такое права: раз гэта зямля і хата належыць пану Крумкевічу, значыць, гэта ня ваша, а яго ўласнасьць, ён з ёю робіць тое, што хоча. Раз вы не дагаварыліся з гаспадаром, значыць, мусіце пашукаць сабе другога месца. Пане Крумкевіч, колькі часу вы згодны пачакаць?

Крумкевіч. Больш як тыдзень я не магу даць.

Юстына. Што гэта такое, нас сапраўды хочуць выкінуць? *(да жандара)* Пане, вы-ж такі ўлада, куды-ж нам дзецца? *(Заплакала)*

Жандар *(да Крумкевіча)*. Дайце тэрміну два тыдні.

Крумкевіч. Мнагавата, але калі, пан, кажаце, дык мо' будзе дзён дзесяць.

Лісіца. Можаце даваць і дзесяць хвілін. Я з гэтае хаты не пайду. Я тут, як той казаў кажа гэтага... працаваў, пакутваў. Трынаццаць гадкоў жыву тут. Я маю права.

Жандар. Якое?

Крумкевіч. Хто вам даў гэтае права?

Лісіца. Мне зацьвердзіў зямельны аддзел.

Жандар. Які зямельны аддзел.

Лісіца. А той, што быў у рэўкоме.

Крумкевіч. Чуеце, што ён кажа: яму зацьвердзіў бальшавіцкі рэўком?!!

Жандар. Бальшавіцкі? Рэўком?! *(Ляснуў бізуном па стале)*. Вы тут ўсе бальшавікі. Я вас усіх арыштую.

Юстына (*спужана*) Панок, за што-ж вы нас?

Лісіца (*спужана*). Я, пане, нічога... Я з бальшавікамі, заўсёды лаяўся, я... вось і з сваімі хлопцамі спрачаўся...

Жандар (*наступае на Лісіцу*). А яны што?

Юстына (*да Лісіцы*). Што ты, Антоні...?

Лісіца. Яны. Нічога, нічога, пане.

Жандар. Кажы, што кажуць яны.

Лісіца. Я-ж кажу...

Марка (*падняўся*). Я сам скажу. Мы спрачаліся, чыя лепшая кавалерыя: бальшавіцкая ці ваша. Дзядзька кажа, што ваша.

Лісіца. Ага, я-ж кажу.

Марка. Што ў вас такія... фарсістыя коні. А я казаў, што бываюць такія коні, што яны з выгляду нікудышныя, але за тое больш цягавітыя. Адным словам спрачаліся мы тут пра коні.

Лісіца. Кунешне пра коні, толькі ўсяго.

Крумкевіч. Як жа вы вырашылі: чые-ж коні мацнейшыя?

Марка. Спрэчкі яшчэ ня скончыліся, трудна сказаць.

Жандар. (*У гэты час дастаў запісную кніжку*). Як тваё прозьвішча?

Марка. А на што вам маё прозьвішча?

Жандар. Адказвай. Ты арыштаваны.

Марка. Можна адказаць.

Жандар. Ну!

Марка. Маё прозьвішча—Бомба.

Жандар. Як?

Марка. Бомба.

Юлік (*адскочыў да дзвярэй*). Ідзеце, мама, з хаты.

Жандар (*Павярнуўся да Лісіцы. У гэты час Марка выняў з кішэні бомбу-гранату*). Ён правільна назваў сваё прозьвішча?

Лісіца. Я... я не ведаю (*убачыў у руках Маркі бомбу*). Ай сапраўдная бомба. (*Упаў. Юлік і маці ўцяклі за дзверы. Крумкевіч прысеў.*

Жандар у момант павярнуўся да Маркі).

Марка. Не варушыся! (*Жандар выпусціў з рук запісную кніжку і аловак. Крумкевіч прысеў да жандара*). А то як гахну гэтым прозьвішчам, дык мала ня будзе. Павярніся тварам туды. (*Жандар дрыжыць, паварачваецца тварам да публікі*). А ты, Крумкач, хочаш жыць на сьвеце, дык не выганяй з хаты чалавека.

Крумкевіч (*стуліўшыся каля ног жандара*). Братачка, ня буду чапаць.

Марка. Не варушыся! (*Паглядаючы на іх, Марка вышаў з хаты. Павуза*).

З а с л о н а.

С ц е н а ІІІ.

У каморы. Дзьверы адчыняюцца ў сярэдзіну. Некаторы момант нікога няма. Расчыніліся дзьверы. Асьцярожна, але хутка ўскочыла Маня.

Маня (*махае рукою, заве*). Сюды, хадзі сюды, скоранька.

Уваходзіць Марка.

Марка. Мо'лепей пайсьці ў гумно.

Маня. Чаго, усё роўна і тут. Што будзеш есьці: малако, ці сала

Марка. Малако ці сала? (*пачухаў патылицу*). Добра было-б і малако і сала.

Маня. З салам у нас дрэнна, але пашукаю.

Марка. Тагды ня трэба, Маня! Давай шго ёсьць: малако, цыбулю... што-небудзь.

Маня. Добра. (*Пашла*).

Марка. (*Адзін*). Пад'ем на дзён тры і зноў у лес. Памру з голаду, а жывым ня здамся гэтым драпежнікам. А ёсьць на сьвеце многа і добрых людзей. Спачуваюць. Схаваюць. Накормяць. Але ёсьць і нягодныя. Так і рады былі-б падтыкнуць. Нічога перацерпім. Падсыплем ім кануферу.

Уваходзіць Маня.

Маня (*дастае з прыполу*). Ну, вось табе цыбуля, хлеб і малако і толькі як панюхаць сала. Далібог жа няма, Марачка.

Марка. Што ты, што ты, Маня, хопіць, ня трэба. Сала падпяку ў лесе на ражончыку. (*Хавае ў кішэню, хутка есьць з міскі, ці з банкі малако*).

Маня. Ты-ж мо'чуў, што забралі былі Лісіцу?

Марка. Не, ня чуў.

Маня. Але выпусьцілі. Адпрасіўся нейк. Выцалаваў мусіць і ногі.

Марка. А з хаты і з зямлі яго не варушаць?

Маня. Як не, бачыла Юліка. Распытваюць, каб дзе прытуліцца. Ага, быў жа вобыск у Лапуцьковых. Шукалі ляворвара, а забралі цялушку.

Марка (*ядучы*). Добра, добра.

Маня. Як? Што ты кажаш?

Марка. А так, што некаторыя паразумнеюць крыху, ды і мне весялей будзе.

Маня. Я не разумею, што ты кажаш.

Марка. А тое, што спачатку ў нашым лесе я быў адзін, а цяпер знашліся кампаньёны, во.

Маня. А хто яшчэ хаваецца?

Марка. Гэтага я сказаць не магу.

Маня. Ты іх ня ведаеш?

Марка. Некаторых ня ведаю і я.

Маня. Ты-ж хацеў цыбулі, чаму-ж не ясі?

Марка. Хочацца і сам ня ведаю. Я хіба вазьму з сабою і буду есьці ё лесе, а тут, ведаеш, пахнуць будзе.

Маня. Ага, ну як сабе хочаш. *(Бярэ цыбулю і пачынае са смакам есьці. Марка іледзячы на яе сьмяецца, пасля бярэ цыбулю і таксама пачынае са смакам есьці).*

Марка. Ох і салодкая якая!

Маня. Ой і горкая якая *(Марка абняў яе).*

Марка. Салодкая.

Маня. Горкая. *(Марка пацалаваў Маню).*

Маня. Салодкая.

Марка. Я-ж табе казаў *(жвава, весела)*. Ведаеш што, Маня, заўтра нядзеля, прыходзь да мяне ў лес, прынясі *(павуза)* цыбулі. Там яна яшчэ салодшаю будзе. Там, ведаеш, сухенечкі, сухенечкі кавалак хлеба смачнейшы за пернік. Прыдзеш, Маня?

Маня. У лес? Баюся.

Марка. Нічога ты не баішся, гэта толькі так. Прыходзь надвя. чоркам. Я табе пакажу сваю хату. Не такая, як гэта ваша камора.

Маня. А такая малюсенькая будачка.

Марка. Што ты Маня. Яж не сабака. Я ў будку не палезу. Я вольны чалавек.

Маня. Вольны чалавек, а баіцца паказацца на людзі.

Марка. Пакажамся калі-нібудзь. Ня мы будзем хавацца ад панюў і жандараў, а яны ня будуць ведаць, куды схавацца. Вось, як мы пакажамся. Прыходзь, Маня, мы сядзем з табою пад гушчэзнаю елкаю і будзем слухаць лес.

Маня. Слухаць лес?

Марка. Ага. Ты думаеш лес маўчыць?

Маня. Як ціха на дварэ, дык і маўчыць.

Марка. Э, не. Лес ніколі не маўчыць. Няхай будзе на дварэ найцішэй, а ён усё роўна шавеліцца, шэпча, ціха сьпявае, а бывае, што моцна, глуха стогне, а бывае, што крычыць.

Маня. Мож сава і крычыць.

Марка. Ай, сама ты сава.

Маня. Дзякую за саву.

Марка. На здароўе. Але гэта я жартам. Маня, ты вось пасядзіш са мною пад маю елкаю два дні, дык я цябе навучу, як слухаць лес. Ты ня ведаеш, Маня, якую ён сьпявае песьню. Магутную песьню!

Маня. Якую?

Марка *(ціха пье)* „Паўстань пракляццём катаваны“ *(Маня ўрачыста паднялася. Слухае. На дварэ забрахаў сабака. Маня ілянула ў акенца).*

Маня *(спужана)*. Марка!

Марка *(ускочыў)*. Што?

Маня. Жандары!

Марка. Жандары? (*Глянуў у акенца*). Чакай, ты ня бойся. (*Бразнулі ў сенцах дзверы*). Стань там. (*А сам становіцца каля дзвярэй. Раптам, расчыняюцца ў сярэдзіну каморы дзверы і закрылі Марку. Ускочыў пажылы жандар*).

Жандар (*да Мані*). Дзе тут бальшавік? (*Марка ў гэты час ціхенька—ён босы—шмынуў за дзверы ў сенцы*). Ну? (*наставіў рэвольвер*).

Маня. Які бальшавік?

Жандар. Марка дзе?

Маня. Што вы пужаеце, шукайце, у нас нікога ня было. (*Жандар аглядае*).

Жандар. Знойдзем, тагды глядзі!

Маня. Вы такі малады яшчэ і такі сярдзіты.

Жандар. А што-ж вы мысьліце, што я павінен рабіць перад вамі рэверансы?! (*На дварэ крык: „стой! Вацлаў, ён уцёк“, пабег, Жандар. выскочыў. Маня падбегла да вакенца. Голас „стой“, выстрал*).

Маня. Даганяюць яго, задушыць хочуць! Марка, уцякай, уцякай, Марка!..

Сцэна IV.

Двор. Прыбудовка склепу. Каля яго стаяць і плачуць дзве жанчыны. Збоку стаіць прыёмісты хлапец Лявон. Ён схіліў галаву, глядзіць уніз. За сцэнаю чуваць голас: „осемнасьце. дзевятнасьце. двадзесьце“. Чуваць стогн.

Жанчына (*са сьлязьмі*). Зсякуць беднага... (*Голас лічыць далей: „двадзесьце едын, двадзесьце два, двадзесьце тшы, двадзесьце чтэры, двадзесьці пенць!“* Лявон падняў галаву й пашоў у бок. Гоман. Той самы голас: „Дзе тут склеп? Давайце, солтыс, двух чалавек. Ідзі да склепу!“). *Выходзяць: наперадзе адзін мужчына, за ім зьбіты, ускудлачаны са зьвязанымі рукамі Марка, яно падтрымлівае адзін мужчына. Ззаду ідзе жандар. Жанчыны адышлі ў бок і ціха плачуць. Марка зьняможаны прыхіліўся да склепу*).

Жандар. Стой. Пакуль што мы пасадзім яго сюды. Няхай адыдзе, а пад вечар накіруем да пастарунку (*Да мужчыны*). Склеп у цябе моцны?

Мужчына. Мураваны.

Жандар. А вокны вялікія?

Мужчына. Не, малюсенькія дзірачкі. (*Жандар пашоў аглядаць. У гэты час падышоў Юлік перарэзаў вяроўку на руках Маркі і адскочыў. Марка вяроўкі ня здымае*).

Жандар (*да жанчын*). А вам што? Прэч! (*Жанчыны пашлі*). Ну, адчыняй. (*Мужчына адчыніў*). Сюды. (*Марка падыходзіць, прыінае галаву, у дзверях спыніўся. Жандар пхнуў яно ноцам*). Ня хочацца псякрэў бальшавіцка! (*Зачыніў дзверы. Да мужчыны*). Замкні! Дай сюды ключ. (*Бярэ ключ і памацаў ці замкнёна*). Станьце ў двух і вартуйце пакуль прыду. (*Два мужчыны становяцца. Жандар пашоў*).

I Мужчына. Нарваліся мы з гэтым калавурам. Свайго чалавека пільнуем.

II Мужчына. А я, дык прызнацца і ня ведаю, хто ён такі.

I Мужчына. Як ня ведаеш, дык і ня трэба.

II Ды яно-ж так, раз паставілі, дык трэба пільнаваць. Гляну, каб ня выскачыў праз вакенца. (*Адвышоўся*).

I Мужчына. (*Адзін*). Свайго хлопца трымаем пад замком, і як ён папаўся, ліха яго ведае.

Прыходзіць Лявон.

Лявон. Чаго гэта вы, дзядзька, каля чужога склепу стаіце.

I Мужчына. А браток, ня пытай, няхай яно колам пойдзе.

II Мужчына. Дзірачкі вузенькія, ня вылезе.

Лявон. Ня вылезе, кажаце?

II Мужчына. Не, ня вылезе.

Лявон. Пільнуйце, пільнуйце.

II Мужчына. Раз паставілі, дык...

Лявон. А каго злавілі?

II. А хто-ж яго ведае. Бальшавіка мусіць, каго-ж яны ловяць.

Збоку паказаўся Юлік.

Юлік (*да Лявона*). Хадзі сюды. Што рабіць?

Лявон. Што рабіць? Перш за ўсё застрэліць твайго бацьку Ёсьць гутарка, што гэта ён падказаў жандару.

Юлік. Што? Мой бацька?.. Ня можа быць, а калі гэта так, я яму не дарую, даю табе слова.

Лявон. Вось што, жандар пашоў да Саўкі, там радзіны. Бузде піць. Там ёсьць чалавек, які будзе забаўляць яго. Стань за хлявом і паглядай у той бок. Ідзі (*Юлік пашоў*). Лявон да першага мужчыны. (*Хадзеце, дзядзька, сюды. I мужчына падыходзіць*). Ратуйце чалавека.

I Мужчына. Як жа? Ключ у яго. Прасіць хіба ў жандара.

Лявон. Э, не. Вы стойце і маўчэце. Я зраблю ўсё. Замка чапаць ня будзем. Вы ня будзеце вінаваты.

I. Мужчына. Я, братка, ня ведаю што рабіць. Няхай ён, як-небудзь так .. каб мы ня бачылі.

Лявон. Во, во. Я-ж так і хачу. (*А другі мужчына ў гэты час тупае і паглядае на акенца ў склепе*).

I Мужчына. Вось толькі як ён.

Лявон. Ідзеце, станавецца, я пагавару з ім. (*I Мужчына стаў каля дзвярэй*).

II. Мужчына. Аб чым вы гутарку ўзнялі?

Лявон. Дзядзька, хадзі сюды.

II Мужчына (*падыхоў*). Ну, што ты мне скажаш?

Лявон. Хочаш жыць на сьвеце?

II Мужчына. А што ты пытаеш? Хто гэта ня хоча.

Лявон. Дык вось, таму чалавеку, што ты варгуеш, таксама хочацца жыць. Яму трэба жыць.

II Мужчына. Няхай здароў! Жыве. Я-ж нічога, я толькі калавуру.

Лявон. Калавур сабе, але маўчы, стой і не азірайся.

II Мужчына. Што ты? Уцячэ—тагды ж я прападу. Не-е, раз паставілі, дык я мушу стаяць і пільнаваць.

Лявон. Дзядзька, няма часу гутарыць. Хочаш жыць?

II Мужчына. Што ты прыстаў, ідзі лепей адсюль і ня губі мяне.

Лявон (*схапіў яго за руку*). Дзядзька! калі ты падымеш крык, усё роўна тагды табе ня жыць.

II Мужчына (*спужана*). Дык што-ж мне рабіць?

Лявон. Будзем крычаць калавур тагды, як гэты чалавек уцячэ. Станавіся каля дзвьярэй і маўчы. (*Лявон пабег за склеп*).

II Мужчына (*падшоў да 1-га*). Што гэта будзе?

I мужчына. Маўчы. (*Павуза. Трэснула дошка. Лявон прылажыў галаву да тэзішкі прыбудойкі*).

Лявон. Узрываў гэтую дранку. (*Трэснула дошка*).

II мужчына (*да 1-га*). Ён-жа можа ўцячы.

I мужчына. Стой, маўчы. Не ўцячэ (*Падняліся дошчачкі, адтуль паказалася галава Маркі*).

Лявон (*азірнуўся вакол*). Можна. (*Марка выскачыў. Лявон даў рэвольвер*). На. У гэты бок. (*Марка пабег*).

II мужчына. Трэба крычаць, ён-жа ўцёк...

Лявон. Ціха. (*Пашоў*).

II мужчына (*крыху сскачыўшы*). Я ня вытрымаю, закрычу, бо дальбог-жа прападем.

I мужчына. Зараз будзем крычаць. Ты пабяжы ў той бок. (*Паказвае ў працілеглы ад таго, у які пабег Марка*).

II мужчына. Ён-жа пабег у гэты бок.

I мужчына. Дурніла стары, а ты бяжы ў гэты бок. Бяжы.

II мужчына (*Закрываў*). Калавур. (*Б'е палкаю па дошках*). Уцёк, уцёк.

I мужчына. Бяжы туды. (*II мужчына пабег і крычыць. I-шы бяжыць за ім і абодва крычаць*): „Уцёк, уцёк“, лавеце яго, лавеце.

Сцэна V

Лес. Група партызан. Сярод іх Марка, Лявон. Адны сядзяць, другія стаяць.

Адзін. Таварышы, што рабіць з Піліпцкім солтысам? Ён загубіць усю нашу моладзь. Пазаўчора двух невялікіх хлапчукоў сяклі шампаламі і ўсё праз яго.

Марка (*да хлопца*). Вазьмі на заметку.

Адзін. Што тут заметка, даручы каму, каб палажыў яго на месцы, зараз-жа.

Марка. Ня трэба, браце, пароць гарачкі. Зробім ўсё. Не адзін такая скаціна Піліпіцкі солтыс. Ёсць панскія служкі. Хто мог падумаць, што Лісіца, Юлікаў бацька, за якога я заступаўся, якога ў пастарунку высеклі, мог падказаць жандару пра мяне. Але я ведаю, чаму так здарылася: яму ўсыпалі і зрабілі сваім шпегам.

Лявон. Дык як разумець тое, што яго ўсё-ж такі з хаты выкінулі. Тагды ён ня шпег.

Марка. Знашлі лепшага, дык гэтага пад задніцу.

Юлік. Мне толькі шкода мамкі і сястры, а бацьку, калі трэба, дык можна будзе... каб ня шкодзіў.

Марка. Нічога, Юлік, калі выперлі яго з хаты, дык будзе спайны цяпер ён, ня будзе хваліць паноў так, як гэта было ў той вечар, і нам напэўна не пашкодзіць. Нічога, ён паразумнее, дык мо' яшчэ памагаць пачне.

Адзін. Хопіць нас і без яго.

Марка. Так, нас цяпер сіла. Весела глянуць.

Адзін. Хочаш, праз два дні ў лесе будзе ўся моладзь мае вёскі.

Марка. Як?

Адзін. А так, як было ў Камені. Пашлі чуткі, што ўночы прыедуць жандары на вобыск, тагды ўсе хлопцы шуганулі ў лес і там начавалі.

Лявон. Гэта глупства.

Марка. Нам гэта непатрэбна. Мацярыных сынкаў нам не патрэбна. Мы прыем такога, які, калі прыдзеца, у момант сьмерці пкуне ў панскую хару і ня пісьне тагды, калі-б палосамі рэзалі скуру.

Усе. Правільна, правільна.

Марка. Кожны, які ідзе ў лес, павінен ведаць, дзеля чаго ён ідзе. Можна хто з вас прышоў, каб толькі ўратаваць сваю скуру ад жандарскіх бізуноў, дык я заяўляю, што гэтага мала. Выгнаць к чортавай матары панскую халеру, вось дзеля чаго мы зьбіраемся, разьбіць яе, каб не смактала нашае крыві.

Усе. Разаб'ём! *(Чуваць сьвісток, нібы каманда, раз, два).*

Марка. Чакайце. *(Усе прыселяюцца, вылядаюць. Юлік наставіў вінтоўку).* Сыгнал наш. Прымай Юлік. *(Юлік пашоў).* Гэта павінен быць ён.

Лявон. Хто? З гораду?

Марка. Ага. Не, чакай. *(Схапіў вінтоўку).*

Юлік. Свае.

Марка. Ідуць два хлапцы. *(Гарадзкі камсамалец Грыша і вясковы хлапец).* Ён.

Грыша. Марка!

Марка. Я. *(Горача сьціснулі рукі).*

Грыша. Гэта ўсе нашы?

Марка. А як-жа. Хлопцы, гэта наш таварыш з гораду. *(Грыша з усімі вітаецца).*

Грыша. Мусіць вы доўга чакалі, я запазьніўся.

Адзін. А нам усё роўна тут сядзець.

Другі. Мы дамоў ня ходзім. Тут наш дом.

Адзін. Скажы, што там думаюць бальшавікі ў горадзе?

Грыша. Скажу, скажу, браткі. Марка мяне ведае. Я камсамолец, мая задача звязца з вамі, а вас па вёсках такіх хлопцаў многа і, калі згуртаваць, дык гэта-ж, браткі, сіла. У горадзе мы падрыхтаваліся. Трымайце з намі сувязь. Трымайцеся цьвёрда. Вось вам камсамол перадае гэты сыяг. *(Дастае з-за пазухі кавалак чырвонай матэрыі)*. Ня выпускайце яго са сваіх рук.

Марка *(бярэ)*. Таварышы, хлопцы! Паклянемся!

Усе. Клянемся. *(Разіортваюць сьцягі)*.

Марка. Мы павінны прысягнуць!

Усе. Прысягаем.

Марка. Чакайце, вось у мяне ёсьць напісана як прысягаць. *(Дастае з кніжкі лісточак, чытае)*. Клянемся ўсім сваім сумленьнем.

Усе *(за ім)*. Клянемся ўсім сваім сумленьнем... *(Зноў сьвіст. Усе павярнуліся назад. Юлік пабеі)*.

Марка. Сыгнал наш. Але хто-ж бы гэта мог быць. *(Грыша выхпліў рэвольвэр. Голас Юліка)* „Свае“!

Адзін. Дзяўчына нейкая.

Марка. Ага, Маня.

Зьяўляецца Маня з торбаю.

Маня. Прагаладаліся хлопцы? Вось вам.

Марка. От малайчына, Маня *(да Грышы)*. Гэта наш як бы табе.. чыхаў.

Маня. Што?

Марка. Не. Харчавы склад. Не. Адным словам, ты разумеш... Вось, прынесла есьці.

Грыша *(дае Мані руку)*. Дзякую, таварышка, ад усяго нашага камсамолу! *(Адзін з іх разьвязвае торбу)*.

Маня. А ты адкуль?

Марка. Ён з гораду, Маня. Ну, хлопцы, мы ня скончылі.

Маня. Быў учора ў нас Лісіца, твой, Юлік, бацька. Эх і кляў-жа ён паноў.

Марка. Маня, мы прысягаем. *(Зноў разіортваюць сьцягі і ўсе трымаюцца. Маня падыходзіць, становіцца побач з Маркам і таксама бярэцца за сьцягі)*. Клянемся сваім сумленьнем і вартасьцю свабоднага грамадзяніна.

Усе *(паўтараюць)*.

Марка. Што мы гатовы аддаць жыцьцё за вызваленьня працоўных.

Усе *(паўтараюць)*.

Марка. За стварэнне на Беларусі савецкае ўлады.

Усе (*паўтараюць*).

Марка. Усё, што будзе даручана ё гэтай справе, абавязваемся
выконваць сьвята і без адгаворак.

Усе (*паўтараюць*).

Марка. Ніколі нічога не адкрываем людзям чужым для нашае
справы.

Усе (*паўтараюць*).

Марка. Ад сваіх жа таварышоў па рабоце нічога ня скрываем.

Усе (*паўтараюць*).

Марка. Той, які ня выканае гэтае прысягі, лічыцца злачынцам і
ворагам усіх працоўных.

Усе (*паўтараюць*).

Марка. За здраду няхай мне будзе нянавісьць...

Усе (*паўтараюць*).

Марка. І сьмерць!

Усе. І сьмерць!

Грыша. Таварышы, браткі! Блізка час, калі мы гэты чырвоны
сьцяг высока ўздземем над гарадамі і вёскамі пакутнае Беларусі.
(*Сьцяг уздымаюць вышэй*). Верце, мы пераможам.

Усе. Верым! Пераможам!

З а с л о н а.

Урыўкі з поэмы „Менскія балоты“

(З часткі дзюой)

17.

І выслаў Менск цягнік з гарачымі хлапцамі,
Між імі Піня полымем гарэў..
Ніхто ім урачыста не махаў рукамі,
І не бадзёрыў гучны марш ці сьпеў.

А неспакой на фронце, ой, вялікі,—
Над Менскам неба можна расьсячы,..
А калі трэба—дык бяз енку, крыку,
Грудзі і галовы—пад мячы...

.....

19.

Не касматыя асілкі, ня гэроі,
Зубы сыцяўшы, мысляць пра сябе!..
Маладая моладзь прызамоўкшым строем
Зморана калышанца ў сядле.

Якая ціш... А ноч здушона летам,
Сасной і мёдам, пахам і смалой..
Хто знае... можа сьмерць у лесе гэтым..
Варшава—далы!.. Эх, браце мой!

Засьпяваем, хай парвуцца цені!..
Якая ціш... Спускаецца цяжар..
Гарэзны сьвіст і крык, падкоў бражджэньне
Пужаюць даль, губляюць шляхам жар..

Гэй, хай пачуе, хай прымчыцца вораг
і мерыцца штыхом аб штых..
А ноч—агонь, трывогай ноч гаворыць,
Трывога рвецца з воч, грудзей, як рык.

.....

21.

У лясох беларускіх са смольнымі гольлямі
хто будзе на варце адно?..
— Сягонья, як сэрцы абнімуцца з полымем,
— Сягонья—у змрочную поч...

Ціха, спакойна, напружанасьць і зморанасьць..
Каму бараніць цішыню?..
З вамі сягонья—на ты—загавораць
Строі вятроў і агню..

Хто сёньня спаткнецца,—на стрэльбу тэй схіне
Свой голаў—загаслы прамень..
Ціхія, пыльныя, вулкі глухія,
Хата, крывавы наш Менск...

Менск—1924 год

З-яўрэйскай мовы пераклаў Ізраіль Плаўнік

.....

Майму пакаленьню

(З „Вершаў пра помсту“)

Віся, песня-грайка,
Ня ціхні ў сэрцы, жар.
Рашпіленая майка,
Масянджовы твар.

Ня нам, ня нам капацца
У завілінах гадоў...
Мы помнім окупацыі
Агонь і кроў.

І калі адновіцца
Апошні бой,—
За шэльму Балаховіча
Наб'ем набой.

Нам болей ня прысьніцца
Час гвалту і тугі,—
За Доўбара-Мусьніцкага
На бой другі.

Мы помнім экзекуцыі,
Крывавы мордабой,—
За чатырнаццаць слуккіх—
Яшчэ набой.

Мацней трымай наганы,
Любіць вучыся край,
За восем растрэляных
Пад Менскам—

Набівай!..—

У сэрцы ім хады сячы,
Імсьці ў апошні кон—
За тысячы,
За тысячы
Закрэсьленых імён

Глядзі—

Ў крыві запырсканья
Імсьціць завуць за ўсіх
Балаты мазырскія,
Аршанскія лясы.

Чуеце вы, Менскія!..
Стогнуць ад зары
Пушчы Гарадзенскія,
Дзьвінскія бары.

Трава пачне схіляцца—
І шум яе дайшоў
Інтэрпэляцыяю
Ў сотні аркушоў.

Хай сэрца ваша кратае
Злосьць у барацьбе...
За моцнымі кратамі
К. П. З. Б.

Над збэшчанымі нівамі
Сьмерць і зьдзек.
Ноч—дэфэнзыва,
Месяц—шпэг.

Ці жабраком стаць,
Ці ў сьліну—штых...
Помста,

Пом-ста,

Браты!..

Другая стайка,
Вясёлая сям'я...
Слухай, мая майка,
Маладосьць мая!

У боях ня бывала ты,
Дай-жа мне зарок:
Запомні зьдзек і гвалты,
На Захад зрок.

І за ўсе забойствы
Мы ў заветны бой
Выпусьцім з табою
Не адзін набой.

Толькі ня хістацца
І затойваць боль.

Сённяшняя праца
Таксама набой.

Разбураны цэх ладзь,
Рыхтуйся на бой,—
Кожная цэгле—
Новы набой.

Фабрычныя
трубы

Яшчэ падвой,
Кожны шрубік—
Новы набой.

Колгаснаму
полю

Трактараў строй,—
Кожны колас—
Новы набой.

Электра
палям
дай

Пад кожнай страхой,—
Кожная лампа—
Новы набой.

Культуру
узьнімі на

Высокі прыбой,—
Кожная кніга—
Новы набой.

Помні зарок!
Падрыхтуйся ў бой!
Вайсковы гурток—
Новы набой—

Працуй і вер,—
Гэты дзень прад табой...
І гэты мой верш—
Таксама набой!..

2/VI-1930 г. Менск.

Трыццаць шостая

У жыцці многа сьцежак-дарожак,
у жыцці многа розных шляхоў.

Двухпавярховы дом стаяў ля ракі, на ўзгорку. Здалёк вялікай шыльдаю гарэў „рабфак імя трыццацёх пяцёх“. З аднаго боку рабочая аселяца, абточаная новымі хаткамі, з бялясьнікам на вуліцу,—загнулася крылом. З другога—водаль ракі, збоку гарой стаяў фармалінны завод. Ад яго ішла чыгунка. І на небасхіле двума вузкімі жылкамі рэек сходзілася і звязвала цяжкай сілай з горадам. Так што рабфак выступаў серадзінай. І быццам на сонцы гарэў.

Там усё змяшалася. З летніх вакацый зьяждаліся рабфакаўцы. Наглуха забітыя пакоі, з павучыннымі гнёздамі і асеўшым пылам, раскрыліся. З сілай упіліся ў туманнае сонца. Ажывіліся. Нібы хто жывым срэбрам акрапіў. Зашумелі пералівамі маладой сілы. Маленькі квадрат двара замітусіўся майкамі. Забегаў. Зарухаўся. Ад жоўтага, на сонцы запаленага цела, прыняў смуглявы колёрыт.

Падторкаліся і забегалі дзяўчаты. Выносіліся ложкаі, сталы, крэслы. Па сходах цягнуліся кошкі. Грамадзілася па дварэ. І ад гэтых рэчаў ён выглядаў шырокай барыкадай. Пылілася паветра. Выцяршвалі сяньнікі і коўдры. Выбівалі падушкі. Басаногія, з руменнымі лакцямі, заўзята шаравалі падлогу. Хлопцы насілі ваду. І з сьмехам і крыкамі аблівалі падлогу.

Белакудрая Зоя. З дзіцячай наіўнасьцю губ. Жоўтыя ямачкі восны надавалі твару прыродную смуглявасьць. Пажылых гадоў, а была як дзяўчынка. Бяжыць па сходках, шуміць напевам. Нехта з-заду ўчапіўся за хвост... Шпільнуў пацалункам. Успыхнула белакудрая: „А блазnota“. І з сьмехам пакацілася ўздагон...

У пакой забегла. Прыгнулася гальнём да падлогі і залілася „Будзёным“. Другія падханілі. І маладым жывым організмам задрыжэў дом.

А калі хто, спазьніўшыся, на двор з кошыкам выплыве, яго вітала гучная овацыя галасоў. З вакон крыльямі трапыхаліся рукі. Трэсьліся мокрымі трапкамі. Быццам зьвінела тысяча званкоў... Ім адгукаліся другія... трэція. Зьліваліся, і адным сталёвым акордам вынікала „ура“! а пад разьліў „качаць яго! качаць“! Там, у нізе, ад сілы дзесятак рук, ён ляцеў штармака і з шумам хватаўся за паветра.

Прывітаньне было ў іх першым сыгналам шчырай таварыскасці. І ня мінала яно нідзе іх. Дзе-б яно ні было, яшчэ здалёк, ледзь забачаць, то першае „наш“ „нашы“, і крыкі. „Пецька“, „Васька“... і радасны сьмех і шчырае перапляценьне рук... І абдымкі... Пацалункі гарачыя...

Адзін рух вялікай маладой симфоніі.

У гэтыя дні ваколіца была падобнаю на горад. Людзей хоць адбаўляй, а старыя жмурыліся векам і прыгаварвалі:

— Ды і занадта ўжо шуму нанеслі.

— Хай сабе... Усё лепш.. Да навукі апрадзяліліся.

Так у перазвонах праляталі першы, другі дзень. І толькі к вечару размяшчалася ўсё парадкам. Асядала на сваіх мясцох, куткох і закавулках. Пусцеў двор і вуліца. Затое вокны чырвонымі квадратамі доўга гарэлі. Туды нанач і адвячоркі пераносіліся песьні і думкі. Звычайна ў першыя часы не займаліся. Баставалі кнігі і сшыткі. Некалькі з вечароў адводзілася ўражаньням і ўспамінам. Апавядалася, хто што ведаў ці перажываў. Асабліва ў пакоі № 3, дзе жылі чаць-вёртакурсьніцы, разгарнуліся спрэчкі: каму першаму пачаць.

— Я прапаную па ложках. Хто з краю ад дзярэў, той першы.

— А я прапаную пачаць ад вакна. Чарга за Вольгай.—Другая смуглявая галава пырнула з падушкі і ўступілася за сябе.

— Правільна!..

Вольга!

— Ну даёш там Вольгу!

— Ціх-а-а... неарганізаваны элемент...—чарнакудрая, з цыганскім профілем, падышла да стала і замахала рукамі.—Дайце слова!.. Мне слова!..

— Валі!..

— Спрачацца ня варта. Хто хоча, той і першы. Але, мне здаецца, хай сёньня апавядае хто-небудзь з свайго ўласнага жыцця. Першай я прапаную Зою.

— Правільна!..—перакруціўся ўсплёскамі пакой.

— Ну, Зоя, ты сёньня. Толькі лірычней... Поэзіі падбаў там.—І чорнакудрая мірганула адным вокам, маршчынкамі зажмурылася і выключыла электрычнасьць.—Пры цемені поэтычнай будзе.

Зоя худаватая—ледзь узнялася з ложка. Абаперлася на правы локат. З-пад густога туману расьнін акругліліся зранкі і абвялі вострым агнём пакой. Потым шумна ўздыхнула і ў шызу да-даль вакна закінула вочы. Нібыта там, далёка, за гэтымі шыбамі—гусьцілася мора ўспамінаў, перажытага.

У пакоі стала ціха. Быццам патанула ўсё ў змрочныя адвячоркі.

А там за вакном... На далёкім небасхіле нешта задымілася руменным пылам. Нібы далёкае полымя пажару. Потым вышлі чырвоны, зьлюшчы месяц. Круглы. Вялікі, як талерка. Але з часам таго,

як ён падымаўся над абшарамі—усё бляднеў. І раптам праз усю ро-
стань працягнуў свае доўгія чадныя рукі, быццам прасіў дапамогі ў
Зои. Залатым пералівам зайграў на тонкіх хвалях яе валасоў. Пакой
асьвятліўся бледнай сінявой і зарухаўся няроўнымі ценьмі.

На блакітным фоне сьцяны выразаўся профіль Зои. Строгі і
ўпарты. Толькі кудры, зьбітыя, белыя кудры, спаўзалі гроздамі і
тонкімі павучынкамі на месяцы пыхалі. Пад імі высокі лоб схадзіўся
глыбокай маршчынкай. Рыжыя бровы зьліліся кусьцікам. А ў шэрых
глыбокіх вачох хавалася нешта таемнае.

Яна ізноў пакой абвяла. Усьміхнулася затаённа... Праваленым
ротам. „Потым, казала, як жаўнер лез—не дапускала. Узлаваўся... Схва-
ціў і выбіў зубы“.

Зоя пачаць не магла... Ні то што не хацела... А так... Не магла
гаварыць. І калі брыва трагічна выгнулася, і адзін... ясны квадрацік...
у зранкох прабег—далёкім водблескам трывогі—вырваліся словы.

— Я не магу расказаць.. Я лепш у другі раз... Я напішу... Я
прачытаю вам... Я ўсё прачытаю... І тое, што запісана, і што цяпер
запішу... Ну... ну прачытаю лепш...

— Э... э... браце, ня бузі...—зацягнулі, зашумелі—і акрыліў нецяр-
плівы гоман Зою. А чарнакудрая пусьціла рукі ў ход.

— Не выдумляй... Кажы, што ведаеш.—Падбегла і сьцягнула
коўдру з Зои.—Кажы, а ў наступны раз дабавіш. Нечага ў пустую
вечары траціць.

— Аргумэнты былі важныя, але Зоя абаранялася:

— Я не магу вам усё расказаць... Я проста з думкамі зьбяруся...
Я другім разам... А сёньня хто-небудзь...

Так вечар ні за што прапаў. Праз дні два, у суботу, калі па-
тухлі агні і гарэў толькі месяц слухалі Зою... І тое, што запісана ў
чорны сшытак... І тое, што не дапісана было.

I.

Зоя адкашлялася. Выгнула брывёю і пачала чытаць разьмерным
чыстым голасам.

Тады я на заводзе працавала. Нас... прыродных рабочых было
мала. Ня было рабочых кварталаў. Некалькі дамоў зьмяшчала нас. У
большасьці з сяла прыходзілі. І былі ня то рабочыя, ня то сяляне...

Тады над заводам, трывога вынікла і зноў схавалася. А потым
зноў аднекуль выпаўзла і болей ня зьнікала. Усе расла і пашыралася.

Гэта было рана... Увясну. Рака кранулася. Крыгамі зашумела.
І чорнымі паводкамі з берагоў вышла. Широкай грываю раскінулася.
Адлогі затапіла. І свае поўныя грудзі сонцу надставіла. І сонца па
вадзе золатам блішчэла. Ад чаго яна здавалася празрыстай і беспра-
донна глыбокай.

Крывым сталёвым ножыкам рака сяло пераразала і густым разводзьдзем выгіналася ў чорны, зубчаты профіль лесу. Там дыміўся, як і цяпер, наш фармалінны завод.

Далёка ад фабрык і заводаў—на зялёным фоне стаяў ён кравяным асілішчам. Ня хутка туды навіны заляталі, а калі даносіліся, то бунтавалі. Ламалі людзей. Дух выбівалі. На новы лад пераварачвалі. І дні трэскаліся. Свае гадзіны нанова перастаўлялі. Нібы ў гэтым і быў іх сэнс—на хвілінах жыць.

Ці ад трывожных вестак, ці ад пякучых дзеён проста ня думалі. А толькі па заводзе хутка бегалі нібы сьпяшаліся кудысьці. Цела распалівалася. Потам прэла. Не зважалі. Мускулы напружыліся. Упартымі вузылкамі рукі навязалі. І ўсё штосьці шыбка абмазгоўвалі. То маўкліва, а то рухамі думку выказвалі. І кожны тайком насіў трывогу. Моўчкі ў ёй туманіўся і быццам у зварок хаваў ад другіх.

Сьцяпан хударобры, назіраючы на бакі, доўгім пудзілам у машыннае задрабязіў. Жонку сваю—Зою на вышку адазваў:

— З Падлінак прыехаў... Атрад перадае...

— Ну дык што, пяткі затрэсьліся,—з грэблівай усьмешкай я перабіла.

— Ну дык нічога...—Сьцяпан затупаў, нялоўка плячымам шаргануў і ў бок праз зубы цыркнуў.—Не спаць нам ночы Ці заўтра, ці гэтымі днямі палякі прыдуць—сказаў—і вочы страхам наліліся.

— А-а-а... Я гляджу, што ты сёньня не ў настроі. Што заела? Балда!

— Ты, Зоя, баба, ня надта шырыгерся. На кручок мазгі ўшчапі і нос ня торкай. Спыхваля бярыся.

— Не... Не чакай. Хвост падбярэ.. Толькі за сьпіной разумныя. Неек утарапілася і Сьцяпана абарвала. Нібы гэтай пагібелі верыць не магла... Не хацела...—Пачакай.. Ты ўперад не забягай. Не растраўляй завод. Калі мазгі выкруціла, дык запішы на ілбу. Мы павінны нікога ня выпускаць на ўцёкі.. Хай тут ці гінуць ці разам з заводам выжываюць. А бабскім маім—ня шпігуй.. Не кратай дзе ня трэба. Усе аднолькава жывём. Яшчэ сваё вантроб'е старое ня выгнаў.—І сэрца ад гэтых слоў не зьмясьцілася. Перарвацца хацела... Выпрасталася ў рост і да едкай балючасьці сталёвыя пруты вышкі сьціснула.

— Ты заткніся. На сваім вяку бачылі мы гэткіх. Выскачыш—прыхлопаюць. Дарма мяне ганьбіш. Я праўду кажу.

— Праўду?!.. Якую-ж... Сьвятую? Усявышнюю? Памаліся ідзі сваёй праўдзе.—Сказала і рот заламаўся. Бровы кручком сашчапіліся і ня ведаю чаму доўгім поглядам завод абвяла. Сэрца забілася, быццам разарвацца хацела. Ня то ад сполаху, ня то перад нейкім вялікім, нечаканым здарэньнем.

А перада мной бы напаказ раскінуўся расхліст абшараў. Неба, як шырокі стэп, белымі крыламі воблакаў пырхала і далёка адплы-

вала. А там, на небасхіле, ламалася і тонула ў сіняве З другога боку—у далячыні—рогам лес неба падпіраў. Белымі пнямі зямля дымілася. (Калі вуглю не хапала - завод лес выядаў). І толькі каля ног яго рака, густая ад смалы,—шызым адлівам блішчэла і на сонцы грэлася.

Сярод гэтых абшараў, бы прывешаны доўгімі грывамі дыму, завод зямлю трывожыў. Не завод, а цэлы горад. З вострымі вежамі. Купаламі. І роўным дахам. Коміны доўгім гарлавіньнем неба капцілі. Сьвежым чадам макушкі чмурэлі. А ў туманнае надвор'е, зусім губляліся ў паветры.

Строгім профілем сваім завод выдаваўся асілкавай архітэктурнай цяжкасцю.

А там недалёка, унізе, наздраты цягнік аддыхаўся. Вугаль рабочыя выграбалі. І ў маім ваччу выплылі печы. Шырокія. З агнявым гарлавіньнем. Эшалён за эшалёнам вугаль зьядаюць. А поруч другі цягнік. Шырокімі грудзямі лёкаматыва паветра разьбіваў. Сьляшаўся. Дыскантам аб сябе паведамляў. Сіпеў і выпускаў белы, густы, як вата дым. І дым старчма падаў. Кудзелямі абрываўся і, поўзаючы, да зямлі прынікаў.

І мне здалася, што ў гэтым дыме, вугальнай сажы—увесь сьвет.. Усё жыццё маё прайшло. І ўспаміны доўгай сьцежачкай працягнуліся. Вось тут, на гэтае месца яшчэ змалку, пасьля сьмерці маці, за сабой бацька прывалок: „Сама няхай налаўчаецца“, сказаў і ваганетку падкаціў: „Твая... Апрадзяляйся ў жыцці. На свой хлеб пара садзіцца“— У бараду прабурчэў і ў качагарню замахнуў. А як працай надарваўся і заняпаў, я на свой хлеб зусім перайшла. Жыць адна пачала. Перажываць і расьці сама сабой. А потым, неяк цішком, сама ня ведаю як, у жыццё ўвашла... Толькі бслей маўчала. Ня то не пакладалася на яго, ня то лёсу яшчэ не знашла... Маўклівай ценню хадзіла, быццам цяжкую думку вынашвала... Ад гэтага і ціхоняй празвалі. І гэта прозьвішча на заводзе і на ваколіцы моцна засела. Мала хто гаварыў са мной. Таваркі адсыпалі. З-за плеч пасьмейваліся. А калі завод узбунтаваўся, дырэктара выганялі, а потым маёнтак панятаваць шывнулі—праціснулася... Сьцяг выхваціла і ўперадзе агнём успыхнула.. Цьвёрга закрочыла.. І нібы ў рытм нагам песьню падабрала... Завяла „Смело товарищи в ногу“, з канца, з сярэдзіны, бакоў—другія адгукаліся. Здрыжэла. І заламалася доўгім бясконцым акордам песьня. А як свайго, завадзкога вылучалі, праз натоўп прабілася. На стол скокнула. Аб чым гаварыла, ніхто не разумеў. Ламанай мовай, хутка і многа гаварыла. Толькі моцна рукамі круціла. Быццам да гэгага дзесьці ўнутры словы высьпявалі і разам прарваліся.

Тады ўсе охнулі. І бровы ўзьвялі. А бабы адна аднэй на вуха гнуліся: „Няйначай, як вырадак. Мужчын перабіла. Хадуном ходзіць“ І губы падгінаючы, у здзіўленьні моршчыліся.

А таваркі зайздросьцю распаліліся: „У ціхім балоне, усе чэрці сядзяць“, а потым з гонарам у гурт свой прынялі.

Я не павярнулася да Сьцяпана. А так, сьпіной да яго стоячы праказала:

— Пагібель загадзя не нясі на завод. Мы рэволюцыю.. Мы зямлі людзей падымем, а завод не дадзім..—Потым цяжка задыхала. Павярнулася. Штосьці хацела сказаць. Вялікае.. Моцнае.. Не прарвалася. Толькі кулакі сьціснуліся, быццам Сьцяпану паграджала...—Мы, Сьцяпан...—замыкала. І слоў не хапіла. Моцна паветра рукой схваціла і па сходах уніз зьбегла.

З рабочым натоўпам зьлілася. Касьцюк шырокаплечы. Нос булібінай прыліп. З качагарні. Дзівак быў. Таўхануў мяне.

— Чула?

— Чаго чула.

— Калі праўду скажу—сьцімі, а прыхлушу—не перашкаджай, ды прабачай, бо як устарыцца, то і праўда будзе.

— Ты жарном ня круціся. Справу выварачвай.

Касьцюк нагу адставіў і ў бакі ўзяўся.

— Мы... Мы... Значыць, і здыхаць пара нам?!..

— Ах ты заяц косы... Нячystая сіла...—Па сьпіне плюхнула і ўздагон за Касьцюком пуднулася. І вышла гэта з сьмехам па-дзіцячы. А Сьцяпан у заўком накіраваўся. Ранейшы кабінэт дырэктара. Яшчэ надпіс ня сьцёрся: „Без доклада не входить“. Цяпер дзьверы зусім не зачыняліся. Заходзілі. Забягалі ўсе. Каму трэба, і каму не. З портфэлямі і бяз портфэляў. У шуме накуранных пакояў ціскаліся. Таўкліся. Скрыпелі мэбляй... Абадранай на падчыстку ботаў. І курылі, нібы дымам свае думкі працывчалі.

Сьцяпана не заўважылі. Да машыністкі падсеў. Закамандаваў пісаць. Падстрыжаная, з напудраным носам, на ілбу кок узьбіла. Двума стужачкамі галаву перавязала. З-за машынкi кудравай патыліцай трасла:

— Не магу... Некалі... Тэрміновае...—абкругіла вочы і пальцамі расхадзілася.

— Пачакай. Ты ёрзунам не хадзі. Чакай.—Рукі прыдзержаў. Тэрміновую выняў і другі аркуш заклаў.—Пішы:

„Тэрмінова паведамляем мы, завадзкі пролетар, вас грамадзяне з Падлінак, што мы не спашаем. Вы з лесу, а мы тут жарок падпусьцім. Ужо калі круціць, дык круціць нашчэнт. Хай польская сука ведае, што мы, Кастрычнікавы грамадзяне, не дапусьцім завод аблапіць. Плашма разанём і нутро з іх выпусьцім. Толькі вось, каб яны пачакалі крыху, а то ня ўправімся людзей

прывесці ў розум. Ды нічога. Вы не сумлевайцеся. Дзе рукамі ня возьмем, там нагой падчэпім. А нацюкавацца то мы нацюкаваліся. Вы ня трывожцеся, браты нашы дарагія, з лесу. Мы тут самі. Усёй сілішчай натужымся“.

Ад ўсёй пролетарскай грамады кланяюся вам.

Сьцяпан Архіпавіч Смычкоў

20/V-19...

Сьцяпан перачытаў, натыліцу нашкроб. Шапку на вочы ўзбіў і роўным квадрацікам у конвэрт заклеіў.

А калі малады, у лахматай шапцы з заўкому вышаў, Сьцяпан дагнаў і конвэрт сунуў:

— Гэта вам. Наша слова.—Прымі таварыш, ды там, перад усімі распрачытай.—Міргануў вокам і шырока ўсьміхнуўся.

А потым стаяў і доўга праводзіў чалавека на кані. Быццам ездаком, у лахматай шапцы, яго думкі адляталі... Ён сам... Яго душа... У лес... Да „ваўчанят“ з Падліпак.

II.

Ад завода пачыналася дарога. Смалой чыгунны мост перапаўзала і чорнай мярэжкаю загінала ў сяло. Удзень шчыралася і ад вясновага сонца мякла і разбухала. А на адвячор, калі маразіла, яна імглілася. Пушыўся плот і лясіна сівела.

Мо' ад гэтай, асьцюжанай, нярухомай маўчанкі, зацятых гукаў, яшчэ горш нешта расло... Жудасьцю разьядалася.

І завод не завод быў, а сіняблюзьнік з зацятым сполахам. З маленькім, едкім надрывам. З далёкай усхвалёванасьцю. І здавалася вось, вось спалохаеш, птушкай узьнімецца, крыльем залопae... Успыхне... Прарвецца агнёвай ядранасьцю і ў голас, падзіцячы разьрываецца.

Замест сьлёз ён басіў. Чырвонай мускульнай скульптурай... Нібы ўвесь сьвет у сябе зьмяшчаў... Усе імкненьні... Усё... Усё... Што завецца блізкім, дарагім і неабходным у жыцьці... Без чаго жыцьцё ня жыцьцё.

А ночы... Ночы пажарышчам вакон плавіліся. Гарачым пілавіннем паветра брызгалі. Адну думку палілі.. Якая не магла прарвацца.. Якую насіў кожны рабочы... І ўсе... А калі часамі раптам прарывалася...—кашлем рабочых па заводу разнасілася... Адыходзіла за чыгунны мост. У сяло. І там ціхім шопатам поўзала. Зьбівалася і заклётым адчаем выбухала..

— Казалі ўжо у Палесіцы. З-за ракі выйдучь. Уся Польшча прэ.

— А Вільня дашчэнтэ ўзнялася.

— Бог сьвяты ведае, мо' і на Палесіцы.

— Усё адно паміраць. Ня нашынская кроў суне.

І кожнаму ўяўлялася цьма-цёмшчая, арда палякаў. З жалезнымі галавамі. Шаблямі. Кулямі. Напралом сунуць. Сьмерць і чорную бяду нясуць.

Потым змаўкала. Але там, далёка, дзесьці ў глыбіні ля сэрца, нешта білася... Сьціскала. Рыданьнем заходзілася. І цяжкім згусткам глотку перахватвала. І людзі, як знарок, кожны шolah, кожны гук сьціпла цікавалі. Ад рук адбіліся. Кросны стаялі. Пража вісела. Не прыставала праца. Кучкамі бабы зьбіраліся. Зяблі на вуліцы. Галовы высока трымалі і трывожна, нібы вачыма, штосьці лавілі.

— Ну і сьпякота сёлета. Суздром ня памятна.

— Надслон сядзець марудна. Моцна парыць.

— На бяду жанкі... На бяду...

На прэкліях бабы праракалі. А старая Грыпіна, ахаючы, на далонь вочы ўзводзіла:

— Не мажэ трываць... Крэпка смажыць... Аджиткі будуць.— І выцьвеўшыя ад бяспрычынных сьлёз вочы цёрла... А тут з боку Домна крывабокая пасунулася. Губы падагнула і засмаркалася.

— Скажы, кумухна, што гэта будзе? Ты-ж ведаеш. Мо' нявестка ці Сьцяпан з заводу прыносяць якія чуткі. На сяле-ж языком усё могуць страпаць. А мо' упустую. Людзей ня ў праўду глумяць... А ты-ж..—не дасказала і ў голас сьлязой хліпнула.

А другая ціха ўзнялася. Падбародак на руку падставіла:

— І ўпраўду мо' Зоя там? У цябе-ж яна зьмікецьлівая. Мо' вычитала што?

— Скажы, кумухна, у розум увядзі... А то нівесь што. Толку у галаве няма. Жывеш і ня ведаеш, што жывеш...

Ветрык цёплы, сьвежай вясной па зямлі зашумеў. Маладым суквеццём зашастаў. Рэдкай вільгацьцю прашоўся. Паве́тра прахладзіў. Вальней зрабілася.

Баба Грыпіна строга брывёй навяла. Белыя пасмы адгарнула, каптур паправіла. Як ад болю губы ператаргнуліся. І быццам ня стрымайшы злое скрухі з надлома́м праказала:

— Гэткія дні... Некага ўпікаць... Што будзе, то будзе... Ніхто ня ведае... Ніхто ня скажа, ня вычытае і не прapі́ша, што будзе... Само прыдзе, само і пройдзе... Замінаць толькі ня трэба.. Пайду, уначь мо' ачуныла... Раскрычыцца.

Паднялася і грознай ценню ў хвортцы растала. А бабы шчыльней ссунуліся і тайком зашапталі:

— На нявестку сэрца мае... Ці праўда ці не, але чуткі ходзяць, што Сьцяпану яе галаву закруціла. А тады і ў бальнакоўскія камунісыці зацягнула.

— Што?

— Ну Зойка-ж то. З заводу. За Сьцяпанам што.

— Казалі; сама прышла... І дзіцё прынесла... Удача ладная. Ня выкарчыла ёй... Ведае, куды прыбіцца... Палкай іх... Шалудзівых...— Другая падвяла.

А Домна губы ў жменьку сьціснула і з сэрцам дадала:

— Дый дзіва, кожная-б так... Нагуляе дзе, а тады табе прыпрэ... Паскуды... З таго сэрца і ня трывае...

— Праўда-то праўда, але Зойка ў яе сумленняя. Нечага богу грашыць... Мазгавітая. Ня ўступіць другім. Мо' і Сыцяпан ня стоіць яе.

— Ох-о-хо-о парыць як... Сушыць глебу...—выводзіла адна і клапатліва бяззубы рот моршчыла:—людзей слабіць, жанкі.

І зноў усе ў голас падаквалі і з шумам уздыхалі.

Так, пад гэтымі, яшчэ не адгрэтымі далямі, пужліва сяло бяду вадзіла. А ў ноч хваравітым агеньчыкам хаткі пыхалі. Тухлі і зноў паліліся. Вушы кожны шолах лавілі. А калі няўсьцерп маўклівасьць—тады раптам наўзрыд страшэны гук прарываецца. І зноў змаўкае. Са сну людзі зьбіліся. Хаты шэпчуцца і цішком гэты шэпат туляць. А часамі ў цёмныя ночы, калі за вокнамі нехта духлым гальлём стукаўся, плакаў, стагнаў і ў распачы галасіў, і калі сабакі па-ваўчынаму ўгору вылі,—тады хаткі зноў тухлі і ў цёмных куточках некаму маліліся... Кагосьці прасілі аб жыцці.

Тады баба Грыпіна яшчэ мацней туліла ўначы да грудзей. Малілася за яго... За ўсіх.. За Сыцяпана... За сына... За нявестку—Зою. А калі зноў сьціхамірыцца надвор'е, тады старыя на прыпечках даводзілі:

— На бяду выюць...

— Угору—на пажар.

— У прастор—на сьмерць.

І ўсе з сьціснутым сэрцам, інстынктыўна чакалі канца. Якога—ня ведалі. Дый ўсё роўна было якога. Напружаная жудасьць нутро рэзала. Трываць было цяжка. І чакалі ўсё... Час ад часу канца чакалі... Усё адно... Жыццё мо' як апрадзеліцца... А там і людзей разьмесьціць... Каму жыць, а каму памерці нарачыта. А выжыве—то і ў людзі выйдзе... Так усе малілі... У сьлёзах і бяз сьлёз канец... Абы які... Хай толькі канец...

* * *

Грыпіна не магла нутро суняць. На пярэклеці бабы распаролі. Па хаце хадзіла, быццам ад хваробы мітусілася. Доўга праз вакно на завод глядзела. І ахаючы, глуха ўначы сьцішала.

Ну, сьціхні-ж, галубок... Ну, цыц... Цыц, дзіцятка.. Скоры прыдзе мамка. Ну, ціху, ціху.

Торкала соску, жвала хлеб. А дзіцё ручкі кусала і ў крыку зьвівалася.

— Ну, чаго цябе разабрала... А...а...а...а-а...

Калыхала, а ў самой вочы сьлязьмі наплылі і ўсхвалёвана крыўду выдавалі.

На паліцы зашныпарыла. Пустымі соткамі і шклянкай зашумела. І ўсё пуста... Каторы дзень малака няма.. І хлеб канчаецца.

А як было сваё...

Ня вытрымала... Губы заторгаліся... А потым у голас разрыдалася. Сэрца сьлёзы затапілі. Па хаце захадзіла. Трэсла дзіце, а сама сьлёзы выцірала і думкамі распалялася...

Адзін сын, Сьцяпан яе... Як у бога за пазухай, у Грыпіны жыў. Нікому і сабе самой пальцам крануць не дазваляла. А як падрос, то бацька лейцы з сябе зняў... „На, упражыся... гаспадарыць“. А сам у зямлю, ад трасцы на той сьвет пашоў. З таго і заняўся гаспадарыць сын. Быццам ад прыроды кроў бацькаву пераняў. Такі ўдалы вышаў. Працавіты. Спрытны. Дзень і ноч біўся. На капейку ня згуляе. Дзе грош які трапіцца, усё прыносіць ёй.. Бабе Грыпіне.

— Купі што, мама,—пакорліва аддаваў. А калі за вакном хлопцы на вячорку гукалі, адмахваўся:

— Ат, няма ахвоты, брат,—І ля хаты паціху тупаў. Сьцяпан яе... Там бярвянцо прывалачэ, а там шчэпку падыеме. Усё яму трэба. Усё спатрэбіцца ў гаспадарцы. І хваткі які быў. Хто ня ўправіцца ў поле выйсьці, а Сьцяпан першы. І каса, і сярпок, і што ні возьмеш, усё як лягечка.

— Э-эх-х...

Перасеклася сэрца Грыпіны і яшчэ горш заласкатала... І такое вялікае яно зрабілася, нібы нутро ўсё заняло...

І жысьць была... Дастача ўва ўсім. „Што за сын у Грыпіны? Ня сын, а золата. Дзе бог шчасьце людзям,—на сяле хвалілі. І зайздрасць усіх брала. Дзеўкі чапурыліся. Індзючкамі прад ім хадзілі. Адна адной лепш. У прыклад ставілі Сьцяпана. „Глядзі вунь Сьцяпан“... „А, гэта ня сын Грыпініхі“... І ўсюды Сьцяпанава імя ў прыклад ставілася... І баба Грыпіна тады не па зямлі хадзіла, а нібы паверху плыла. А ў сэрцы бяз меры радасьць расквітала. У жонкі меціла... Ня з прастых... З свайго сяла... А здалёк. Панскага роду... Ня гуляшчы быў сын, і таму і гаспадыня яму нечапаная. І ня ведае Грыпіна, як вышла, што сына ня ўгледзела... Калі і як на завод спавадзіўся хадзіць. А там, зьнячэўку і ажаніўся з завода, на Зоі; з таго ў хаце бы кот прабег. Сьцяпан не Сьцяпан стаў, і Грыпіна ня матка яму. І не магла сабе адказаць, што з хлопцам здарылася. Ні гаспадара, ні гаспадаркі... Каня збыў, а потым і апошнюю карову. Сам на завод падаўся. На куплены хлеб селі. І дастачы няма... І пуста хата і хлеў... Не магла баба Грыпіна перажыць гэтай пустаты... За прыпачкам сьлязамі ночы выпалашчвала. І зараз пад сэрца боль падвярнуў. І калі думкай затуманілася, што сын няправільную жонку ўзяў і гаспа-

дарку не па праўдзе зьюргаў,—нехта трывожна і ціха ў дзьверы застукаў. Баба Грыпіна сьлязу абмахнула, сэрца на замок павесіла і да дзьвярэй шопатам прынікла:

— Хто?

Бабскі напужаны голас азваўся.

— Адпірай, бабанька, хутчэй...

У хату не ўвайшла Домна. У сенцах запыхалася:

— На завод камісар скакаў. Бабы чулі, што нашаму саветчыку лісты прывёз... Нібы палякі недалёка. У рассыпную бягуць... У лесе, па полі... бальшакоў ловаць... камуністых выражаюць... Забегла скажыць—сын твой як?..

Баба Грыпіна не адказала... З раскрытымі вачыма аслупянела. Сьмерцю накрылася і над вакном да полудня прастояла. А як з Сьцяпанам ня прышлі да хаты есьці, сабралася і з двайнічкамі на завод шыбнула.

III

Калі гудок на полудзень паклікаў, з усіх канцоў рабочыя пасыпаліся. Кучкамі і ў адзіночку ў вароты пхнуліся.

Баба Грыпіна чакала і не магла перачакаць. Чорныя. Нэграмі шумелі. І зубы, на сонцы скаліліся і блішчэлі. Ня людзі, а смала і вугаль. Фармалін выганялі. Вочы выядала. З таго і падсьлепаватыя. Затое сэрца каменнае. Ляжала там і машынай білася. Дні абрывала і зноў зьвязвала. Широкай пасмаю на сваё кола ўзматвала... Успомніцца—забудзецца... І зноў успомніцца—залатой памылкаю, каб больш не паўтарыць яе ў жыцьці...

І калі бабу Грыпіну нехта лакцём кувярнуў... крупеню расплюхаў, яна разгневалася...

— Ну-у-у-у... Ціха... Ня бачыш. На галаву прэцца.

Потым з сэрцам у вароты падалася:—Не перачакаеш вас тут.— Словамі агрызнулася і губы злой маршчынкай падціснула.

— Не ў настроі бабка Грыпіна, ці што?

Касьцюк сьледам пырскнуў. А другі падміргнуўшы індэком закулдычыў:

— Контрай устрыжылася? А мо' сама яе разносіш?..

— Казалі лоб бальшавіку праб'еш. Пуза растрыбушыш. І кішкі на кіёчак узматаеш.

— Чаго, блазна, прылез? Паненка я табе ці што? Сваё знай-скаль зубы, а Грыпіну не чапай.

— Сып яго ў пуза!.. Выцярушвай трыбухі!

— Чаго сып. Працуй сам, тады і пажывіся... Сып...—Пра сябе запела Грыпіна.

— Дальбог ня злуй, бабонечка, як морда польская насуніць, усіх адным кіёчкам перахрысьціць!..—Зноў Касьцюк падскочыў і нагамі ў рассыпную прад Грыпінаю прайшоўся.

Бабу Грыпіну на заводзе лічылі сваёй. Курыцай квахтала, калі сьмяшылі, і моршчыла бяззубы рот, калі злавалася.

— Грыпіна, Грыпінай... Не чапае—ня лезь і язык не распушчай... Саплі вытры, блазна, а тады Грыпіну... Лезець...—Не магла ўгаманіцца. На сэрца прыняла. Расьпіхаючы натоўп з двайнічкамі да фармаліннага накіравалася.

На вышках прыкурнула. Супроць сына і мяне села. Слова язык варочалі. Намерам уздыхала. А гутарку ўшчаць не магла. Затаёнай думкаю вочы плюскалі і зацятую маўклівасьць нас—дзяцей правяралі.

І яны быццам кожны ў сябе ўвабраўся. Адмежаваліся. І кожны захаваў сваё жыццё ад яе... Ад маткі... На мяне глядзела. І нібы чымсьці ўпікала. Вось тая, падстрыжаная Зоя. Ці гэткую хацела, завітушкамі валасоў, бы пажарам, на сонцы, ядранее. Стружкамі лоб закруціўся. Маўчком, то над ежай горбілася, то ў газету вока кідала. Хоць бы аб дзяцці запытала. Нясумленая... Нібы і ня матка... Бабскай млявасьці няма... Клапот жаночых... Няправільная. Пра сябе з дакорам затаіла.

І Сьцяпан чорным пудзілам у міску ўцюпіўся. З гарбочкам нос вочы вішняй сьпеюць.—Уздыхнула і яшчэ горш сэрца разранілася. Няма яе Сьцяпана... Няма таго падатлівага... Вясёлага. І паслухмянага... Няма цяпер волі матчынай... Няма... Зоя гаспадара яе адабрала. За сабой на завод перацягнула. З таго часу ў Сьцяпана—нібы вуглём мазгі перагарэлі. А цяпер, калі чуткі паляцелі аб паляках, нібы зусім у хаце ня было яго. І ня ведала, дзе сын прападае. Куды бяз попыту нявестка вечарамі адлучаецца.

Так сядзела баба Грыпіна і цяжка думала. А мо' і не дадумала... Маўклівая недаверлівасьць сэрца перасекла, і рана болем запяклася.

— Ты чагойта, мама, углядаешся? Быццам упяршыню бачыш? Мо' намер які ёсьць—я ласкава з усмешкай азвалася. Проста хацелася маўчанку прарваць. Поглядамі стрэліся. І апусьцілі. Заўсёды маўклівая „Зоя“. А тут: на, табе, засьмяялася. Нешта неадгаданае было ў яе вачох. Часамі падзіцячы даверлівае... Адкрытае і простае. Тады хацелася верыць і палюбіць. І адначасова—нямое і адважнае, што за жывое нутро крatala.

Баба Грыпіна задыхнулася. Толькі сьлёз сваіх не праліла. Адварнулася... І вочы сьцьвіўшыя, як восень позная, дакорліва завод абкінулі. Ня ведала, хто вінаваты ў яе горы. Ці „Зоя“ кудравая з заводу, ці ён... Сам завод... Гэта чмурая просень. Толькі ведала, што сына не вярнуць. Пашоў некуды па другому шляху... Які гэта шлях—Не магла перасіліць... Толькі адчула, што ўвесь боль... Мучэньні яе... Гэта новы шлях сына.

А тут я зноў словамі даняла:

— Як Паўлік, ня крычаў? ня трывожыўся?

Маленькае, блізкае і дарагое, буйна ў Грыпіны забілася. Сын Сьцяпанаў, Сьцяпанава кроў... Зоя-ж толькі радзіла... А яна—баба Грыпіна ночы ня спала... На руках вынасіла.

Таму не сьцярпела. Засмаркалася і глуха ў хвартук зашаптала:

— Па сяле чуткі ходзяць. Палякі на нас сунуць. У Палесіцы. Рукой падаць ім тут. Змоўчала. Да крыві губіну перакусіла і ціха надлома-ным голасам дадала:—Ой, тараніся, Сьцяпан. На каго дзіцё пакідаеце? Ня сіла мая...—Штосьці яшчэ хацела сказаць. Рукі па хусьцінцы забегалі і нэрвова беражкі заторгалі.

Не магла перанасіць яе сьлёз. У землю глядзела і матку суцяшаць пачала.

— Ты, мама, ня плач. Ну, ды супакойся. Ня вер чуткам. Не растраўляй сябе. Ты наслухалася рознай дробязі. Паніка гэта ўсё—А потым і сама ня выцерпела. Дрыжачым голасам дадала:—Толькі Паўліка глядзі. Барані яго.

І ўсё... Ні слова болей... Павярнулася і ўніз зьбегла. А ў Сьцяпана, там, далёка ў кутку сэрца нешта, вынікла... Ні то агенчык, ні то жывы ручаёк заварушыўся. Успыхнуў і забіўся. Потым зьнік і толькі ў зранкох шырокім квадрацікам выразаўся і застыў. Баба Грыпіна квадрацік і вузюлок той у пераносіцы заўважыла і пад грудзямі моцна захавала.

З-пад вышкі нехта голас падаў:

— Сьцяпан! На сяле сёння!

Што гэта за словы... Зачым і хто гукаў... Толькі Сьцяпан не адказаў адразу... вочы на матку ўскінуў. Ня то запытаньнем... ня то на разьвітаньне бровы зайчыкам падскочылі...

— Ну, ты мама, ідзі... да хаты...—А потым перагнуўся і ўздагон крыкнуў: добра! прыду!

Баба Грыпіна вачыма кінула. Прысела. І між перакладзін вышкі вочы ўшчаміла.

Маладую, у залатых кудрах, высокалобую забачыла. Строгай сіняблужыніцай Зоя прашла. Сказала і не азірнулася. Бы цьвёрдай ценню праз Грыпіну перашла... І за агнявы корпус, у машыннае заламала.

У сэрца нібы ветрам дунула... І няпраўда, што паніка... Так, для адводу вачэй сказала... Зманіла... Але не хацела верыць, што няпраўда. Бабскай таемнасьцю ў грудзёх сьціснула і захавала.

Зацяўшы глыбокі надрыў, баба Грыпіна да хаты ішла. А на сяле, як на кірмаш, бабы высыпалі. Кучамі хадзілі. І за раку паглядвалі. Пад рукамі дзетвара лазіла. Глядзела ў вочы. І розныя па сяле чуткі разносіла. Жывым тэлефонам хаткі зьвязвала. А як забачылі Грыпіну, кінуліся і ўсе разам завылі:

— Ну што?

— Як там?

— Ці ў праўду хто наехаў?

— Што наказаў?—І ў чаканьні замёрлі. А Грыпіна строга баб рассунула.

— Нікога няма. Паніка ўсё... Хлусьня... Людзей дарма зьбіваюць... Паніка-а-а...

З націскам працягнула апошняе слова, быццам у ім увесь сэнс далейшага жыцця.

Людзі зьмірыліся. Паніка. Ну дык і хай паніка. Чаго-ж блазна трывожыць. Жыцьцё ломяць.

І паступова апошнім гоманам і нявыразным гневам на блазную вуліца пусьцела. Нанач укладалася. Толькі бабе Грыпіне ня сьпіцца. Як і заўсёды чакае нявестку з сынам.

IV.

Людзі падзяліліся. Ня ведалі, каму верыць. Ці пустой паніцы, ці стракатай трывозе. Першая сунімала, а другая несла порах, дым і сьмерць... З раздвоеным сэрцам так і хадзілі. Як ціха на заводзе, тады першай давяралі. А калі зноў хто зьявіцца з шабляю, у шпорах, ці ў лахматай шапцы,—тады прарывалася другое... Мазгі перастаўляла. І людзі вар'яцелі. Бяз толку хадзілі. Па вуліцы блазненлі.

І зноў да бабы Грыпіны нехта ўстрывожана затарабаніў. Убегла Агаська... маладая. З сінім спалохам вачэй. На грудзі кінулася і загаласіла...

— Ой, бабулечка... Недалёка ўжо. Усіх людзей выразаюць. З дзяцымі хаты паляць. Нікога не прапушчаюць. Жыўцом у зямлю садзяць. Ой, бабулечка, што-ж гэта такое... Калі яно скончыцца. І яшчэ горш завыва і сьлязамі захліпнулася.

З вострым тамленьнем стаяла баба Грыпіна. На неба глядзела. Слухала глухую сумяціцу вуліцы. Лавіла гукі распачы. З бледным тварам чакала мяне і Сьцяпана.

Пад вечар, калі я адна прышла. З пад цёмнай проседзі брывей баба Грыпіна глянула, перадыхнула і маўчанку перарвала.

— А Сьцяпана чаму няма?

— Заняты. Прыдзе зараз.

Тады яна нядобрай кроўю налілася. Успаленым вокам глянула і скрыпучым, ад злосьці, голасам завыва:

— Ты мне вочы не залівай, Зоя... Не хаці мае сьмерці—ведзьма паджарая. Я не такоўская. Я не перажыву. Зьвярні мне сына...—Не дагаварыла. Голас трэснуў. І яна дрыжачымі рукамі ля вачэй хвартук прыціснула.

— Ня плач, мама. Гэта перажывем мы. А вось што сына твайго, то я яго ня брала сілком... Сам ён захацеў. Сам прышоў. І ты мяне ня трывож. Ня лезь у глотку.—І зачым я сказала ёй гэта. Зачым яшчэ горшы боль ўзняла. Пасьля жалёба да яе сэрца сьціснула.

А баба Грыпіна за сына ўсхвацілася.

— Сьцяпан сам набіўся?! Ах ты ёлупень! Гуляшчая нехрысь. Сама-ж прышла. Сука голая. Аднэй спадніцай круціш. Што ў хату прынесла? Толькі зжыла нас. На куплёнае ўзьбіла. Хлеб, нібы крадзены, рэжаш. Чаго-ж ета да цябе ён пашоў. Што з маткай дрэнна было... Нябось, тады ня трос адной сарочкай. Не хадзіў з прарэхамі.

Я бровы зьвяла, ля яе вырасла. Цьвёрдым словам займела:

— Ня ўпікай, мама. Няма маёй віны. Сына можаш браць да сябе. Мне ён непатрэбны... Толькі любоў маю да яго не адымені... Вялікая яна... Сам ён ведае, мама. З галавой. Не маленькі.

Баба Грыпіна ахнула і ў скрусе заламалася.

— Ды што ты... Ці я адбіваю... Ці мне гэта трэба... Жывеце сабе. Я-ж толькі так. Шкада мне... З-за вас гарую... Сьмерць бы прышла.—Зьвілася і ў хвартук завыва. Потым сьлёзы выцерла і шопатам дадала:

— Не дачка ты мне, але нібы і мая... Сэрца баліць за вас... Жыцьцё сваё ломіце... Дачушка, родная мая... Кроўю сваёю прану. Выпішыся... Сьцяпана выпішы з гэтага... бальшакоўскага. Ловяць іх. Выразаюць, а то і так жыўцом у ямкі рыюць. І зноў рыданьне прарвала бабін голас. У мае апунчаныя плечы пальцамі шчапілася і на грудзёх маліла:

— Дачушка мая, родная... Ну пашкадуй жыцьцё сына... На каго-ж дзіцё пакідаеце...

Ад рук Грыпіны я вызвалілася і яшчэ раз каменным голасам сказала:

— Ты, мама, просіш, і ня ведаеш сама, чаго просіш... Ня трэба... Не прасі больш... Няма сілы гэткай, якая-б выпісала нас.—І быццам не даказала. Рукі торгануліся і кудры перабралі. Потым хутка павярнулася і з хаты вышла.

А баба Грыпіна з кволым сэрцам на лаўку апусьцілася. Сьледам за мной глядзела ў акно і думкамі праводзіла:

Вось гэткай, цьвёрдай ступою, бяз крыжа, бяз бацькаўскага блаславеньня і тады ў хату прышла Зоя. Бязбожніцай дыхнула:

— Штой-та ў вас, мама, бога шануеце?—сказала, на кут бровы ўзняла і кароткім сьмяшком губы разагнула. А потым падторкнулася і пыл з хрыста сьцёрла. Хагы абмахнула. Маю з лесу нанясла. Куты, столь абторкала. Пад абразы вярбу паставіла і зноў сьмяшком зажмурылася:

— Бога прахаладзіць... сьвежым пахам...

І хата вялікаднем запахла. Растрывожылася Грыпіна і на золак у другі дзень, ад сьмяшка маладой, абразы зняла. Хрыста ў клець заперла. І кожны ранак цішком маліцца туды хадзіла.

А думала маладуху ўзяць. Ад бацькі і маткі. У шоўку. З сундукамі. А вышла расстрыга—безвалосая. З нябаскімі ўхваткамі. Без жывата і заду. Адной сарочкай. Толькі цэлы тыдзень сваё дабро

валакла... Кніжкамі хату заірудоніла. І нейк воля маткі, гаспадыні, высьлізнула ў Грыпіны. Нешта адняло і новую, другую волю наносам прынесла ў хату. Зьмірылася Грыпіна і Зою палюбіла.

А палюбіла з таго, што незбайсавана была. І калі цяпер абзывала валацугай, распустай шалудзівай, дык ад таго, што крыўда на яе была... Вялікая... Глыбокая крыўда... што Сьцяпана зьвяла... На цяжкую дарогу пераставіла... І ад яе... ад Грыпіны любоў сынаву адварнула... Сілу матчыну ўкрала. Не магла дараваць, як не магла і перасіліць гэту крыўду баба Грыпіна. З кожным днём вырастала нешта вялікае і цяжкое.

І сёння разлом сэрца не магла загаіць. Прышоў сын... І сыну ў нутро ўлезла. Забілася там, у апошніх... разьбітых ранах...

— Сыночку, старая я. Ня сілухна мая. Бярэце і жывеце адны. І сьмерці на мяне няма. Пагібелі якой.

— Ну, мама, сьмерці прасіць.—Абняў і пацалаваў. І на момант ускросла вера ў старога сына. Ціхага. Адданага. І за гэты маленькі агеньчык надзеі ўхвацілася і ў словах раздалася:

—Як жа не прасіць сьмерці... Ах, Сьцяпанка, не гаспадар ты ў хаце стаў... Сэрца баліць, як успомню... Жыў-бы і гора ня меў. А то нівесь што надумаў. Людзкія хлопцы, як хлопцы, не галіцца на заробак.—Бяз сьлёз, бяз полаху баба Грыпіна гаварыла. Яна хацела з сынам... І яна вылучыла гэты час. Бяз жонкі яго—Зоі.

— Не па сабе пайшоў ты—уздыхнула і тайком вочы на Сьцяпана кінула. Стаяў ён бокам і праз вакно глядзеў у далеч вострым поглядам. А баба Грыпіна зьнячэўку расплылася і гутарку на другі лад перавяла:

— Не па сабе ўзяў ты, сыноч... Не па сабе. Ня жонка табе Зойка... Нівесь куды жыцьцё круціць. А ты, дзіцятка...

— Мама, Зою не чапай. Да яе ня лезь. Нічога дрэннага не зрабіла яна табе. Кінь.—Спыніў матку. Цьвёрдай хадой з хаты вышаў.

Вось і ўсё... І канец. І нечага больш дакучаць. Усё роўна. І тады разарвалася сэрца... За што ў думках лаяла... Крываногай блудніцай, рыжым ястрабам абзывала... Кляла... І разам з гэтым маліла сэрцам... Прасіла хрыста, каб зьвярнуліся дзеці... Сын і рыжая нявестка... За што?..

А потым устала. Хусткай ахінулася і вышла.

Ля школы, з гнілым падмуркам, забітымі вокнамі, прастаяла. У шчыліну вока апусьціла.

Пакой людзьмі парадкам набіўся. Стаялі, а то на лаўках сядзелі. Курылі. Ад дыму і не пазнаць было, ці чалавек, ці проста шэрая жывая пляма. Далёка ў куту сядзеў сват Кузьма Чорны, з стынучай сілай. Зацьвярдзелымі мускуламі. Кавалкамі вуглю гусьціўся. Строга сівёў доўгай барадой, і быццам ад яе галовы другіх сівелі. А там—не Касьцюк, а машына бэтонная. Цяжка варочаўся, на дзяўчат вачыма

меціў. А яны гуртам ціснуліся. І ў кулак дробным сьмехам пстрыкалі. Стаяла Зоя, на лоб узьбітая хусьцінка,—справай палынала. А там рабочыя капцелі. Рухаліся. Думкамі вярнулі. І здавалася, раптам яны рынуцца і чорнымі, як самі, словамі галовы ўсіх запыляць.

— Вуньця і Ахрэм... Падсьлепаваты, а галавой бярэ. Не гаспадар ты. Зблудзіў мужчына.—Галавой памахала і з уздыхам прашаптала Грыпіна. Па баках азірнулася. А ля стала, як малітоўнік, нехта ліст чытаў. Потым баба падступіла. Зашарыгерылася. Не расчуць, аб чым малала. Толькі буйна шумела. Яе зьмяніў шырокаплечы чужак. Ня то чалавек, ня то так штось. Лахматай галавой затрос і кулакамі занадта стукаў. А калі ўсе заварушыліся, а потым прагаласавалі.—Грыпіна ад вакна кінулася і ў начной прохаладзі чорнай ценню зьнікла.

Цяпер баба Грыпіна добра ведала, куды сын з жонкаю адлучаюцца. Чаму і выпісацца ня хоча. А ў ноч прыходзяць, а калі і не. І была ўжо ня крыўда на нявестку, а нязгоеная злосьць, якая жыўцом засела ў сэрцы.

V.

Трывожныя думкі. затоены спалох людзей, спраўдзіліся.

Гэта было тады, калі ўжо ў кожным кутку нешта едкае прытулілася. І прарвалася гэта балючасць у ноч, калі завод у цёмным абрыве ночы тапіўся. А потым прарэзьліва завыву. Крыкам разарваўся. Трэснуў. І далёка загойдаўся ў паветры. Змоўк, і быццам у адказ яму далёка, за сямом, за лесам, бы адгалосак глухі, стрэл даляцеў. Потым другі. Трэці. Іх абарваў паравозны ўзрыд. Сьвістком аглушыў. І ўтаропна хвостом замахаў кудысьці ўдалеч... І зьнік.

Баба Грыпіна квактухай хадзіла і посудам бразгала. А я сынам забаўлялася. І калі далёка, бы з-пад зямлі, нешта бухнула і калатоўкай заласкатала, з рук Грыпіны ўсё пасыпалася. Падзіцячы вочы разадраіліся. І адкрыты рот застыў. Ня то чаго чакаў, ня то навікі ў забыцьці пытаньнем анямеў.

У хаце было ціха. Так ціха, бы сьмерць прайшлася. І калі шрапнель данеслася, паўтарылася і ў прасторах загуляла—тады напружанасьць прасеклася.

Я махінальна ўстала. Цёмнай вужакай выпрасталася. Сына ў калыску пасадзіла.

— Пачалося... Зусім нечакана. — Прашаптала і зранкі жывой кроўяй наліліся. Ад хваляваньня губы сьціснуліся і задрыжэлі.—Гэта нашы... З лесу.—Яшчэ цішэй дадала і да дзьвярэй накіравалася. Баба Грыпіна пырхнула. Шырокім станам дзьверы закланіла. Рукі крыльцём распыліся. І не адняць і не адарваць было гэту белую, жыцьцём вымытую галаву. З-пад закрытых, голых векаў сыляза павісла. А губы плакалі і прасілі. Потым задыхнуліся і прашапталі:

— Ня ідзі. Не пакідай адну... Завошта караш так... Пачакай... Застанься галубачка-а-а.—А пасья закалацілася і арліным голасам закрычала.

— Пад нож... На сьмерць мяне адну! Ведзьма!..

— Мама, ня плач. І ведзьмай не абзывай. Мож я сама на сьмерць іду. Яшчэ штось хацела сказаць я, але ўсхвалёваная рука Сыцяпана затрымала.

— Не хадзі. Пачакай. Я іду. Пабудзь тут. А потым...

Гудок зноў зямлю скалануў. Гудзеў, бы і канца яму ня было. Вечар шумам заходзіў. У імглістай, нямой цішыні, якая прарывалася надломаным крыкам, вуліцы ажывіліся.

Кроў у мяне паднялася і глотку пераціснула. Заныла гневамі. Бровы дрыгнулі, я не магла дараваць Сыцяпану гэтага. Мне ня верылася, што ён ў гэтыя мінулыя затрымаў. А вышла так.

— Ты заставайся. А потым, пасья прыдзеш.— І зеленавата-шэрыя вочы звужыліся, рукой моцна Сыцяпана адхінула. Ірванула дзьверы і ў начным тумане знікла.

— Сыночку, родненькі, дзіцятка. На грудзёх, Сыцяпана Грыпіна забілася. Яе сэрца, Грыпініна, б'ецца ў Сыцяпана, у сына родненькага. Што-ж гэта за гора. Адну мяне.. Ня ідзі... Родны сыночку,—задыхалася і шалтала.

— Пачакай мама. Ня плач. Не разьдзірай нутро.— А ў самога вочы сьлёзамі накруціліся. Хацелася ласкава сказаць, а вышла паваўчынаму.

А Грыпіны рукі яшчэ мацней рыданьнем ашчапілі шыю:—Сыночак мой... Што-ж гэта такое... Сыцяпаначка...

Сыцяпан рукі маткі з плеч зняў. У лоб пацалаваў і задыхаючыся праціснуў:

— Зачыніся... На вуліцу ня выходзь.

Ня чула баба Грыпіна, што сын сказаў. З атупеньнем у твары стаяла ля расчыненых дзьвярэй. Гэта было апошняе, чаго Грыпіна не магла перанесці. Потым з выцягнутымі рукамі за сынам кінулася. Зноў вярнулася і на парозе, у жалезных абдымках ночы, рыданьнямі зайшла.

І калі ў калысцы плачам дзіцё сьціснулася, баба Грыпіна высушыла сьлёзы. У хаце заперлася, сьціхла. Потым малілася. Бяз шопату і ўклонаў. Стаяла на каленках каменная і сьляпая.

* * *

Ноч. Сьведка сьмерці і жыцця. Неба было вышыта воблакамі. Месяц сьветлым абручом ныраў, то зноў усплываў. І ад гэтага абшары цёмнай дымнасьцю ахутваліся. Зямля белая з гойстрай грудая. бяльмом замерзлых лужынак шэрылася. Нібы жывая, шызым адлівам блішчэла. Чорныя цені распаўзліся. Доўгія, густыя—зямлю ўсцілалі.

А яна пад нагамі, бы барабан, загурчэла. Забегалі, заснавалі фігуры. Людзей ня відно. Толькі доўгая чарната сыцені з выцягнутай галавой і з доўгімі рукамі бегма бегла.

Гэта быў страшны момант. Момант, калі чалавек пазьвярынаму кідаецца, б'ецца і ў сьмяротных уздрыгах акаляе. Ноч была насычана электрычнасьцю. Маўчала. І здавалася, што раптам прарвецца гэта гнятухая цішыня і ў процьму з рогатам пакоціцца.

Рабочыя і селявыя на завод зьбегліся. Чорнай масай—замкамі зашчоўкалі. З усіх куткоў плылі. На атрады разьбіваліся. Кучамі выходзілі. І толькі адзін наш атрад з 36 на мост вартай стаў.

— Тра-тата-та.—Невядома, з якога боку ружэйны агонь зачаўся. Потым стала ціха. І толькі цені вострымі штыхамі па зямлі дрыжэлі.

Але гэта быў яшчэ ня бой. Ён распачаўся тады, калі з лесу атрад выбег. І тады быў ня бой, а проста агнёвая завіруха. Распаленая замець. Цяпер толькі за сялом стрэльбы завывілі. Па адной, а потым бы ў адзін голас, павоўчы, пазьвярынаму вылі. Неба паролі. Прастор рэзалі: сяло ўстрыжывалася. І ўжо людзі жывую сумяціцу падымалі.

З крыкам, з піскам беглі. Мужчыны і бабы. З дзецьмі на руках, натоўпам і па адным за мост сунуліся. Паніка людзей пудзіла. А тут дзяўчынка скокнула.

— Мама! Мамачка-а-а—разарваўся голас. Ля яе раптам нешта бухнула. Потым з сілай узарвалася. І зямля чорным, густым дажджом пасыпалася. Нешта маленькае басаножкай прамахнула... Надрыўна ручкамі затрэсла.

У сарочцы, дзяругай ахінуўшыся, старая бегла. У вачох сьмерць, а зморшчаныя губы шалталі:—прачыстую, прасьвятую мацер божую.

Нехта плакаў. А хтосьці крычаў. Проста крычаў. І няма ведама чаго. Зачым. А ўсё лягчэй, калі пачуеш другі, жывы голас. Цяжкія хукаўкі паветра дымілі. Казалі—людзі з глудзу зьбіліся. Мужчыны ў тонкіх сярмяжках драбіны валаклі. Бабы, утаропна дыхаючы, крыклівых дзяцей цягнулі. А падлеткі, з накручанымі на галовах посьцілкамі, у бацькавых ботах, сьледам беглі. Блыталіся ў кажухах, валяліся. І з прастылымі ручонкамі, ухваціўшыся за спадніцу маткі, зноў беглі.

І вуліца, бы жывая, шавеліцца, выносяцца скрыні, коўдры, хатулі. З хлявоў скаціну гналі. І толькі калі знарад прасьвішчэў і тут-жа разарваўся, усе з піскам—хто-ж куды—разьбегліся. Не пазнавалі свой свайго. Людзі за мост урасыпную кінуліся.

Баба Грыпіна босай выбегла.

— Зоя! Сыцяпан!.. — У бакі кідалася і ля грудзей дзіцё трэсла. Зоі ня было.

Выплыў месяц, неба, як завод, зарніцамі абсыпалася. І ноч, бы цёмную заслону, на іх званочкі павесіла. Вільгацьцю абдала.

А там, пад лесам, за заводам нехта адбіваўся. Паміраў. Бяз сьлёз, без жалбы.

Толькі баба Грыпіна ў сьлязах саяла. Адна. Куды бегчы? За кім? У які бок кінуцца? Ня ведала Хоць-бы Сьцяпан... Родненькі сыночак... І няма Сьцяпана. Бы яго зусім і ня было. Сярод гэтай крывавай трагэдыі голас пачула:—Стой! Паўтарыўся... Потым выбегла жанчына. З ўзнятымі кулакамі... Баба Грыпіна кінулася.—Зоя! Зоя!

Але і Зоя міма прабегла. Вецер кульмаціў валасы. Бегла і крычала: стой! Сілай крыку хацела спыніць паніку. Людзі застанавіліся і ў чаканьні анямелі. Яна маўкліва аб чымсьці пытала. Нехта цяжкімі словамі аблаяўся. Слабым голасам дзіцё ўзвыла. Матка таўканула, плач змоўк. А я затрэсла рукой: — Ні з месца! Усе тут мы! мне давяраліся. І калі зноў ў піску і крыках ноч забулдыхала—назад бегам пусьціліся. У хаты на сяло павярнулі. А там за дровы хлеб хавалі. Скаціну разганялі.

Толькі баба Грыпіна з крыкам дзьверы ламанула. На завалу зачыніла, малілася... Але малітва не дапамагала. Не гасіла болю. Ня ўнімалася злосьць на яе, на нявестку, што людзям перашкодзіла, не дала ходу.

* * *

Мост штыкі абсаджалі. Гэта была адна барыкада. Прарвецца—завод загіне. Нас мала было — 36. Астатнія за лесам, пад ліпкамі, далёка. А 36 згурбілася. Штыкамі ў землю ўехалі.

І добра ведала я, што мала... Што... — І канец трагічнай вярчачкай закруціўся.. Думкі пераціснуў. Нутро распластаў. Адна надзея была цягнік прывязе з бліжэйшай станцыі штыкі, шынэлі. А калі не?.. Рабочыя па зямлі распаўзліся, а там Касьцюк пад мастом ў кутку з сілай усхвалёвана зацягнуўся тытуном. А другі крыкнуў.

— Э-э-э.. Сьцяпан, махні сюдой! — І гэта „э-э-э“ чалавечае недалужна завіхалася па корпусе зямлі.

— Э-т, галава.

— Чаго табе? Адлезь.

— Ну ды пасунь сваю галду.

— Рэж яго плашма!

— Ня я і каніна ня мая. Хі-хі-хі...

— Не на гэткага нарваўся.

А Касьцюк на руку перагнуўся і прыжмурыў вока.

— Што, косьці ломяць? Занядужаў. Ранавата. Пачакай, там панская гідра першай гільдыі табе пакойчык адвяла, хутка распарыць. Кішкі разраўняе.

— Го-го-го-о.

— Ну, закурым ці што? — Падпоўз да Сьцяпана. А тут баба Сьцепаніда з вілачнікам прабегла. Касьцюк тукнуў і ў голас гукнуў— Ну, браткі, бабская вайна.

— Го-го-го-о...

І гэта ціхае сьціснутае гогоканьне пустых нязграбных узгалоскаў закапашылася. Нешта праганяла.

А ўперадзе, за ракой, на другім канцы завода знарад закруціўся. Тады мост штыкамі навастрылі. Потым зноў штосьці па зямлі пакацілася, як хударобы вецер, завыла, сьцюжу наганяючы, і раніла зямлю. Порахам несла. А калі з боку заводу, на другім баку ракі, глухім чромам пракацілася, а потым бухнула — тады бойка пасапраўднаму ўзнялася і загуляла. Без перадышкі ружэйныя стрэлы круціліся, і кулямёты дробным градам рассыпаліся. Адны далёка за лесам, другія, блізка, улева,—у рабочых атрадах. Здавалася людзей ня было, а толькі ясныя агеньчыкі спрэчку завязалі.

А там, у канцы сяла, нешта зачырванела. Потым дзьмуханула і вогненымі рукамі замахала. З дымам зьлілося і ракою ў паветры шуганула. І калі полымя растапілася і абняло канцавыя хаткі, людзі ўзвар'ёвана зарычэлі і кінуліся наўцёк у скляпы. Адступаць атрады пачалі. Тады шынэлі з шаблямі, залатымі наплешнікамі ў сяло паперлі. З-пад хат дзесяць у лапцях вырвалася. Прабеглі, і калі штось ля вуха загурчэла, урасыпную кінуліся. Адзін адстаў. Насустрэч шынэль з прыкладам выплыў. Замест чалавека бясформенная, краваяная гушча. Бяз гуку і стогну па зямлі распласталася. З боку дзяўчына вынікла. З-за плеч салдату сярпом галаву прабіла. Чужы—не чалавек стаў. Усё роўна было хто. Абы ня наша кроў. Рукамі замахай, нібы камусьці праклёнам пагражаў. Без жалбы. Нібы так і трэба. Баба з праваленым ротам у дзьверы торкнулася. Як раптам загрымела, нібы штосьці расцапілася і вялізарнай глыбай па зямлі пакаціла, дым загусьціў: узвіўся, заскуголіў. А поруч кавалачкі адзеньня.. Ні то чалавечае мяса. Баба Грыпіна захрысьцілася—„сьвят, сьвят“ — зашаптала і на завалу дзьверы ўскінула. Склеп з людзьмі абараняла. А там, дзе пажар разгуляўся выбегла маладая Дзіцё—дзіцё!—закрычала і ў полымя кінулася. Білася, валасы ірвала. На ўсе бакі кідалася. Шукала дапамогі. Дапамогі ня было..

VI.

Што было—ноч, дзень, ці зусім канец сьвету—ня ведалі. Людзі зьбіліся пад зямлю. Усе маўчалі. І дзецям заняло. Прытуліўшыся адно да аднаго сьпяць, ня плачуць.

А пажар разгараецца і едкім дымам у склеп заходзіць. Разрываецца, ломіцца, штосьці валіцца. Нехта захліпнуўся, сьціскаючы рыданьні. Потым больш і больш. Вырываецца, запаўняючы склеп плачам. Адзін да аднаго прыціскаліся і чакалі нечага. А яно гучэла кроўю і страхам. А тут Домна смаркалася і шаптала:

— Маліцеся, маліцеся, дзетачкі. Прышоў канец сьвету. Маліцеся, дзетанькі, і вы-ж ня грэшныя... — А сама дзіка хрысьцілася, бы

гэтым хацела ліхія думкі адагнаць.—Вотча наш, багародзіца дзева, радуйся—у паўголас шаптала. І ўсе маліліся. Дравяныя. Маўклівыя.. Да Грыпіны Агаська са сьлязамі прыліпла.

— Бабусенька... Піліпішку Таяну... Канцавую... Пяцера перабрала... Бальшавікоў дапытваюць. Не сказала. Язык перарэзалі... Перад распаролі... Ой, бабулечка, штож гэта?.. — І яна шчыльней да Грыпіны нікла, быццам ля бабулі хацела ад страшнай навалы сваё дзявоцтва захаваць.

— Сьціхні, дурненькая... Маліся, галубка,—сказала баба Грыпіна. Закрывала сэрца... Толькі ўнуча прыціснула і на руках загойтала нэрвова. Вочы не палюдзку ўспыхнулі і не загоенай заклятасьцю згарэлі.

І сярод гэтага ціхага спалоху раптам дзьверы грукнулі. Як разломанае кола, скрыгнула нешта. Абвалілася. Хата лаянкай азвалася. А мо, так што? Не разумеюць. Цяжкімі ботамі прыціснулі падлогу.

— Сволач, выйдзі хто жывы.—Затупалі. Захадзілі. І склеп ўздрыгнуў.

— Канец...

— Ой, божухна. — Нехта ў паўголас запеў, і ўсе бяз памяці—куды, зачым,—у вузкія дзьверы склепа паціснуліся.

— Рэнцы да гуры. Псякрэў! — Баба Грыпіна заперхалася і ў уздрыгах дзіцё закалыхала.

— А ты цо, скурвы сыну!— вусаты ў галіфэ і чатырохкутнай шапцы на Грыпіну замахнуўся—Холера!

Падалася задам. І аднэй рукой, нібы галасавала, угору пстрыкнула. Зьбіліся ў кут і ўсе рукамі чыпурнуліся. А ў вачох страх, сьлёзы, зацятая маўклівасьць.

— Дзе чырвоні? Бальшавіцы?

— Няма, сыночкі... Няма ў нас... Людзі ад гаспадаркі. Домна ўперад вышла. Паклонам пераламалася і завяла: — Гаротныя мы, зямлёй гадуемся.

— Нема? — Вусаты грудзямі да яе пасунуўся. Забілася і ў на-тоўп живот праціснула.

— А мост хто забраў? Хто ня даў пшэйсьця? дваццацьце пенць!

Падскочылі ў шаблях. Забразгалі. Затаўклі. Старых і малых у кучу зьбілі. А маладзіц і дзевак у склеп запёрлі. Там заскуголіў хтосьці, а потым грудным голасам стогн працягнуўся.

— Бацяхны, ратуйце!—Грыпіна ў ногі вусатаму бухнула.

— Прэч, пся сыну! — Нагой штурхануў і злосна захіхікаў. — Бальшавікоў ведаеш?! Праведай і нас.

А потым два падышло, дзіцё выхвацілі. Самой рукі закруцілі і пальцы між дзьвярэй ушчамілі. Хрыпла прасіпела Грыпіна і бяз памяці заплюскала сьлязамі. У галаве нешта засьвідравала... Затуманілася і едкай разьбой закалола... У ваччу цёмнай сьценьню праплыў. Сьцяпан, Паўлік, Зоя... пачула крык дзіцячы,—ірванулася. Рукі закруціліся і вусаты над вухам нешта плявузгаў.

— Мільчыш? Естэсь бальшавічка? Псякрэў! — і бізуном сьпіну перасек. Потым на двор выгналі. Па чарзе білі баб, сьпяваць прымушалі, а ў мужчын бароды адразалі. Частку з хатай падпалілі.

— Агаська! Паўлічак дзіцятка! Галубочак мой сізанькі!—Грыпіна кінулася. Хата агнём абвілася і падступіцца было немагчыма. Потым вусаты нешта круглае кінуў. Яно з сілай узарвалася і чорным гэйзарам дыму выкідвала кавалкі цела, дзіцячыя галоўкі, ногі, рукі... А вусаты закамандаваў салдатам. Яны зашныпаралі. З хлявоў скаціну пёрлі, з клецай каўбасы і кумпякі цягнулі. Бярэмам вузлы несьлі, падушку, коўдру. Глядзела баба Грыпіна, як ў агні кідалася ў сьмяротных ўздрыгах білася. Рукамі цягнулася да яе. Малілі аб ратунку. Грыпіна Дзіцячы піск пачула.

— Паўлік! Дзіцятка-а!

Замест Паўліка на сьцяне клеці кроў распырскалася. А там на вярбе падвесілі вяроўкі і па адным—каго за галаву, каго за рукі падводзілі. Вусаты штыком пароў.

— Дрогу ня далі. Гэта за мост, а гэта... — Не даказаў. За плячом вырасла баба Грыпіна рукой тарганула.

— Людзей пакіньце... Ход ведаю.

— Дрогу? — Недаверліва паўтарыў.—Кламеш, ведзьмо.

— За мной. Ведаю ход. Выпушчу. Толькі болей не вяртайцеся, а то кепска будзе.

Вусаты пакосіўся, вострымі бялкамі правяраў Грыпіну. Шэрай ценню стаяла яна. Ї была высокай, быццам вырасла ў два разы. Вусаты міргануў другому. Людзей спынілі вешаць. Запёрлі ў клець. Баба Грыпіна таемнай ценню зьнікла. У абходную павяла. Па дашчатым мосьце. За заводам, дзе рабочыя хадзілі на ачосы. Яны ня зьвернуцца... Праход ім трэба. Толькі праход. Ёшла і думала:—Так трэба.. Быў боль. Была рана. А цяпер няма. Ї жальбы няма. Нічога няма. Пакалечанае сэрца разадралася. Ї не баліць, нібы хварэла і выздаравела. За раку прывядзе, у лес. Ї ўсё скончыцца... Ї людзі людзьмі будуць... Паміралі, а цяпер—не... Усё адно... Канец...

* * *

Не стралялі. Ціха было. Толькі пакацінаму да зямлі прыстылі. Быццам чорныя купінкі. Ї не пазнаць, зямля ці чалавек. Ня дыхалі. Маўчалі. Нібы голас чалавечы праз зямлю праваліўся. Мост быў у небясьпецы. Атрады далёка за лесам. А 36—адны. Але востра шolah цікавалі. Хоць з чорнай ночы нешта вырастала, але прыціхлі і маўчалі бы зусім нас і ня было. Раптам нешта заварушылася і прапаўзла. Усхліпнулі. Прыцэлам навастрыліся.

— Ах, барада, ты, а я думаў шкура якая валіць.—Касьцюк падаў голас і адпляваўся. Кузьма з машыннага да мяне падпоўз. Выцягнуўся. Закурыў і нялоўка словам часануў.

— Сяло гарыць.. Людзей паляць. Трыбухі выражаюць.—Задыхнуўся дымам і кашлянуў. А потым яшчэ цішэй дадаў: Сына твайго, Зоя, аб вугал прыкончылі. Сьвякрусе выкруцілі рукі.

Сэрца да болю забілася, кроўю залілося. Так і чулася, вось, вось разарвецца... і тады панясуся туды, дзе сьмерць круцілася. Біліся ў грудзёх крыльлі. Цела калолі. Горкай сьлязой галава зашумела. Я захісталася. Нейкі туман усю перабраў і абледзяніў цела. Ні голасу, ні гуку. Адвечнай пустэльнай ноч здалася. Толькі як цягнік зароў, заляскатаў, бы ад хворага сну я тарганулася. Вінтоўку сьціснула і застыла.

З-пад завода Сьцяпан бег.

— Чыгунка разабрана. Не даехалі. Сабачая сьцэрва рейкі пагрызла.—Ён шумна задыхаў. Бровы палачкамі растапырыліся, і лоб цяжкім трохкутнікам на іх асядаў. Ад гэтага твар зрабіўся строгім з халодным надумам. У мяне губы перакасіліся, пальцы вінтоўку перабіралі. І неяк махінальна на землю села. Заплакала. Глытаючы сьлёзы, думала:

— Вось тое страшнае, невядомае, куды пашла.

Ад чаго плакала: ці таму, што кінулася ў гэту стыхію, ці па сыне... па Паўліку, ці за мучэньні сьвякрухі—бабы Грыпіны адплачвала. Ня ведала я тады.

— Ня час, Зоя, плакаць. Пасьля. Заўтра. Мо' разам. А цяпер, мы не дамо перагрызыці, у паўголаса Сьцяпан азваўся і змоўк, быццам слоў не хапіла. Толькі пальцы, як па струнных клавішах, вінтоўку перабіралі. Таргануліся і сьціснулі яе Касьцюк з боку працягнуў:

— Што, здрэфіла, таварыш куністка?—сказаў і праз зубы сьлінай пырснуў. А сэрца ў мяне ня білася. Што ўперадзе? Мо' гэта самае? А ўсё роўна. Толькі мост ня даць. Памерці, а завод пакінуць. І сьлёзы высахлі. Камком пад глотку зьбіліся.

Але, раптам, нібы агеньчык ля лесу ўсклікнуў і зьнік. За вінтоўку ўхвацілася. А потым штось блізка ўзарвалася і ноч яшчэ цямней зрабілася. Нехта горбіўся і падпаўзаў. Потым многа ценяў замільгала. Па зямлі чорнай плямай зарухаліся. Выстралілі.

На прыцэл мост узняўся і стрэлам адказаў. А тут з другога боку закрывалі:

— Стой! Псякрэў!—Вялікая сьцень вядзьмуком скокнула і перадмною завіхалася. Адзін памах штыка. Лягнула. Сьцень хістанулася і зьнікла.

Ужо ня было ні страху, ні сьлёз. Была кроў і сьмерць. Ня чуто было зямлі пад нагамі. Сера клубілася. Узрыў. Мост у паветры крутануўся і бокам з сілай ваду калыхануў. І вада закіпела, варам запенілася.

Сьцені з зямлі выніклі і 36 штыкамі абружылі.

Быў дзень. Ядраны. Цёплы.

Сонца, як сьпелы сланечнік, вышчарылася і сваёй сьпякотнай просеньню ростань абцягнула. Ня сонца, а вялікі пажар. Першае парываньне. Першыя пырскі вясны. Можа гэта і не вясна была, а першая маладая накіць, якая расла з параненых гадоў і разам з тым гаіла іх...

Тут спынілася Зоя. Ня то не магла чытаць, ня то проста задыхнулася... Перажытым мінулым. Хто мог выкрэсьліць, заштрыхаваць гэта цяжкое, далёкае, незабыўнае.

У пакоі было ціха. Так ціха, нібы сьмяротная заклятасць на век зацяла гукі. Хтосьці буйна ўздыхнуў. А там з боку выціснуўся ціха голас...

— Чытай...

Зоя закінула галаву і вузелком бровей перевязала лоб. Ня чытала яна. Мо' таму, што паміж радкоў было многа напісаць чаго... За радкамі, паміж радкоў—дапаўняла яна шопатам.

— Паветра тады сьвежым сухвельцем шумела, быццам сьветлыя дні адзваньвала. Матылькамі пярэсьціла. І дзеці з піскам і крыкамі, з падсьмяглымі галоўкамі—гэта дзетвара бегала і лавіла іх. Што за дзень быў.—Зоя рукой вочы закрыла і выдыхнула:—ах лепш бы гэтага дня зусім ня было.—замахала галавой, нібы гэтым хацела адпхнуць, прыкрыць яго непаўторнае існаваньне. Цяпер і ня верылася, што гэта быў дзень, быццам далёкі сон жыцьця, замуціў і зьнік. Зоя ізноў раскрыла сшытак і пачала чытаць.

У гэты дзень 36 вялі.

З-за моста, дзе завод кравяным станам на сонцы перагараў. Змоўк і дротам пакрывіўся. І ня шуміць сіняблужнікам, і агнёвы салют небу не аддае. І не палыхае вокнамі... І агнявым апілішчам паветра ня трывожыць.

36 вялі. Мускульную маладосьць... З выкручанымі рукамі. З сінім упалам шчок... І цела, як вадзянка, налілося... Зялёнымі гузакамі трэскалася. За пазуху кроў цякла. І там атрутнай сьлізгатай расьціралася. Да цела прысыхала кашуля. Уначы не стралялі. Зачым? Лепш з усім сялом... Цэльнай трагічнай паніхідай.

А 36, пераплеценныя штыхамі, стомленыя... Касьцюк завёў песню... А ўсе адзін аднаго трымаючы, падхапілі яе. Ішлі і пелі...

„Смело, товарищи, в ногу,
Духом окрепнем в борьбе“.

Зямля ня вытрымала і сьлязьмі пырснула. Уздулася і крыкам мерылася разламацца.

Людзі, свае і не свае, усе былі сваімі. Як на вялікадне сышліся. І грознай, земляной грамадой праводзілі. Рыданьнем закліпнуліся. А

хтосьці ня плакаў, а проста крычаў, надрываўся. Рукі ламаў і біў у грудзі. А тут сухабокая баба, кульгаючы выбегла. Кулакамі затрэсла, быццам неба заклінала. Потым да жаўнераў кінулася, дзе за штыкамі ішло 36.

— Сыночак, Кастусёк!.. Родненькі мой Кастусёк. Дзіцятка маё, завошта-ж цябе... няпрычаснага... Хлебнік мой адзіны.—Грудным голасам галасіла. Але раптам ложка ўзьнялося і голас, крык, зморшчыўся і толькі нема стогнам, працягнуўся, сэрцы захліснуў.

А 36 яшчэ галасней запяялі:

„Мы жертвою палі в борьбе роковой“...

І было нешта моцнае, нешта гэройскае, непераможнае. У кожнага з іх шавялілася ў мазгох аб нечым вялікім. Аб чым—не расказаць. Яно было бяз назвы. Бяз слоў. А толькі трывожна білася кожная жылка, кожная жылка, кожная кропелька крыві. Кожны сустаў цела.

Ніхто не ведаў, што гэта было. І плакалі не таму, што 36 над ракой паставілі, а таму, што нутро не магло перасіліць усяго, як не магло і разарвацца.

І калі прыцэл узьнялі—заплакалі наўзрыд, нехта крыкнуў:

— Не! Стоп! Пачэкаць!...

З шабляй вусаты да мяне падышоў. Старэйшы, быццам у жалеза замураваўся. Широка ўсьміхнуўся і доўгія вусы ля носу закруціў.

— Бальшавічка бэндзе? Растшэле?

Я ў вочы, проста ў твар вусатаму засьмяялася і грэбліва па ты дадала:

— Ня здзівіў мяне гэтым.

Каб вы папаліся да мяне, я-б з вас трыбухі выціснула.

— Маўчаць!—І вусаты кроўю ўсплыў. Кулакамі ў зубы замахнуўся. Кроў пырснула ў мяне і пурпурам губы наліла.

— Пасеч сволач!—яшчэ сказаў штось і матам абкруціўся. Два ў шаблях падступілі да мяне і груба штурханулі ў бок.

— Ня вельмі штурхайся.—Я ўспыхнула.—Сама магу. — Нэрвова сукенку рукой зграбла. Яна затрэскала і грудзі абгаліла. Адмахнула яе і неек гэройскі і сільнай адвагай у сіняках цела падставіла. І толькі вусаты штык узьняў, як баба Грыпіна праз натоўп праціснулася і з крыкам дзікай кошкай скокнула. Касой галаву вусатаму прабіла.

Шырокае цела закрывабочылася. Прамармочыла і вобзем сілай бразгнула. А другі штых ускінуў у старое цела. Нешта ў паветры крумкачом закруцілася. Потым плюхнула. Зноў ціха зрабілася. Толькі вада кругамі расплылася і вузкая розьверцю па рацэ забегала.

Людзі зноў завывілі. А дзеці шукалі матак і крычалі. Кусалі ручкі і плакалі. Потым штось загрымела. Налілося. Шрапнель неба перасекла. І калі громам пакацілася, з другога боку, бы з-пад зямлі адгукнуўся стрэл. Потым яшчэ і яшчэ.

Штосьці зноў узнялося. Не памятала я. Бы ад сну чула, што людзі з дзікім голасам ад ракі шуганулі. Лес прарваўся. Нехта выбег... У лахматых шапках з-пад ліпак. Басаногія з палкамі, а хто з штыхамі. Беглі. Валіліся. Паміралі. І зноў беглі. І неба нанава кулямі затрэслася. Забілася ў сьвінцовых уздрыгах.

.....

У нейкім здушаным гарачым агні на беразе, быццам цэлыя гады я ляжала. А 35—хто пад вадой, а хто і на вадзе... Сьцяпан руку прыціснуў. І няможна было ні ўстаць, ні павярнуцца. Быццам пакладзена было век тут ляжаць, у гэтай анімелай цемры. Галавы ня было. Нібы зусім адвалілася. Цяжкая. Зьвінела тысячамі тупых, далёкіх званочкаў. У правым баку закалола. Цела адзеравянела. Прасякалася рэдкімі ўздрыгамі і тады трываць было немажліва. Хацелася крыкнуць, гукнуць каго, але зубы нібы зрасьліся, язык прыліп. І калі балючасьць і шум у галаве расстаў, я адчула, што ўся дранявею. Цела ледзянела.

Зранкі адкрыліся і зноў закрыліся. У ваччу дваілася, а ў галаве ўсё зьвінела. Кавалкі гоману, крыкаў, галасоў. Ня то сон, ня то жывая рачаіснасьць. Нібы кулі зьвінелі. Глебу ўзрывалі. А мо' гэта толькі здань?.. Прычулася? Вочы распароліся. Прынікла вухам.

Ясна данясьліся стрэлы і здалося, што вось, вось зямля разломіцца і чалавечай крывёю залье ўсіх, хто біўся і паміраў. Усхапілася. Бегчы хацела. Але нібы прывязалася чымсьці да зямлі. І ляжала адна. Не дастрэлянай. Ні слова, ні гуку. Толькі рака блішчэла ды неба, як горад, зорамі гарэла. Значыць, ноч была. Цёплая ноч. Адна малілася. Ня богу, а перамозе. Аплаквала. І бяз слоў, бяз надпісу і крыжа хавала.

Вялікая мядзведзіца ў комін хвост закінула. А мо' гэта ня комін і не завод быў. А проста строгая нечапаная маса застыла. Змоўкла. У зямлю ўехала. А коміны—чмурымі галоўкамі чакалі. Пад сабой захавалі машынныя арганізмы. Прыдуць, закруцяць іх і пасы загудуць, заб'юцца. І зачадзіць завод. І зноў агнядушнай сілай апырскае паветра. І зноў неба доўгімі вярхоўкамі дыму падвяжацца. Шэрым купалам зямлю пакрые. Не зачাপілі завод. Бальшавікамі заняліся.

Я ўздыхнула, і нейкая лёгкасьць абрыўкамі душу прахаладзіла. І сяло маўчыць—нібы ўсё заснула літаргичным сном. Толькі сабакі заядаліся, ды ў рассыпную глухія гукі даляталі. І чула я, як дзесьці, вельмі далека, за заводам, з-пад аселіцы, за лесам нешта пела. Ці то струны, ці то вялікодны звон бубнеў, ці то далёкія гудкі гудзелі, ці то проста новы дзень у жыцьцё стукаўся. А мо' гэта былі толькі далёкія перагукваньні ночных вартавых.

Што гэта за перагукваньні, сказаць было цяжка. Толькі адно чула, што сярод гэтай чаднай абсмалянай цішы, цяжкай пустаты гэтыя гукі балюча ўпіваліся, разрывалі цела.

І сяло было не сяло, а магільнік. Чорным пудзілам сьцены тырчэлі. Абсмаленымі пнямі курылася зямля.

Ад гэтай жудаснай чарнаты хацелася кінуцца, уцякаць.

Я яшчэ раз узьнялася. Нешта ў баку адарвалася. Захлюпала і клубочкам зьбілася. У ваччу закруцілася. І я нібы паляцела кудысьці. Назад адлятала. То зямля кавалкам прамільгне. Далёка засталася. Лес паказаўся. Цёмным грабянём прапоўз Там хатка смалой успыхнула, на разьвітаньне млын крылом махнуў. Нібы слупы лічылі вёрсты. А дрот, як скрыпка, рыдаў і без канца цягнуўся.

Рэзаў і зьвязваў гэтыя вёрсты. І вакол усё жыло, шумела. Ня то гоман тысячы людзей, ня то гул—стук разьбітых варштатаў—не распазнаць.

Я больш не адчувала холаду. Нявыразная тупая туга, як воблака, сэрца затуманіла.

* * *

Зоя чытаць скончыла. Тарганула брывёю, нібы яшчэ ня ўсё даказала. Потым у паўголоса дадала:

— Потым хтосьці надкрадня прыпоўз. І панёс. Куды, зачым—ня ведала... А на тым месцы, дзе пахавалі 35, потым рабфак наш пабудавалі. Тая вясна ўжо ня вернецца, не паўторыцца... Цяпер бы мост не адалі.

Хацела штось яшчэ сказаць, але змоўкла. Сінім разьлівам глядзеў у вакно месяц. Шчырыўся ясным кружком.

У пакоі было ціха. Сядзелі гуртам і маўкліва ўніз глядзелі, быццам баяліся ўскінуць вочы адзін на аднаго. Толькі чорнакудрая застыла. І Зоя перад ёй не чалавек, а сьцень... Худая, высокая сьцень. У ямачкі, ад воспы, тварам. Скуламі на шчакох. Ня было чалавека. Толькі вочы аганьком мігцелі. Гарачым. Ясным квадрацікам яны глядзелі за вакно, быццам там яны бачылі мост, раку, шызыня кругі валы.

8/V—30 г.
Менск.

ольныя палі

Ужо раскрыліся
Каменныя цвьярдыні
З халоднага ільду
І глыбіні сьнягоў...

Палі галодныя
Пасьля зімовай стыні
Чакаюць севу
Веснавога зноў.

Гэй, вольныя палі!
Зьмяцёныя узьмежкі—
Вялікая зямля,
Багаты дар,—

Вас болей не ўзарэ
З маркотнаю ўсьмешкай
Разгатаю сахой
Самотны гаспадар.

Ужо зраўналіся
Усе кліны і межы,
Бы разыходзіцца
Ушыркі даль, прастор...

Дзяўчына песняю
Журбліваю бязмежна
Не патрывожыць больш
Застыглы касагор.

Ціш галубятні,
Сон глушы адвечнай
Сьвятло і радыё
Кіпучасьцю захлынуць...

Батрак тысячагодні
Выпрастае плечы
Пад шатром
Тваіх нябёсаў сініх.

На палетках вольных
На шырокім тракту---
Іншыя ратаі, іншы сейбіт будуць...
Цаліну ўздыме многарукі трактар
З імплэтам разгонным
І магутным
гудам.

Дык няхай жа родзіць
Збавына высока
З дажджом
І сонцам,
І расой---

Сам сябе зьмясіў бы
Ў баразьне глыбокай
Разам з першаю сяўбой.

З яўрэйскай мовы пераклаў Ізраіль Плаўнік.

3 поэмы „Негарэлае“

Негарэлае

Цябе, прымежны пункт, дагэтуль я ня знаў—
І сэнсу тваёй назвы не згадаць адразу,
Кажуць, шмат разоў ты ў полымі палаў,
Дык хтосьці жартам даў табе такую назву,

— Негарэлае—

— Не палыхаў агонь—

Не пасуе табе назва гэта,—

Першае вітаньне пурпурных сыцягоў,

Пурпурны парог ад Польшчы да Саветаў..

Негарэлае!

Няпалены паяс—

Ня прыметы ў назьве я шукаю.

Дык чаму

Зноў злосьцю грае кроў...

Дык чаму

Зноў тут успомніў я

Сьцены цьвёрдыя,

Бяздушныя, што камень...

І сяброў,

Замораных сяброў,

З палкімі, бліскучымі вачамі,

Пад жалезнымі замкамі...

Ах, чаму

Ты правяла мяжу

Па зямлі,

Як вострымі нажамі...

Негарэлае!

Чырвона-чорны пас—

Прымежны слуп зямлі,

Што 'шчэ не палыхала,

Можа тваё імя—
 То прарочы сказ
 Для тых,
 Хто яшчэ твой сыцяг не калыхалі..
 А магчыма
 Як тут адгадаць—
 Ты—загад
 Для недругаў і другаў..
 Можа і ня жартам
 Хтосьці назву даў..
 Можа і ня жартам
 Хтось прыдумаў..
 — Негарэлае.

Ад Вільні да Менску

Ад Вільні да Менску далёка і блізка,
 Якая разьбежнасьць—ад Вільні да Менску..
 Адна—ахінулася лісьцевым сумам,
 Другі—у віхурах, кіпеньні і шуме.
 Здаецца ўчора,—а ўсё у заранках,—
 Дзе кляштараў ціша, скажы, Вострабрамска! ¹⁾
 Маленькія вулачкі, вузкія сыцежкі,
 Горы і долы, балотаў мярэжкі—
 Якраз, як у Вільні.—Усё так знаёма..
 Усё-ж сам сябе не пазнаю сягонья..
 З яўрэйскай мовы пераклаў Ізраіль Плаўнік.

¹⁾ Вострабрамска—назва вуліцы ў Вільні.

Забастоўка

(Аповесць)

Працяг

XI.

Шуміць, кіпіць усхвалёвана натоўп Ніццкіх будаўнікоў. На павестцы дню—забастоўка!

Пра яе гавораць і ў вялікай залі біржы працы, і ў яе цёмных калідорах, і ў маленькіх пакоях розных сэкцый.

Пра забастоўку нагадваюць і вялічэзныя плякаты ўнітарнай конфэдрацыі працы. Плякаты гэтыя заклікаюць будаўнічых да барацьбы. Плякаты гэтыя яскрава і красачна вытлумачваюць працоўным усе махінацыі прадпрыемцаў, усю нязносную цяжкасьць працы рабочага чалавека.

— За падвышэньне зарплаты! За 8-гадзінны працоўны дзень! За чалавечкія адносіны да працаўнікоў!

Гэтыя лёзунгі блізкія і зразумелыя ніццкаму будаўніку. Яны зразумелы і французу, і італьянцу, і рускаму, і мароканцу. Яны зразумелы ўсім, хто павінен 11 гадзін у дзень пілаваць дрэва ці стукаць молатам. Яны зразумелы тым, плечы якіх ломіць ад цяжкіх мяхоў з цэмантам... Тым, рукі якіх гараць ад вапны і ад бэтона.

Даволі вялікі будынак ніццкай біржы працы ў гэтую раніцу ня можа ўмясьціць у сябе будаўнікоў, што прышлі на мітынг пратэсту. Яны-ж прышлі ня толькі з гораду Ніццы. Вось прадстаўнікі будаўнікоў Каны, вось з Вільфранша, вось з іншых месц.

Усё гэта шуміць, непакоіцца. Італьянская мова пераплятаецца з французскай, руская з гішпанскай. Ём утураюць на сваёй гартаннай мове працаўнікі колёній: алжырцы, тунісцы, мароканцы..

— Так жыць далей нельга... Надбаўка неабходна... Мы ня хочам паміраць з голаду!

А там, у кутку, яшчэ больш сьмелыя, зусім іншыя гутаркі.

— Амністыю політычным вязьням! Зачыніць фашысцкія арганізацыі! Спыніць траўлю Савецкага Саюзу!

Гэтыя лёзунгі зразумелы ўсім. Яны не патрабуюць перакладу. Яны не патрабуюць тлумачэньняў. Па вачох, якія прагнуць барацьбы,

па мазолістых руках, якія нэрвова сьціснуты ў кулакі, па адрывістых, поўных гневу сказах, пролетары розных краін добра разумеюць адзін аднаго. Разумеюць, што патрэбна барацьба, разумеюць, што бяз упартай клясавай барацьбы яны нічога не даб'юцца.

А па памяшканьні біржы ў гэты час шныпараць нейкія падазроныя асобы. Яны апрануты ў каскеткі і ў рабочую вопратку. З выгляду яны нічым не адрозьніваюцца ад агульнай масы працаўнікоў. Яны ўмешваюцца ў гутарку, таксама вінавацяць многае.

Але па іх вачох, якія бегаюць ва ўсе бакі, па тэй хуткасьці, з якой яны пераходзілі ад групы да групы, і па шэрагу іншых адзнак можна было беспамылкова вызначыць, для якой мэты прышлі яны на гэты пролетарскі мітынг і чым інтарэсам яны служаць.

— Поліцыя не забылася на нас,—казалі ў натоўпе.—Яна таксама прыслала сваіх дэлегатаў!

— Глядзі, колькі боўтаецца іх тут—гэтых платных агентаў сюрэтэ-жэнэралы! ¹⁾ — заўважалі другія.

— І якія подлыя натуры!—абураліся трэція.—Так бы і даў кулаком па іх прадажных мордах!

— Таварышы, не паддавайцеся пропакцыі!—папярэджвалі абураных прысутнасьцю шпэгаў на мітынгу рабочых члены ўнітарнай конфэдэрацыі працы.—Поліцыя толькі і чакае зачэпкі, каб умяшацца і разгнаць наш сход. А бойка ў сыценах біржы з іх тайнымі агентамі будзе для іх лепшай зачэпкай!

І сапраўды, трэба было толькі кінуць вокам на плошчу перад будынкам біржы працы, каб зусім пераканацца ў праўдзівасьці слоў кіраўнікоў рэволюцыйнага профсаюзу. Невялікая плошча перад біржай была запоўнена тайнымі і яўнымі агентамі ўраду. Жандары ў сьветласініх мундзірах, поліцыянты з перакінутымі цераз плячо пелярынамі, тайныя агенты з паднятымі, ня гледзячы на цёплае надвор'е, каўнярамі паліто і з насунутымі на вочы шапкамі і фэтровымі капялюшамі,—уся гэтая зграя платнай агентуры хадзіла ўзад і ўперад па плошчы настарожаная, наглая, провокацыйная. А ў суседніх вуліцах, у бліжэйшых казармах былі на ўсякі выпадак згуртаваны вайсковыя часьці, якія ў поўнай баявой нарыхтаванасьці чакалі падзей.

Поліцыя покуль што не перашкаджала мітынгу, на якім павінен быў выступіць і сэкратар рэфармісцкага сындкату будаўнікоў поўдня Францыі пан Дзюваль. На гэтае выступленьне вельмі разьлічвалі ніццкія будаўнічыя прадпрыемствы. Яны спадзяваліся, што з уласьцівым яму талентам пану Дзювалю ўдасца адтэрмінаваць забастоўку, што яму ўдасца разбурыць еднасьць рабочых і астудзіць іх гарачы пыл да барацьбы.

¹⁾ Сюрэтэ-жэнэрал—тайная політычная поліцыя ў Францыі.

Рэзка, доўга зьвініць званок старшыні. Шумлівая і кіпучая зала, напоўненая рабочымі, паступова сціхае. Будаўнікі займаюць месцы, таўкуцца ў праходах і каля выходных дзвярэй. Мітынг абвяшчаецца адчыненым. Спакойна ўзыходзіць на трыбуну пан Дзюваль. Ён ведае свае сілы. Ён ведае сваю ўладу над гэтым рознастайным натоўпам будаўнічых рабочых. Ён упэўнены ў поспеху.

— Уся справа захапіць адразу аўдыторыю,—казаў пан Дзюваль сваёй жонцы, рыхтуючыся ўвечары перад мітынгам да свайго дакладу.—У мяне ў запасе ёсць такія словы, перад якімі ня ўстоіць ні адзін рабочы. Але, як відаць, гэтыя магільныя словы пачалі здраджваць сёньня пану сэкратару рэфармісцкага сындкату будаўнікоў поўдня Францыі.

Сказы пра мір у прамысловасьці, пра веліч Францыі, пра неабходнасьць агульных ахвяр для яе эаномічнага адраджэньня, аб перавагах мірнага вырашэньня працоўных канфліктаў—увесь гэты звычайны асортымэнт рэфармісцкіх гутарак і ідэй не даходзіў сёньня да сьведомасьці слухачоў, ня ўспрыймаўся імі. Ці праўдзівей, успрыймаўся ў зусім непажаданым пану Дзювалю кірунку.

— Пра што ён мармыча там, гэты франт?—чуліся з усіх бакоў галасы.

— Хай прадпрыемцы і кланоўца аб велічы Францыі, а нам есьці няма чаго!

— Сам, бач, службішку добрую мае!—крычалі другія—і апранаецца ў лепшага краўца, і палудне штодзень у лепшых рэсторанах. Так, вядома, зусім ня цяжка гутарыць!

— Мы прышлі сюды, каб патрабаваць пяціфранкавай надбаўкі!

— Вон, вон з трыбуны!

— Пяць франкаў на дзень надбаўкі, ці забастоўка!

— Таварышы, дайце гаварыць чалавеку!—крычалі другія.—Нельга-ж так трымаць сябе на сходзе!

— Я ня супроць надбаўкі,—расьпінаўся на трыбуне пан Дзюваль.—Я за рабочую клясу, я заўсёды сумленна адстойваў яе інтарэсы. Але-ж навошта адразу абвяшчаць забастоўку? Ад яе-ж пацярпець перш за ўсё рабочыя!

— Вядома, ня ты!—ізноў перарвалі Дзюваля абураныя галасы.—Ты ад яе, зразумела, не пацярпіш!

— Трэба пагаварыць з прадпрыемцамі, трэба абраць арбітражную камісію! у роспачы ад няўдачы кінуў у залю свой апошні аргумэнт пан Дзюваль.

— Ніякіх камісій! Ніякіх арбітражаў!—крычалі з перапоўненай да адказу залі.

— Даволі гутарак!

- Нам есьці няма чаго!
- Забастоўку, забастоўку!
- Комуністыя зрываюць сход!—кінуў нехта ў кутку провокатарскі сказ.— Яны не даюць гаварыць Дзювалю!
- Ня хочам слухаць прадажнага сабаку!—адказвалі з усіх бакоў.
- Вон, вон з трыбуны!—
- Локеса! Хочам стухаць Локеса!
- Не, Дзюваля! Хай гаворыць Дзюваль!
- Забастоўка! Хай жыве забастоўка!

У залі стаяў страшэнны гоман. Там і тут ствараліся групы, якія пачыналі сьпяваць Інтэрнацыянал і іншыя рэволюцыйныя песьні. Адзін з прысутных, той самы, які абвінавачваў комуністых у жаданьні сарваць забастоўку, хутка пакінуў залю, выбег на вуліцу і пачаў пра нешта ціха шаптацца з поліцэйскім афіцэрам.

— Дык знача можна разагнаць сход?—спытаўся апошні і зрабіў быў рух у бок завулку, дзе былі згуртаваны жандарскія атрады.

— Не, пачакайце,—адказаў яму на гэта шпег.—Трэба паслухаць што будзе гаварыць комуністы Локес. Гэта будзе ў нашых руках добрым козырам супроць унітарнай конфэдэрацыі працы!

* * *

— Локеса, Локеса ня трыбуну!—крычалі ў той час будаўнікі ў залі. Мы хочам слухаць Локеса!

І калі сэкратар унітарнага сындыкату будаўнікоў поўдня Францыі, комуністы Локес з'явіўся на трыбуне, заля ў той жа момант сьціхла.

Маленькага росту, з выразным рухавым тварам, нібыта ўвесь сатканы з нэрваў, былы маляр-Локес быў кумірам рабочых мас, карыстаўся ў іх асяродку вялікім аўторытэтам.

Ён аб'яднаў у сабе ўсе якасьці, неабходныя сапраўднаму правадыру рэволюцыйнага профсаюзу. Быў крышталёва сумленны, глыбока адданы справе рэволюцыі, нахабна сьмелы, але і асьцярожны, калі гэта патрэбна.

„Локес сапраўдны правадыр, яго не падкупіш, як іншых, ні грашыма, ні абяцанкамі цёплых мясьцін!“ так гаварылі пра Локеса ня толькі будаўнікі-рэволюцыянэры, але нават і тыя з рабочых, якія знаходзіліся яшчэ пад уплывам соцыял-рэформістых.

— Таварышы!—казаў між тым Локес.—Прадпрыемцы адмаўляюцца выканаць нашы законныя патрабаваньні. Яны адмаўляюць нам у пяціфранкавай надбаўцы. А таму ў нас застаецца толькі адзіны моцны сродак узьдзеінічання—гэта забастоўка, усеагульная забастоўка будаўнікоў Ніццы, да канца, да перамогі!

Гром аплёдысмантаў усяе залі, якія доўгі час ня сьціхалі, быў адказам на гэтую сьмелую прамову рэволюцыйнага правадыра.

— Вось гэта правільна сказана!

— Вайна, дык вайна!

— Забастоўка! Хай жыве забастоўка!—чулася з усіх бакоў.

— Але, таварышы, гэта яшчэ ня ўсё, — казаў далей Локес, калі ў залі крыху ўціхамірыліся.—Наколькі я ведаю, французскі парлямэнт яшчэ ў 1919 годзе, гэта знача, шэсьць год таму назад, ваціраваў закон аб 8-гадзінным рабочым дні. Чаму-ж гэта мы, будаўнікі, працуем па адзінаццаці, а не дык і больш, гадзін у суткі? Чаму-ж гэта наша буржуазія ня выконвае ёю-ж, яе-ж парльмэнтам створанага закону

— І гэта правільна!—падтрымлівалі Локеса будаўнікі.—Што мы, жывёла ці што, каб працаваць на пабудове цэлыя суткі? Чаму ня выконваюць прадпрыемцы закон? Чаму няма ў нас васьмігадзіннага рабочага дня?

— Таму што буржуазіі ён нявыгодны гэты васьмігадзінны рабочы дзень,—паясьніў з трыбуны Локес. — Вось яны і стараюцца як-небудзь абыйсьці яго.

— Таварышы!—казаў далей ён з вачыма, якія палыхалі натхненнем.—Мы павінны змагацца ня толькі за падвышэньне зарплаты. Мы павінны змагацца і за васьмігадзінны рабочы дзень і за амністыю політзняволеным і за зачыненне фашысцкіх арганізацый у Францыі, і за спыненне траўлі Савецкага Саюзу—бацькаўшчыны сусьветнага пролетарыяту!

— Правільна, правільна!—крычаў натоўп.

— Далоў фашыстых!

— За васьмігадзінны рабочы дзень!

— Хай жыве Савецкі Саюз!

— Хай жыве забастоўка!

Паасобныя галасы тых, што вагаліся, ці былі нязгодны, тапіліся ў гэтым агульным энтузіязме рэвалюцыйна настроенай рабочай масы. Што-ж датыча да провакатараў і шпегаў, пасланных на гэты мітынг прадпрыемцамі і поліцыяй, дык яны, бачачы, які зварот прымае справа, палічылі за лепшае больш ня ўмешвацца. Уся ўвага іх была зьвернута цяпер на тое, каб як хутчэй прабрацца да выходных дзвярэй, а то чорт яго ведае, чым можа яшчэ скончыцца гэты пракляты мітынг, галовы пабіць яшчэ на астатак! Ад будаўнікоў усяго чакаць можна!

— Канчай хутчэй справу,—шапнуў на вуха Локесу адзін з профсаюзных работнікаў унітарнай конфэдэрацыі працы.—Поліцыя пачынае нешта падазрона варушыцца на плошчы. Трэба хутчэй ваціраваць забастоўку.

— Ты кажаш праўду, таварыш,—адказаў яму Локес. І зьвяртаючыся да перапоўненай залі ён крыкнуў:

— Паклянёмся-ж, таварышы, трымацца да канца! Паклянёмся працягваць забастоўку да поўнай перамогі!

— Клянёмся! Клянёмся!—адказалі свайму любімаму правадыру масы будаўнікоў.

— У такім выпадку ад імя ўнітарнай конфэдэрацыі працы абвешчаю з сённяшняга вечару агульную забастоўку на ўсіх пабудовах Ніццы. І ганьба штрэйкбрэхерам!

— Віват! Віват!

— Ганьба штрэйкбрэхерам!

— Хай жыве забастоўка!

Магутныя гукі пролетарскага гімну скаланулі сьцены вялікай залі. Яго з захапленнем сыпвалі ўсе прысутныя. Сыпвалі-пафранцуску, па італьянску, па гішпанску, па руску... Сыпвалі на ўсіх мовах.

* * *

— Глядзеце, таварышы,—сказаў Эрнасто, паказваючы на шпегу, які спрабаваў прабрацца да дзвярэй. Гэта быў той самы, які таямніча гаварыў з поліцэйскім на вуліцы, — ды гэта-ж наш стары знаёмы—фашысцкі шпег Лорэнцо Бэрдзіні! Прышоў ён сюды, вядома, каб перадаць у Італію імёны італьянскіх камуністых. Даўно час добра правучыць паганца!

— Дык зачым-жа справа стала?—адказаў на гэта Цэзар.—Мітынг скончаны, забастоўка абвешчана. А данесьці на нас, ён усёроўна данясе. Бі шпегу!

Вельмі не па сабе зрабілася Бэрдзіні ад гэтых выкрыкаў. Але адступіць было ўжо позна. Быхад з залі загараджвала яму постаць Эрнасто, які ядавіта пасьміхаўся.

— Куды-ж вы так сыпшаецеся, сеньор Бэрдзіні? Пачакайце ўжо хвіліначку, зрабеце такую ласку! Данесьці ў поліцыю на нас ўсёроўна пасьпееце.

— Што-ж вам ад мяне трэба? Я вас ня ведаю!—няцвёрдым голасам спытаўся Лорэнцо.

— Ня ведаеш?—крыва ўсьміхнуўся Эрнасто. — Затое мы цябе добра ведаем, фашысцкі прыхвасцень! Маеш па заслугах!

І моцны ўдар кулака ў пераносьсе паваліў зног Лорэнцо Бэрдзіні.

— Ратуйце, ратуйце! Забіваюць!

— У будынак ніцкай біржы працы ўваходзіла ўзброеная французская поліцыя.

XII.

Увечары таго ж дня ў рэстаране „A la vieille Russie“, ранейшага князя Баргонскага, таксама адбывалася даволі цікавае паседжаньне. Праўда, тут ня было, як у залі біржы працы, трыбуны. Але яе з посьпехам замянілі некалькі прыстаўленых адзін да аднаго мармуровых столікаў.

Заместа традыцыйнага для ўсіх сходаў графіна з вадой, на століках стаялі ня менш традыцыйныя для ўсіх сабраўшыхся тут бутэлькі коньяку „Мартэль“—тры зоркі, бутэлькі чырвонага і белага віна.

І на шклянках, якія так старанна апаражняліся, можна было ясна бачыць, што людзі, якія сабраліся тут, зьвяртаюцца да паслуг традыцыйных бутэлек куды часцей, чым аратары на біржы працы да графіну з вадой.

— І так, агульная забастоўка будаўнікоў абвешчана, — аднавіў гутарку капітан Ястрабаў.—Гэтаму вар'яту Дзювалю не ўдалося на мітынг сарваць яе.

— Уласна кажучы, рабочыя ў дадзеным выпадку зусім правы, абвешчаючы забастоўку,—заўважыў корнэт Папоў.—Заробак іх зусім недастатковы. Гэта мы часткова адчуваем і на саміх сабе.

— А я дык вельмі рады гэтай забастоўцы,—дадаў з свайго боку юнкер Мішэль,—Хай французкі патурбуюцца крыху, хай пацярпяць страты. Гэта будзе для іх добраю карай за тое, што яны прызналі бальшавікоў.¹⁾

— Вы абодвы яшчэ малакасосы і ў політыцы нічога не разумеете, — рэзка абарваў спачуваючых забастоўцы палкоўнік Воранаў.—Папершае, вы корнэт. Калі-б гэтая забастоўка насіла чыста-экономічны характар, калі-б рабочыя патрабавалі толькі падвышэньня заробтнай платы—тады я, бадай, і згадзіўся-б з вашай ацэнкай забастоўкі. Але ўся справа ў тым, што забастоўшчыкі ставяць і політычныя, чыста бальшавіцкія, патрабаваньні. Васьмігадзінны рабочы дзень, спыненне барацьбы з саветамі, зачыненне фашысцкіх, а знача і монархісцкіх арганізацый у Францыі, а гэта ўжо зусім другі пераплёт.

— Вы зусім правы, пане палкоўнік,—згадзіўся злёгка пачырванеўшы корнэт Папоў.—Гэта сапраўды зусім іншая справа. Як гэта я мог выпусціць такія важныя абставіны?!

— Вось тое-ж,—панастаўніцку гаварыў далей былы палкоўнік Воранаў.—Трэба ў такіх важных пытаннях заўсёды перш падумаць, а потым ужо гаварыць. Што-ж тычыцца вас, Мішэль,—звярнуўся ён да юнкера,—дык вашы разважаньні ня верныя ў другіх адносінах. Я таксама, як і вы, не асабліва далюбліваю французікаў з іх дэмакратычнай хамскай рэспублікай. Але хто цяпер нашы галоўныя ворагі—французы ці бальшавікі?

— Бальшавікі, вядома!—доўга ня думаючы адказаў юнкер Мішэль.

— А раз гэта так, дык усё, што прыносіць хоць якую-небудзь карысьць бальшавіком не павінна нікога з нас цешыць. Каму-ж на руку такія забастоўкі? Рэволюцыянерам, інтэрнацыяналістам, Комінтэрну, жыдам, бальшавіком. А раз гэта так, дык я супроць гэтых забастовак, хаця асабіста быць можа і ня меў бы нічога супроць таго, паміж намі кажучы, каб прайдоха Мацціо і надбавіў-бы крыху рабочым. Вось як я думаю. І па маёй думцы, так павінен думаць кожны сапраўдны монархіст.

¹⁾ Справа адбываецца ў эпоху ўраду Эррыё, у час прызнання Савецкага Саюзу Францыяй, у 1925 годзе.

— Я прынцыпова супроць усякіх рабочых забастовак, якія-б яны ні былі,—умяшаўся ў гутарку капітан Чорны, які дагэтуль моўчкі цягнуў віно,—На поўначы Францыі я заўсёды працаваў у дні іх забастовак. Наўмысля працаваў. Гэтак жа сама прапаную зрабіць і цяпер.

— Дык, знача, вы былі, як гэта яны называюць, штрэйкбрэхерам, ці што?—засьмяяўся ротмістр Бэк.

— А хоць чортам,—махнуў рукой капітан Чорны.—Ня люблю я гэтую рабочую сволач! Была-б улада—усіх бы да аднаго павесіў!

— Бадлівай карове бог рог не дае,—кажа пагаворка,—ізноў засьмяяўся ротмістр Бэк.—Хаця ў дадзеным выпадку, капітан, я вельмі шкадую, што вам ня дадзена такая ўлада!

І, робячыся сур'ёзным, ён казаў далей:

— А сапраўды, панове, як мы будзем трымаць сябе на працягу ўсяе гэтае забастоўкі? Будзем працаваць ці не? Мне здаецца, што мы ўласна і сабраліся сёння сюды, каб пагаварыць пра гэта.

— Мне і гаварыць няма аб чым,—упарта казаў капітан Чорны, які ўжо добра ахмялеў.—Я сказаў, што буду заўтра працаваць і баста. Вы-ж рабеце, як хочаце. Хочаце працуйце, хочаце—ідзеце цалуіцеся з забастоўшчыкамі і насеце разам з імі чырвоныя анучы па гораду!

— Капітан Чорны, не гаварыце глупства!—строга спыніў яго палкоўнік Воранаў.—Ты зусім забываешся на тое, што знаходзішся сярод ня толькі афіцэраў, але і монархістых. Знача ні аб якім спачуваньні забастоўцы, а тым больш політычнай, ня можа быць і гутаркі. Ці ня так, панове афіцэры?

— Так, гэта так!—падтрымалі палкоўніка ўрангелеўцы,—гэта зусім правільны пункт погляду!

— Усё гэта вельмі добра,—настойліва ізноў паставіў сваё пытаньне ротмістр Бэк.—Я таксама з усім гэтым згодзен. Але ўсё-ж такі будзем мы ці ня будзем працаваць у часе забастоўкі? Гэта неабходна, па мойму высьветліць тут жа.

— Працы на пабудовах офіцыйна ня спыняюцца,—сказаў на гэта палкоўнік Воранаў.—А знача—ў нас няма ніякіх падстаў ня выходзіць на працу, калі мы ня хочам салідарызавацца з забастоўшчыкамі. Пра гэта, вядома, ня можа быць у нас і гутаркі.

— Вядома, вядома!

— Кіраўніцтва прадпрыемствам асабліва настайвае на працягваньне работы. Мацьцію вельмі разьлічвае менавіта на нас, рускіх афіцэраў. Ён мне яскрава даў зразумець гэта сёння,—працягваў палкоўнік Воранаў.

— Ну, а як будзе ўрэгулявана пытаньне аб эксцэсах?—асьцярожна спытаўся ротмістр Бэк.—Бо з боку забастоўшчыкаў можна чакаць розных гвалтаў!

— З якога гэта часу рускі афіцэр пачаў баяцца рэвалюцыйнай сволачы?—запальчыва спытаў капітан Чорны.—Дзякуй богу, мы ўсе прашлі некля грамадзянскай вайны. І ня ніцкім рабочым здзівіць нас сваімі гвалтамі!

— Дарагі капітан Чорны, вашы рэплікі сёння зусім няўдалыя,—раўнадушна паціснуў плячыма ротмістр Бэк.—Я—георгіеўскі кавалер, так што ў трусасьці западозрыць мяне ніхто ня мае падстаў.

— Ніхто і не называў вас трусом,—нездаволена прабурчэў капітан Чорны.—Я ня меў вас на ўвазе, а гаварыў наогул.

— Трэба асьцярожней гаварыць, дарагі сябра,—заўважыў яму на гэта ротмістр Бэк і казаў далей:

— Дык вось, справа тут, зразумела, не ў якой-небудзь трусасьці, а ў мэтазгоднасьці. Я, напрыклад, ня маю ні малейшага жаданьня паміраць на вуліцах Ніццы за інтарэсы нейкага даволі такі падазронага Мацьціо. У нас ёсьць задачы важнейшыя за гэтыя. Хаця я рашуча нічога ня маю супроць таго, каб пры выпадку дапамагчы французам сарваць забастоўку, прыглушыць і ў іх рэвалюцыйны рух.

— Наконт гэтага будуць прыняты адпаведныя захады,—супакой ў сваіх сяброў палкоўнік Воранаў.—Пабудовы на ўвесь час забастоўкі будуць ахоўвацца моцнымі атрадамі поліцыі.

— Тады гэта іншая справа,—адказаў ротмістр Бэк.—Я больш не супярэчу і зразумела буду працаваць.

— І я, і я!—падтрымалі яго ўрангелеўцы.

— Паміж іншым, панове,—нібы скрозь зубы дадаў палкоўнік Воранаў,—праца ў дні забастоўкі будзе аплочвацца ў падвойным разьмеры.

— Ну што-ж, гэта таксама не пашкодзіць,—пацёр рукі капітан Ястрабаў,—лішняя пара франкаў для нас цяпер зусім ня дрэнная справа.

— А пагэтаму выпадку можна папрасіць яшчэ бутэлечку каньячку,—засьмяяўся корнэт Папоў,—у лік будучай палучкі. Вы-ж нам паверыце, праўда, князь?

— Колькі хочаце, дарагі корнэт!—ветліва адказаў Павал Пятровіч.

— На выпіўку ў нас ёсьць сёння асаблівыя сродкі,—ўсьміхнуўся Воранаў,—Мацьціо на гэты раз надзіва раскашаліўся.

* * *

Дзіўнае відовішча ўяўлялі сабой ніцкія пабудовы ў гэты першы дзень забастоўкі. Маўчалі бэтона-мяшалкі, ня чуто было прывычнага бразгу жалеза, какое падымалі на верхнія паверхі, не працавала незвычай перагружаная цэглаю і цэмантам пад'ёмная машына. Няжывая, крыху жудасная з няпрывычкі, цішыня панавала пад халоднымі і вільготнымі жалеза-бэтоннымі скляпеньнямі.

А пара-другая будаўнікоў, якія працавалі на пабудове толькі яшчэ больш падкрэсьлівала ўсю нязвычайнасьць абстаноўкі.

Будаўніком гэтым, якія пашлі супроць інтарэсаў сваёй клясы, было яўна не па сабе. Хмурыя хадзілі яны з кута ў кут па пабудове. Праца ня ішла. Мэханічна выконвалі яны загады майстраў, чысьцілі замоўкшыя машыны, адбівалі засохлы цэмент з вёдраў, пераносілі з месца на месца дошкі і бярвенні...

Ды і якія маглі быць з іх сёння добрыя працаўнікі?

Спакушаныя аплатай працы ў падвойным памеры ці запалоханыя майстрам, які абяцаў нямінучы пасля забастоўкі разьлік, яны прышлі працаваць, падштурхнутыя сваёй політычнай няразьвітасьцю, страхам страціць месца, бядотай.

Але шмат якія з іх, бадай большасьць, ужо ў першы дзень шкадала аб зробленым, і толькі ня ўсе мелі даволі грамадзянскай мужнасьці, каб адкрыта прызнаць у сваёй памылцы, каб сьмела перайсьці пакуль ня позна, у шэрагі бастуючых.

Бо тады-ж ужо напэўна, майстар пасля забастоўкі ня прыме іх назад на работу. Бо тады-ж ужо, напэўна, ён запомніць іх прозьвішчы. Гэтая думка, гэты страх перад майстрам утрымлівалі многіх на пустыннай пабудове.

А на вуліцах, каля ўсіх уваходаў і выхадаў на пабудову вартавалі на ўсякі выпадак узброеныя атрады поліцыянтаў. Яны нікога не прапускалі ў сярэдзіну, яны ахоўвалі штрэйкбрэхераў ад магчымых рэпрэсій з боку абураных іх здрадніцтвам забастоўшчыкаў.

Вядома, ні пра якую прадукцыйную работу з гэтай жменькай насыўных і незадаволеных самімі сабой будаўнікоў не магло быць і гутаркі. Гэта надзвычайна добра зразумелі і самі прадпрыемцы. Але ім неабходна было хаця відавочнасьць работы на пабудовах. Папершае, для таго, каб унесці хутчэй разлад у асяродзьдзе забастоўшчыкаў, каб пахіснуць іх упэўненасьць у свае сілы, каб прымусіць іх сумнявацца ў мэтазгоднасьці барацьбы.

Падругое, гэтая відавочнасьць работ на пабудовах патрэбна была, так сказаць, і для ўнутранага выкарыстаньня. Трэба было заспакоіць усхваляваных апошнімі падзеямі чужаземных турыстых, трэба было адцягнуць іх увагу ад забастоўкі, трэба было паказаць ім, што „на Шыпцы ўсё спакойна“.

Для гэтага былі пушчаны ў ход усе спосабы, усе сродкі. Учасьціліся сьвяткаваньні, балы і карнавалы. У садох і ў сквэрах ад раньня да позьняе ночы грала музыка. Готэлі і рэстараны спаборнічалі ў найбольш цікавых рэклямах, танцаўшчыцах, атракцыёнах.

Не адставалі і мясцовыя газеты. Яны кожны дзень друкавалі супакойваючыя артыкулы, у якіх гульліва высмейвалі забастоўшчыкаў. Прыводзілі заведама хлусьлівыя лічбы, працуючых на пабудове. Голасна крычалі аб правале забастовачнага руху, у той час, як ён

фактычна разрастаўся. Друкавалі оптымістычныя інтэрв'ю з Дзювалем, якога ўзносилі да неба. Апавядалі на ўсе лады гісторыі аб шчодрасьці прадпрыемцаў і чорнай няўдзячнасьці рабочых.

Нарэшце, каб канчаткова адцягнуць увагу чужаземных турыстых ад забастоўкі, ніцкія газеты прыбеглі да ўлюбёнага ў Францыі сродку, які звычайна моцна ўплываў.

Было вынайздзена нейкая сэнсацыйнае злачынства, усе пікантныя дэталі якога пачалі падносіцца газэтамі на першай старонцы тоўстым шрыфтом сваім чытачом. Друкаваліся фотграфіі „гэрояў“ і, галоўнае, „гэрояў злачынства“. Апавядаліся на ўсе лады самыя інтымнейшыя падрабязнасьці іх жыцьця.

Калі гэта надакучыла, раскапалі нейкую скрадзеную багатым ангельскім дэндзі дзяўчыну. Потым пачалі друкаваць доўгія мэмуары нямецкага політычнага дзеяча, у якіх неаправяржыма яшчэ раз даводзілася, што Францыя не хацела вайны, што Нямеччына і толькі адна Нямеччына зьяўляецца вінавайцай чатырохгодняй сусьветнай бойні.

Усё гэта зрабіла свой уплыў. Паніка, даволі моцная ў першыя дні сярод турыстых, пачала паступова сьціхаць. Амэрыканцы і ангельцы ізноў распакавалі свае чэмаданы, якія ўжо былі паскладалі. Жыцьцё ў Ніццы сярод турыстых пачало нібыта ізноў уваходзіць у сваю нормальную каляіну.

Сьціхла фактычна праца на пабудове готэлю „Імпэратар“. Праўда ўрангелеўцы даволі сумленна адседжвалі там рабочыя гадзіны, але толку ад гэтага было вельмі мала. У першыя дні майстар даваў ім яшчэ сякую-такую работу і заходзіў іншы раз паглядзець, што яны робяць. Але потым, пераканаўшыся, што ўрангелеўцы, апрача віна, нічым абсалютна ня цікавяцца, махнуў на іх рукой.

— Займайцеся чым хочаце, але толькі не пакідайце пабудовы раней часу!—гаварыў ён кожную раніцу і ішоў у суседняе бістро, каб за бутэлькай чырвонага віна таксама скаратаць паложаны яму для прысутнасьці на пабудове час.

XIII.

Так прайшлі тры тыдні. Забастоўка ня толькі ня спынялася, але пачала ахапляць і новыя раёны. Да забастоўшчыкаў далучыліся канскія будаўнікі, часткова і будаўнікі гарадку Вільфранша. Даволі сур'ёзны характар прымаў рух і шэрагу іншых гарадоў міжземнага ўзьбярэжжа.

Але з другога боку значна пагоршылася матар'яльнае становішча забастоўшчыкаў. Грошай у большасьці ўжо ня было. Апошняя палучка была даўно ўжо праедзена, а рэальнай дапамогі ніадкуль ня было.

Рэфармісцкі сындыкат будаўнікоў Францыі рашуча адмаўляў у дапамозе забастоўшчыкам.

— Мы забастоўкі не абвяшчалі,—холадна адказваў на ўсе просьбы аб дапамозе пан Дзюваль,—трэба было на мітынг у падтрымліваць

маю прапанову, і тады мы ўжо даўно дагаварыліся-б з прадпрыемцамі. А то паслухалі ўнітарцаў. Вось цяпер да іх і звяртайцеся за дапамогай.

Ня лепш справа стаяла і з крэдытам. Крамнікі і дамаўляльнікі, незадаволеныя забастоўкай, якая нагрожвала зьменшыць іх сезонныя прыбыткі, рашуча адмаўляліся даваць што-небудзь у доўг забастоўшчыкам ці чакаць да канца забастоўкі з кватэрнай платай.

— Ідзецца працаваць!—адказвалі яны будаўніком, якія прасілі ў іх крэдыту,—тады і крэдыт адпуская пачнем.

Унітарная конфэдрацыя працы прышла як магла на дапамогу забастоўшчыкам. Пачала выдаваць маленькую дапамогу, звярнулася з адозвай на фабрыкі і заводы, просячы рабочых прыйсьці хто чым можа на дапамогу. Але гэтага было вельмі мала. Каса ўнітарцаў хутка апусьцела. Дапамога ад рабочых іншых профэсій была вельмі нязначнай, таму што і яны самі пры нізкім заробтку ледзьве зводзілі канцы з канцамі.

У сем'ях шмат якіх забастоўшчыкаў настаў голад, самы страшны вораг забастовачнага руху. Пачаліся ваганьні, сумненьні... Галодны крык дзяцей прымушаў здавацца некаторых бацькоў.

— Можна сапраўды мы зрабілі памылку, абвясціўшы забастоўку?—сумна пыталіся яны адзін у аднаго,—можна сапраўды трэба было паслухацца Дзюваля, а ня Локеса?..

— Час яшчэ ня страчаны,—казаў такім рабочым Дзюваль,—працы на пабудове ідуць, і гаспадары прымаюць усіх назад на работу.

— Ну, а як-жа будзе з надбаўкай?—пыталіся ў яго.

— Пра гэта мы будзем гаварыць пасля сканчэньня забастоўкі,—адказваў Дзюваль,—наш сындыкат, можаце быць упэўнены, ніколі не прадаць інтарэсаў рабочых.

І некаторыя, ня вытрымаўшы голаду, здраджвалі сваім таварышам і ішлі ізноў на працу. Але такіх было мала. Большасьць ня глядзячы на голад, цьвёрда трымаліся.

* * *

Пад канец трэцяга тыдню, з-за салідарнасьці з будаўнікамі, забаставалі на адзін дзень усё трамвайныя і аўтобусныя прадпрыемствы Ніццы.

Горад, звычайна такі шумны і ажыўлены, раптоўна замёр. Апусьцелі вуліцы, апусьцелі бульвары. Чужаземныя турысты ізноў пачалі сьпяшаючыся збіраць свае чамаданы, рыхтуючыся на гэты раз сур'ёзна пакінуць ветлыя берагі Міжземнага мора.

— Хутка ад гэтай праклятай бальшавіцкай пропаганды ні аднаго спакойнага месца не застанеца на зямлі,—незадаволеная бурчэлі яны, выпісваючы буйныя грашовыя чэкі ў банках і шукаючы ў пуд-вадзіцелях гадзіны адыходу цягнікоў і параходаў з Ніццы.

— Нават на Францускай Рыўеры і то робіцца неспакойна. Куды-ж загадаеце ехаць адпачываць пасля гэтага?—трагічна пыталіся ў сваіх мужоў вялікасьведкія пані.

Мужы задуменна скрэблі сваё круглае падбародзьдзе ці пачцівыя лысіны. Яны не маглі даць вычэрпваючы адказ на пытаньне сваіх чароўных палавін. Яны самі былі ў поўным непаразумеьні. Яны самі былі зусім зьбіты з панталыку.

— Ну што-ж, паедзем у Алжыр ці ў Туніс, мая дарагая,—прапанаваў адзін з іх.

— Ах, што ты, Жозэф!—абурывалася яго жонка,—ты зусім ня думаеш, пра што гаворыш. У Алжыры і ў Тунісе живуць гэтыя брудныя афрыканцы. Дый Марокка там вельмі блізка. Які-ж гэта курорт? Які-ж гэта адпачынак? Я там і аднэй ночы не прасплю спакойна.

— Ну тады паедзем ў Эгіпэт, ці што! Ты як на гэта глядзіш?

— У Эгіпце клімат добры і курорты абсталяваны,—адказала жонка. —Але хіба ты забыўся, што там увесь час адбываюцца політычныя забойствы і непарадкі. А мне доктар катэгорычна забараніў хвалявацца.

— Праўда, праўда, мая любая,—пасьпяшаўся згадзіцца зьбіты зусім з панталыку супруг.—Куды-ж нам паехаць? Гм... ці не ў Савецкі Саюз ужо? На Каўказ ці ў Крым? Кажуць, што ў іх там цяпер ўсё вельмі спакойна!

— Да бальшавікоў? Што, ты прапануеш ехаць да бальшавікоў на адпачынак? Ці ў сваім ты розуме, Жозэф?—вылупіла на яго свае прыгожыя вочы супруга і нават рукамі ўспляснула ад жаху.—А мае дыямэнты? Што я буду рабіць з маімі дыямэнтамі? Ды й потым там жа зусім няма людзей нашага кола!

Такія ці падобныя да іх гутаркі адбываліся ў той дзень не ў аднэй сям'і замежных турыстых.

Між тым унітарная конфэдэрацыя працы парашыла выкарыстаць дзень трамвайнай і аўтобуснай забастоўкі для масавай дэманстрацыі бастуючых будаўнікоў.

Мэта гэтай намечанай забастоўкі была падвойнага характару: па-першае, пазнаёміць шырокую грамадскую думку Ніццы з становішчам і патрабаваньнямі забастоўшчыкаў.

— Буржуазныя газеты штодзень пішуць рознае глупства пра нашу забастоўку,—казаў сэкратар унітарнай конфэдэрацыі Локес.—Трэба мірнай дэманстрацыяй, плякатамі і лёзунгамі пазнаёміць насельніцтва Ніццы з нашым становішчам. Трэба паказаць грамадзству, што нашы патрабаваньні зусім законныя.

Другая мэта была некалькі іншага характару.

— Ніцкія буржуа і гандляры калоцяцца за свае сэзонныя прыбыткі,—глумачыў далей Локес.—Яны баяцца, як бы з-за забастоўкі не раз'ехаліся раней часу з Рыёры замежных турысты, што ўжо нагледаецца. Мы сваёй, хаця і мірнай, але рашучай дэманстрацыяй павінны паказаць, што забастоўка працягваецца, што мы ня спынімся ні перад чым для таго, каб дамагчыся задавальленьня сваіх патрабаваньняў. Тады, быць можа, гандляры і буржуа націснуць на прадпрыемцаў, і тыя пойдуць хутчэй на ўступкі.

* * *

Вялікая і звычайная даволі пустая плошча перад таварнай станцыяй „Рык’ер“ у Ніццы ў гэтую раніцу была шматлюднай і ажыўленай. Сюды па закліку ўнітарнай конфэдэрацыі працы для таго, каб прыняць удзел у намечанай дэманстрацыі, сабраліся з усіх бакоў гораду забастоўшчыкі—будаўнікі, трамвайныя і аўтобусныя рабочыя і служачыя.

Была нядзеля. А таму на рэвалюцыйную дэманстрацыю сабралася і пабочная публіка. Прышлі рабочыя з навакольных фабрык і заводаў, вольныя ад працы чыгуначнікі, служачыя некаторых устаноў і шмат іншых спачуваючых рэвалюцыі людзей.

— Таварышы, трымайце строгі парадак на дэманстрацыі, падкрэсьлівайце ўсімі сіламі яе мірны характар,—гаварылі члены ўнітарнай конфэдэрацыі працы, рабочыя, якія сабраліся на плошчы.—Поліцыя магчыма будзе рабіць спробы спровокаваць нас на які-небудзь неабдуманых крок ці гвалт. Таварышы, не паддавайцеся на поліцэйскую провокацыю!

— Ніякіх крыкаў, ніякіх песень... ніякіх сыцягаў! навучалі арганізатары масавай дэманстрацыі.—Толькі плякаты з нашымі мінімальнымі запатрабаваннямі! Толькі маўклівая цвёрдасць рэвалюцыйных мас, гатовых да якой хочаце барацьбы.

Строяцца колёны дэманстрантаў. Яркі з’яўляюць у ранішнім сонцы рэвалюцыйныя плякаты.

— За 8-гадзінны рабочы дзень!

— Хлеба нашым жонкам і дзецям!

— 5 франкаў у дзень надбаўкі ўсім будаўніком!

— Мы патрабуем да сябе чалавецкіх адносін!

Стройна ў ногу ідуць дэманстранты па вуліцах гораду. Ні адзін не адстае, ні адзін не вагаецца. Непакойліва азіраюць іх цесна смякнутыя шэрагі буржуа, якія праходзяць тротуарамі.

Рабочыя ідуць да цэнтру гораду! З жахам шэпчуць яны адзін аднаму: Гэта пачатак бальшавіцкай рэвалюцыі! Пра што думае ўрад? Чаму нічога ня робіць поліцыя?

І яны шпарка ідуць далей, стараючыся хутчэй схвацца ад страшнай для іх здані рабочага паўстання ў сваіх асабняках і віллах.

Затое зусім інакш адносіцца да дэманстрантаў натоўп працоўных—жонкі рабочых, работніцы, дробныя служачыя. Яны на ўсім шляху вітаюць іх, жадаюць ім поспеху, шчасця, удачы. Шмат якія, кідаючы свае справы, прыстрайваюцца да колён, займаючы месцы ў вольных апошніх шэрагах.

— Куды гэта яны ідуць?—спыталася нейкую работніцу тоўстая гандлярка.

— Гэта будаўнікі, якія бастуюць,—адказала тая.—Яны ідуць у цэнтр гораду патрабаваць прыбаўкі да іх заробтку.

— Што-ж, іх праўда,—умяшалася ў гутарку грэцыя.—Паглядзеце, як усё даражэе. І хлеб, і мяса, і нават гародніна. Вось я, напрыклад, сёння пайшла на рынак з 30 франкамі ў кішэні. Здаецца, нічога і ня купіла асаблівага, а грошы ўсе да апошняга сантыму вышлі!

— І падумаць толькі, як кідаюцца налева і направа грашыма ў Ніццы багатыя людзі!—крыкнула чацвёртая,—Сёння на маіх вачох гаспадар аднаго гаражу купіў скрыначку ангельскіх папірос і заплаціў за іх каля 40 франкаў. Больш за штодзённы заробак майго мужа. А тут рабочым адмаўляюць у невялікай надбаўцы. Як жа тут не абурэцца!

— Так доўга цягнуцца ня можа,—казала далей першай работніца.—Час і рабочым сказаць сваё слова, калі гаспадары ня хочуць дабраахвотна ісьці насустрач нашым такім малым запатрабаванням. Мы і нашы дзеці маем такое ж права на жыццё! Нам таксама, як і ім, есці хочацца.

Між тым, вялікая колёна дэманстрантаў узнялася па вялікім бульвары Карнота, перасекла пляц імя Гарыбальдзі і раптам спынілася каля ўваходу на італьянскі бульвар.

— У чым справа? Чаму мы ня рухаемся далей?—пыталіся ў задніх шэрагах.

— Поліцыя, поліцыя!—разнеслася па натоўпе дэманстрантаў, якія стаялі ў поўным парадку,—войска займае ўвесь выхад на бульвар і не прапускае нас далей.

І, сапраўды, компактныя масы поліцыянтых рэспубліканскай гвардыі на конях, і сэнэгалскіх стралкоў займалі ўсе выходы з пляцу Гарыбальдзі ў цэнтр гораду.

Коні гнеўна фыркалі, нецярпліва танцуючы на месцы. Праменьні ранішняга сонца адбіваліся тысячамі бляскаў на прымацаваных да карабінаў навостранных штыкох.

Рукацца супроць гэтае сыяны натапыраных штыкоў і голых шабляў было шаленствам. Гэта значала-б аддаць бяззбройную масу рабочых на расправу поліцыянтам і сэнэгальцам. Гэта значыла-б бязмэты праліць рабочую кроў.

Пачаліся перамовы з начальнікам узброенага атраду.

— Мы хочам толькі мірна продэманстраваць па горадзе,—гаварыла французскаму офіцэру рабочая дэлегацыя,—вы бачыце, мы бяз усякае зброі. Чаму вы нас не прапушчаеце?

— Такі загад прэфэкта поліцыі, — холадна адказаў французскі офіцэр.

— Але ўнітарная конфэдэрацыя працы адказвае за парадак на дэманстрацыі!—заявіў тав. Локес.—Мы патрабуем пропуску колёны маніфэстантаў! Мы пратэстуем супроць гвалту.

1) Рэспубліканская гвардыя — французская конная жандармэрыя.

— Протэставаць вы можаце колькі хочаце,—роўнадушна паціснуў плячыма офіцэр,—я атрымаў загад ваеннай улады не дапусьціць дэманстрантаў у цэнтр гораду. І будзьце пэўны, што я дакладна выканаю гэты загад!

— Ну, а калі мы ўсё-ж такі рушымся наперад?—задаў пытаньне Локес.

— Мне будзе вельмі няпрыйма, але тады я буду прымушаны пачаць страляць па натоўпе,—усьміхнуўся офіцэр,—у гэтым выпадку вы і ваш сындыкат панесяце адказнасьць за пралітую кроў.

Рабіць ня было чаго. Супраціўляцца і спрачацца было некарысна і немэтазгодна.

— Я даю вам 5 хвілін на разважаньні і 15 хвілін на дыслёкацыю колёны,—сказаў у заключэньне французскі офіцэр,—праз 20 хвілін я адкрываю агонь, калі да таго часу хто-небудзь з дэманстрантаў застанецца на плошчы.

— Мы протэстуем! Гэта гвалт над воляй працоўных!—абурывся Локес.

— Прымаю да ведама ваш протэст і яшчэ раз сьцьвярджаю свой загад,—далікатна, але цьвёрда адказаў французскі офіцэр.—Асьмелюся напаміць, што вы страцілі 3 хвіліны дарагога часу. У вашым распараджэньні застаецца ўсяго 17 хвілін.

Параіўшыся з таварышамі, Локес аддаў загад аб дыслёкацыі колёны маніфэстантаў.

— Я забыўся вам сказаць,—напамніў яму на адвітаньне французскі офіцэр, што я не дапусчу ніякіх прамоў і ніякіх голасных протэстаў на плошчы. Калі вы парушыце гэтае маё распараджэньне, я зараз жа загадаю адкрыць агонь па натоўпе.

Хмурныя, сьцяўшы зубы і сьціснуўшы кулакі, разыходзіліся з пляцу Гарыбальдзі ў розныя бакі маніфэстанты. Палкая нянавісьць гарэла ў іх сэрцах. Але ніводнага крыку абурэньня, ніводнага протэстуючага вокліку ня вырвалася з іх грудзей.

— Таварышы, поўны супакой! — гаварылі рабочым іх правадыры,—не дадзім поваду буржуазіі адкрыць агонь па бяззбройных дэманстрантах. Не дадзім ім гэтай прыемнасьці. Захаваем усе нашы сілы для наступных клясавых боёк!

І рабочыя дакладна выконвалі парадку сваіх правадыроў. Маўклівыя, з горда паднятай галавой, ішлі яны з пляцу Гарыбальдзі. Яны ня былі пераможанымі. Яны больш, чым калі-б та ні было раней гатовы працягваць змаганьне.

Але французскай поліцыі было зусім мала, толькі не дапусьціць дэманстрацыю ў цэнтр гораду. Ёй патрэбны былі канкрэтныя вінавайцы „непарадкаў“, ёй патрэбны былі для застрашваньня забастоўшчыкаў арышты, суд, высылкі за межы Францыі.

А вінавайцы не знаходзіліся. Не знаходзіліся па той простае прычыне, што ніякіх непарадкаў ня было таму, што пролетары Ніццы сьвяздома не хацелі ісьці на поліцэйскую провокацыю.

Але такая дробязь ніколі ня спыняе сучасных уладароў французскае рэспублікі. Калі непарадкаў ня было—трэба іх стварыць, калі вінавайцаў няма—трэба іх вынайсьці.

Нехта, з боку італьянскага бульвару, куды не маглі прабрацца забастоўшчыкі, крыкнуў пагрозу поліцыі. Нехта другі кінуў у сэнегальскіх стралкоў камень... Недзе зусім блізка ад дэманстрантаў прагрымеў рэвольвэрны стрэл...

— Таварышы, поліцыя провокуе!—закрычаў Эрнасто, які знаходзіўся ў апошніх шэрагах дэманстрантаў.—Супакой! Не падавайцеся провокацыі.

Але поліцыі і гэтага было зусім даволі.

— Разагнаць натоўп! — Арыштаваць зачыншчыкаў! — раздалася кароткая, сухая команда офіцэра.

З шаблямі на гало рынула на сваіх конях рэспубліканская гвардыя на пляц Гарыбальдзі. За ёю з карабінамі на перавес кінуліся туды-ж і сэнегальскія стралкі.

На шчасьце для дэманстрантаў поліцэйскі офіцэр ня зусім удала разьлічыў свой час. Апошнія колёны забастоўшчыкаў ужо пакідалі пляц і хутка расьсейваліся па вуліцах рабочага кварталу, што падыходзілі пад самы пляц.

Але ўсё-ж такі некаторыя, зазяваўшыся, трапілі ў поліцэйскія сеці. Сярод арыштаваных аказаліся і нашы старыя знаёмыя Эрнасто, Цэзар, бязрукі Грымальдзі, рускі матрос Сымон Пучкоў і шмат іншых.

* * *

Гэтую неспакойную нядзелю доўга будуць памятаць усе жыхары Ніццы. Па гораду хадзілі ўзброеныя патрулі, рабочыя кварталы да самае раніцы наступнага дня былі адзелены ад цэнтру поліцэйскімі атрадамі.

Крывавая здань магчымага рабочага паўстаньня насілася над зграбным курортным горадам, прымушаючы дрыжаць адных і напаўняючы вагromністай радасьцю сэрцы другіх.

А на другую раніцу ўсё ў Ніццы прыняло ізноў свой звычайны нормальны выгляд. Ізноў забегалі па горадзе аўтобусы і трамваі. Не на жарт перапалоханыя буржуа і турысты пакінулі свае готэлі, асабнякі і віллы, і іхныя апранутыя па апошняй парыскай модзе постаці зноў замільгалі на пляжы, у казіно, у рэсторанах.

Забастоўка будаўнікоў цягнулася. Цягнулася з рашучасьцю распачы, цягнулася без асаблівай надзеі на посьпех.

XIV.

Арыштаваных загналі ў поліцэйскі вучастак і доўга білі. Гэта ў Францыі называецца *fasser au tabak*¹⁾ і часта практыкуецца, вядома не офіцыйна, над арыштаванымі рэвалюцыянэрамі, забастоўшчыкамі і наогул рабочымі.

Спачатку білі паасобку, выклікаючы на допыт і патрабуючы назваць імёны „маскоўскіх агентаў“, якія нібыта кіравалі забастоўкай.

— Хто кіруе вамі? Адкуль вы атрымліваеце грошы?—задавалі поліцыянты пытаньні арыштаваным.

— Мы бастуем таму, што нам есці хочацца!—адказвалі рабочыя.

— А хто вядзе сярод вас пропаганду? Адкуль атрымліваеце вы грашовую дапамогу.—ня сьціхалі французскія фараоны.

— Пропаганду?—засьмяяўся ім у адказ Эрнасто.—Вы хочаце ведаць, хто нас распропагандаваў на забастоўку. О! гэта людзі ўсім вам добра знаёмыя. Гэта Мацьціо, Дэлякюз, Фэары і іншыя ніцкія прадпрыемцы!

— Моцны ўдар кулака ў твар быў адказам поліцыянта на праўдзівае тлумачэньне Эрнасто.

— Пасьмейся мне яшчэ!—грозна закрычаў ён на італьянскага рабочага.

— Гавары прозьвішчы маскоўскіх агентаў, а не, дык дрэнна будзе. Прозьвішч „Маскоўскіх агентаў“ Эрнасто поліцыянту не назваў. Не назваў па той простае прычыне, што гэтыя самыя агенты існавалі толькі ў думках французскай поліцыі.

— Грашовай дапамогі ні ад кога не атрымліваў,—гаварыў на допыце Джузэппэ Грымальдзі.

— Чым жа вы тады жывяце, дазвольце вас спытацца?—задалі яму чарговае пытаньне поліцыянты.

— А так, перабіваюся як магу, стомлена адказаў ім Грымальдзі,—я ўжо бадай тры дні, як нічога ня еў!

Джузэппэ гаварыў праўду. Страшная бядота панавала ў апошні час сярод забастоўшчыкаў, але затое, калі поліцыянты дабраліся да Сымона Пучкова, яны ўсьцешыліся. Падумаць толькі! Папершае—рускі матрос, а гэта ўсім добра вядома, што марак і бальшавік бадай тое самае, бо нават на фашысцкіх плякатах, калі хочучь паказаць страшнага крыважэрнага бальшавіка, дык яго заўсёды малююць у матроскай кашулі. Ужо гэтыя адны абставіны здаваліся пэўным доказам сувязі Пучкова з Масквой і з Комінтэрнам. А былі і другія. Пучкоў быў сябрам саюзу рускіх рабочых поўдня Францыі—арганізацыі, па думцы французскай поліцыі, ужо напэўна бальшавіцкай. Апрача таго, ён быў так званым „адраджэнцам“, інакш кажучы, належаў да групы

¹⁾ *Fasser au tabac*—выраз, які адпавядае нашаму „усыпаць“.

тых былых белых салдат, якія, канчаткова расчараваўшыся ў сваіх белагвардзейскіх „правадырох“, выявілі жаданьне вярнуцца назад у саюз працоўных.

Зразумела, што мясцовыя белагвардзейцы не захацелі прапусьціць яго. Яны паведамілі поліцыю аб усім, што ведалі аб дзейнасьці Пучкова і... нават усё тое, чаго яны ніяк і ведаць не маглі.

— Гэта бальшавік, гэта маскоўскі агент Комінтэрну!—упэўнена казалі яны поліцыі.—Ён атрымлівае грошы з нейкай таёмнай крыніцы. Ён вядзе пропаганду... Ён займаецца шпіянажам на карысьць саветаў.

Праўда, ніякіх пэўных доказаў, апроча іх „глыбокага пераконаньня“ і „цвёрдай упэўненасьці“, белагвардзейцы поліцыі даць не маглі.

Ды ад іх, па праўдзе кажучы, гэтага і не асабліва патрабавалі. Поліцыі патрэбны быў вінаваецца забастоўкі. Патрэбны быў маскоўскі агент. І ў асобе Сымона Пучкова яна знашла менавіта тое, чаго шукала.

Справа для Пучкова пагоршылася яшчэ тымі абставінамі, што пры вобьску на кватэры ў яго знашлі білет унітарнай конфэдэрацыі працы, членам якой ён лічыўся.

— Дык вы яшчэ лічыцеся ў рэволюцыйным сындыкаце будаўнікоў?!—з пагрозай спыталіся ў яго на допыце.

— Рэволюцыйны сындыкат будаўнікоў, арганізацыя ў Францыі зусім легальная, адказаў на сваёй ламанай французскай мове Сымон Пучкоў,—лічыцца ў ёй нікому не забараняецца нават і па французскіх законах!

— Бальшавік, гэта бальшавік!—безапэляцыйна парашыла француская поліцыя,—гэта агент Комінтэрну. У гэтым няма чаго сумнявацца.

Доўга дапытваў поліцэйскі комісар Сымона Пучкова. І так і гэтак падыходзіў ён да яго, каб дабіцца падрабязнасьці яго сувязі з Масквой, каб дабіцца прызнаньня, што ён атрымліваў адтуль якія-небудзь сродкі. Але Сымон Пучкоў цвёрда стаяў на сваім.—Грошай ніякіх ні ад кога не атрымліваў і атрымаць ня мог. У Савецкім Саюзе ў мяне ёсьць толькі старэнькая маці, якая атрымлівае маленькую пэнсію ад дзяржавы. Хіба яна можа пасылаць грошы, калі і сама ледзьве існуе?

Дый не патрэбна яму ніякая дапамога. Мускулы на руках яшчэ моцныя, здароўя яшчэ хопіць. Ён сам сабе можа зарабіць сродкаў для існаваньня.

— Вы зьбіраецеся ехаць у савецкую Расію?—спытаўся ў яго поліцэйскі комісар.

— Так, зьбіраюся.

— А як хутка?

— Гэта не ад мяне залежыць,—адказаў яму Пучкоў,—як атрымаю дазвол на ўезд, гэта значыць савецкі пашпарт, так і паеду. Па мне хоць сёньня.

— А навошта вы лічыцеся ў гэтым, як яго, саюзе рускіх рабочых поўдня Францыі?

— Чаму-ж мне ў ім і ня быць?—Пытаньнем на пытаньне, ужо праз перакладчыка, таму што на далейшую размову з комісарам у Пучкова не хапала французскіх слоў, адказаў Сымон Пучкоў.—У саюзе там усё свае хлопцы—такія-ж працаўнікі, як і я, ці вельмі блізкія нам людзі. Мы размаўляем там пра Савецкі Саюз, вучымся разумець яго.

— Што ён такое кажа?—спытаўся комісар у перакладчыка.

— Ён кажа,—перавёў поліцэйскаму апошні,—што яны ў саюзе працуюць на карысьць савецкай дзяржавы.

— Як-жа гэта трэба зразумець?—спяхмурнеў комісар.

— Як відаць, вядуць пэўную работу ў савецкім духу,—паціснуў плячыма перакладчык.—Ну, там пропаганду розную і ўсё такое іншае..

Трэба сказаць, што перакладчыкам пры поліцэйскім участку быў адзін з ніцкіх белагвардзейскіх эмігрантаў, які, каб канчаткова патапіць Пучкова, пры перакладзе наўмысьля імкнуўся перакруціць сэнс яго паказаньняў.

— Ты што гэта там балышавіцкая сволач, пра якую ты пропаганду гаворыш?—злосна спытаўся белагвардзейца Сымон, і зьвяртаючыся ўжо непасрэдна да поліцэйскага, ён дадаў:

— Ваш перакладчык вам, пан комісар, зусім няправільна перадае мае словы. Я хаця і дрэнна гавару па-француску, але ясна бачу, куды гне гэты нягоднік. Я рашуча адмаўляюся адказваць вам на вашы пытаньні пры гэтым перакладчыку!

— Тады скажэце мне самі, але толькі пафранцуску, чым вы займаецеся ў саюзе рускіх рабочых?

— Як я ўжо казаў вам, мы вывучаем там сучасны лад Расіі,—адказаў Пучкоў, зьбіраючы ўсе свае веды ў французскай мове, якую ён ведаў ня вельмі добра.—Мы рыхтуемся там да нашай будучай працы ў Савецкім Саюзе. А пропаганды мы там ніякай не вядзём. Гэта хлусьня!

— Ну, а скажэце мне Пучкоў,—спытаўся Сымона комісар,—якая політычная пляцформа вашага саюзу?

— Што вы пытаецеся, пане комісар?—не зразумеў апошняга матрос,—я не разумею вашага пытаньня.

— Якія політычныя задачы вашага саюзу?—паставіў інакш сваё пытаньне комісар.

— Мы змагаемся з гэтай хлуснёй, якую распаўсюджваюць у Францыі белагвардзейцы супроць Савецкага Саюзу,—адказаў Пучкоў.

— І толькі?—пільна пазіраючы ў вочы матросу, спытаўся комісар,—ці толькі барацьба супроць вашых землякоў, політычныя перакананьні якіх не адпавядаюць вашым, ці толькі гэта зьяўляецца мэтай вашага саюзу? У нас наконт гэтага маюцца зусім другія весткі.

— І вам даюць белагвардзейцы. А яны нагла хлусяць!

— Хіба вы не займаецеся політычнай прапагандай сярод французскіх рабочых?—хвіліну памаўчаўшы, ізноў спытаўся комісар,—хіба вы ня ўмешваецеся ў політычнае жыцьцё краіны, якая вам дала прытулак, і якая вас корміць.

— Не, не займаемся!—буркнуў яму ў адказ Сымон.

А сам падумаў:

— Ну і дурны-ж гэты комісар! Нібыта ён без мяне не разумее, што французскія рабочыя і бяз нашай дапамогі ў канцы канцоў выйдучь на правільны шлях. Здаецца, гэта цяпер павінна быць зразумелым нават дзіцяці. Навошта-ж задаваць тады лішнія пытаньні.

— А чаму вы, Пучкоў, прымалі ўдзел у забастоўцы?—ня сьціхаў комісар.

— Па тых жа самых прычынах, што і іншыя рабочыя,—сьмела яму адказаў на гэта Сымон,—заработак наш вельмі маленькі, а жыцьцё даражэе. Нам, як і ўсім іншым, есьці хочацца.

— Так, так,—працягнуў комісар,—значыць надакучыла вам жыць у Францыі, значыць, не падабаецца вам наша краіна? Таму, як відаць і ў Расію зьбіраецеся?

— Я рускі, і да таго-ж рабочы,—неахвотна адказаў яму на гэта Пучкоў, якому ўжо па горла надакучылі назольлівыя пытаньні комісара,—таму мне і месца толькі ў Савецкім Саюзе.

— Значыць, вы балышавік?

— Мне здаецца, што кожны сьвядомы рабочы павінен быць балышавіком, горда адказаў на пытаньне комісара Пучкоў,—толькі не сьвядомы рабочы можа ісьці супроць улады саветаў. Такім быў я, на жаль, раней. Але не такі я цяпер.

— Вы знаходзіцеся ў партыі? Можа быць, нават у французскай камуністычнай партыі? Вы камуністы?—сыпаліся пытаньні.

— Не, я ня член партыі. Я яшчэ не дашоў да гэтага,—проста адказаў Сымон.

— Але дойдзеце? Але вы хочаце зрабіцца членам партыі?—дапытваўся комісар.

— Ды калі-ж гэта, нарэшце, скончыцца,—ня вытрымаў Пучкоў,—ці хутка вы пакінеце мучыць мяне сваімі пытаньнямі. Я ж сказаў вам, што я ня член партыі, а за будучыну ніхто адказаць ня можа.

— Так, так...—працягнуў комісар.—Цяпер для мяне ўсё зразумела! І зьвяртаючыся да ўзброенай варты, ён загадаў:

— Вывядзеце гэтага рускага і трымайце яго асобна ад іншых арыштаваных.

* * *

Прашло больш 3 тыдняў з таго дня, як ня ўдалася маніфэстацыя будаўнікоў. Арыштаваныя ў той дзень дэманстранты ўсё яшчэ трымаліся пад вартай у чаканьні, калі вырашыцца пытаньне аб далейшым лёсе.

Загнаныя ў адну вялікую камэру, змучаныя шматлікімі допытамі, зьдзекамі і нават пабаямі, яны з нецярплівасьцю чакалі толькі аднаго — гэта вырашэньня іх пытання, гэта высвятленьня іх далейшага лёсу.

Асабліва цяжкім было становішча арыштаваных італьянскіх рабочых. Што іх, па меншай меры, вышлюць за межы Францыі, — у гэтым ніхто з іх ні хвіліны не сумняваўся. Але калі вышлюць у адміністрацыйным парадку, дык куды? А раптам на бліжэйшую ад Ніццы, гэта знача, італьянскую мяжу? Гэта-ж будзе значыць тое самае, што проста трапіць у лапы мусалінаўскім катам, гэта-ж будзе значыць ісьці на пэўную і зусім бяссэнсную сьмерць!

Вядома, кожны, каго высылаюць, мае права абраць сабе краіну, куды ён хоча выехаць. Але ў дадзеным выпадку мала яшчэ толькі жаданьня. Трэба мець яшчэ дазвол на ўезд у дадзеную краіну. Патрэбна яшчэ віза. А хто-ж з капіталістычных краін, што абкружаюць Францыю — Нямеччына, Бэльгія і Ангельшчына — дасьць добраахвотны свой дазвол на ўезд у краіну высланым італьянскім рабочым — заведамым бальшавіком, заведамым рэволюцыянерам?

І тады французскі ўрад здолее выслаць іх на любую мяжу — па звычаю для ўнікненьня лішніх выдаткаў і траты часу, на самую бліжэйшую ад месца зьняволеньня.

Уся надзея была на грамадзкую думку Францыі. Уся надзея была на французскую рабочую масу і на яе друк, якія не павінны і ня могуць дапусьціць такога адкрытага папіраньня правам прытулку, якія ня здолеюць дапусьціць такога яўнага політычнага забойства.

— Але ці паслухае французскі ўрад голасу сваіх рабочых? Прышоўшы ў той час на зьмену лібэральнага Эррыё жорсткі стаўленік буйнага капіталу Пуанкарэ прымушаў усімі сваімі дзеяньнямі італьянскіх політычных эмігрантаў вельмі сумнявацца ў гэтым.

Вось чаму такімі хмурнымі былі арыштаваныя італьянскія рабочыя, вось чаму ня чутна было іх бадзёрых і поўных закліку да барацьбы італьянскіх песень.

Прыблізна на чацьвёрты ці пяты дзень арышту, дзьверы ў камэру забастоўшчыкаў нечакана адчыніліся, і нехта даволі моцным штуршком нагі ўпіхнуў у камэру новага зьняволенага.

Гэта быў маленькі, худы на выгляд, італьянец, з вялікай капной чорных валасоў на галаве, са спрытнымі вачыма, якія ўвесь час бегалі з боку ў бок.

Палахліва азіраючыся па баках, ён доўга стаяў пасярод камэры, ня ведаючы, куды прыткнуцца, нібыта яшчэ ня зусім ясна разумеючы, дзе ён знаходзіцца.

— Арыштаваныя забастоўшчыкі таксама з цікавасьцю і з некаторай апаскай азіралі з ног да галавы свайго таварыша па зьняволеньні.

— Чорт яго ведае, хто гэта такі?—думаў кожны з іх,—можа шыйн які-небудзь ці провокатар!

Апасеньні арыштаваных рабочых былі зусім законнымі. Іх асьцярожнасьць у даным выпадку была вельмі мэтазгоднай. Бо бывалі-ж выпадкі, калі поліцыя сумысьля падсылае да арыштаваных провокатараў з мэтай выпытаць у іх імёны саўдзельнікаў, з мэтай высвятленьня ўсіх падрабязнасьцяў справы, якая цікавіла іх.

І тут зусім незнаёмы нікому з прысутных чалавек. Ды яшчэ вельмі дзіўны на выгляд. Зусім зразумелы пасьля гэтага і апасеньні і міжвольная падазронасьць арыштаваных рабочых.

— Вы як сюды трапілі, таварыш?—спытаўся, нарэшце, пафранцуску Эрнасто ў маладога італьянца.—За што вас арыштавалі?

— Я зусім не разумею пафранцуску!—адказаў яму на гэта паітальянску апошні.—Я толькі ўчора перашоў мяжу і быў захоплены жандармэрыяй на Ніцкім вогзале. Можа хто-небудзь з вас гаворыць паітальянску.

— Вядома гаворым,—усьміхнуўся Эрнасто.

І з павесялелым, але ўсё яшчэ недаверлівым тварам дадаў:

— Дык, знача, вы таксама італьянец, а адкуль родам?

— Я з Флёрэнцыі, але ў апошні час жыў доўга ў Гэнуі,—хутка адказаў незнаёмы.

— А чаму вы пашлі адтуль? Чаму перашлі нелягальна мяжу?

— Таму што карабінэры ўсюды шукалі мяне, таму што мне пагражаў расстрэл.

— Дык значаць, вы таксама рэволюцыянэр, дык знача, вы таксама антыфашысты!—радасна закрычаў Эрнасто.

— Хто-ж з сапраўдных рабочых цяпер не антыфашысты!—паціснуў плячыма малады італьянец і няцвёрдым голасам, які задрыжэў ад цяжкіх успамінаў, ён ціха дадаў:

— Калі-б вы ведалі, які жах цяпер там! Фашысты лютуюць, больш, чым калі-б то ні было раней. Арыштоўваюць масамі, бяруць заложнікаў, зьдзекуюцца... Я дзіўлюся, як удалося мне вырвацца з таго пекла!

— Даруйце, таварыш, наша недавер'е да вас,—сказаў Эрнасто, моцна паціскаючы руку маладому італьянцу,—мы вас ня ведалі і, ці бачыце, мы самі арыштаваны за ўдзел у забастоўцы. Так што нашу недаверлівасьць можна зразумець і на яе няма чаго крыўдзіцца.

— Ды я й ня крыўджуся!—радасна засьмяяўся новы арыштаваны.—Я ўсё гэта надзвычайна добра разумею і толькі вельмі рады таму, што мяне засадзілі ў адну камэру з маімі компатрыётамі.

— А як даўно вы з Гэнуі?—спытаўся Умбэрго (так клікалі маладога італьянца) Цэзар.

— Усяго тры дні, як я пакінуў у гэты горад, я проста адтуль.

— Вы жылі там вельмі доўга?

— Ды так, гады тры-чатыры...

— Ці ня ведаеце вы там сям'і Грымальдзі?—спытаўся бязрукі Джузэппэ, і сэрца яго замерла.

— Грымальдзі. Грымальдзі... — нахмурыўшы бровы, успамінаў Умбэрга,—прозьвішча вельмі знаёмае. А дзе яны там жывуць, чым займаюцца?

— Грымальдзі,—гэта прозьвішча маёй жонкі,—ціха адказаў на пытаньне Джузэппэ,—яна жыве там з маім маленькім сынам Ромэо ў свайго бацькі рыбака Крывіларыё.

— Крывіларыё?! Стары Лорэнцо, што жыве ў парту, на вуліцы сьвятога Антоніо?

— Так... ён самы.

— Хто-ж ня ведае ў Гэнуі старога Крывіларыё!—закрычаў Умбэрга.—Дык гэтая прыгожая brunetka Жулія, кажаце, ваша жонка?

— Так, гэта мая жонка,—з тугою ў голасе адказаў Грымальдзі. Вось ужо некалькі месяцаў, як я не атрымліваю ад іх ніякіх вестак. Скажыце мне, вы іх даўно бачылі? Што з імі? Ці жывы яны, ці здаровы?

— Мужайся, таварыш!—шчырым голасам адказаў Умбэрга.—Мужайся, таму што табе належыць перажыць цяжкія хвіліны.

— Што... што з імі? Памерлі, захварэлі?..

— Шмат горш за гэта. Жулія Грымальдзі з сынам ужо месяцы два, як арыштаваны фашыстымі і адпраўлены ў Сіцылійскія казэматы. Яна ўзята заложніцай за свайго мужа, які ўцёк з турмы ў Францыю.

— Жулія, любая Жулія! Маленькі кучаравы Ромэо!—страшэнным лямантам вырваўся гэты крык з грудзей Грымальдзі, вырваўся і жаласьліва згас у скляпеньнях цёмных калідораў францускага астрогу.

К Р Ы Т Ы К А

Л. Бэндэ.

Ш л я х п о э т ы ¹⁾

(Да дваццаціп'яцігоддзя літаратурнае чыннасці
народнага поэты Беларусі Янкі Купалы)

Дваццаць пяць год назад, на ніве беларускай літаратуры засьпязаў песьню „простага мужыка“ Янка Купала. Дваццаць пяць год—вялічэзны гісторычны этап. За гэты час адбыліся гісторычныя падзеі, якія ня маюць сабе роўных у адвечнай гісторыі чалавецтва. За гэты час рабочая кляса, разам з сялянствам, штурмавала самаўладства (1905 г.), цярпела паражэнні, дасягала перамог. За гэты-ж час чалавецтва згубіла „агулам“ трыццаць пяць мільёнаў душ, як да ніну імперыялістычнаму капіталізму, і дзесяткі тысяч губіць штогодна, пакуль не загоніць ў дамавіну вінавайцу згуб, капіталізм.

За гэты-ж час разгарнулася сусветная камуністычная рэвалюцыя, што сваім магутным выбухам судрыгнула ўсясвечны капіталізм і агнёвай мятлой вымела рэшткі фэадалізму, разбурыла і знішчыла капіталізм, як пануючую сістэму на ^{1/6} зямной кулі, прывяла праз гэроічную барацьбу рабочую клясу да яе панавання.

Камуністычная рэвалюцыя ў сваім нястрымным ходзе „папутна“ разар-

вала і ланцугі, што скоўвалі народы „великой неделимой России“, і, замест нацыянальнага рабства, утварыўся і дзялімы і адзіны, вялікі Саюз сацыялістычных рэспублік. Працоўны беларус, што вякамі знаходзіўся пад цяжарам падвоянага сацыяльнага прэсу, заняў пачэснае месца ў вялікай сям'і працоўных, што будуць сацыялізм.

Праз грамадзянскую вайну, праз іспыты холаду і голаду, капіталістычнай інтэрвенцыі і блёкады, перамагаючы ворагаў і ўсе цяжкасці на сваім шляху, рабочая кляса, пры неадменным саюзе з працоўным сялянствам, ідзе да стварэння новай грамады, сацыялізму.

На гэтым гісторычным шляху працоўныя дабіліся непараўнальных ні з чым поспехаў. Напоўпатрыярхальная Расія ператвараецца ў краіну электрычнасці, колгасаў; рамесніцка-саматужная „акраіна“ Беларусь робіцца краінай сацыялістычнага земле-робства, краінай камбінатаў, сельмашаў і Асінбуду.

¹⁾ Гэты артыкул уяўляе сабою даклад, прачытаны аўтарам у Беларускай Дзяржаўнай Акадэміі Навук 24 мая г. г. Умовы працы, той кароткі час, які быў удзелены для працы, дзякуючы тэрміновасці, — усё гэта не магло не адбіцца на артыкуле. Аўтар добра ведае недахопы, неапрацаванасць свайго артыкулу.

Л. Б.

Змяняюцца і людзі, ператвараецца псыхіка патрыярхальнага селяніна, учарашняга саматужніка разам і на падставе ператварэння ўмоў іх існавання і навакольнай рачаіснасці.

Шматмільённыя працоўныя масы, пад кіраўніцтвам Ленінскае партыі, напружваюць усе свае сілы, каб хутчэй пазбавіцца ад спадчыны былых часоў, каб хутчэй завяршыць „скачок з панавання неабходнасці ў панаванне свабоды“ (Энгельс).

І вось праз гэтыя дваццаць пяць год, якія складаюць некалькі эпох у развіцці чалавецтва, савецкая працоўная грамадзкасць сьвяткуе юбілей, праглядае пройдзены шлях, ацэньвае ролю, вызначае тычкі далейшага шляху—аднаго з буйнейшых сапраўдных пачынальнікаў беларускай літаратуры—Янкі Купалы.

II.

Янка Купала—поэта складаны і рознастайны, глыбока эмоцыяльны, высока мастацкі. Зрабіць больш-менш поўны аналіз яго творчасці зараз проста немагчыма, ды, бадай ці магчыма, ці пад сілу гэта ўдзячная праца адной асобе. Для дасканальнага доследу багатай творчасці Купалы патрэбна праца колектыву на працягу значнага часу. Да таго-ж трэба дадаць, што яшчэ ня ўтвораны нават і перадумовы навуковага доследу творчасці Купалы.

Таму, па вышэйназваных прычынах, мы ня ставім сваёй задачай ўсебаковы соцыялёгічны аналіз творчасці Купалы, а толькі хочам, наколькі нам гэта ўдасца, ускрыць галоўныя мотывы яго творчасці, высьветліць на фоне гісторычнага развіцця, у якіх узаемаадносінах і ўзаемадзеяннях знаходзілася творчасць Купалы з тым гісторычным развіццём, што яго парадзіла, якую „купнасьць грамадзкіх адносін“ уяўляў і ўяўляе Купала, і ў якіх узаемаадносінах з пролетарскай сучаснасцю зараз знаходзіцца творчасць Купалы. Творчасць мастака, поэты, пісьменьніка,

як пэўны від дзейнасці грамадзкага чалавека, ёсць ня што іншае, як выражэнне пэўных рэальных грамадзкіх адносін у спэцыфічна-уласцівым той ці іншай творчай індывідуальнасці-праламлены. Сама чалавечая асоба, незалежна ад яе грамадзкае значнасці, ад яе ролі, заўсёды была, ёсць і будзе продуктам грамадзкіх адносін яе часу. Яна, асоба чалавечая, яе думкі і пачуцці, не перастае быць продуктам грамадзкіх адносін, нават і тады, калі яна сьвядома, ці несьвядома становіцца ў супярэчнасць з адносінамі, што яе парадзілі, калі яна адварочваецца ад навакольнага асяроддзя, калі яна замыкаецца сама ў сябе, ці ў нейкую „духоўную сутнасць“. Больш таго: „сутнасць чалавека,—кажа Маркс,—ня ёсць абстракт, уласцівы асобнаму індывідууму ў сваёй сапраўднасці, яна ёсць купнасьць грамадзкіх адносін (Маркс—тэзісы аб Фэйербаху).

Таксама і мастацтва пэўнай эпохі цалкам, творчасць таго ці іншага пісьменьніка ў паасобку заўсёды зьяўлялася продуктам акаляючай яго рачаіснасці у такой жа меры, як і продуктам творчага працэсу пісьменьніка „творца“. Таму зразумець ў асноўных рысах і контурах творчасць нашага юбіляра немагчыма без разумення тых гісторычна-грамадзкіх адносін, у іх многаасаблівасцях і адзінстве, ў іх развіцці і канкрэтнасці, якія парадзілі і формавалі Купалу, як поэту. Аднак мала зразумець тое, што творчасць пісьменьніка народжана пэўнай купнасцю грамадзкіх адносін, праломленых праз клясавую псыхоідэалёгію той ці іншай творчай індывідуальнасці. Зьяўляючыся параджэннем грамадзкіх адносін, пісьменьнік, як і кожная актыўная чалавечая асоба, сваёй спэцыфічнай дзейнасцю ўплывае, уздзеінічае на парадзіўшыя яе грамадзкія адносіны, на псыхоідэалёгію свае, альбо другой клясы. Сьвядомасць ня толькі пароджана быццём, але ў сваю чаргу і ўтварае быццём,

гаварыў Ленін. Гэта значыць, што літаратура, як пэўны від сьвядомасьці, будучы пароджанай грамадзкім быцьцём, у сваю чаргу актыўна ператварае, утварае быцьцё. І таму пры разглядае творчасці пісьменьніка яе нельга зразумець па-за яе соцыяльнай функцыяй.

Далейшай абсалютнай умовай, каб рабіць правільную ацэнку творчасці Купалы, зразумець усю яго вялікасьць, сілу і бяссьілье, павінен быць выбар адпраўнага пункту, з якога разглядаць творчасць нашага поэты. Немагчыма пазнаць творчасць поэты з агульначалавечага пункту гледжаньня. Чалавецтва падзелена на клясы, а клясы маюць процілеглыя інтарэсы, клясы вядуць паміж сабою барацьбу, агульначалавечы пункт гледжаньня ёсьць проста фікцыя, за якую хаваецца філістэр, падобны да пустой кішкі.

Немагчыма зразумець усю істоту творчасці Купалы і з пункту гледжаньня тых ідэй і настрояў, якія знайшлі мастацкі сынтэз у яго творчасці, як гэта робіць некаторыя дасьледчыкі.

Правільную ацэнку творчасці Купалы магчыма зрабіць, карыстаючыся ўказаньнем Леніна адносна разуменьня творчасці Талстога, „только с точки зрения... пролетариата“ (Ленін).

Толькі разглядаючы творчасць і творчы шлях Купалы пад кутом гледжаньня разьвіцьця пролетарскага руху, пад кутом гледжаньня адпаведнасьці тых ідэй, пачуцьцяў і настрояў, што крышталізаваны ў творчасці поэты, з ідэямі, рухам і барацьбой адзінае, пасьлядоўна-рэволюцыйнае, ні з чым непрымірнае клясы — пролетарыату.

Усякі другі падыход, усякая другая спроба ўскрыць асноўныя тэчкі і мошты творчасці Купалы няўхільна будзе не навуковай, аднабокай, а часта, як гэта ў большасьці і ёсьць, — панэгірычнай, альбо зусім бяспрынцыпнай. Варта хоць бы спаслацца на агульнагуманітарны падыход Л. Клейнборта¹⁾.

¹⁾ Глядзі яго „Молодая Белоруссия“. Прадмову да „Сборника стихов“ — Купалы.

Купала зьявіўся на ніве беларускай літаратуры у той час, калі капіталістычныя адносіны разгарнуліся настолькі шырока, што ўсюды прышлі ў рэзкую супярэчнасьць з рэшткай прыгонніцтва, калі тэндэнцыя капіталістычнага разьвіцьця вёскі рэзка вызначалася як па лініі ператварэньня абшарніка ў капіталістага-землеўладара, так і па лініі раскіданьня патрыярхальнага гнязда дробнага вытворцы і замены яго вясковым кулаком. Разгортваючыся капіталістычныя адносіны парушалі руціну, закасьнеласьць і заплесненасьць патрыярхальна-абшарніцкай краіны. Парушалася аселасьць, прыкованасьць селяніна да яго „вузенькай палоскі“, хоць селянін і заставаўся прыкаваным да вясковай абшчыны. Селянін, які разбураецца капіталізаваў абшарнікам і процэсам нараджэньня вясковага капіталістыка, пабываў на заробках, у гарадох, ухадзінах у Сібір, пабачыў, як кажуць, сьвет іншы за свой. Руска-Японская вайна, спляў лесу ў „Прусы“ у гэтай справе адыгралі сваю ролю. „На зьмену прыгоннай Расіі ішла Расія капіталістычная. На зьмену аселама, што прырос да сваёй вёскі, селяніну, які верыў папом, баяўся „начальства“, вырастала новае пакаленьне сялян, якія пабывалі ў адходных промыслах у гарадох, якія навучыліся чаму-кольвек з свайго горкага вопыту і наёмнай працы“ (Ленін).

Рабочая кляса ўжо напярэдадні 1905 г. уяўляла сабой сфармаваную клясу і значную па колькасьці.

Праўда, Беларусь не зьяўлялася краінай буйнай прамысловай вытворчасці, яна была краінай дробнай, пераважна рамесніцкай прамысловасьці, раскіданай па мястэчках. Тым ня менш, рабочая кляса, рамеснік зьяўляліся сілай, супроць якой царскай уладзе ня раз прыходзілася пасылаць казакаў і войска.

Рабочая кляса, вядучы барацьбу супроць самаўладзтва і капіталістыч,

„дапамагала мільёнам сялянства ўзняцца, выпрастацца, скінуць з сябе звычкі прыгонных рабоў“ (Ленін), і павяла іх на барацьбу „за зямлю“ супроць абшарніка, „за волю“ супроць самаўладства.

Пачатак XX стагоддзя адзначыўся досыць інтэнсіўным развіццём сялянскага руху. За перыод 1900-1904 г. адбылося трыццаць адно рэвалюцыйнае выступленне беларускіх сялян супроць абшарнікаў, чыноўнікаў і бацькоў духоўных¹⁾.

1905 г. пачаўся масавым рабочым і сялянскім рухам. У маі 1905 г. паветы Менскай губ. былі ахоплены сялянскімі хваляваннямі, „бунтамі“ і рэвалюцыйнымі выступленнямі.

Купала засьпяваў свае песні, зайграў на жалейцы якраз у самы разгар сялянскай рэвалюцыі (май 1905 г. — надрукаваны першы верш Купалы „Мужык“), калі мужык пачаў усьведамляць, што і ён чалавек, што і ён павінен мець нейкія правы, мець долю.

І менавіта раскаты грому рэвалюцыі, 1905 г. рэвалюцыі, якая павінна была рэвалюцыйным націскам знішчыць рэштку прыгонніцкіх адносін, што перашкаджалі развіццю капіталістычнага спосабу вытворчасці, абудзілі ўсе пласты, усе класы тагочаснай грамады.

Як вядома кожнаму знаёмаму з гісторыяй рэвалюцыі ў Расіі, цэнтральным пытаннем рэвалюцыі 1905 г., цывіком, як гаварыў Ленін, зьяўлялася зямля. Гэта рабіла рэвалюцыю сялянскай, буржуазнай, як і ўсякую сялянскую рэвалюцыю. Рабочая класа, як найбольш рэвалюцыйная, як найбольш паслядоўная, уздымаючы на барацьбу сялянства, дапамагаючы яму, кіруючы ім, разам з ім (сялянствам) надавала рэвалюцыі дэмакратычны, народны характар.

На рэвалюцыю ішлі з рознымі патрабаваннямі і з рознымі мэтамі амаль усе класы тагочаснай грамады.

На рэвалюцыю ішла (праўда, з аглядаю) да пары, да часу і буржуазія ўсіх нацый.

Буржуазія ішла для таго, каб кансолідавацца з самой у пануючую і політычную класу, захапіць сабе ўладу, знішчыць перашкоды, што перашкаджалі развіццю капіталістычных адносін. Яна ішла супроць самаўладства, каб замяніўшы яго сабою, капіталістыя, абшарнікі і вясковыя кулакі маглі спакойна, беспадзельна і вольна рабаваць гарадзкіх рабочых, вясковую беднату і батракоў.

Рэвалюцыя сваім раскатам грому абудзіла, зварушыла і розныя класы нацыянальна-прыгнечаных народаў. Актывізавалася нацыянальная буржуазія (і нават абшарнікі), гарадская і местачковая дробная буржуазія; ўзняўся на барацьбу і прыдушаны павойным прэсам соцыяльнага ўціску беларускі селянін, беларускі батрак.

Рэвалюцыя „ўпяршыню стварыла ў Расіі з натоўпу мужыкоў, прыдушаных праклятай памяці прыгонніцкім рабствам, народ, які пачынае разумець свае правы, пачынае адчуваць сваю сілу“. (Ленін). Кожная з гэтых клас прад'яўляла свае патрабаванні магучамаму лёкамотыву—гісторыі.

Беларускі селянін павёў барацьбу „за зямлю“ супроць абшарнікаў беларускіх, польскіх, расійскіх; „за волю“ супроць самаўладства, яго бюракратычнай сыстэмы і чыноўнікаў, з якой-бы яны нацыі ні выходзілі.

Праўда, у гэтым магучым сялянскім руху „за зямлю і волю“ было шмат стыхійнасці, несвядомасці, цемры, дробна-ўласніцкай і мяшчанскай лятучценнасці, неразумнае політычнага боку руху. Але „сялянства патрэбна зямля, і яго рэвалюцыйнае пачуццё, яго інстынкты, першабытны дэмакратызм ня можа інакш выразіцца, як у налажэнні рук на абшарніцкую зямлю“ (Ленін). Беларускі селянін, батрак, супроцьпаставілі сябе абшарнікам, паном, незалежна ад іх нацыянальнага паходжання, як пра-

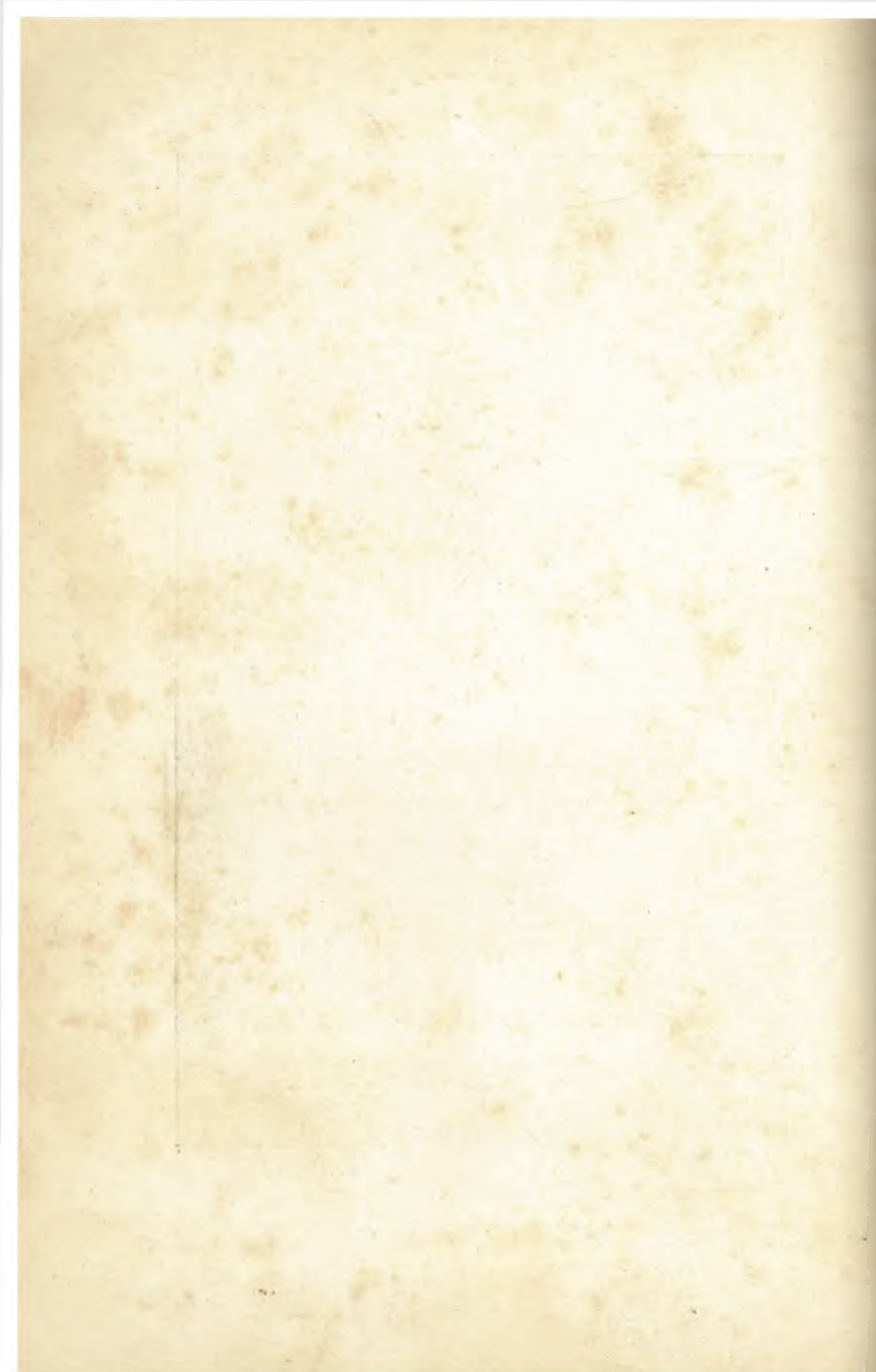
¹⁾ Глядзі—Агурскі „Револуционерное движение в Белоруссии“. БДВ 1928 год.

ЯНКА КУПАЛА

народны поэта БССР

(да 25-ці гадовага юбілею літаратурнае дзейнасці—1905—1930)

роўныя эксплёатагарам. Бо толькі ў магутным руху рэвалюцыі, у рашучых бойках з самаўладствам кожны пласт, кожная кляса пазналі сваіх і чужых, сваіх ворагаў і прыяцеляў.

Сапраўды, народная рэвалюцыя не абмяжоўваецца тым, што яна сабралая ў руках уздымае мільённыя масы на барацьбу супроць старога ладу, а яна ідзе далей, яна (рэвалюцыя) абуджае прыдушаныя, падспудныя творчыя сілы гэтых мільённых мас; рэвалюцыя ня толькі падаўляе асобу масай, але высока ўздымае асобу, надае ёй сілу, павялічвае ролю кожнае асобы.

IV

Грамадзкія адносіны перыоду, які мы разглядаем, становішча тых кляс, якія змагаліся, як супроць агульнага ворага на тым гісторычным этапе самаўладства з яго абшарніцкім земляўладствам, так і паміж сабою, параджалі ў сваю чаргу адпаведную, у большай ці ў меншай меры, псыхоідэалёгічную накіраванасць кожнай клясы.

Кожная з тых кляс, што змагаліся мела сваіх ідэолагаў, мастацкіх выразнікаў псыхоідэалёгічнай сваёй накіраванасці.

Беларуская буржуазія, якая знаходзілася на этапе свайго формавання, консалідацыі і аформлення ў выразную сацыяльную групу беларускага народу, мела найбольш закончанага свайго мастацкага выразніка Максіма Багдановіча.

Абуджанае рэвалюцыяй, актывізаванае барацьбой беларускае сялянства парадзіла выразнікаў сваіх імкненняў, жаданняў, сваёй псыхоідэалёгічнай накіраванасці, з свайго асяродзья.

І менавіта, Янка Купала і Якуб Колас з'явіліся першымі, найбольш гучнымі, найбольш дэмакратычнымі, найбольш глыбокімі выразнікамі пэўнай часткі настрояў і жаданняў, сілы

і слабасці беларускіх народных мас, якія пачалі выходзіць на гісторычную арэну.

Купала распачынае сваю літаратурна-мастацкую дзейнасць вершам „Мужык“, надрукаваным у газэце „Северо-Западный Край“ (мая 15 ст.ст. 1905 г.).

„Што я мужык, усе тут знаюць.
І як ёсць сьвет вялік.
З мяне сьмяюцца. пагарджаюць,—
Бо я мужык. дурны мужык“.

Далей поэт паказвае становішча мужыка:

„Чытаць, пісаць, я ня ўмею.
Ня ходзіць гладка мой язык,
Бо толькі вечна ару, сею,—
Бо я мужык, дурны мужык“.

Вечна аручы і сеючы, здабываючы працаю хлеб свой, працуючы, як вол рабочы, мужыку прыходзіцца зносіць лаянку, крык, рэдка сьвята ведаць. І ўсё-ж ня гледзячы на гэта:

„Галеюць дзеці век бяз хлеба,
Надзёрты жончын чаравік,
Ня маю грошай на патрэбу.—
Бо я мужык, дурны мужык“.

Намаляваўшы вобраз мужыка, яго гаротны стан, Купала гэты вобраз, гэтую характарыстыку цалкам і поўнасьцю адносіць і да сябе.

Купала ня лічыць сябе поэтай (мабыць у тым сэнсе, як разумеўся у той час поэт, як нейкі звышчала-век, нейкае боскае стварэнне), а простым Янкай Купалай, які сьпявае песьні „ўбогай мовай“.

„Я ня поэт, о, крый мяне, божа!
Ня рвуся я к славе гэткай нямала.
Хоць песеньку-думу і высую можа
Завуся я толькі—Янка Купала“

Песеньку-думку снаваць збіраецца Купала аб сваім народзе, аб бядзе, нядолі.

„Доляй убогі, ён ціхі, нясьмелы.
Бяда, яго маці, ўздавала,
Сьлёзы пагарды п'е толькі век цэлы...
Ад, ведама, прасты Янка Купала“

Так характарызуе сябе Купала зыхадам сваім на поэтычную арэну.

І ў гэтай засмучона-сатырычнай характарыстыцы адчуваецца тая горкая сапраўднасць, што парадзіла Купалу. Калі звярнуцца да біяграфічных даных, то мы ўбачым ўсю горкую праўду вышэй прыведзеных радкоў пра радаслоўную Купалу. Купала выходзіць з напоўпролетарызаванай засьценкавай шляхты. „Да 21 году гаспадарыў дома, араў, касіў сек дровы“, піша Купала ў сваёй аўтобіяграфіі. Але гаспадарыў не на сваёй зямлі, а на арэндаванай, і „гаспадарка на чужой зямлі надаела“. Пасля гэтага Купала „праслужыў 3 гады ў броварах“ чорнаробочым, дзе і, як ён кажа, зазнаў там такога пекла, якога яшчэ ня меў. Толькі пасля ўжо трох год працы ў броварах Купала знайшоў „лёгкі хлеб“ на працы ў бібліятэцы, потым на курсах Чарняева ў Петраградзе і, нарэшце, рэдактарам „Нашай Нівы“.

Песні-думы поэты, паводле яго ўласнага прызнання, парадзіў:

„Дух збэдзяны
У хатцы дзюравай.
На зямельцы акаванай,
Бязвольнай, бясправнай.“

Каму ж накіроўваць свае песні-думкі, паўстала пытанне перад поэтай. Поэты пяццю сваёй песні „сытым і адзетым“, „кожны край“, „кожны народ мае тых, што апяваюць яго, а беларус, просты мужык долеі убогі, з дзюравай хаткай, нікога ня мае. Дык каму-ж нёс песні, пытае поэт“.

„Каму вас, песні, я нясьмелы
Тут буду пець, снаваць з душы,
З душы няшчаснай, набалелай,
.....

Ці для тых цёмных, нешчаслівых,
Што не патрапяць прачытаць,
Ці для тых сьветлых, а зласьлівых,
Што не захочуць вас і знаць?

Паставіўшы гэтае, так сказаць, праграмае, ці як зараз кажуць, пляцформенае пытанне перад сваімі песнямі, Купала вырашыў яго тым, што збіраецца сьпяваць свае песні пра нядолю сваіх братоў-мужыкоў,

чый „дух збэдзяны“, хто жыве „дзюравай хатцы“. Купала збіраецца сваімі песнямі:

„Тых будзіць, хто сьпіць
Хто церпіць бяз віны.“

І з гэтым сацыяльным асяродкам, з яго лёсам звязвае Купала лёс сваіх песень-думаў.

Што зьяўляецца аб'ектам поэтычных песень-дум поэты зыхадам яго на поэтычную арэну, інакш кажучы, якая кляса тагачаснай грамады выказвала свае пачуцьці, жаданні і думы праз поэту?

Каб адказаць на гэтае пытаньне, трэба прасачыць кампаненты творчасці Купалы ў яе пачатку, увесць той псыхадэалёгічны комплекс, які сынтэтычна прадстаўляе ў яго песнях Купалы.

Калі прасачыць за ўсімі вобразами Купалы пэрыоду „Жалейкі“, як па вершах, што надрукаваны ў „Жалейцы“, так і па тых вершах, што не ўвайшлі ў жалейку, а надрукаваны пасля, у зборніку „Спадчына“, дык прыдзецца прызнаць, што домінуючым вобразам, домінуючай персонай, домінуючым аб'ектам поэты зьяўляецца беларускі селянін-бядняк з яго вузенькай палоскай, а часта і беззямельны, яго нэндза, яго горач. Гэтаму вобразу праціпаўлен, як антагоністы, другі вобраз, другі род персанажаў, якія адпавядаюць тагачаснай рэчаіснасці—пан, паліцэйскі, казна з яе падаткамі з беднага мужыка.

„Як цыган той, па сьвеце век цэлы
Бэдзяюся
Бяз прытоньня, бяз родненькай, цёп-
ленькай хаткі;
Над чужой працай з сіл маладых
выбіваюся.
Сьветлай веры ў будучыню ні-
нуць астаткі.“

Гэта голас беларускага бядняка, ператворанага ў валацужнага, як цыган, па сьвеце, які над чужой працай з сіл выбіваўся.

Кругагляд поэты заслаў сьлязьмі, крывёю і бядой: „Кругом бачу і сьлёзы,

кроў, і бяду“, ды яшчэ пан што смочка сок з беднага мужыка і крычыць:

„Прэч з дарогі, мужык, абарванец ліхі“.

За пэрыод „Жалейкі“ Купала ўтварае шэраг крыстальных бядняцкіх вобразаў, абцягвае іх характэрнымі выразнымі дробязямі з гаротнага стану бядняцкіх пластоў беларускае вёскі. Найбольш закончаны, найбольш насычаны эмоцыянальна вершы, найбольш поўныя вобразы тыя, што ўзяты непасрэдна з акаляючай яго рэчаіснасці.

Каб пацвердзіць гэта, мы спашаемся на высока-мастацкі, для таго часу творчасці Купалы, верш „Зімою“, адзначаны „I/II 1906 г.“

Гэты верш па сутнасьці нагадвае будучыя поэмы Купалы з ўласцівай яму стылізацыяй і надаваньнем новай якасці народнай вуснай творчасці. Калі не памыляюся, верш „Зімою“—першая найбольш буйная спроба выкарыстоўваньня поэтай багатае беларускае народнае творчасці

Поэта апавядае пра долю „Прыгожай Ганулі“:

„Гісторыя старая: убогая дзеўка
Пашла ў двор на сл жбу для хлеба
куска,
Пашла, паганяная гора прыпеўкай,
Ад хаты радзімай, сьвятога кутка.“

Утварыўшы вобраз гаротнай Ганулі, поэт звязвае непадзельна сябе з гаротным жыццём Ганулі:

„Я ў песню пралью твае думы,
І разам сьпяём гулім голасам
Пад дзікай мяцеліцы шум.“

Поэта малюе жахлівыя вобразы бядняка, замучанага бядою да астатку, яго стан.

„Бядак жыве толькі сягоння.
Дзеён лепшых яму не чакаць;
Цар-голад няшчаснага гоне
Крывага хлеба шукаць.“
Пакінуўшы родную хатку,
Калі йшчэ такая дзе ё,
Замучан бядой да астатку,
Ідзе, каб здабыць на жыццё.“

Купала стварае шэраг высока-мастацкіх вобразаў гаротнага стану бед-

нага мужыка беларуса. У вобразах, найбольш закончаных, найбольш насычаных эмоцыянальна, Купала непадзельна ад аб'екту сваёй творчасці, ад беларускага бядняка-селяніна, організацыя зліты з ім.

„Гора нам бедным, гора загнаным,
Мучаць нас чорныя долі,
Стогнем пад царам, стогнем пад
панам,
Стогнем мы дома і ў полі.“

Вечна ня знаём суду і права.
Цёмны народ мы сярмажны.
Б'ёмся, працуем сьлёзна, крывава.
Едзе па карку нам кажны.

Нас самавольна земскі карае.
Дышыць, саджае ў вадседкі.
Крыўдзіць вураднік, поп абірае,
Волясьць з нас цягне пасьледкі.

Гляньце: паліцыя, войска, вастрогі,
Цэрквы, чыгунка, палацы—
Гэта наш труд, падаткі, налогі,
Наша мужыцкая праца.

Плача ў няволі край наш радзімы.
Самі ж ня знаём спакою:
Паляць нас леты, студзень нас зімы.
Мучыць нас голад вясною.

Творчасць Купалы пэрыоду „Жалейкі“ ёсць увасабленьне ўсіх бед, усяго гаротнага стану, усяе нэндзы, усяе горачы, усяе злосьці на сябе і на акаляючую рэчаіснасць, усяе нясьмеласьці беларускіх бядняцкіх сялянскіх мас. Гэта сьцявяджаецца усёй сыстэмай домінуючых вобразаў, псыхадэалёгічнай накіраванасьцю, усімі нават формальнымі кампанэнтамі творчасці Купалы за гэты пэрыод. Павольнасьць, а часамі нэрвовасьць рытму вершаў, засмучона-жаласьлівая няпэўнасьць, лексыка, мэтафора, ўсё цалкам і поўнасьцю адпавядае псыхадэалёгічнаму стану пэўнай часткі „нясьмелай“ беларускай беднаты таго часу. Гэта дае нам права вызначыць Купалу, пачатковага пэрыоду, як песняра беларускай сялянскай беднаты, правільна было б сказаць, што праз Купалу, як свайго мастацкага выразніка, пачала гаварыць беларуская вясковая бедната, якая працягвалася ад адвечнага сну і выходзіла на вялікую гісторычную арэну барацьбы за сваю долю.

Таму ні ў якім разе нельга згадзіцца і прымірыцца з думкай, што Купала толькі пераапрунуўся ў вопратку беднаты, толькі браў вобразы з бядняцкага асяроддзя, але-ж ня быў песьняром беларускае беднаты, а прадстаўніком іншых кляс, што змагаліся супроць рэштак фэадалізму і самаўладства. Нельга згадзіцца з думкай, якую выказваюць некаторыя даследчыкі, што Купала песьняр „сялянства наогул“. Сьцявяджаць гэта, значыць наогул не разумець таго, што як пісьменьнік, так і творчасць яго ёсьць параджэньне пэўнай клясы. „Сялянства наогул“ ўжо перад 1905 годам было неаднароднае, а падзеленае на пэўныя соцыяльныя групы, паміж якімі адбывалася ўжо і ў той час клясавая барацьба.

Станоўчыя ідэалы, патрабаванні як аб'екты творчасці Купалы, жаданні, што захаплялі поэту і яго аб'екты лішні раз сьведчаць пра клясавую прыроду творчасці Купалы. На гэтых станоўчых ідэалах мы трошкі і спынімся.

Купалу, як і бедняка таго часу, не захаплялі пролетарскія соцыялістычныя ідэалы. Яго ідэалы так жа абмежаваны, як сама творчасць пэрыоду „Жалейкі.“

Бядняк Купалы, як і сам poeta, ня бачыць заўтрашняга дня свайго, ня бачыць, хоць і адчувае, што сёньняшні бядняк заўтра ператворыцца ў пролетара „вольнага, як птушка“. Таму ідэалы яго накіраваны не наперад, а назад. Ня заўтрашняе ён бачыць, а ўчарашняе, туды ён накіроўвае свае думы, пачуцьці, свае жаданні. Яго ідэалы ня выходзяць з дробна-ўласьніцкіх, наіўных па сутнасьці, імкненьняў. Найбольш поўным, найбольш характэрным у гэтым сэнсе зьяўляецца верш „Чаго нам трэба.“

„Трэба нам, трэба перш-на-перш хлеба.
Хлеба, каб стала на цэленькі год.
Дроўцаў палена, конікам сена,
Капейку якую сабе на зварот.“

Трэба нам, трэба, як сонца з неба.
Лепшы, даўжэйшы зямелькі шнурок.
Сытай скацінкі, новай хацінкі.
Каб красаваўся пры хатцы садок.

На сьвята скварку, часам і чарку,
Вулкі і сыра гасьцей частаваць,
Цэлы адзетак, кніжак для дзетак,
Трэба нам школы па вёсках пры-
дбаць.

Роўнай дарогі, ботаў на ногі,
Мультиану жонкі на лепшы каптан;
Жыць смела ў хатцы і не баяцца,
Каб не ганялі ў воласьць, у стан.

Доктара трэба, шпіталь нам трэба.
Дарма лячыліся-б дзе бедакі;
З торбай-жа ў старасьці каб не ця-
гацца.

Трэба ўстроіць прытулак такі“.

Як відаць, гэты верш канцэнтруе ў сабе цэлую програму патрабаваньняў, якія аднак ня выходзяць з рамак звычайных, перадрэволюцыйных дробнаўласьніцкіх патрабаваньняў сялянства, з кола якіх ня выходзілі ідэалы, надзея на рэстаўрацыю беларускіх бядняцкіх мас, якія штодня рабураліся. Імкненьне да „доўгага шнуру з зялёным аўсом“ часьценька сустракаецца ў Купалы, як яно было ў аб'ектаў яго творчасці.

Шлях, па якім трэба пайсьці, спосабы, якімі дасягнуць лепшай долі для бедняка, у поэты ня ясны, ня выразны, не ўсьвядомлены, як неўсьвядомлены ўсе прычыны беднасьці, штодзённага абядненьня сялянскіх мас. Прычыны беднасьці поэта бачыў толькі ў існаваньні фэадалізна-абшарніцкай эксплёатацыі і казны.

Часамі заўважаюцца зрывы ў поэты на шлях перамагання існуючых умоў працай. „Працай усё зможам...“ і нядолю і няволю. Часамі poeta звачваецца да таго, хто „вечна адзеты і сыты“, і заклікае яго „пашкадаваць мужыка“.

„Пашкадуй жа ты, брат, мужыка,
Каб яму было жыць веселей!
Пашкадуй—не адсохне рука,
Пашкадуй, не чакай, а хутчэй“.

Ну, а калі-ж гэты „вечна сыты і адзеты“, „брат“ не пашкадуе, тады на сьвет многа прыдзе бяды“.

„Бо за крыўду сваю адасьціць.
Сьвіньні м будзе крыві не пабраць—
Адасьціць, аж зямля задрыжыць,
Аж віхры зашумяць, загудзяць“.

Гэтая здавалася-б страшная пагроза, па сутнасьці сваёй ёсьць толькі ўзмах кардоннага мяча, рукамі ўнутрана ўзбутаванага, але нясьмелага Купалы. Гэта ня ёсьць ні ў якім разе прызыў да сапраўднае справы з тымі, хто „вечна сыты і адзеты“.

Рэволюцыя, рэволюцыйная барацьба, якую разам з рабочай клясай вяла перадавая частка сялянства ў 1905—6 г. г. не знашла домінуючага панаваньня ў творчасці Купалы. Яе месца займае плач, скарга, просьба да тых, хто „вечна адзеты і сыты“, „пашкадаваць мужыка“, часамі пагроза, надзея на будучыню. Песьні больш напоўнены плачам і скаргамі,

„Бо ў песьнях шмат скаргаў на
хціўцаў нясецца,
А ў скаргах бяздольных шмат праў-
ды чуваць.“

Песьні пранікнуты горкаю праўдай, але далей констатаваньня, як правіла, яны ня ішлі. Аднак, гарачае соцыяльнае паветра рэволюцыйнай пары часамі дула і на поэту. Як-бы ў адказ на подыхі гэтага рэволюцыйнага паветра poeta прысьвяціў некалькі сваіх вершаў вясьне чалавечай, што пахавае „наша гора, як сьнег, як завею“. Паперш за ўсё, трэба адзначыць тую характарыстыку, якую дае Купала вёсцы: „Вёска... заліта людзькімі сьлязамі“, у ёй „горка пакрыўджаны плача“, але-ж:

„Занадта сьляпы люд, занадта ба-
іцца,
Калі мог ён за крыўду сваю засту-
ліцца.
Праз тое і вёску так хваляць поэты
Найболей такіх, што зьёўшы катле-
таў,
Віном якім смачным катлет той за-
кусяць;
О, гэткія пэўна, аб шчасьці пець
мусяць“

Даўшы такую характарыстыку вёсцы і „сялянскім“ поэтам, Купала спадзяваўся, што ёсьць на сьвеце вялікая праўда, што за сваё паніжэньне адплаціць людзям.

„Але ёсьць-жа вялікая праўда на
сьвеце,—

Праўда сілаю роўная сонца агням.—
Цяпер сьпіць, але ўстане і бляск
свой расквеціць,
За сваё паніжэньне адплаціць лю-
дзям...“

І ў поэты запальваецца сьвятло надзеі, што гэтая праўда хутка прыдзе. і чалавек стане ня толькі душою вольны, бо:

„Нам есьці хочацца тым болей,
Чым горай голад прыгняе,
Тым рвемся мы і да волі.
Чым меней к нам яе ідзе“.

І таму, што-б ні рабіла чорная сотня, якія-б спосабы ні ўжываў дэспат, усё-ж ня змогуць прымусіць чалавека быць нявольным душою.

„Дарэмна сьвісткамі нагае
Застрашыць хочучь тыраны,
Нагнаўшы чорных соцен шаек
Акулі рукі ў кайданы.“

Ня страшны мне Сібір, вастрогі,
Меч катні над шыяй маёй,
Хоць і скуюць мне рукі і ногі
Хоць зрэнькі выдзяруць з вачэй.

Дарэмна гікаць нясецца
Дэспотаў подл х над зямлёй.
Што воля ў путы акеца
Згняецца сілаю, пятлёй.

Ці-ж людзі сонца згасіць могуць
Згасіць як сьвечку яснасьць дня.
І волі-ж дэспоты ня змогуць,
Бо воля сонейку раўня“.

Па ўсёй бачнасьці гэтая „песьня вольнага чалавека“ напісана ў час разгрому, прыдушэньня царызмам рэволюцыі 1905 г., яна мабыць адносіцца да вясны, лета 1906 г. Мы яе ўзялі для таго, каб паказаць, наколькі poeta закаханы ў волю, наколькі моцнае жаданьне волі

Барацьба за волю там-сям захапляе поэту. Ідзе вясна-рэволюцыя, якая:

„Невясёлыя думы і сны разганяе, —
Ажна хочацца жыць усёй душой“.

Купала вітае гэтую ясну чалавечства сваім бадзёрым настроем і прыветлівай песняй. Аднак, бадзёры настрой, прыветлівая песня рэвалюцый абмяжоўваецца сузіральнымі адносінамі да рэвалюцыі, а не актыўна чыннымі.

„Ах так хочацца жыць і жывую надзею
Калыхаць у душы, думкі сьніць аб адным:
Што вясна наша гора, як сьнег і завею
Пахавае ў рацэ, спале сонца агнём“.

Праўда, часам пад такі бадзёры настрой поэта, захапіўшыся гэтым „вясеннім“ настроем, заклікае касца „з калоды ўстаць“ і пайсьці за лепшую долю на барацьбу.

„Пяюць птушкі пад вакном.
Летай долі даўно ждзем...
Ну, досць коску ўжо кляпаць.
Час з калодкі ўставаць.
Гоп, гоп, гоп,
Час ужо ўставаць“.

Таксама некалькі вершаў, якімі распачынаецца „Гусляр“, гучаць больш-менш актыўна. Але-ж гэтыя частковыя бадзёрыя і прызыўныя настроі поэты не зьяўляюцца асноўным кірункам як „Жалейкі“, так і „Гусляра“. Актыўна рэвалюцыйны настрой зьяўляецца другарадным настроем, другарадным, так сказаць, пабочным элементам у творчасці Купалы пэрыяду „Жалейкі“, а таксама і „Гусляра“, пра які будзе гутарка ўперадзе.

Агульны тонус творчасці Купалы за той час не актыўны, пасыўна сузіральны, з рознастайнымі настроймі, з вузкім колам абмяжаваных дробнаўласніцкіх імкненняў сялянства, насычаны скаргаю, плачам, жальбою і калі-нікалі „сьветлай верай і надзеяй“. Але-ж „душа ные, а бодем уздымаюцца грудзі“.

„Роднай песняй“ усё-ж застаецца песня „ў суме і ў горь“, у якой „адбіваецца нядоля і доля“, „уздыханьні, што ходзяць з сахою, з сякерай, і холад, і голад, няволя і во-

ля і ў будучнасьць ясну надзею і вера“. І гэта мае сваю пэўную закономірную прычыну. Умовы жыцця самога поэты ў час выхаду яго на поэтычную арэну, на поўжабрацкае становішча бядняцкіх беларускіх мас псыхоеалягічная накіраванасьць імклівасьць акаляючых яго, што, дзяржаўна разбураюцца і ўнутрана бунтуюцца, але „ня смелых“, каб узьняцца на рэвалюцыйную барацьбу, а таму плачучых—бядняцкіх мас—і ўсё гэта зьявілася адпаведным, вырочным матэрыялам для яго творчасці.

У творчасці Купалы знашлі сваё высокамастацкае адлюстраваньне псыхоеалягічныя перажываньні і імкненьні той часткі беларускага сялянства, якая адчула і ўсьвядоміла, убачыла непасрэдныя прычыны свайго гаротнага стану (феадальна-абшарніцкую эксплёатацыю), але якая далей скаргі, плачу, дробнаўласніцкіх лятученьняў, прымітыўных, наіўна соцыялістычных жаданьняў зрабіць усіх роўнымі, ураўняць багатага з бедным, беднага з багатым—не пашла. Ды і poeta ня ўздываецца вышэй гэтых непасрэдных настройў, вышэй варыяцый псыхікі гэтай соцыяльнай групы.

Актыўная рэвалюцыйная барацьба, якую вяло у 1905 і 1906 г. г. сялянства разам з рабочай клясай, гадала некаторыя надзеі ў „сьветлую будучнасьць“ у гэтага пласта сялянства. Зараджаліся гэтыя надзеі, вера і ў поэты. Але як гэты соцыяльны пласт беднаты не асьмельваўся падняцца на барацьбу, так і poeta не сьпяваў пра яе, не заклікаў на актыўную дзейнасьць, каб перабудаваць уласнымі сіламі сваё гаротнае жыцьцё.

Як плакаў забіты, цёмны селянін-бядняк, так і плакаў poeta, плакалі яго песні, губілася ўсякая надзея на будучыню, пакрывалася ўсё змрокам.

„Плачаце вы, песні,
І я з вамі плачу
Хацеў бы вас, песні,
Зрачыся, пакінуць,—
Сілачкі-ж мне мала,
Буду ўжо так гінучь“.

Поета ўпадае ў нявер'е, што пры лепшым часе, калі можна будзе вясела запець“. Разбураны ходам эканамічнага разьвіцця і распластаннем вёскі, селянін, ператвораны ў пролетара, што бадзеецца „як цыган“, у пэўныя моманты губіць уся надзею на сваю рэстаўрацыю, а таму апускаецца, адлучаецца ад сьвету, зачынаецца ў самага сябе, і poeta замыкаецца ў сябе, адчынаецца ад жыцця і нават ад аб'ектаў сваіх песень. Сам poeta і яго песні робяцца тым аб'ектам, які адлюстраввае пясняр.

„І так мне здаецца,
Колькі ні тужыці
Са мной вы, я з вамі
Вечна будзем жыць“.

— кажа ён звярочваючыся да сваіх песень.

Нават там, дзе Купала выступае імя сваёй асобы, дзе ён выказвае асабістыя жаданьні і хаценьні, ня ўздываецца на вышыню політычных патрабаваньняў свайго часу, на вышыню задач політычнай барацьбы, якую ў той час вяла рабочая кляса і перадавая частка сялянства.

„Дык-жа знайце, чаго-б я хацеў,
Аб чым думачкі толькі мае.
Аб мой люд маю песню запей
І пазнаў, аб чым песня пая“!

А песня-ж яго не заклікала на рэвалюцыйную барацьбу, ня ўздывала не актывізавала люд, сваім сумаам і афармленьнем песні пра нядолю, пра няволю зьяўляліся не актыўна чыннымі, пасыўна-сузіральнымі, а таму і сіла іх не знаходзілася ў адваротных адносінах з рэальнай барацьбой працоўнага сялянства ў перыяд 1905—7 г. г.

Купала абагульвае настроі жалю і пэўнага пласту сялянства, прадстаўніком якога ён зьяўляецца. Прадстаўляе гэтыя псыхэалягічныя перажываньні і жаданьні, плач і скаргу за агульна-народныя жаданьні, за настроі „душы беларускай“.

Купала робіцца волатам там, дзе абмалёўвае жыцьцё селяніна, ня-

долю і няволю краіны, уся сіла яго ў гэтым, у вобразе гаротнага стану працоўнага беларуса, хоць і не заўважае тых клясавых супярэчнасьцяў, якія ўжо існавалі ва ўнутры беларускага сялянства. Купала малюе шматгранны вобраз бядняцкай Беларусі, адначасова не заўважаючы клясавых супярэчнасьцяў у беларускай вёсцы, затушоўвае рэальныя процэсы, скажае рачаіснасьць. Там жа, дзе Купала імкнецца зайсьці з высока мастацка абмалёванага гаротнага пад нявольнага стану працоўных, там Купала бяссьільны, бездапаможны. Месца рэальнай барацьбы, якую вяла перадавая частка сялянства з умовамі свайго існаваньня, у творчасці Купалы займае скарга, плач, надзея, сьветлая вера, а не актыўны заклік на барацьбу.

Дзе-ж прычыны таму, што poeta, малюючы жахлівыя вобразы становішча беларускага селяніна, няшчаснай старонкі, яе цемру, забітасьць, нэндзу і распач,—ня клікаў люд сваёй старонкі на рэвалюцыйную барацьбу супроць існуючых умоў за лепшую будучыню? Ці можа poeta сьвядома не хацеў сьпяваць так, каб уздымаць сваёй песняй люд прыдушаны і скуты на ўсенародны сход? Не, прычына ня ў тым, што poeta не хацеў сьпяваць, заклікаючых, актыўна-дзейных песень, справа не ў суб'ектыўным жаданьні, ці нежаданьні. Купала занадта любіў свой люд, сваю старонку, каб сьвядома ня пець актыўна-дзейных песень, каб не заклікаць на барацьбу. Гэта—па-першае, а па-другое, прычыну трэба шукаць не ў суб'ектыўных жаданьнях, ці нежаданьнях, а ў аб'ектыўнай рачаіснасьці.

Прычыны сумнасьці яго песень ляжаць у тым сумным матэрыяле, з якога ён тварыў свае песні, у суме, у бязрадасным жыцьці і настроі, у сумным адчуваньні тых працоўных мас, якія апяваў Купала ў сваіх песнях:

„І б'юся-ж напасна,
Як рыба аб лёд,
Ад долі няшчаснай
Няма мне варот“.

Купала шукаў праўды, шукаў долі, шукаў варот ад нядолі, як бедны мужык, што з кожным днём усё больш і больш разбураўся, што судзіўся з панам, але не знаходзіў той праўды, а таму ахопліваў яго сум, беспрасветнасць, ажно да згубы часамі веры і надзеі, што калі-небудзь знойдзена будзе праўда і доля.

Прычыны сузіральнасці пасыўнасці песень Купалы ў той час, як перадавая частка сялянства разам з рабочай клясай вяла рэволюцыйную барацьбу супроць існуючай рачаіснасці гэтых прычыны ў тым, што Купала, папаўшы ў асяроддзе нашаніўцаў, адарваўшыся па сутнасці ад тых мас, якіх аплакваў у сваіх песьнях, а ў сілу гэтага ня прыкнуў да жывой рэволюцыйнай практыкі працоўных мас, і таму ня ўлаўліваў павышаную пульсаванне актыўнай дзейнасці перадавай часткі працоўнага сялянства, а таму і настрой яго ліры быў незаўсёды сугучны перадавай частцы сялянства, што вяло рэволюцыйную барацьбу.

„За ніякія справы ні разу ня судзіўся“—кажа пра сябе Купала ў сваёй аўтабіяграфіі. І гэта праўда. „Наша Ніва“, як і яе ўдзельнікі сталі ў старане ад рэволюцыі, а таму судзіць іх было незаважта.

Больш таго. Купала ў сваёй творчасці перыоду „Жалейкі“ пачаў апяваць учарашні дзень, селяніна, каб потым апяваць і ў ружовых фарбах маляваць мінулае, як кажуць, „залаты век“ Беларусі, а пра будучыню часамі забыць. Узняўшыся „Над сваёй айчынай“, поета звярочваецца да бога¹⁾ і пытаецца ў яго:

„Дзе той час, у якім
Тут кіпела жыццё?“

¹⁾ Пад гэтым вершам рэдакцыя і тому збору твораў дае жартлівую заўвагу: „зварот поэты да нейкага „бога“, які быццам „стварыў свет“— ёсць ня болей, як поэтычны зварот. Біблейская казка аб стварэнні свету богам зруйнавана сучаснай навукай і адкінута на заўсёды“. Вось сапраўды: „Скажы мало, зато здорово“ (Прутков).

Свой народ быў кругом
І любіў сваё ўсё!

Веселіўся народ,
Аж грэмела сяло!
Ва ўсіх сьветлы погляд
Ва ўсіх шчасце цвіло.

Такі настрой поэты, захапленне мінулым, „залатым векам Беларусі, сьведчыць аб тым, што той настрой, тая ідэалогічная накіраванасць, што існавала ў нашайніскім асяроддзі ўсе больш і больш уплывалі на поэту, каб, нарэшце, прышчапіць лібэральна-на-родніцкія погляды і на выйсьце з таго сацыяльнага тупіка, у які загнаны працоўныя масы роднай старонкі.

„Эй, каб цёмен ня быў
Чытаць кніжкі умеў,—
Я-б і долю здабыў,
Я-б і песенькі пеў!“

Асвета, уменне чытаць кніжкі,— вось тое, што пазбавіць мужыка ад нядолі, ад нярадасці, дасць долю, волю і магчымасць песеньку пяць.

Разам з гэтым Купала часамі высоўвае на першы плян „родненькую мову“, бярэ беларуса як нейкую адзінасць, не дыферэнцыруючы яго на сацыяльныя пласты, супроцьпастаўляючы беларуса, як свайго чужому не беларусу, суседзей-жа заклікае не сварыцца, жыць у ладзе, любіцца:

„Любімось, мае суседзі!
Кіньма сваркі, звадкі;
Жыйма, як родныя дзеці
Аднэй нашай маткі!“

Што-ж датычыцца роднай мовы, то Купала заклікае беларуса ня чурацца „сваёй родненькай мовы“ і папракае эласьліва селяніна беларуса, што той сьвінку ставіць вышэй мовы:

„О, я знаю: сэрца маеш,
Бо па сьвінцы нават плачаш,—
А што мовай пагарджаеш.
Дык гэтага ня бачыш“.

Захапіўшыся мовай самой па сабе, адарваўшы пытаньне мовы, а разам з гэтым і нацыянальнае вызваленне ад пытаньняў барацьбы супроць самаўладства і абшарнікаў, за „сьвінку“

Купала незаслужана папракае селяніна, што ён па сьвінцы плача, а мовай паграджае. Для селяніна, чый вобраз так мастацкі абмаляваў поэт у сваёй „Жалейцы“, у той час сьвінка была больш важнейшай справай, чымся мова, бо сьвінка зьяўлялася менавіта тым, што, падтрымлівала і так напоўжабрацкае існаваньне селяніна бедняка. Упкі-ж Купала селяніну сьведчаць аб тым, што Купала адарваў нацыянальнае вызваленне ад вызвалення клясавага, не ўсвядоміў іх адзінства, узяў нацыянальнае вызваленне само па сабе, як нейкі абстракт, і аб'ектыўна загаварыў мовай сытага нацыянала-буржуа, якому ня прыходзілася клапаціцца і плакаць па сьвінцы.

Праўда, такія народніцкі-лібэральныя, нацыянал-буржуазныя настроі, як ідэалізацыя мінуўшчыны, як выпячваньне на першы плян і вышэй за ўсё нацыянальнага моманту, не зьяўляюцца іманэнтнымі для тагачаснай творчасці Купалы. Яны былі навеяны тым нацыянал-лібэралізмам нашаніўства, у атмасфэры якога знаходзіўся Купала.

Менавіта, буржуазныя рэволюцыянеры больш за ўсё захапляюцца мінуўшчынай і іх традыцыя мінулага мацней за ўсё гняе.

„Традыцыя ўсіх памершых пакаленьняў, як страшнае відзеньне, гняе мозг жывых. Якраз у той, час, калі людзі стараюцца, каб радыкальна ператвараюць сябе і акружаючы іх свет, стараюцца стварыць нешта, ніколі яшчэ не існаваўшае—якраз у такія эпохі рэволюцыйных крызісаў яны заклапочана выклікаюць на дапамогу сабе відзеньні мінулага, бяруць у іх імёны, баявыя паролі, гарнітуры, каб у гэтым асьвячаным вякамі адзеньні, гэтай перанятай у продкаў мовай разыграць новую дзею на сусветна-гісторычнай сцэне“ (Маркс).

І далей Маркс піша: „Але пры ўсёй характарызуе буржуазную грамаду адсутнасці гэроізму, ёй патрэбен быў гэроізм самаахвяравання, тэрор,

каб зьявіцца на сьвет. І для глядзя-тараў буржуазнага ладу клясычна строгія традыцыі Рымскай рэспублікі давалі тыя ідэалы, тыя мастацкія формы і сродкі самаашуканства, якія ім былі патрэбны, каб захаваць ад саміх сябе буржуазна-абмежаваную сутнасць сваёй барацьбы і падтрымліваць свой энтузіязм на вышыні вялікай гісторычнай трагедыі“. Нешта ў мініятуры падобнае разыгрывалі і кловуны беларускага нацыянал-адраджанізму, часамі трасучы жабрацкаю торбай беларускіх сялян, як штандарам каб сабраць навакол сябе народ, а на самой справе рабілі комічнае ўражанне сваёю няздольнасцю зразумець рэальны ход гісторыі. Але-ж хапала ў іх сілы, каб нацягваць часамі вопратку продкаў на поэту зусім другога складу.

Што-ж датычыцца выпячвання мовы на першы плян, дык гэта ўласцівасць неадменна ад кловунаў вялікай гісторычнай драмы. „Буржуазія заўсёды на першы плян ставіць свае нацыянальныя патрабаванні. Ставіць іх бясспрэчна. Для пролетарыату яны падпарадкаваны інтарэсам клясавай барацьбы“ (Ленін). Нацыянальныя інтарэсы для селяніна таксама былі падпарадкаваны інтарэсам барацьбы з самаўладствам з абшарніка-феодалнай эксплёатацыяй.

Ды для Купалы ў пачатку яго творчасці нацыянальныя інтарэсы, нацыянальнае вызваленне было непарушна, непадзельна з вызваленнем ад тых умоў, у якіх знаходзіліся пакрыўджаныя, худыя, у горы і бядзе, апраунтыя ў лапці—беларусы, якія хочуць звацца людзьмі.

Варта хоць-бы спаслацца на вядомы верш—„А хто там ідзе“.

Купала ў перыод „Жалейкі“ яшчэ не разгарнуў як след сваіх політычных ідэалаў. Воля, што займае значнае месца ў творчасці Купалы, для яго нейкі абстракт, нейкі абсолют, сілай роўны з сонцам. Ён яшчэ блудзіў па пучывінах прымітыўных, дробнаўласніцкіх лятученьняў.

„Жалейка“ з’явілася асноўнай клеткай, з якой развіўся ўвесь Купала. Ужо „Жалейка“ ў пачатковым выглядзе мела амаль усе ідэалёгічныя элементы далейшай творчасці Купалы. Аднак, асноўныя матывы, актыўна чынны, разгарнуўся пасля перыяду жорсткай дэпрэсіі ў творчасці поэты, выкліканай рэакцыяй.

IV.

1906-9 г. г. з’яўляюцца гадамі жорсткай барбарскай рэакцыі. Уразбродку дзейнічаючыя сілы рэвалюцыі былі зломлены. Рэакцыя святкавала сваю перамогу над рэвалюцыяй. Сталыпін вярнуў наводзіць парадак у краіне і прускімі бюргерскімі метадамі завяршае буржуазную рэвалюцыю.

Буржуазія кінулася ў абдымкі самаўладству, супроць якога ўчора махала кулакамі. Рэвалюцыйныя пралетарыяты пераварываў свой вопыт і рыхтаваўся да новых, больш рашучых боек. Дробная буржуазія, напалоханая рэакцыяй, праклінала на чым сьвет „праклятыя пяты год“, яе інтэлігенцыя ўцякала ад свайго мінулага рэвалюцыйнага, „заражала грамадскую атмасферу ныцвеннем, маладушшам, рэнегатам“ (Ленін).

Беларускія „Адраджэнцы“ ратуецца за хутары і пішчаць пра асьвету „Сярмяжнага, гаротнага брата-крывічаніна“.

„Гаротны, сярмяжны брат-крывічанін“ пад націскам форсіраванага насаджэння капіталізму і зверху і знізу губіў апошнюю стаць зямлі, яго патрыярхальнае гняздо раскідвалася капіталізмам, а ён сам ператварыўся ў кадравы склад рэзервавай арміі. Абстраляліся і клясавыя супярэчнасці ўнутры вёскі, унутры „сямі беларускай“.

У атмасферу „ныцвення, маладушша“ трапіў і Купала. „Гусляр“, „Шляхам Жыцця“ носяць глыбокія сьляды ныцвення, маладушша, бязвер’я, беспрасветнасці, пазбавіцца ад якой заклікаў раней poeta, а часамі і дэградацыі асобы поэты.

У формальна-тэхнічных адносінах Купала робіць у „Гусляры“, а таксама і асабліва ў „Шляхам Жыцця“ досыць вялікі крок уперад, але ў ідэалёгічным сэнсе „Гусляр“ — значны крок ад „Жалейкі“ назад. Трапіўшы ў вышэйпаказаную атмасферу, Купала далей адыходзіць ад жыцця і ад аб’ектаў сваёй творчасці беднага, забітага, цёмнага беларускага селяніна. Poeta рвецца:

„К зорам агністым, к прыволью нябеснаму.
Вываўшы з ціны жыццёвай душу
Мчыся ня дайся цяпеньню балеснаму,
Горда пакінь земляную глушу“.

бо „там хэрувімы спаткаюць цябе“ і „будзе на сэрцы спакойнасць вялікая“.

Купала, як ува сьне блудзіць на жыццёвых пуцявінах, кідаецца з аднаго аб’екта на другі, і толькі:

„А як да могілак прыдзеш:
Крыж, каля крыжа бадзілі.
І тут мы толькі ўвядзем,
Як-жа здарма век блудзілі!“¹⁾

Poeta ахоплівае гэтыя магільны, халодны настрой. Ён часта да яго звярочваецца як да адзінага канца ў жыццёвым блуканні:

„Дзеён вясёлых мне ня знаці
Да самой магільны“.

Стоячы на могілках poeta ў сьлязёлівым сэрцы думку калыхае:

„Ганю ад жыццёвага шуму
у загробны край сваю думу“.

Ён збіраецца вайсці з нудой і бядой у магільну.

„Так цяжка жыць паміж жывымі
ў магільне будзе мо’ лягчэй“.

Poeta плача па замучанай старонцы, ходзіць хмуры з хмурымі думкамі

¹⁾ „Наша мінуўшына“ рысуецца поэту на гэтай стадыі творчасці ўжо ня ў гэтых ружовых фарбах як раней:

„Мы ня жылі, як жывуць людзі,
Гасьцінцам словы не хадзілі,
Ня зналі ўцехі нашы грудзі,
Вянкоў мы словы не насілі“.

бездапаможна пытаецца: ці ўзойдзе калі сонца чалавечтва, ці знойдзеца калі праўда і доля:

„З плачам думка-песня льецца
Па замучанай старонцы,
З плачам рэха адаб’ецца...
Ці ты ўзойдзеш калі, сонца?
Ці ты ўзойдзеш?“.

Замест сонца поэце

„Навяртаюцца на вочы
Сьлёзы, як раса,
Сьветлых думак гнаць ня хоча
Малодосьць-краса“.

А замест сьветлых думак

„лятуць толькі думкі з даля
Хмурныя, як я“.

Аднак, калі-нікалі поэту прыходзіць другая думка, якія ён заклікае граць вераю і шчаслівай зьменным людзям сьвету, зайграць, як калісьці ігралі жалейцы:

„Эх, вы, мае думкі,
Устаньце, ачуняйце!
Хоць вам мо’ і цяжка,
Як калісь, зайграйце!“

Але-ж замест уздыму ад магільных сень, ад хмурых думак poeta заходзіць бяседу ў шынку, дзе свой і свой робіцца братам.

„Годзе маркоціцца, хлопцы, дзяўчаты!
Дружна падходзьце к сталу во сюды!
Будзем гуляці—шынкар наш багаты
Дасьць чым пацешыцца, дасьць, як вады“.

Гэй грамадой
Засядзьма ў рад!
Свой, ці ня свой
Нам кожны брат.
Будзьма адноў сям’ёй!“

Poeta заклікае піць, каб здрыгнуў і дзіўлены сьвет, жыць сеньняшнім пляваць на тое, што „Заўтра“ нясе.

„Жыйма сягонняшнім шчыра ў волю,
Плюйма на тое, што „Заўтра“ нясе“.

Для ўяўленьня ўпадку варта параўнаць вышэйпададзеныя вытрымкі з першым „Бяседа“ з вершам „Гарэлка“ перыяд „Жалейкі“, дзе да гарэлки Купала падыходзіць з гуманітарна-сьветніцкімі мэтамі.

Вось што у „Жалейцы“ гаворыць гарэлка свайму спажаўцу:

„На лоб павылазьяць
Чырвоныя вочы,
І воблік твой скажыць.
Твар плямы абскачаць.
Разхрыстаеш грудзі
Гы, п’яны гуляка,
Язык жа твой будзе
Брахаць, як сабака.
О, дзікім, о, страшным
Зраблю без прагляду
Га! бойся, няшчасны,
Быць пад маёю ўладай...“

Глыбокі ідэёвы ўпадак, плач, беспрасветнасць, бязвер’е, дэградацыя—вось чым характэрна творчасць Купалы эпохі рэакцыі. Прычыну гэтаму тлумачыць сам poeta, калі „Дунулі сіверы“ ..

„Думалі душы—ўжо вольныя
Дні ўсешчаслівасьці блізка,
Ды знаць гаротным бяздольнае
Суджана з роду з калыскі“.

За гэты-ж час Купала разгортвае і некаторыя свае філэзофскія прынцыпы. Праўда, ягонае філэзофія надзвычайна нагадвае скэптыцызм у прымітыўным выглядзе. Вера ў урок, у фатальнасць жыццёвых законаў („Адвечная песня“) — вось па сутнасьці і ўся філэзофія Купалы.

Дэпрэсія творчасці Купалы завяршаецца пэўнай філэзофскай сыстэматызацыяй, адпаведнай упадніцкаму ўманастрою поэты за гэты перыяд.

„Гусляром“ не заканчваюцца ўпадніцкія настроі ў творчасці Купалы, яны знаходзяць месца і ў „Шляхам жыцця“. Купала часьценька выбіраецца з сёл, успамінае магільку:

„З доляй змагацца з сёл выбіўся я
Эх ты, магілька, эх дзе ты, мая“

і нават у 1914 годзе Купале

„Пытаньня злага не пазбыцца:
Як мара бледная, стаіць.
Куды ісьці? за што ўчапіцца?
Якім багом паклоны біць?“

Служыць, служыць жадаў народу,
Сваім закованым братам...
І сёл ня стала з непагодай
Вясыці вайну, вясыці з жыццём“.

У жуткім, чорным беспрасьвецьці
Бушуе выпасьвены кат...
Любіць... Каго? за што любіць?
І ненавідзец сёл няхват.

І поэта зварочваецца да бога:

„Сашлі мне сьветлую падмогу
Астаткі сёл сваім аддаць
І, не зрабіўшы брату злога,
Пад крыжам бацькавым сканаць“.

Часамі поэту ахоплівае злосьць на тыя самыя народныя масы, якія ішлі сваёй дарогай па шляху да Кастрычніка. У вершы „Памяці С. Паляна“ Купала кажа:

„Для беларускіх грамадзян байцом,
слугой
Так шчэ рым быў, а грамадзяне—
Эх! ніткаю к пятлі плацілі ні аднэй,
Хоць колькі ўздоху ў час растаньня“...

V.

З 1909-10 г. г. пачынаецца новая хваля рэвалюцыйнага руху, якая сваім подыхам уплывае на поэту, узбуджае яго настрэй.

У 1910-11 г.г. поэта ў асноўным выбраўся з атмасфэры журбы і маладушнасьці, набраўся новых сіл, пачаў верыць у будучыню і пачаў зноў сьпяваць свае песьні, на гэты раз больш гучней, больш актыўна, мастацка больш высока. Але-ж і песьні набылі другі характар, разгарнулі і політычныя імкненьні і ідэалы Купалы. Купала ўздымае сваю творчасць на вышыню політычных задач і па сутнасьці ператвараецца ў песьняра нацыянальнага вызваленьня.

Усе клясы прыгнечаных нацый у рэвалюцыйнай барацьбе супроць самаўладства бачылі адзіную магчымасьць нацыянальнага вызваленьня, па рознаму яго разумеючы. Ва ўмовах Беларусі, як краіны нацыянальна прыгнечанай, вызваленьне ад самаўладства было б адначасова і вырашэньнем нацыянальнага пытання ў той меры, у якой яно наогул магчыма ва ўмовах панаваньня капіталу з яго „дэмакратыяй“. Нацыянальнае вызваленьне, барацьба за яго, зьяўлялася непару-

най часткай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі ў Беларусі.

Але розныя клясы па рознаму разумелі нацыянальнае вызваленьне. Калі для беларускіх працоўных мас нацыянальнае вызваленьне азначала вызваленьне ад усякага ўціску, у той жа час для беларускае буржуазіі (беларускіх абшарнікаў нават) нацыянальнае вызваленьне азначала ўтварэньне буржуазна-дэмакратычнай дзяржаўнасьці на чале з сваёй нацыянальнай буржуазіяй і абшарнікамі. Беларуская буржуазія бачыла нацыянальнае вызваленьне ў тым, каб скінуць панаваньне расійскага самаўладства, каб самой быць і політычна пануючай клясай і каб вынікі эксплёатацыі працоўных мас дастаўляліся ёй беспадзельна. Буржуазія заўсёды на першы плян ставіць свае нацыянальныя запатрабаваньні. Яна заўсёды імкнецца захапіць пад свой уплыў шырокія колы мас, як рэальную сілу для „внушительности“ сваіх патрабаваньняў. Сутнасьць так званага беларускага „адраджанізму“ менавіта ў гэтым і заключаецца.

Разьвіваючыся як поэта, Купала ад пасыўна-сузіральных адносін да акаляючага жыцьця, ад фіксацыі зьяў соцыяльнай несправядлівасьці, ад аплакваньня нядолі беднага беларуса пераходзіць да актыўна-чыннай творчасці з пэўнымі мэтаімяньнямі. Ён адчувае „гулкі стогн лесу“, чуе як „з ветрамі, з бурамі б'юць на трывогу“.

Купала чутка прыслухоўваецца да „Нёмана“, „Сьвіслачы“, вёскі, якая „Пакуль-што маўчыць“.

Яго верш „Заваяваным“ дыхае агромністай сілай, заклікам працягнуць справу тых, хто „у дамоўку бяз часу зышлі“.

„Сьпіце ўсе тыя, што праўды на
сьвеце шукалі,
І, не здабыўшы, у дамоўку бяз часу
зышлі.
Гразьню у вас кідалі, вольна дыхаць
не давалі...
Хай-жа пацешацца: ужо вы спачылі
ў зямлі.“

Сьпіце вы, слаўныя гора і працы
патомкі,
Хутка над вамі распалім памінкаў
агонь

Сьпіце! Мы вашых на век не забудзем
магілаў:
Збуджаны вамі, мы ўскресьлі, мы
больш не засьнём“.

Тое-ж самае трэба сказаць і пра асноўны кірунак творчасці з 1910 г. у песьнях Купалы ўжо менш засмучанасьці, менш беспрасьветнасьці, нават тады, калі ён апявае „Жыцьцё наша праклятае“. Адначасова з гэтым мяняецца і характар песьні, надаецца ім і другі павышаны рытм, зьмяняюцца персанажы.

„Зазьвіні ты, як звон, і ўдар, як
пярэнь.“

Песьня наша, як воля магучая.
Хай крыўдзіцель дрыжыць, як пад-
біты каршун
Хай нясуцца ў сьвет рэкі грывучыя.

Пей-жа, песьня, дзень, ноч, песьня
родная нам,
Апявай жыцьцё наша праклятае,
І зайграй ты па сэрцу хоць раз
бедаком,
Наўчы, як знайсці шчасьце багатае“.

Купала заклікае да сьмеласьці, ісьці наперад і весці другіх, і тагды „будзе твой верх, тваё права ўсягды“. У 1912 годзе Купала піша баявы верш „Годзе“...

„Годзе брахні ўжо, падкупленых
зводаў!
Годзе таптаньня прадвечных сьвятых!
Сьцежку свабоднаму духу народу.
Сьцежку да сонца і зор залатых“.

Купала заклікае беларуса аратага сьмялей узяць вочы к сонцу.

„Сьмялей, беларус-араты,
Сьмялей уздымай к сонцу вочы.“

А ў другім вершы кліча родную старонку паказацца сьвету:

„Пакажыся сьвету,
Сьвету ды народу.
Родная старонка,
Як зара да ўсходу“.

Прарок Купалы, які хадзіў паміж людзей сярод народу таго краю, што

на т' свайго імені ня знаў, таксама заклікае рабскія натуры паўстаць, узяць у рукі паходні, скідаць ёрмы.

„Паўстаньце, рабскія натуры,
Пакіньце свой адвечны сон,
Загаманеце віхрам, бурай,
Каб ажна дрогнуў ваш палон!“

Пара ў рукі браць паходні,
Уставаць, ісьці ноч расьсвятляць!
Бо што ня возьмеце сягоньня,
Таго і заўтра вам ня ўзяць.
На зло крываваму перашкодам
Скідайце ёрмы, клічце сход
І дайце знаць другім народам,
Які вы сільны йшчэ народ“.

І ня гледзячы на тое, што

„А людзі глянуўшы на сонца
Адказ казалі грамадой:
— Паколькі-ж нам дасі чырвонаў,
Калі мы пойдзем за табой?“

Купала не перастае пець прызыўныя песьні, якія заклікаюць беларускі народ змагацца за сваю будучыню, нават малючы жахлівы вобраз разбураючай чыннасьці капіталізму ў сваёй драме патрыярхальнай Беларусі, „Раскіданае гняздо“.

Роднае слова беларускае, якое так беражна шануе поэта, якое так узбагаціў сваёю творчасцю, робіцца часамі штандарам барацьбы з тымі ўмовамі, што крыўдзілі яго, што не давалі беларусу сваім родным словам вылажыць сваю скаргу, заклікаць братаў на барацьбу. Купала піша, што калі:

„З попелу мінуўшых дзён сьляпых,
кывавых
Весела ўзойдзе рунь сьветлянай
славы,
І радзімым словам, рукой мазолістай
Беларус упіша на старонцы чыстай
Кнігі ўсіх народаў важна, у няпры-
мусе“.

Сумную аповесьць роднай Беларусі“.

Куды-ж клікаў Купала народ свой, за якую лепшую будучыню? Купала, узняўшыся вышэй простага агульна-рэвалюцыйнага пратэсту супроць соцыяльнага прыгнечаньня, аднак не ўяўляў ясна сабе мэты вызваленьня руху. Яна ў яго ня ясная, расплывчатая, да простага абмежаваная.

Ён часта звачаецца да сонца і заклікае яго:

„Гэй ты, сонца, гары
Ад зары да зары,
Ланцугі распалі
Па ўсёй чыста зямлі!

Гэтае сонца, як сымбаль свабоды,
як сымбаль лепшай будучыні, Купала часта кліча:

„Дык глянь з харомаў вольных, вы-
сокіх
Да Крывіцкіх туманых нізін...
Казкай вякоў блізкіх і далёкіх
Клічам, сонца, цябе, як адзін!

Пратэст Купалы галоўным чынам накіраваны супроць фэадальнай эксплёатацыі, супроць царскага політычнага прыгнечання роднай старонкі, мэты яго, імкненьні ня выхадзіць з буржуазна-дэмакратычных рамак. Будучынасьць Беларусі марылася поэту як дэмакратычная дзяржаўнасьць беларускага народу, які, па думцы поэты, адрозьніваецца ад іншых народаў, а Беларускі край ад іншых краёў тым, што

„Сьвет там выдумкі знае—
Троны, кароны, вісельні, пулі,—
Выдумаць гэта мы ў сваім краі нежак
мінулі.

Ідэалы Купалы ня выходзілі з рамак буржуазна-дэмакратычнай дзяржаўнасьці ў нацыянальнай афарбоўцы.

Яму хацелася, каб Беларусь была „вольнай“, як і ўсе другія народы.

„Глянь, во англік ці немец!—яны ўсе
ўмеюць ськеміць,
Ім і шчасьце і радасьць пакорны:
Мы ляжым, як мядзьведкі, як гнілыя
калоды,
І нас топча, хто болей праворны“.

Каб яна заняла „свой пачэсны пасада між народамі“. Сваім „сваякам па гутарцы“ Купала ня двухсэнсавая кажа:

„Дык хай-жа Вас не асіле зьверства.
непагоны,
Распусьціце свае крыльля, як і ўсе
народы“.

Таму што:

„Простым мы словам з сьветам га-
ворым,
Песьні аб цяжкай творым нягодзе
З думкамі рвёмся к сонцу і зорам.
рвёмся к свабодзе.

і далей:

„Хочам папросту, каб лепш ручыла
Нашым хацінам, нашым прыплодам
Каб стаць роўнаю славай і сілай ін-
шым народам“.

Вынікам усяго гэтага, вынікам усяе барацьбы, па думцы поэты, павінна быць вольнасьць, „пачэсны пасада між народамі“, „сваё родненькае слова“ і, нарэшце, у якасьці гаспадарчага выніка:

„О, тады снопы ў снопы
Жніва наша будзе...
Сотня коп, мільён коп...
Дзіўуйцеся людзі!“

Якімі-ж сродкамі дасягнуць ўсяго гэтага? Якімі шляхамі ісьці да сонца, да зор, да свабоды?

Купала дае на гэта такія адказы, звачаючыся да моладзі:

„Схмяняйся-жа ты, моладзь арліная!
У бок другі віхры веяць прымуся.
Бяры сьветач, ідзі за судзьбінай,
Ідзі з словам сьвятым: Беларусь!“

Такім чынам, калі прыняць думуючыя настроі вершаў, кампазыцыйныя пабудовы вершаў, іх дынаміку і рытміку, тыя прызыўныя словы, што кідаліся поэтай да народных нізін, то мы можам зрабіць вынік, што шляхам, якім Купала мысьліў, што пойдзе Беларусь да свайго будучыні, дык гэта барацьба, рашучая, крывавае барацьба ўзьяўшыхся народных нізін. Ён кідае агністы заклік да сакалінай сямі маладой Беларусі.

„Падмайся з нізін, сакаліна сям’я.
Над крыжамі бацькоў, над нягодамі
Занімай, Беларусь маладая мая.
Свой пачэсны пасада між народамі“.

Купала піша агністы, заклікаючыя з вялізарнай сілай вершы да народных „нізін“, якіх заклікае паўстаць ісьці на барацьбу за сваю бацькаў-

шчыну. Будучыню Беларусі ён звязвае з барацьбой народных нізін, на гэтыя нізіны ён арыентуецца, верыць у іх сілу і перамогу. Вось гэта і робіць Купалу сапраўдным гуслярарэвалюцыйна-дэмакратычнага, нацыянальна-вызваленчага руху, робіць яго сапраўдным народным поэтай, што на многа галоў вышэй уздымае яго ад нашаніўскай лібэраляў.

Але-ж гэты шлях не адзіны. У Купалы ёсьць і другі шлях, якім ён марыў дасягнуць лепшай долі, шчасьця і багацьця. Гэта той шлях, элементы якога мы ўжо знашлі ў „Жалейцы“, у вершы „Каб я цёмцы ня быў, чытаць кніжкі ўмеў, я-б і долю здабыў, я-б і песенку сьпеў“.

Гэты асьветніцкі шлях дасягненьня лепшай долі зноў раіцца Купалай беларусу, як роўназначны, а не як падпарадкаваны, для дасягненьня „долі і волі“. Варта спаслацца хоць бы на вершы „Шляхам жыцьця“, „Вучыся“.

Элемэнты, што былі ўжо ў пачатку творчасці, зараз разгарнуліся ў сыстэму, занялі домінуючае месца. Уплыў нашаніўскай ідэалёгіі на поэту дасягнуў такога ступені, што ён сам абярнуўся ў ідэалёга, баяна нашаніўства. Купала робіцца закончаным, цалкам сфармаваным нашаніўцам з усімі ўласцівымі нашаніўцу якасьцямі. Нацыянальна-вясковая абмяжаванасьць, ідэалізацыя патрыянальна-фэадальнай мінуўшчыны, Беларуская-Літоўскай Русі, абарона „самабытнасьці беларускага народу“, а адсюль затуюваньне клясаў і клясавай барацьбы ў беларускім народзе, скажонае мастацкае адлюстраваньне беларускай рачаіснасьці „Маці-бацькаўшчына“, „Сьвятая Беларусь“.

Каб падцьвердзіць гэтае, спашлемся на творы поэта. Нацыянальная вясковая абмежаванасьць поэты найбольш ярка выявілася ў вершы „Ня шукай“ (спадчына), „Ня шукай сабе дружакоў“.

„Між чужынцаў, між піякоў
Ні ў месцы, ні ў палацы,
Ні пры лёгкай панскай працы.
Ня шукаў ты там дружакоў!

Тут Купала бярэ ў адзін радок і чужынца і піякоў, і места і палац; гэта значыць, што і рабочы гораду і селянін другой нацыі ня можа быць дружаком нацыянальнага рэвалюцыйна-нара.

Дзе-ж Купала раіць ў працівалегласьць гэтаму шукаць дружакоў?

„Ты іх знойдзеш вельмі блізка,
Каля хаты, каля нізкай,
Дзе ганяў жывёлу змалка,
Дзе касой махаў на ранку.
Толькі ўмей шукаці блізка!

Зразумела, што такая вясковая, патрыянальна-нацыянальная абмяжаванасьць ні ў якім разе ня можа быць уложана ў рэвалюцыйны багаж поэты.

Такая-ж абмяжаванасьць знаходзіць месца ў прызыўна-баявым вершы „Годзе“.

„Годзе заходняй ці ўсходняй культуры!

Для беларуса цана ім адна,
Усе вы, панове, аднакай натуры:
З сэрца чужога кроў сасалі-б
да дна“.

Купала не зразумеў таго, што і ў заходняй, і ў усходняй культуры, і ў культуры яго народу ёсьць дзьве культуры, не зразумеў ён і таго, што калі „усе панове аднакавай натуры“, дык рабочыя з „панове“ не аднакавы, а самі рабочыя паміж сабою прынцыпова не адрозьніваюцца па сваіх натурах.

Ідэалізацыя мінуўшчыны, на якую мы зьвярталі ўвагу яшчэ пры разглядзе „Жалейкі“, дасягне тут свайго вышэйшага пункту, свайго завяршэньня. Фэадальна-эксплёататарскае старо часоў „Русі і Літвы“ часоў „Войскаў Усяслава“ апяваецца як нешта гэроічнае, як нешта народнае, што мае агульна-народнае, агульна-нацыянальнае значэньне.

„Перашло, мінула.
Што калісь жыло,
У курганох заснула
Зельлем зарасло.
Пад магіл наваляй
Дрэмае Русь. Літва—
За гэтай тая з хвалай

Легла галава.
 Ня гудзе ў павазе
 Голас вечавы,
 Ня шукаюць князі
 Славы і бітвы.
 Войска Усяслава
 Ня ідзе ў паход
 На той бой крывавы
 За свой край, народ.
 Сыцены і запоры
 Палачан, Мянчан
 Леглі у разоры
 Зможаных палян.
 Ні сьвятых дуброваў,
 Зьніч пашоў з вадою;
 Загасьціў лад новы.
 Ды ня той, ня свой.
 Слых адно праходзе
 Калі — ні-калі
 У жывым народзе
 На жывой зямлі“.

Гэтая саладжава-романтычная ідэалізацыя „залатога веку“ патрыархальна-феадальнай Беларусі ня можа таксама быць аднесена да рэвалюцыйнай спадчыны Купалы.

Самабытнасьць беларускага народу, у тым, што ён адзіны, цэльны, вясковы народ, у ім няма клясаў, няма багатых, а зваяваны чужынцамі ўвесь беларускі народ са сваёй „Бацькаўшчынай маці“, якая знаходзіцца ў душы кожнага беларуса.

З такімі вось, нашаніўскімі настраямі Купала і спаткаў соцыялістычную рэвалюцыю.

VI.

На рэвалюцыю Купала адгукнуўся не адразу, галасы яго жалейкі кінулі граць, гучэць. Купала не зразумеў адразу бегу гісторыі, надзвычайнай складанасьці падзей, не зразумеў ён і шляху рэвалюцыі, не зразумеў ён і таго, што рэвалюцыя, каб сапраўды вызваліць працоўныя масы Беларусі ад адвечнага нацыянальнага уціску, павінна была няўхільна перарасьці з рэвалюцыі буржуазнай у рэвалюцыю соцыялістычную.

І гэта зусім натуральна. Рэальны ход гісторыі пайшоў ня тэй дарогай, ня ў той бок, куды настрайвала нашаніўская ідэолёгія. Нацыянал-лібэральная ідэолёгія, лібэрал-народніцкія погляды на характары рухаючыя сілы

рэвалюцыі прыйшлі ў супярэчнасьць, у сутычнасьць з пролетарскім характарам нашай рэвалюцыі.

Толькі пасья, ужо з другой паловы 1918 году, Купала ня сьмела бярэ і прабуе галасы жалейкі, але-ж яго ахапляе трывога.

„Я зноў заснуўшую было жалейку
 бяру і пробую ў ёй галасоў:
 Ці хопіць сьветлых, звонкіх думак —
 слоў.

Ці гладка пойдзе песьня-добрадзейка.
 І пачынаю йграць з трывогай нейкай.
 Хоць песьня як і здаўных б'е часоў.
 Зьвініць, як вецер паміж верасоў.
 І ў перагонкі рвецца з салавейкай.
 А ўсе-ж, як тамка сваякі-суседзі
 Яе паймуць. хацелася-бы знаць.
 Ці блаславяць. ці ўтопчуць гітка ў
 гаць?

Адно снуючы з сумам па прасьледзьдзі,

Я голасна йграць буду ў тайным брэдзе,

Для Бацькаўшчыны — маці буду йграць

Чаму-ж гэта такая трывога ахапіла поэту? Чаму гэта ён зьбіраецца „у тайным брэдзе“ йграць пра бацькаўшчыну? Няўжо-ж справа толькі ў суседзях? Не, справа ня толькі ў суседзях, колькі у тым, што:

„Здавалася, ноч не прайдзе,
 Іржа ня згэгне вечных путаў.
 Аж бліснуў пажар на ўсходзе,
 І дрогнулі рабскія скруты.
 І дрогнула Крыўды ўся ўлада
 Разьлёгся скрозь кліч пяруновы;
 Апалі кароны, пасады,
 З нявольнікаў спалі аковы.
 І мілай пацехаі зазьзяла
 І доля і слава людзкая.
 Дый толькі знаць слава і хвала
 Ня доўгавечнай бывае
 Раскованы раб сябе выдаў —
 Ня ўзьнёсся ў высь дух чалавечы
 Нявольнік пабратаўся з Крыўдай
 І ў помач ёй даў свае плечы.

Інакш кажучы, Купала застаўся ў палоне нашаніўскай ідэолёгіі.

Пасья трывожнай спробы Купала зноў засьпяваў бацькаўшчыне, пачаў зноў заклікаць народ свой на барацьбу супроць тых, хто «тваю маці — бацькаўшчыну рэжа жывую, рве на часьці, на кускі», супроць „ворагаў беларушчыны“. Але-ж Купала не заў-

важыў таго, што беларускія працоўныя масы ў той час вялі барацьбу як супроць ворагаў беларушчыны, так і супроць ворагаў з самай беларушчыны, якія імкнуліся з сярэдзіны разарваць цела Беларусі, патапіць у крыві крывёю заваяваны Кастрычнік.

Купала не зразумеў соцыялістычнага характару нашай рэвалюцыі, ня здоляў захапіцца баявым і творчым энтузіязмам працоўных, што стварылі прадумовы соцыялістычнага будаўніцтва, што разьбівалі кайданы адвечнага соцыяльнага рабства, што стваралі новае, але не патрыярхальнае, капіталізмам „Раскіданае Гняздо“, а падмурак пад сусьветную камуністычную рэвалюцыю.

Купала праяўляе далей паасобныя стыхійныя выбухі, творчыя парывы, гэта выліваецца ў зборнік вершаў „Безназоўнае“ але, застаючыся ў палоне нашаніўскай ідэалёгіі „Безназоўнае“ так і засталася „безназоўным“. „Тутэйшыя“ завяршаюць крызіс нашаніўства і крызіс поэты. Магутнае соцыялістычнае будаўніцтва, якое разгарнулі працоўныя масы пад кіраўніцтвам Ленінскай партыі, нячування посьпехі ў будаўніцтве нацыянальнай культуры зноў абудзілі творчыя парывы поэты. Купала пачынае разумець сутнасьць падзей, што

адбываюцца, пачынае разумець той шлях, па якім рабочая кляса вядзе вёску з дробна ўласьніцкай капіталістычнай явы, ад спадчыны былых часоў, ад дробных пасёлкаў, з пахілымі хатамі, ад гаротнага стану, ад торбы жабрацкай—„Да лепшай долі лепшай славы“. Купала ўступіў ў этап новага уздыму творчасці, на гэты раз сугучнай толькі тым, хто сваёй актыўнай штодзённай дзейнасьцю зводзіць вёску з дробнаўласьніцкай, капіталістычнай явы на шырокае поле соцыялістычнага земляробства.

„Сходзіш вёска з яснай явы,
Як сон маркотны, нежаданы,
Бо твой народ вернападданы
Іздзе ўжо скінуўшы кайданы,
Да лепшай долі, лепшай славы.“

Купала становіцца на шлях апыраваньня творчага працэсу магутнага соцыялістычнага будаўніцтва, і гэты шлях зьяўляецца адзіна прогрэсыўным шляхам разьвіцьця беларускай літаратуры, сапраўдным пачынальнікам якое зьяўляецца Купала. У працы на гэтым вялікім, бязьмежным полі соцыялістычнага будаўніцтва мы з усёй шчырасьцю вітаем нашага юбіляра, які запаўняе новую ўжо сьветлую старонку Беларусі сваімі агністымі літарамі.

На аванпостах пролетарскай літаратуры

(1920 г.—1930 г.)

Сёння мы на рубяжы адзінаццатага... Дзесяць год творчай працы мінула... Адчынілася новая старонка ў вялізарнай кнізе гісторыі Беларусі, гісторыі барацьбы рабочых і сялян Беларусі за лепшае жыццё.

Ззаду, недзе далёка, застаўся патос барацьбы і перамога на франтах, парыванні да рэвалюцыі сусветнай, уздым першых дзён будаўніцтва... Не адбудовы старога, а якраз будавання новага, сьветлага жыцця. Мы перасягнулі даваенны ўзроўні ў цэлым шэрагу галін прамысловасці і сельскай гаспадаркі. Праз гэта мы прайшлі.

Сёння агні Волхаўбуду, Шатуркі, Загэсу сталі звычайнымі, буднічнымі... Таму, што ўперадзе яшчэ большая, яшчэ глыбейшая радасьць творчых уздымаў. Паласа вялікіх работ з яе нябачаным раней патосам і размахам захапіла ўсе лепшыя сілы краіны. З вялікімі цяжкасцямі рабочыя і сяляне СССР будуць новую гаспадарку, прагна імкнуцца да новага, сьветлага жыцця.

І здаюцца ўжо далёкімі гісторычныя даты, даты, якія напамінаюць аб барацьбе і перамогах, даты, якія сёння, калі ўжо дзесяць год ідзе творчая і напружаная работа, калі працоўныя савецкай Беларусі сьвяткуюць дзесяцігодзьдзе свайго вызвалення ад польскай окупацыі, неабходна ізноў успомніць.

VI паўночна-заходняя абласная канфэрэнцыя расійскай камуністычнай партыі ў Смаленску 30 сьнежня 1918 г.

вынесла пастанову аб стварэньні Беларускай Соцыялістычнай Рэспублікі. Першага студзеня 1919 году ў горах Смаленску была ўрачыста абвешчана Беларускай Соцыялістычнай Савецкай Рэспубліка і ўтвораны Часовы Рэвалюцыйны Ўрад. Урад гэты 1 студзеня 1919 г. выдаў маніфэст да ўсіх працоўных і чырвонаармейцаў з заклікам да змогі, да абароны Беларусі.

Агалашэньне савецкай Беларусі выклікала надзвычайны энтузіязм сярод працоўных. Праз агалашэньне савецкай Беларусі камуністычная партыя паставіла зусім зразумелую і блізкую для працоўных Беларусі задачу барацьбы за Беларусь савецкай. Гэтая задача цалкам адпавядала агульным задачам соцыялістычнай рэвалюцыі. Камуністычная партыя стала на чале працоўных мас на адным з адказнейшых участкаў савецкіх рэспублік у барацьбе супроць імкненьняў сусветнага капіталу. У барацьбе за савецкую Беларусь, ня гледзячы на надзвычайныя ахвяры, працоўным савецкай Беларусі, з дапамогай працоўных іншых савецкіх рэспублік, удалося выйсьці пераможцамі, удалося адстаяць сваю незалежнасьць ад сусветнага капіталу і прыступіць да мірнага, творчага, соцыялістычнага будаўніцтва.

Мы вышлі пераможцамі ў барацьбе супроць сусветнага капіталу, дзякуючы таму, што намі кіравала камуністычная партыя. Мы перамаглі яшчэ і таму, што савецкая Беларусь пачала будавацца на аснове саюзу

рабочай клясы з сялянствам. Мы замалі існаванне савецкай Беларусі, урэшце, і таму, што агалашэнне савецкай Беларусі азначала знішчэнне ўсіх нацыянальных супярэчнасцяў і перагародак, якія былі створаны царскім урадам, азначала саюз нацыянальнасцяў.

Аглядваючыся на пройдзены шлях, мы бачым навоцна, што зрабілі рабочы і сяляне савецкай Беларусі. Мы бачым, як расла і ўзмацнялася народная гаспадарка, ідучы па лініі індустрыялізацыі Беларусі, пашырэння прамысловага будаўніцтва, інтэнсіфікацыі і калектывізацыі сельскай гаспадаркі з падняццем яе таварнасці і ўсё большага і большага ўкаранення ў народную гаспадарку аграмадных элементаў з адначасовым падняццем добрабыту працоўнага насельніцтва.

Мы бачым, што савецкая Беларусь сёння можа гонорыцца сваімі дасягненнямі. Сталінбуд, Мар'інскі масыў, Бабруйскі комбінат, новая запалкавая фабрыка „Пролетарская Перамога“, Унівэрсытэцкі гарадок, дзясяткі новых заводаў і фабрык, сотні буйных калгасаў—вось з чым мы ўступаем у новае дзесяцігоддзе.

Шырачэзныя захапляючыя перспектывы адчыняюцца перад нахай беларускай літаратурай. Яе поэты і пісьменьнікі могуць поўнымі грудзямі ўдыхаць у сябе свежае, бадзёрае паветра нашых творчых будняў, з вялізарнай крыніцы новага жыцця могуць абедзвюма рукамі чэрпаць самыя цікавыя, самыя захапляючыя тэмы.

У дні, калі працоўныя савецкай Беларусі падводзяць вынікі свае вялізарнейшае работы і сваіх дасягненняў, трэба ведаць, з чым прышла беларуская літаратура да гэтай урачыстай гадавіны. Наша мастацкая літаратура перажывала за гэтыя 10 год вялізарнейшы ўздым. За 10 год на нашых вачох ня толькі заклаўся падмурак новай літаратуры, але і ішло разьвіццё маладой літаратуры, ішло зьбіранне пісьменьніцкіх сіл, ішла

барацьба розных пачаткаў, і ў процэсе барацьбы расла і ўзмацнялася пролетарская літаратура, якая з невялікай купкі поэтаў і пісьменьнікаў сёння вырасла ў буйную арганізацыю і зьяўляецца перадавым вядучым атрадам нашай літаратуры.

Беларуская паслякастрычнікавая літаратура фактычна пачынаецца з поэмы Міхася Чарота „Босыя на вогнішчы“, якая ў першы раз была надрукавана ў 1921 г. і ўжо ў 1922 г. убачыла сьвет асобным выданьнем. Я кажу, што наша літаратура пачалася з гэтай поэмы таму, што нельга лічыць творами, сугучнымі вялікай эпасе, вышаўшыя ў той час шэраг кніжок старых дарэволюцыйных беларускіх пісьменьнікаў, таму што мотывы гэтых кніжок у большасці зьяўляюцца працягам мотываў „нашаніўскіх“, зьяўляюцца перапевамі старых нацыянал-дэмакратычных імкненняў.

Група старых пісьменьнікаў у гэтыя часы яшчэ ясна не ўяўляе свае пазыцыі. Справа ў тым, што частка беларускай інтэлігенцыі інакш уяўляла сабе тую Беларусь, якая павінна была прыйсьці пасля Кастрычнікавай Рэвалюцыі. Знаходзячыся цалкам пад уплывам нацыянал-дэмакратычных ідэй, старых народніцкіх традыцый, яны не заўважылі, што тут, на Беларусі, у краіне сялянскай, вырасла новая сіла, сіла заводаў і фабрык—пролетарыят. Пролетарыят пад кіраўніцтвам і разам з кім павінна было ісьці сялянства ня быў „гісторычна апраўданы“. І вось гэтая група пісьменьнікаў апынулася на раздарожжы. З аднаго боку, старыя гімны дарэволюцыйных нацыянал-дэмакратычных імкненняў, з другога—гімн перамагаючай рэвалюцыі: „Паўстань, пракляццем катаваны“... І вось акрэсьліць сваё становішча, знайсьці і ясна аформіць свае літаратурныя шляхі частка старых пісьменьнікаў у гэты момант ня здолела.

Але энэргія працоўных мас, якую абудзіла рэвалюцыя, вызвала рост новай літаратуры. На старонках нашых

газэт, сьледам за поэмай Чарота „Босыя на вогнішчы“, зьяўляецца шэраг твораў новых поэтаў і пісьменьнікаў, якія былі народжаны ў агні рэвалюцыі. Поэма Чарота ясна выявіла ідэйны кірунак новай беларускай літаратуры. Яна была паваротным пунктам у літаратуры 1920-23 г. Яна ясна паставіла пытаньне аб новай форме і новым зьмесьце, яна ў пярышню высунула на літаратурную сцэну беларускую басаною, беларускі пролетарыят.

Увосень 1922 г. пачынае выходзіць першы беларускі тоўсты часопіс „Полымя“. Урэдакцыйным артыкуле „Нашы заданьні“ рэдакцыя піша:

„Наш журнал ёсьць і часопісьсю зьбіраньня і часопісьсю расколу. Мы ворагі яднаньня ў імя яднаньня. Мы хочам яднаньня вакол праграмы.

Наша праграма выразна. Яна далёка і ад нацыяналізму і ад прымітыўнага інтэрнацыяналізму. Працуючы, мы кіруемся фактамі існуючымі і пакідаем убакі ўсякія высокія мудраваньні.

Тыя, хто нашу праграму прымуць, пойдучы за намі. Усе-ж, хто ня знойдзе смеласьці яе прыняць, пойдучы супроціў нас. Сярэдзіны мы не прызнаём, ды яе і быць ня можа.

Мы будзем адкрыта змагацца супроціў усіх незалежнікаў, супроціў тых, для каго пытаньне нацыянальнага адраджэньня ёсьць пытаньне дзяржаўнага абасобку, супроціў таго, хто лічыць савецкую сыстэму часовым злом, якое трэба перажыць.

Мы будзем злучаць вакол нашага сыцягу ўсіх тых, хто сумленна і шчыра хоча пасябіць савецкай Беларусі ў цесным зьяднаньні з савецкаю Расіяй адраджэньні сваё гаспадарства“. („Полымя“ № 1 1922 г., стр. 4-5).

Жыцьцё падмае пытаньне аб арганізацыі літаратурных сіл, якія цалкам прымаюць Кастрычнік, абараняюць у сваіх творах яго пазыцыі. І вось 23 лістапада 1923 г. у Менску арганізуецца першая ў гісторыі літаратурнага жыцьця Беларусі група „Маладняк“.

„Мы зарунелі на беларускіх загонах, узораных плугам Кастрычнікавай рэвалюцыі Расьцём мы ў пару, пераходную да камунізму, пару дыктатуры пролетарыяту. Гэта пара значаеца сваёй асабістай культурай, якая складаецца са спадчыны культурных дасягненьняў папярэдніх вякоў і новых галін будучай культуры — культуры камуністычнага ладу грамадства. Мы — маладняк гэтых новых усходаў і разрастаемся на загонах беларускай мастацкай творчасці, выціскаючы ўвесь чэмер і палын, што аддае затхласьцю мінулага.

Наша заданьне — з асноў сягонняшняга жыцьця вылучыць асновы заўтрашняга і апрацуць іх у вяртаньне мастацкай творчасці, штодзённы вопыт рабочых і сялян, будаўнікоў новага сьвету, ажыццявіць у мастацкіх праўдзівых вобразах. Мы — маладняк новага зместу мастацкай творчасці“. („Маладняк“ № 6, 1925 г. „Замест дэкларацыі“, стар. 55).

Арганізацыя пачынае выдаваць з 1923 г. свой часопіс.

У першым нумары ўдзельнічаюць і старыя пісьменьнікі (Купала, Ц. Гартны, Бядуля) і новыя маладыя літаратурныя сілы, якіх нарадзіў вялікі Кастрычнік.

У вершы „Маладняк“, якім пачынаецца часопіс, М. Чарот кажа:

Дні прышлі — ажно ня верыцца.
Хто-ж адвагі знойдзе, смеласьці
З сілай моладзі памерацца?!

Гэты верш, поўны бадзёрасьці, энтузіязму, патосу барацьбы, захапляе чытача сваёй глыбокай верай у тое, што

Стары бор з карэньнем выламан,
Сумны шум яго навікі змоўк.

У гэтым вершы сконцэнтраваны ўвесь настрой, увесь напрамак часопісу. У ім шчыльна спалучаны думкі і настроі тых пісьменьнікаў, якія моцным і разьмераным крокам пачалі ісьці ў беларускую літаратуру.

Праглядзеўшы ўважліва часопіс за ўсе гады яго існаваньня, мы ўбачым,

што лік новых поэтаў і пісьменьнікаў, якія ідуць непасрэдна з шэрагаў працоўных мас і якія выраслі на старонках часопісу, значны.

Асноўная творчасць членаў групы „Маладняк“ цалкам на гэтым этапе звязана з ідэямі пролетарскай рэвалюцыі. Маладнякоўская літаратура прасякнута рэвалюцыйна-клясавай свядомасцю, яна дае адкрыты і рашучы бой рэшткам нацыянал-народніцкіх традыцый пісьменьнікаў-нашаніўцаў, традыцый, якія ў асноўным страцілі пад сабой ужо цвёрдую глебу.

Разам з гэтым навакол групы ідзе шпаркая арганізацыя сіл. З невялікай групы закладнікаў „Маладняка“ к часу Ўсебеларускага з'езду ў лістападзе 1925 г. арганізацыя налічвае 507 асоб; ёсць амаль ва ўсіх гарадох Беларусі філіі, студыі і гурткі. Гэта быў пэрыод збірання і выяўлення літаратурных сіл. Рост беларускай культуры на грунце палепшання гаспадаркі краіны садзейнічаў зьяўленьню здольных і таленавітых поэтаў і пісьменьнікаў з асяродзья рабочых і сялян.

Ідзе шырокая літаратурна-культурная работа па набліжэнню мастацкіх твораў да чытача. Вечары, выезды, выступленні маладнякоўцаў на фабрыках і прадпрыемствах, у клубах, тэхнікумах і школах са сваімі творамі шырока знаёмяць працоўных з сучаснай беларускай літаратурай. Рэвалюцыйны энтузіязм, імкненне поэтаў і пісьменьнікаў адбіць у сваёй творчасці сучаснасць забяспечылі ім спачувачыя адносіны з боку савецкай грамадзкасці.

Але „Маладняк“ па сваім сацыяльным складзе і клясава-псыхалёгічных імкненнях ня быў аднародны. Першыя часы гэта ня было так прыметна. Аднак, калі „Маладняк“ увайшоў у паласу сур'ёзнай і ўпартай работы над стварэннем беларускай пролетарскай літаратуры, гэтыя сацыяльныя супярэчнасці расчыніліся.

Абвастраньне барацьбы паміж сацыялістычнымі і капіталістычнымі эле-

ментамі ў эканоміцы нашай краіны зьявілася пажыўнай базай для аформлення элементаў варожай нам ідэолёгіі.

І вось у гэтым нарастанні і аформленні новай варожай нам ідэолёгіі хаваюцца прычыны, якія выклікалі адыход ад „Маладняка“ часткі яго сяброў, якія арганізавалі летам 1926 г. новае літаратурнае згуртаванне „Узвышша“. З 1927 г. гэта згуртаванне пачало выдаваць свой часопіс пад той-жа самай назвай. Праўда, выхад часткі сяброў прыкрываўся разыходжаньнямі па арганізацыйных пытаннях. „Узвышша“ узяло курс на арганізацыю майстроў мастацкага слова „сапраўды таленавітых адзінак“, не абцяжараных філіямі і гурткамі, бо, па іх думцы, „Маладняк“ з-за свае шырокай сувязі з савецкай пролетарскай грамадзкасцю праз філіі, студыі, гурткі і выезды ня мог аддаць належнай увагі творчасці.

Аднак, шлях, па якім пайшло аб'яднаньне, аказаўся надзвычайна хісткім, і за невялікі час свайго існавання яно дапусьціла шэраг буйнейшых памылак. У 1927 г. у газэце „Гудок“ № 114 Ул. Дубоўка ў артыкуле „Узвышша“ пісаў: „з грамадзкай працай „Узвышша“ і ня думала парываць, спадзяючыся праводзіць яе і надалей пад кіраўніцтвам камуністычнай партыі ў магчымым для сябе кірунку і формах“. Гэта азначэнне „у магчымым для сябе кірунку і формах“ было надзвычайна двухсэнсавым, яно сыіралла сутнасць кіраўніцтва партыі, яно адрывала аб'яднаньне ад пролетарскай грамадзкасці. У артыкуле Ф. Купцэвіча („Узвышша“ № 6, 1928 г.) „Аб моністычным разуменьні творчасці Ц. Гартнага“ сказана: „Яшчэ і цяпер канчаткова не развязаана спрэчнае пытаньне аб мажлівасці наогул пролетарскай літаратуры, як літаратуры пераходнага пэрыоду“. Як бачым, Купцэвіч адмаўляе магчымасць існавання пролетарскай літаратуры на Беларусі. Ідучы сьледам

за Троцкім і К^о, Купцэвіч не знаходзіць асноў для існавання пролетарскай літаратуры на Беларусі.

Цэлы шэраг і іншых памылак дасупыціла аб'яднаньне ў процэсе свае работы. У той час яно ў сваіх „Тэзісах да пытання аб утварэньні „Узвышша“ пісала наступнае:

„Магчымасьць утварэньня „Узвышша“ беларускай мастацкай літаратуры мысліцца цераз: а) культуру беларускае мовы, б) жыццёвую сымболіку мастацкага твору, в) яго канцэнтраваную вобразнасьць, г) дынамічнасьць кампазыцыі, д) беларускую жанровасьць, е) адзінства творча-мастацкай ідэі, ж) рознастайнасьць формальных рэальнасьцяў і з) актывізм, як тую імкліваць, якою прасякаецца мастацкі твор у сваім ідэале і праз гэта ажыўляе патрачаную, на змаганьне з прыгнётам пануючых клясаў і нацый, энэргію працоўнага люду на творчасьць вялікага і прыгожага жыцьця“. („Узвышша“, № 1, 1927 г., стар. 169—170).

Як бачым, і ў гэтым пункце дэкларацыі аб тым, па якому шляху павінна ісьці стварэньне беларускай пролетарскай літаратуры—бо „Узвышша“ гаворыць, што змагаецца за яе,—аб гэтай пролетарскай літаратуры нічога не гаворыцца. Ды ня толькі тэорэтычныя выказваньні, ня толькі дэкларацыі, але і творчасьць сяброў гэтага аб'яднаньня, якая была прадстаўлена на старонках іх часопісу, паказала, што тая небясьпека, якая аднатоўвалася беларускай марксыцкай крытыкай, як магчымая, у процэсе работы стала сапраўды існуючай.

Адмаўленьне кіраўніцтва партыі, няўпэўненасьць у магчымасьці існаваньня пролетарскай літаратуры, нацыянал-дэмакратычныя ўстаноўкі, нэабуржуазная ідэолёгія ў шэрагу твораў асобных пісьменьнікаў, самаўпэўненасьць—вось што мы маем у тэорэтычных работах і творчасьці асобных сяброў гэтага аб'яднаньня да апошніх дзён.

Гэты паварот управа цалкам лёгка растлумачыць, калі мы ўспомнім аб поўным адрыве ад шырокага грамадзкага жыцьця, аб поўнай адсутнасьці крытыкі сваіх памылак да апошніх дзён.

„Маладняк“ у сваёй дэкларацыі пасля выхаду „Узвышша“ („Маладняк“ № 9—1926 году) пісаў, што ён паранейшаму „застаецца той-жа моцнай, масавай літаратурнай арганізацыяй, якой быў і да гэтага часу. Ускладнёныя варункі працы, пашырэньне і паглыбленьне чарговых задач па будаваньні беларускай пролетарскай літаратуры патрабуюць некаторага перагрупаваньня сіл, некаторае зьмены, рацыяналізацыі мэтодаў працы, але задача цалкам застаецца ранейшая—гэта будаўніцтва пролетарскае літаратуры шляхам творчае працы, з аднаго боку, і з другога, шляхам выяўленьня і арганізацыі літаратурна-мастацкіх сіл з рабочай і сялянскай масы“.

Выхад групы „Узвышша“ нельга інакш ацаніць як уплыў дробна-буржуазнага асяродзьдзя на маладыя пісьменьніцкія сілы, як капітуляцыю перад цяжкасьцямі перагрупоўкі арганізацыйных і творчых сіл, перад цяжкасьцямі пераходу на новыя пазыцыі: інакш кажучы, як адыход ад правільнай лініі ў справе будаўніцтва беларускай пролетарскай літаратуры.

Аднак, далейшая работа „Маладняка“ пайшла ня зусім па правільнаму шляху таму, што, замест выяўленьня новых літаратурна-мастацкіх сіл і паглыбленай творчай работы, у арганізацыі пачынаецца сваяасаблівае літаратурнае камандваньне. Аднэй з асноўных памылак „Маладняка“ у гэты пэрыод былі няправільныя адносіны да старых пісьменьнікаў, недацэнка значэньня іх літаратурнай творчасьці, нецярплівасьць да павольнага процэсу набліжэньня іх да сучаснасьці. Другой памылкай у працы „Маладняка“, як гэта ў свой час адзначыў сход Менскай філіі, быў

„шэраг памылак з боку ЦБ у справе арганізацыі маладых літаратурных сіл, заняпад часопісу „Маладняк“, няўважлівыя адносіны да літаратурнага аформлення маладзейшых сяброў аб'яднання і г. д.“

Ідучы па дастаткова сьлізкаму шляху, кіруючая група, бачачы крызіс, які насоўваўся, праводзіць перагляд складу арганізацыі і, замест 500 асоб, у ёй застаецца толькі 60. Аднак, гэта не з'явілася вырашэньнем пытання, бо калі лічба 500 асоб агульнага складу і не адпавядала сапраўднасьці, то ўсё-ж-такі сапраўдным было тое, што сотні моладзі групуваліся навакол філій, літаратурных гурткоў і студый „Маладняка“. Мэханічная чыстка філій, няўважлівыя адносіны да пачынаючых пісаць маладнякоўцаў сьведчылі аб паступовым успрыняцьці тагочаснай кіруючай верхавінай „Маладняка“ поглядаў „Узвышша“ аб стварэньні арганізацыі выключна з выявіўшых сябе „таленавітых адзінак“.

Нежаданыя лідэраў заняцца сур'ёзнай творчай работай, шэраг памылак у справе арганізацыі маладых пісьменьнікаў, заняпад часопісу „Маладняк“, няўважлівыя адносіны да літаратурнага аформлення маладых сяброў арганізацыі выклікаюць выхад з аб'яднання шэрагу поэтаў і пісьменьнікаў, якія ня згодны з тактыкай ЦБ.

Стары склад ЦБ амаль зусім спыняе работу па кіраўніцтву правінцыяльнымі аддзяленьнямі. Крызіс набывае зацяжны характар. Лідэры аб'яднання ў гэты час вядуць закулісныя перамовы аб арганізацыі новай групы „Полымя“, якая павінна аб'яднаць частку членаў „Маладняка“ і пісьменьнікаў нашаніўцаў.

На мяжы 1927 і 1928 г. г. ствараецца група „Полымя“. З маладнякоўцаў туды пераходзяць: Зарэцкі, Дудар, Александровіч, Вольны, Гурло, з старэйшых пісьменьнікаў — Купала, Колас, Цішка Гартны, Нёманскі, Грамыка.

Адзін з кіраўнікоў групы „Полымя“ Жылуновіч (Ц. Гартны) ў праграмным артыкуле „Цвёрдымі крокамі“ („Літаратурны дадатак да „Савецкай Беларусі“ № 1—1928 г.) пісаў наступнае: „на аб'яднаньне пісьменьнікаў „Полымя“ лажыцца адпаведнае заданьне—вясці далейшае разьвіцьцё беларускае літаратуры водлуг разьвіцьця і паглыбленьня заваёў Кастрычнікавай рэвалюцыі. Будаўніцтва савецкае Беларусі ў напamкy яе індустрыялізацыі ў прамысловасьці і сельскім гаспадарстве, культурная рэвалюцыя ў быту і працы павінны быць крыніцамі ідэй для творчасьці яго сяброў... Прынцыпы і мэты гэтае працы сьцісла, выразна і поўна сфармуляваны ў абвешчаным паведамленьні аб'яднання „Полымя“. Гэтыя мэты заключаюцца між іншым 1) у разьвіцьці беларускай мастацкай літаратуры шляхам узмацненьня творчае працы яго сяброў у шчыльнай сувязі з вымаганьнямі соцыялістычнага будаўніцтва, 2) ўдасканаленьні і паглыбленьні літаратурнай творчасьці шляхам разьвіцьця марксыцкай крытыкі“.

Аднак, гэтыя прыгожыя словы засталіся толькі словамі. Цэлы шэраг прарываў гэтага часу на літаратурным фронце, якраз характэрны для „Полымя“, якраз быў зроблены асобнымі сябрамі гэтага аб'яднання. „Ліст трох пісьменьнікаў“: Александровіча, Дудара і Зарэцкага, апавяданьне Дудара „Вецер з Усходу“, у якім ён, замест рэвалюцыі, прышоўшай к нам з Усходу, бачыць толькі бруд, п'янства, распушту; шэраг твораў Зарэцкага, у прыватнасьці яго поэма кулацкага суму „Падарожжа на Новую зямлю“; пэрл нацыянал-дэмакратычнай літаратуры—роман „Крывічы“; артыкулы асобных літаратурных дзеячоў, у прыватнасьці Жылуновіча, якія праводзілі нацыянал-дэмакратычныя ўстаноўкі—вось невялічкая жменька твораў, якія абвяргаюць асноўныя ўстаноўкі праграмага артыкулу. Усе гэтыя факты паказваюць, што аб'яднаньне ня здолела справіцца ні з вод-

най пастаўленай ім задачай. Наадварот, яно цалкам, за некаторымі асобнымі выключэннямі, трапіла ў палон да нацыянал-дэмакратаў. Асобныя пісьменьнікі з'явіліся рупарамі нацыянал-дэмакратычных імкненняў, а некаторыя, як, напрыклад, Алесь Дудар, скаціліся ў багнун сапраўднай контррэвалюцыі.

У гэты самы час з часткі членаў „Маладняка“ і купкі літаратурнай моладзі ствараецца „Беларуская літаратурна-мастацкая комуна“—сваяасаблівы водгук футурызму на беларускай глебе.

Адсутнасць чоткіх форм работы „Маладняка“, няўпэўненасць у будучым, той арганізацыйны і творчы тупік, у які зайшла арганізацыя, паставілі перад Менскай і правінцыяльнымі групамі пытаньне аб далейшым існаваньні.

9 сьнежня 1927 г. агульны сход членаў Менскай філіі ўзяў кіраўніцтва арганізацыяй ў свае рукі, вылучыўшы да скліканьня Ўсебеларускай канфэрэнцыі часовы кіруючы орган „Часовае кіраўніцтва“. Гэты крок спачувача быў спатканы правінцыяльнымі філіямі, якія абяцалі „Часоваму кіраўніцтву“ сваё падтрыманьне.

Адначасова была арганізавана новая рэдакцыйная коллегія для рэдагаваньня часопісу „Маладняк“ таму, што ў апошнія часы часопіс пачаў выходзіць з вялікімі перапынкамі. З 1 студзеня 1928 г. „Маладняк“ стаў выходзіць у новай рэдакцыі больш акуратна—штомесячна.

Для намячэньня асноўных шляхоў далейшай работы, для выяўленьня становішча на мясцох, для інфармацыі аб становішчы арганізацыі „Часовае кіраўніцтва“ склікала на 15 лютага 1928 г. усебеларускую канфэрэнцыю. На канфэрэнцыі прысутнічалі дэлегаты 5 правінцыяльных груп, прадстаўнікі Менскай філіі, партыйных устаноў і прадстаўнік ВАПП'у тав. Селіванаўскі. Канфэрэнцыя падкрэсьліла, што

„Маладняк“, перажыўшы арганізацыйны крызіс, застаецца на старых пазыцыях барацьбы за беларускую пролетарскую літаратуру.

З-за адсутнасьці прынцыповых разыходжаньняў між „Маладняком“ і ВАПП'ам і выходзячы з неабходнасьці арганізацыі адзінага фронту пролетарскіх літаратур СССР, канфэрэнцыя паставіла ўвайсьці ў ВАПП, забясьпечыўшы „Маладняку“ прадстаўніцтва ў кіруючых органах асоцыяцыі.

Пэрыод пасьля канфэрэнцыі характарызуецца шпаркай ліквідацыяй рэшткаў крызісу. Уваход у ВАПП паклаў пачатак сувязі беларускай пролетарскай літаратуры з братэрскімі пролетарскімі літаратурамі народаў СССР. „Маладняк“ стаў цвёрда на пазыцыі клясавай барацьбы за дыктатуру пролетарыату, імкнучыся зрабіць сваю творчасць зброяй у руках пролетарыату.

Далейшая работа арганізацыі пайшла па лініі аб'яднаньня нацыянальных атрадаў пролетарскіх літаратур на тэрыторыі Беларусі. Нацыянальныя атрады, якія існавалі раней кожны паасобку, былі аб'яднаны навакол „Маладняка“ для таго, каб адзіным фронтам выступіць на барацьбу за гегемонію пролетарскай літаратуры, супроць варожых плыняў, якія ў гэты час пачалі аформляцца.

У канцы красавіка 1928 г. ліквідавалася „Беларуская літаратурна-мастацкая комуна“, і лепшая частка яе сяброў ўвайшла ў „Маладняк“. Прыходзяць назад і таварышы, якія выйшлі з арганізацыі ў сувязі з няправільнай лініяй ранейшага ЦБ.

30 лістапада 1928 г. на ўсебеларускім зьездзе пролетарскіх пісьменьнікаў была створана Беларуская асоцыяцыя пролетарскіх пісьменьнікаў (БелАПП), куды ў якасьці беларускай сэкцыі ўвайшоў і „Маладняк“.

Гэты гісторычны факт быў паказальнікам бесьперапыннага руху ўперад, набліжэньня „Маладняка“ яшчэ

бліжэй да выканання задач пролетарскага літаратурнага руху. Атака з боку правай нацыянал-дэмакратычнай інтэлігенцыі супроць аб'яднання з Масквою, супроць асноўных арганізацыйных прынцыпаў БелАПП'у была адбіта і паказала, што выбраны шлях зьяўляецца адзіна магчымым.

Організацыя праводзіць значную барацьбу з варожымі тэндэнцыямі і плынямі ў беларускай літаратуры.

Шэраг сходаў Менскай філіі ў другой палове 1929 г. прысьвячаны быў пытаньням самай жорсткай самакрытыкі як бытавых вывіхаў асобных пісьменьнікаў, так і шэрагу недахопаў у творчай рабоце.

Сваячасова завастралася ўвага як пролетарскай, так і пісьменьніцкай грамадзкасьці на шэрагу варожых выступленьняў паасобных пісьменьнікаў як на Беларусі (Зарэцкі, Дубоўка, Адамовіч А.) так і ў СССР (Пільняк, Палішчук, Панскі, Сольскі, Галкін і інш.).

Навакол сэкцыі групуюцца новыя кадры пісьменьнікаў з рабочых (Кобец, Бэндэ і інш.), а таксама пераходзяць з другіх арганізацый найбольш блізкія да нас таварышы (Александровіч).

Разам з больш акрэсьленай дыфэрэнцыяцыяй нашых пісьменьніцкіх сіл, у сувязі з абвастрэньнем клясавай барацьбы ў краіне, апошнія 2-3 гады ідзе ўпартэе змаганьне супроць пролетарскай літаратуры. Для нацыянал-адраджэнцаў эпохі „Нашай Нівы“ найбольш характэрнай зьяўляецца барацьба супроць гегемоніі пролетарыяту, супроць клясавай барацьбы, якой супроцьставілася пропаганда адзінага няцыянальнага фронту. Гэтыя самыя прынцыпы пераносяцца і ў сучаснасьць.

Надзвычайна ўдала праграму нацыянал-дэмакратаў у сучасны момант вызначыў тав. Сянькевіч у сваёй лекцыі на партсходзе ячэйкі Комуністычнага Унівэрсытэту. Асноўныя моманты праграмы нацдэмаў ім зводзяцца да наступнага: па-першае, нацыянал-

дэмакраты выступаюць супроць клясавай барацьбы, яны гавораць не аб клясах, не аб іх барацьбе, а аб адзіным, непадзельным беларускім народзе. Адсюль выпывае культ роднага краю. Па-другое, не дыктатура пролетарыяту—адзіная магчымая ўлада ў пераходны пэрыод, а якраз ўлада рабочых і сялян. Зразумела, што адсюль выпывае і трэці пункт—гэта адхіленьне кіруючай ролі комуністычнай партыі, як абавязковай ўмовы дыктатуры пролетарыяту. Калі мы наш рост лічым крокам наперад па шляху соцыялістычнай рэвалюцыі, то нацдэмы мараць аб нацыянальным адраджэньні, аб капіталістычнай рэстаўрацыі нашай краіны. Калі мы гаворым аб беларускай пролетарскай культуры, падкрэсьліваючы: нацыянальнай па форме і пролетарскай па зьместу, яны гавораць аб беларускай культуры наогул—чытай: культуры буржуазнай. Адмаўленьне неабходнасьці сувязі з СССР, ідэалізацыя мінулага Беларусі, тэорыя беларускай самабытнасьці, орыентацыя не на Маскву, а на Захад—гэта асноўныя моманты праграмы нацыянал-дэмакратаў. Адным з пунктаў праграмы зьяўляецца адмаўленьне магчымасьці існаваньня пролетарскай літаратуры. У беларускіх умовах спробы барацьбы супроць пролетарскай літаратуры ўжо даўно біты, і вось нацдэмы выкарыстоўваюць друк па-за межамі БССР, як саюзы, так і замежны, дзе даюць заведана хлусьлівыя весткі аб становішчы нашай літаратуры, праводзяць думкі аб яе адзінстве. Нават кароткі пералік можа паказаць гэта.

Акадэмік Карскі выдае ў 1926 г. у Нямеччыне вялікую кніжку аб беларускай літаратуры „Geschichte der weissrussischen Volksdichtung und Literatur“, і вось з 200 старонак гэтай кнігі толькі поўстаронкі прысьвячаны новай паслякастрычнікавай літаратуры. У „Літаратурной энциклопедии“, І т. якое выйшаў у 1929 г., Жыдуновіч, даючы нарыс аб беларускай літаратуры,

ні слова ня кажа аб беларускай пролетарскай літаратуры, аб арганізацыі БелАПП'у.

Значную працу ў гэтым напрамку правёў і Байкоў. Яго артыкулы ў украінскім і чэскім друку поўны розных недарэчнасцяй. Аўтар зусім змазвае клясавую сутнасць беларускай літаратуры. Ні слова ня кажучы аб яе дыфэрэнцыяцыі, ён азначае асноўны грунт нашаніўскай літаратуры, як „соцыял-дэмакратычны“.

Клейнборт, імя якога вядома на Беларусі па яго кніжцы „Молодая Белоруссия“, таксама прыклаў руку да гэтай справы. Яго артыкулы ў расейскім друку, у прыватнасці ў Ленінградскім „Альманахе белорусской литературы“, часопісе „Красная Панорама“, ягоная прадмова да перакладу вершаў Купалы на расейскую мову паказваюць нам тую самую спробу працягвання нацыянал-дэмакратычных ідэек на расейскую глебу.

Артыкул Купцэвіча „Белорусская художественная периодика“ (.Печать и революция“ № 11—1929 г.) фактычна зьяўляецца вадой на той жа самы млын.

Нават Воксаўскі бюлетэнь быў скарыстаны з мэтай няправільнай інфармацыі нямецкай, французскай і ангельскай пролетарскай грамадзкасці аб сучасным становішчы беларускай літаратуры.

Раней чым даць агляд асноўных плыняў у сучаснай беларускай літаратуры, трэба яшчэ некалькі слоў сказаць аб нашым літаратурным фронце сёння.

На сёння мы маем тры літаратурныя аб'яднанні: „БелАПП“, „Полымя“ і „Ўзвышша“.

БелАПП характарызуе наступнае: уваход ува ўсесаюзнае аб'яднаньне пролетарскіх пісьменьнікаў, аб'яднаньне нацыянальных атрадаў пролетарскіх літаратур Беларусі, рэзкая барацьба з шкоднымі ўхіламі ў расейскай, ўкраінскай і беларускай літаратурах. Адначасова барацьба за новыя кадры, кадры з шэрагаў беларус-

кага пролетарыяту, кадры з шэрагу бяднейшых і сярэдніх пластоў беларускай вёскі, крытыка нацыянал-дэмакратычных кулацкіх настрояў у беларускай літаратуры, барацьба з нездаровымі зьявамі ўнутры аб'яднання, актыўны ўдзел у грамадзкай, політасветнай працы, сотні выступленьняў на заводах, фабрыках, у рабочых клубах, навучальных установах, выезды на заводы, у калгасы—усе гэта зрабіла тое, што БелАПП стаў самай популярнай літаратурнай арганізацыяй на Беларусі і заваяваў сабе аўторытэт сярод шырокіх колаў пролетарскай грамадзкасці. У БелАПП уваходзяць: Александровіч, Аляхновіч, Астапенка, Бандарына, Бобрык, Броўка, Бэндэ, Баранаў, Барашка, П. Бузук, Вішнеўская, Галавач, Гародня, Гурскі, Гарбацэвіч, Гольдбэрг, Звонак, Івашын, Казлоўскі, В. Каваль, Кобец, Ліхадзіеўскі, Лявонны, Ліманаўскі, Лынькоў, Мазуркевіч, Маракоў, Мікуліч, Мурашка, Моркаўка, Нікановіч, Пальчэўскі, Плаўнік, Пфлямбаўм, Салагуб, Скрыган, Сянкевіч, Таўбін, Траецкі, Фамін, Хадыка, Хведаровіч, Хурсік, Шушкевіч, Шынклер, Якімовіч і інш.

Група „Полымя“ па свайму складу зьяўляецца спалучэньнем самых розных плыняў, пры чым спалучэньнем, якое ня мае яскравай акрэсленасці. Сужыцьцё старэйшых пісьменьнікаў з пісьменьнікамі малодшымі яшчэ не выяўляе політычнага твару арганізацыі. Бязумоўна, там ёсьць шэраг выдатных пісьменьнікаў, але ёсьць пісьменьнікі і менш моцныя. Гэта неакрэсленасць арганізацыі, разрыў яе ідэалёгічнай плячфформы з творчасцю паасобных сяброў прывялі да таго, што з яе вышаў поэт Александровіч, які перайшоў у БелАПП. Вышаў таксама і Якуб Колас. Чынага ўдзелу ў літаратурным жыцці аб'яднаньне зусім ня прыймае, яго дзейнасць, як літаратурнага аб'яднаньня спынілася. У аб'яднанні лічацца: Бываеўскі (Дыла), А. Вольны, Ц. Гартны, Гурло, Грамыка, Галубок,

Зарэцкі, Купала, Нёманскі, Піотуховіч, Сташэўскі, Чарот і інш.

Кажучы аб трэцім аб'яднанні, аб'яднанні „Узвышша“, нельга не адзначыць таго, што да апошняга часу аб'яднанне ўяўляла сабой замкнутую групу без самакрытыкі.

Змагаючыся на словах за пролетарскую літаратуру, на справе аб'яднанне дапусьціла, што творчасць часткі членаў была рупарам нацыянал-дэмакратычных настрояў, нацыянал-дэмакратычных імкненняў. Праўда аб'яднанне ў апошні час прызнала свае памылкі, абяцала пролетарскай грамадзкасці пазбавіцца іх, але творчасць яго яшчэ сёння не паказала, што словы ўзвышэнцаў не разыходзяцца з іх справай. У аб'яднанне ўваходзяць Бабарэка, Бядуля, Глебка, Дарожны, Дубоўка, Жылка, Кляшторны, Крапіва, Калюга, Лужанін, Мрый, Пушча, Чорны, Шашалевіч ды інш.

Праўда нельга сказаць, што ў БелАПП'е знаходзяцца выключна адны пролетарскія пісьменьнікі. Зразумела, не. Але ў ім ёсць асноўнае ядро беларускай пролетарскай літаратуры. Я кажу пролетарскай, бо на Беларусі мы маем не адзіны літаратурны струмень, як гэта хочуць бачыць розныя Байковы, Клейнборты і інш., але мы маем цэлы шэраг літаратурных плыняў, якія аформляюцца ў процэсе нашай клясавай барацьбы.

Тав. Гамарнік у сваёй прамове на XII зьездзе компартыі Беларусі гаворыў наступнае:

„Завастрэнне клясавай барацьбы на гаспадарчым і політычным фронце шчыльна звязана з узмацненнем клясавай барацьбы і на культурным фронце. Ёсць вялікая колькасць фактаў гаворыць нам аб узмацненні супраціўлення ворага на ідэалёгічным і культурным фронце“.

Спробы гінулых капіталістычных элементаў працягнуць сваю ідэалёгію, неяк аформіць яе, былі скарыстаны якраз у галіне мастацкай літаратуры.

Абвастрэнне клясавай барацьбы ў краіне з'явілася далейшым сродкам

для размежавання нашых літаратурных сіл. Шэраг кулацкіх выступленняў на вёсцы, барацьба супроць колектывізацыі, барацьба навакол кампаніі перавыбараў у саветы, навакол хлебанарыхтовак паказваюць, што клясавы вораг спрабуе весці шалёную барацьбу, спрабуе змагацца за сваё існаванне.

Клясавая барацьба завастрылася ня толькі на вёсцы, але завастрылася і ў горадзе. Яна завастрылася на ўсіх фронтах: політычным, культурным, эканомічным і ідэалёгічным. „Завастрылася яна таму, што яшчэ мацнейшым стаў рэжым пролетарскай дыктатуры, таму што ўмацаваліся соцыялістычныя элементы ва ўсіх галінах жыцця нашай краіны, таму што пролетарыят узмацніў свой наступ на капіталізм“. (Гамарнік).

Пераходзячы да абеглага агляду літаратурных плыняў у сучаснай беларускай літаратуры мы застановімся на пролетарскай літаратуры, перадавым атрадзе сучаснай беларускай літаратуры, на групе папутнікаў, якая аб'яднае як старэйшых пісьменьнікаў, так і частку пісьменьніцкага маладняка. Узмацненая клясавая барацьба аформіла групу буржуазнай літаратуры, ці лепш сказаць, мы маем у сучаснай літаратуры буржуазную плынь.

Пераходзячы да разгляду пролетарскай літаратуры мы павінны зазначыць наступнае. Апошнія дзесяць год далі значную колькасць надзвычайна выдатных поэтаў і пісьменьнікаў, якія звязалі свой лёс, сваю творчасць з рэвалюцыяй. Пераважная большасць гэтых пісьменьнікаў знаходзіцца ў БелАПП'е, адзінкі ёсць і ў другіх літаратурных аб'яднаннях.

На першае месца мы павінны паставіць Міхася Чарота, аб поэме якога „Босыя на вогнішчы“ я ўжо пісаў, як аб першым кроке беларускай пасьялкастрычнікавай пролетарскай літаратуры. Кнорын, адзін з першых крытыкаў Чарота, пісаў:

„Босыя на вогнішчы“ зьяўляюцца ўжо зусім суцэльным і вытрыманым творам пролетарскай літаратуры, глыбокім па зьместу і багатым па форме, адбіваючым новы размах жыцця, новыя гарадзкія шумы і рухі“.

Зразумела, „Босыя на вогнішчы“ — гэта не поэма арганізаванага гарадзкога пролетарыату, якога ў той час на Беларусі было параўнальна мала. Гэта поэма басаножы, пад якой мы разумеем сялянскую беднату, сельгасрабочых, наш паўпролетарыят і местачкова-гарадзкі пролетарыят. Але для Беларусі ў той час гэта была перадавая рэволюцыйная сіла.

Творчасць Чарота цалкам сугучна з ідэямі Кастрычніка. Яго першы зборнік вершаў „Завіруха“ (1922 г.) зьяўляецца ўкладам у нашу маладую пролетарскую літаратуру. У ім poeta дае дынаміку жыцця. Кніжка зьяўляецца, па думцы самога поэта, эвалюцыйнай таго, што перажываў аўтар ня толькі як наглядчык рэволюцыйнай завірухі, але і як яе непасрэдны ўдзельнік. Чарот кажа: „я іду ў заўтра, а заўтра—гэта Вялікая Будучыня“. І вось думкам аб барацьбе за гэту заўтрашнюю прыгожую будучыню прысьвечаны радкі поэта:

Дымам і пажарам знішчаны палацы,
Крою новай раці змыты злыдн^{сьлед}яў
На чырвоных плямах хату вольнай^{працы}
Мы будзем дружна...Гэй, дзівіся сьвет!

Зборнік вершаў „Сонечны паход“ кажа аб новым кроке ўперад поэты, аб далейшым паглыбленьні ранейшых асноўных мотываў. Вершы апошніх год поўны адчуваньня сённяшняга жыцця. Нездарма poeta піша:

„Той можа зваць сябе поэтам,
Хто нашых дзён жыцьцё адчуе“.

Адчуваньне нашага жыцця, барацьба за гэтае жыцьцё характэрны для Чарота.

Услед за Чаротам, бязумоўна, трэба адзначыць Александровіча. Яскравы гарадзкі poeta, вырасшы на

крывых вулках Менскай рабочай акраіны, ён прысьвечвае сваю творчасць гораду. Шум гораду, работа рабочых, саматужнікаў у горадзе, барацьба гарадзкога пролетарыату за новую Савецкую Беларусь, соцыяльныя і інтэрнацыянальныя мотывы, мотывы лучнасьці працоўных розных нацыянальнасьцяў знаходзяць пачэснае месца ў яго творчасці. Александровіч, не адступаючы ні на крок, ідзе ў ногу з жыцьцём. Яго апошняя поэма „Цені на сонцы“ зьяўляецца вострым паказам цёмных ценяў на сьветлым сонцы нашага соцыялістычнага будаўніцтва. Перад вачыма чытача праходзяць былыя людзі, якія прымазаліся да нашага савецкага апарату. Аўтар злосна б'е па сваяцтву, кумаўству, б'е па падхалімству. „Поэма Александровіча зьяўляецца ня толькі бічом, ня толькі ўдарам па ценьях, яна зьяўляецца сыгналам пра небяспеку“ (Бэндэ)—у гэтым яе вартасьць для сучаснай беларускай літаратуры.

Калі Міхась Чарот і Андрэй Александровіч адносяцца да першага пакаленьня беларускай пролетарскай літаратуры, то апошнія гады высунулі цэлую плеяду маладых, здольных пролетарскіх поэтаў і прозаікаў.

Міхась Лынькоў параўнальна нядаўна высунуўся ў першыя шэрагі нашай пролетарскай літаратуры. Калі для першага этапу творчасці былі характэрны два асноўныя мотывы—грамадзянская вайна і жыцьцё беларускага мястэчка, то ў далейшым да гэтых двух асноўных ліній дадалася трэцяя, і я б сказаў, пануючая лінія ў яго творчасці—гэта жыцьцё і праца рабочых, жыцьцё і праца саматужніка. Прыкладам ёсьць кніжка апавяданьняў „Андрэй Лятун“, дзе мы маем Лятуна старога машыніста, старога чыгуначніка, Вярунку комсамолку, работніцу на фабрыцы; шэраг персонажаў рабочых у буйнай апоўсёці „Апошні зьверыядавец“, вакол якіх аўтар шырока разгортвае жыцьцё і працу на адным з заводаў Беларусі ды інш. Глыбокая лірычнасьць,

непасрэднасьць адчуваньняў, сьве-
жасьць моўных асаблівасьцяў прыемна
вылучаюць Лынькова.

Рыгор Мурашка пачаў сваю лі-
таратурную дзейнасьць па таму шля-
ху, якім прыйшлі ў беларускую літа-
ратуру дзесяткі новых поэтаў і пісь-
меньнікаў. Пачаўшы з невялікіх до-
пісаў у газеты, аўтар перайшоў да
спроб у галіне мастацкай літарату-
ры. Яго першая кніжка „Стрэл начны
ў лесе“ зьяўляецца зборнікам шэрагу
замалёвак з акаляючага аўтара жыць-
ця. Але паступова кола тэм аўтара
пашыраецца, мы знаходзім, акрамя
вясковага побыту, моманты жыцьця
рабочых у горадзе. Аўтар паказвае
ўнутраную эміграцыю ў аповесьці
„Ўіхным доме“. Апошні буйны твор—
роман „Сын“. Гэтым романам аўтар
спрабуе даць бой нацыянал-дэмокра-
тычным традыцыям, нацыянал-дэмо-
кратычным ацэнкам рэвалюцыі 1905 г.
Ён паказвае сапраўднага кіраўніка
рэвалюцыі, соцыял-дэмократычную партыю.
Сюжэтная лінія роману пабу-
дована аўтарам з уласьцівымі яму
асаблівасьцямі. Цёмны вясковы хло-
пец трапляе ў горад, у гарадзкую
майстэрню; робіцца клясава-сьвядо-
мым рабочым; уваходзіць у со-
цыял-дэмократычную партыю і ў яе
шэрагах змагаецца ў часе рэвалюцыі
1905 г. Гэты твор, які ўсе-ж такі
мае некаторыя недахопы, зьяўляецца
буйным укладам у беларускую про-
летарскую літаратуру.

Малады, без пары загінуўшы poeta
Паўлюк Трус таксама сваё твор-
часьцю звязаны з пролетарскай літа-
ратурай. На першым этапе свае
творчасьці ён выступае як аформле-
ны рэвалюцыйны poeta беларускай
вёскі. Тут мы маем шырокую радасьць
маладога жыцьця, глыбокае захап-
леньне прыродай, патос барацьбы,
веру ў новае прыгожае жыцьцё.

Але з другой паловы 1928 г. ён
выступае з новымі творами, як по-
эта, цалкам сугучны лепшым ідэям
сучаснасьці. Як жывы чалавек нашае
эпохі ён падыходзіць да зьяў жыцьця.

Ён бачыць адбівае жыцьцё ў процэсе
яго разьвіцьця, разумее сутнасьць і
шляхі эпохі сваімі творами актыўна
дапамагае пролетарыяту, які зьяўля-
ецца перадавым змагаром за новае
лепшае жыцьцё.

Паўлюк Трус становіцца пролетар-
скім поэтам.

Калі раней быў вонкавы паказ рэ-
чаў і фактаў, калі іх уплыву на псы-
халёгію чалавечаеграмады амаль ня бы-
ло відаць, то ў апошніх творах радасьць
жыцьця і творчасьці, праведзеная це-
раз усьведамленьне надзвычайнай
цяжкасьці будаўніцтва новага жыцьця
і няўхільнасьці перамогі новага над
старым, становіцца глыбейшай, больш
зьмястоўнай, поўнаважнай.

Яго поэмы „Дзесяты падмурак“ і
„Чырвоныя ружы“ выдатныя ліро-эпіч-
ныя творы. Барацьба працоўных За-
ходняй Беларусі, вялізарная творчая
праца пасьля Кастрычніка ў нас, вера
ў канчатковую перамогу соцыяльнай
рэвалюцыі вось зьмест гэтых поэм.
Поэта кажа:

Буду слухаць песьні Асінстроу,
Захаплюся музыкай турбін!
Край лягенд,
адвечных песень-казак,
Край поэм—
бальзам жывых крыніц...
Край балог,
тугі азёраў наскіх,
Край цішы,
і громаў—навальніц...
Край лясоў,
мінулых дзёі паўстаньня,
Край нізін
прасторы дальніх шыр...
Край палёў...
О, к р а й,
калі-ж ты станеш
краем фабрык дымных
і машын?!

Платон Галавач, пачаўшы з не-
вялікіх жанравых апавяданьняў („Дро-
бязі жыцьця“) перашоў да шырокіх
палацён. Яго апошнія аповесьці „Ві-
наваты“ і „Даляры“ зьяўляюцца тво-
рамі проблемнымі. Калі ў першым
творы „Вінаваты“ Галавач ставіць
проблему быццам-бы чужых у шэра-
гах партыі, то ў другой аповесьці
„Даляры“—перад намі праблема аса-

бовага і kolekтыўнага. Гэта прабле-
матычнасць яго творчасці пашырае
і абагачае беларускую літаратуру.
Яна дапамагае чытачу ўсвядоміць
тыя ці іншыя пытанні сучаснасці,
больш глыбока зацікавіцца імі. Інакш
кажучы, аўтар, ставячы часам рубам
пытанне, прымушае чытача задума-
цца, аформіць свае адносіны да такіх
фактаў.

Зусім нядаўна ў пролетарскую бела-
рускую літаратуру ўвайшоў Р. Кобец.
Нядаўні рабочы ў станка, актыўны
рабкор, потым супрацоўнік савецкага
друку, ён выступіў са сваёй п'есай
„Гута“. Гэта п'еса, якая сёння ўва-
ходзіць у рэпертуар нашага 1-га БДТ,
вызвала вялізарную зацікаўленасць
у ўдзельнікаў усесаюзнай тэатраль-
най олімпіяды ў Маскве. Яна закра-
нае адзін з важнейшых вучасткаў
нашай сучаснасці. Ідзе барацьба на
шкляным заводзе паміж старымі май-
страмі і комсамольцамі ды лепшай
часткай беспартыйных. Гэта бараць-
ба ідзе навакол новай шкловыду-
вальнай машыны, якую зрабіў стары
рабочы Мароз. Гэтая машына павінна
значна палепшыць вытворчасць. Але
адначасова яна моцна б'е па ўлась-
ніцкіх інстынктах старых майстроў і
таму яны ўзрываюць частку машыны.
Комсамольцы і ўся рабочая моладзь
сумесна з старым вынаходцам органі-
зуюць ударную брыгаду і рамантуюць
машыну. Машына пачанае працаваць.

Адзін з яскравейшых момантаў
нашай сучаснасці, вынаходніцтва,
барацьба за павышэнне вытворчас-
ці знаходзяць сваё глыбокае, вы-
сокамастацкае адбіццё ў п'есе
Кобца.

Ліманоўскі ў сваёй кніжцы „Над
абрываў“ дае нам шэраг шырокіх
палацён з эпохі грамадзянскае вайны.
Перад вачыма чытача расчыняюцца
малюнак барацьбы і змаганьня Чыр-
вонай арміі за Кастрычнік. Паказаны
і першыя этапы работы маладой са-
вецкай улады.

Моманты клясавай барацьбы, ба-
рацьбы за новую колгасную вёску

знаходзім мы і ў творчасці пісьмень-
ніка Баранава (аповесці „На аб-
рэзках зямлі“ і „Межы“).

Варта яшчэ ўспомніць Пятруса
Броўку, які сваёй поэмай „Рапарт“
(Маладняк № 9 за 1929 г.) рапартуе
савецкай грамадзкасці аб цэлым шэ-
рагу шкодных з'явішчаў у беларускай
літаратуры, аб цэлым шэрагу хвара-
вітых з'явішчаў на нашым літаратур-
ным фронце. Апошнія яго творы, як
поэмы „Гады, як шторм“, „Прамо-
ва фактамі“ закранаюць самыя баявыя
тэмы сучаснасці: пасылку рабочых у
колгасы, заклік рабочых у партыю,
барацьбу за новую вёску. ды інш.

Шырокі тэматычны дыяпазон,
соцыяльная насычанасць, бліз-
касць да сучаснасці, да яе
асноўных праблем характарызу-
юць беларускую пролетарскую
літаратуру сёння.

Што-ж такое пролетарскі пісьмень-
нік? Пролетарскіх пісьменьнікаў мы
вызначаем не як пісьменьнікаў, якія
па соцыяльнаму становішчу рабочыя
(гэта не абавязкова), не як пісьмень-
каў, якія пішуць выключна аб рабо-
чым (гэта таксама не абавязкова).—
мы вызначаем пролетарскага пісь-
меньніка як дыялектычнага матар'-
яліста ўсёй сваёй псыхо-ідэалёгіяй,
як пісьменьніка, які ўладае матар'-
ялістычна-творчым метадам. Вось гэ-
ты пісьменьнік і будзе пролетарскім
пісьменьнікам. Пролетарскі пісьмень-
нік бачыць, мастацкі адбівае жыццё
ў яго сапраўдным бытаваньні, у яго
сапраўдным тварэнні, у пераходзе
ад адной якасці да другой, у яго
барацьбе паміж элементамі капіта-
лістычнага „ўчора“ і соцыялістычнага
„заўтра“. Мастацтва ёсць выяўлен-
не грамадзкай практыкі, клясавай
практыкі, практыкі клясавай барацьбы.
Пролетарскі poeta, пролетарскі пісь-
меньнік зрывае шаты з рачаіснасці,
ён паказвае рачаіснасць такой, як
яна ёсць, каб змяніць яе ў процэсе
клясавай практыкі.

Шпаркі рост пролетарскай літара-
туры, рост ролі і ўплыву БелАПП, як

літаратурнай арганізацыі, значная выхаваўчая работа дапамагаюць пераходу на рэйкі пролетарскай літаратуры паасобных пісьменьнікаў, ці аформляюць для некаторых гэты пераход.

Мы маем групу, пераважна сялянскіх пісьменьнікаў і поэтаў, блізкіх да пролетарскай літаратуры. Часам цяжка бывае правесці мяжу між некаторымі з іх і пісьменьнікамі пролетарскімі. Да ліку іх можна аднесці Васіля Каваля, Глебку, Звонака, Нікановіча, Фаміна, Хведаровіча і інш.

Васіль Каваль у сваіх першых кніжках даў шэраг глыбока-лірычных замалёвак вясковага жыцця на пераломе, аднак там яшчэ ня было вёскі, якая будзе сваю гаспадарку па новаму. Большасць апавяданняў гэтага часу, простыя замалёўкі паасобных момантаў, паасобных з'явішч вясковага жыцця, паказ асобных рыс новых людзей. Аднак, далей гэтыя новыя людзі, новай вёска пачынаюць займаць перадавыя месцы. Замест ранейшага імкнення да новага, аўтар паказвае тое новае, што прынесла Кастрычнікавая рэволюцыя вёсцы. Апошні зборнік „Крыніца“ зьяўляецца паглыбленьнем ранейшых мотываў пісьменьніка і адначасна паказвае, як значна вырас Каваль.

Глебка сваімі поэмамі „Трывожны сыгнал“ і „Арка над акіянам“ паказвае, што для яго блізкі асноўныя тэматычныя і ідэалёгічныя імкненні пролетарскай літаратуры, што ён спрабуе, як мага бліжэй да яе наблізіцца.

Поэма Звонака „Каршун“, у якой даецца адзін з момантаў грамадзянскай вайны, і шэраг яго апошніх вершаў паказваюць значнае набліжэнне ў параўнанні з ранейшым зборнікам „Буры ў граніце“.

Яскрава акрэсленым вясковым пісьменьнікам апрача Каваля зьяўляецца Нікановіч. Прыблізна тое самае кола тэм, можа быць, з меншай лірычнай насычанасцю характэрна для яго.

Паказальным для значнай часткі гэтай групы поэтаў і пісьменьнікаў

зьяўляецца Сяргей Фамін. Сяргей Фамін выступіў на літаратурную арэну, як poeta сярэдняцкай беларускай вёскі. Вясковыя мотывы, замалёўкі сялянскага жыцця і побыту і адначасова адлюстраванне псіхалёгіі сярэдняцкіх пластоў беларускай вёскі характэрны для ранняга перыяду яго творчасці. Але работа ў арганізацыі дапамагла таму, што poeta ўсе бліжэй і бліжэй набліжаецца да пролетарскай літаратуры. Ён ідзе па таму шляху, які намячае вядомая рэзолюцыя партыі аб літаратуры. Ён паступова з рээк сялянскай ідэалёгіі пераходзіць на рэйкі ідэалёгіі пролетарскай.

Процэс набліжэння, можа не такі хуткі, як у азначанай групы пісьменьнікаў, мы бачым і ў старэйшых беларускіх пісьменьнікаў. Гэткія буйныя поэты як Янка Купала, Колас і Бядуля ды інш. суб'ектыўна імкнуцца адбіць сучаснасць, захапіцца яе асноўнымі ідэямі. Праўда, аб'ектыўна часам гэта ім не ўдавалася, а мо' некаторым і не ўдаецца.

Захоплены ідэалёгіяй нашаніўства Купала спаткаў рэволюцыю. Блізкі да ідэй нашаніўства, ён адгукнуўся на рэволюцыю не адразу. Стаянне на раскрыжаванні, аб якім я пісаў раней, характэрна для першых падоў пасля кастрычнікавай творчасці Купалы. На гэтым этапе „Купала не зразумеў сацыялістычнага характару нашай рэволюцыі, ня здолеў захапіцца баявым і творчым энтузіязмам працоўных, што стваралі прадумовы сацыялістычнага будаўніцтва, што разьбівалі кайданы адвечнага сацыяльнага рабства, што стваралі новае, але не патрыархальнае капіталізмам „раскіданае гняздо“, а падмурак пад сусветную камуністычную рэволюцыю“ (Бэндэ). Аднак, ужо яго зборнік „Безназоўнае“ паказвае нам, што poeta імкнецца па свайму апець рэволюцыю.

„Гэй, узьвейце сваім крыльлем,
Арляныты, буйна, бурна,
На мінулых дзён магіле,
Над санлівасьцю хаўтурнай!...“

Але ўсёж-ткі гэта не з'явілася тым набліжэннем, якое мы маем за апошнія гады. Магутнае соцыялістычнае будаўніцтва, хуткі рост эканомікі і культуры савецкай Беларусі, вялізарныя поспехі ў нашым будаўніцтве ўплываюць на творчасць поэты. Купала пачынае адчуваць падзеі сучаснасці, пачынае сваёй творчасцю дапамагаць пролетарыату змагацца за новую індустрыяльную колгасную Беларусь. Яго апошнія творы, як „Сыходзіш вёска з яснай явы“ і „Дыктатура працы“, у якіх Купала піша:

„Жыццё бяз цемры і цягнення
А ў ясным сонцы, як у байцы,
Для ўсіх вякоў і пакаленняў
Збудуеш, дыктатура працы“

паказваюць, што Купала ўступіў у новы этап сваёй творчасці, цалкам сугучнай з лепшымі думкамі нашай рачаіснасці.

Па гэтаму самаму шляху ідзе і творчасць другога выдатнага поэты Беларусі Якуба Коласа. Росквіт творчасці Коласа прыпадае якраз на паслякастрычнікавы час. У гэты час выходзяць яго буйныя поэмы: „Новая зямля“ і „Сымон Музыка“, аповесці „У палескай глушы“, і „У глыбі Палесся“. Гэтыя творы прысвечаны старой дорэвалюцыйнай Беларусі. Псыхо-ідэалёгія селяніна-серадняка знаходзіць глыбокае і шырокае адбіццё ў гэтых творах. Але таксама адгукнуўся poeta і на нашу сучаснасць. Ужо зборнік „На рубяжы“, які вышаў у 1925 г., паказаў нам поэту, які сапраўды стаў на рубяжы сваіх творчых імкненняў, бо ўслед за гэтым стаяннем на рубяжы poeta вышаў на шырокія прасторы савецкага жыцця (зборнік „На прасторах жыцця“). Тут аўтар паказвае нам паасобныя замалёўкі тых вялікіх зьявішч, якія адбыліся ў жыцці Беларусі, у жыцці беларускага сялянства пасля кастрычнікавай рэвалюцыі. Аб-вастрэнне клясавай барацьбы ў краіне, неабходнасць яскрава акрэсліць сваё становішча, цвёрдая ўпэў-

ненасць у перамогу новага прымушаюць поэту аглянуцца на пройдзены літаратурны шлях, і вось ён у сваёй поэме „На шляхох волі“ („Полымя“ № 1-1930 г.) піша:

„Ці траплю стаць з жыццём у ногу,
Ці ёсць для гэтага запал,
Жыццё ня йдзе, а шкваліць бурай.
І што ні момант, што ні час,
Расце парыў і творчасць мас,
І за падмуркамі падмурак
Узводзіць моцная натура—
Нядаўні раб і сьвінапас“.

Бачучы шквал жыццёвай буры, узрост творчых парываў рабочых мас, poeta шчыра і проста задае самаму сабе пытанне: „Ці зжыў, поэце, ты хістаньне? Адказ дай ясны і адзін!“ І гэты яскравы і адзіны адказ знаходзіць poeta. Гэты адказ ён знайшоў у нашым жыцці, знайшоў у тым вялізарным росце дасягненняў Савецкай Беларусі, у тым вялізарным узросце беларускай пролетарскай культуры, якія характэрны для нас сёння. Poeta наступнымі радкамі кажа ня толькі аб сабе, але звярочваецца да цэлай плеяды пісьменьнікаў, якія яшчэ можа сёння стаялі ці стаяць на раскрыжаванні:

„Сьмялей на шлях жывое працы!
Выходзь, поэце, на прастор!
На варце стань, ідзі ў дазор
І поўны пульс жыцця намагай
І ў мур выводжаных палацаў
Сваю ўлажы цагліну—творі!“

І ў меру сваіх сіл і магчымасцяў poeta спрабуе ўкласці цагліну сваёй творчасці ў вялікі падмурак нашага будаўніцтва. У цыклі вершаў „Калгаснае“ („Маладняк“ № 3-1930 г.) аўтар кажа аб старой вёсцы, якая сёння адыходзіць у нябыццё. Poeta, які ў сваёй „Новай зямлі“ адбіў дробна-ўласніцкія імкненні беларускага перадрэвалюцыйнага сялянства, у гэтым цыклі паказвае новую беларускую вёску, паказвае тое новае, што для яе характэрна сёння; паказвае адносіны да новага жыцця ба-булькі, кулака, сялянкі, серадняка, бедняка і моладзі. Poeta паказвае, што для лепшай перадавой часткі

сучаснай беларускай вёсцы характэрны думкі, якія ён укладвае ў вусны моладзі:

„Мы ня хочам жыць так далей,
Як жылі нашы дзяды.
Смелым ходам, дружнай хваляй
У колгас мы ўсе павалім
Пад напеў наш малады!“

Творчасць Бядулі пасля Кастрычніка таксама паказвае нам паступовае набліжэнне поэты да пролетарскае літаратуры. У сваіх апавяданнях ён дае паасобныя замалёўкі ці то жыцця і барацьбы рабочых савецкай Беларусі, ці то жудасныя малюнкi жыцця беларускага сялянства пад польскім панаваннем. Сваім зборнікам вершаў „Буралом“ ён падкрэслівае ролю Кастрычніка ў будаванні савецкай Беларусі. Яго аповесць „Салавей“ зьяўляецца адным з лепшых твораў аб прыгоні ў нашай літаратуры. У сваім апошнім творы романа „Язэп Крушынскі“, якога пакуль вышла першая частка, аўтар паказвае, як кулацкія элементы спрабуюць скарыстаць кожную хібу, як яны спрабуюць так ці інакш уплываць на савецкі апарат.

Да гэтай групы папутнікаў у сучаснай беларускай літаратуры я-б яшчэ аднёс Нёманскага, Ц. Гартнага, Чорнага, Крапіву, М. Гарэцкага, Маракова, Кляшторнага, Хадыку ды інш. Зразумела, гэта аб'яднанне іх усіх пад адну рубрыку „папутнікі“ ні ў якім разе ня можа лічыцца як пэўнае стаўленне на пэўную паліцу. Зразумела, група папутнікаў не ўяўляе сабой штосьці аднароднае, яна група дыферэнцаваная. У той час, калі частка яе набліжаецца да пролетарскай літаратуры, другая частка мае ўхл у бок літаратуры буржуазнай, аб якой будзе гутарка далей.

Рэакцыяй на рашучы наступ пролетарыату на капіталістычныя элементы зьявілася змаганне іх за сваё існаванне. Яны спрабуюць аформіць элементы сваёй ідэалёгіі ў літаратуры для таго, каб заразіць найменш устойлівыя колы пролетарыату, най-

менш ўстойлівыя колы сялянства. Росту буржуазнай літаратуры спрыяла яшчэ і тое, што ў першыя гады нэпу беларуская культура расла з яшчэ параднальна недастатковым пролетарскім зместам, і калі для нас нэп быў дапушчэннем барацьбы элементаў соцыялістычных з элементамі капіталістычнымі з разлікам на канчатковую перамогу элементаў соцыялістычных, то ў буржуазіі Захаду ў тым ліку і беларускай—у сувязі з гэтым узнікла думка аб перараджэнні савецкага ладу, аб нятрываласці пролетарскай дыктатуры, аб банкруцтве камуністычных ідэй. Процэс аформлення буржуазнай плыні ў беларускай літаратуры зьяўляецца адбіццём тых процэсаў, якія адбываюцца ў соцыяльнай базе беларускіх нацыянал-дэмакратаў, выяўляе адбіццё тых політычных кірункаў, якія ёсць у сучаснасці: капіталістычны сьвет, з аднаго боку, і СССР, з другога боку.

Тав. Сталевіч, адзін з даследчыкаў беларускага нацыянал-дэмакратызму ў сваёй брошурі „Беларускі нацыянал-фашызм“ аб гэтым піша наступнае:

„Шпарка ідзе кансолідацыя сіл на двух процілеглых канцавосьях, у двух лягерах: рэвалюцыйным і контр-рэвалюцыйным; ваенная перадышка канчаецца, рыхтуецца рашучая схватка паміж нападаючым капіталістычным сьветам і СССР“.

Аб буржуазнай небяспецы ў нашай літаратуры ў свой час узяў голас крытык—белапавец А. Гародня. Констатаваўшы наяўнасць у нас буржуазнай літаратуры, ён у сваім артыкуле „Ці ёсць у нас нэобуржуазная літаратура?“ (Маладняк № 9-1928 г.) пісаў:

„У нашай беларускай літаратуры варожыя нам плыні прасочваюцца ў форме політычнага ўпадніцтва, псымістычнага падыходу да нашага соцыялістычнага будаўніцтва, народніцкага затуювання клясавага раслаення нашага сялянства, зоолёгічнага нацыяналізму, ідэалізацыі „слаўнае мінуўшчыны роднага краю“, ідэалізацыі старога вёскі, індывідуаль-

нага сялянскага гаспадарання, адсталых форм сялянскае працы, поэтызацыя богэмшчыны, п'янага чаду і г. д., у форме містыкі, рэлігійных „ісьціна-праваслаўных“ мотываў творчасці“.

Як блізкі гэтыя асноўныя мотывы буржуазнай літаратуры, якія вызначае Гародня, да тых асноўных прыцыпаў праграмы нацыянал-дэмократаў, якія былі намечаны тав. Сянкевічам на сходзе ў Комуністычным універсітэце.

Найбольш характэрнымі выяўнікамі буржуазнай плыні ў беларускай літаратуры ў сучасны момант я лічу Дубоўку, Зарэцкага, Пушчу і Мрыя. Зразумела, маеца яшчэ шэраг пісьменьнікаў і поэтаў, якія прымыкаюць да правага крыла нашай папутніцкай літаратуры і часткова змыкаюцца з літаратурай буржуазнай. Але думаю, што кароткае азнаямленьне чытача з творчасцю гэтых пісьменьнікаў будзе дастатковым, каб уявіць сабе сутнасьць і асноўную накіраванасьць творчасці гэтай плыні.

Творчасць Дубоўкі ў свой час вызвала рэзкую ацэнку нашай пролетарскай крытыкі. Спецыяльны рэдакцыйны артыкул аб яго творчасці ў цэнтральным органе Компарты „Зьвязда“ азаглаўлены „Супроць буржуазнай ідэолёгіі ў „Узвышшы“. І сапраўды, яго творчасць зьяўляецца найбольш яскравым прыкладам буржуазнай плыні ў нашай літаратуры. Калі ў сваёй поэме „І пурпуровых ветразяў узьвівы“ Дубоўка дае спрэчку паміж лірыкам і матэматыкам, то за лірыкам хаваецца постаць беларускага інтэлігента, паслугача буржуазіі, а ў асобе матэматыка прадстаўлена партыя. Трэба сказаць, што партыя ў асобе матэматыка прадстаўлена, як нешта бесталенавітае і калматае. „Партыя ня ў стане зразумець жыццё і таму ня здольна будаваць новае, шчасьлівае, поўнае радасьці, яркае жыццё. Да гэтых рыс партыі ён дабаўляе ў сваім творы „Крыху восені і жменька кляновых лістоў“, яшчэ новую ўласьцівасьць прадажніцтва“. Савецкаму друку, марксы-

кай крытыцы, якая хацела поэту дапамагчы пазбавіцца тых буйных памылак і недахопаў, якія ў яго былі, аўтар кідае папрок у прадажніцтве, у тым, што яны гандлююць сваім пяром. Выяўленьне мяшчанскай ідэолёгіі мы знаходзім у яго „Пярэстым букеце“.

Ня было і ня будзе ніколі
ад поэзіі трактарам нафты

саркастычна заяўляе ён па адрасу тых, хто сваёй поэзіяй служыць ці спрабуе служыць пролетарыяту, дапамагае пролетарыяту змагацца і будаваць. Няпрывяцце жыцця, працягваньне супроцьстаўленьня самога сябе гэтаму жыццю, свайго асабістага—сучаснасьці, ці як ён піша:

Перайначыць, спыніць можа сілы. няма
А плысць супроць плыні магчыма.

Як бачыце ён спрабуе, ці выражае жаданьне плыць супроць плыні, супроць таго ладу, які сёньня існуе, новай Беларусі—Беларусі фабрык і заводаў.

Другім характэрным прадстаўніком гэтай плыні, бязумоўна, зьяўляецца Міхась Зарэцкі. Ужо ў сваіх ранніх творах, у зборніку „У віры жыцця“, у апавесці „Голы зьвер“ ён супроцьстаўляе моцныя тыпы з соцыяльна-варожага лягеру слабым размагнічаным тыпам з лягеру пролетарыяту. Праз паказ моцных, але варожых нам тыпаў, ён аддаляецца ад жыцця і шукае сабе прытулку ў мінулым (яго роман „Крывічы“). Энтузіязм новага жыцця, энтузіязм савецкага будаўніцтва ці захапіў Зарэцкага? Што ўбачыў поэт у час свайго падарожжа на Мар'інскі масыў?

У сваіх нататках „Падарожжа на Новую зямлю“ Зарэцкі зьявіўся выяўніком кулацкага суму, ён высунуў ідэолёгію беларускага кулацтва, якое ў хутарох, у адзінаасобных моцных гаспадарках бачыла сэнс новага жыцця. Індустрыялізацыя зьяўляецца якімсьці страхавым для Зарэцкага. У вусны сваіх гэрояў ён укладае словы абурэньня, словы нянавісьці супроць заводаў і фабрык, бо заводы і фабрыкі, бачыце, зусім нехарактэр-

ны, зусім неўласцівы для Беларусі, краіны „выключна сялянскай“.

Параўнальная тэматычная блізкасць ранейшых твораў Зарэцкага да нашага жыцця давала падставу некаторым крытыкам лічыць яго амаль не пролетарскім пісьменьнікам. Але вельмі добра ўскрывае яго клясавую сутнасць, паказвае, што нават у творчасці таго часу былі захоўваны элементы сённяшняга Зарэцкага Будзінскі ў сваім артыкуле „Вораг у доме“ (Полымя № 11—12 за 1929 г.) Ён кажа: „Шлях Зарэцкіх, Панскіх да бальшавікоў вызначыўся хваляй пэўнага сацыяльнага руху. Іх прыход да нас быў звязаны з пэўнымі зрухамі ўнутры паасобных вярхушачных пласці дробна-буржуазнай інтэлігенцыі, якая з прычын нацыянальнай варожасці да захопніцкага царызму, была гатовая падтрымаць кожнага, хто вядзе сапраўдную барацьбу за знішчэнне царызму.... На гэтым грунце ў першы аднаўленчы перыод нэпу сярод гэтай буржуазіі (ў першую чаргу гэта датычыцца заходня-украінскай і заходня-беларускай буржуазіі) панавалі про-савецкія настроі.“

Але пераход пролетарыату, які вядзе за сабой асноўныя масы сялянства пад кіраўніцтвам партыі да новага рэканструкцыйнага перыяду, цэлы шэраг буйных перамог, як на gasпадарчым, так і на культурным фронце, няўхільнае выцісканне капіталістычных элементаў з нашай эканомікі дашчэнту разьбівае ілюзіі аб тым буржуазным перараджэнні краіны, аб якім думалі нацыянал-дэмакраты. Зарэцкі скатваецца сваёй творчасцю ў логава буржуазіі, трапляе ў палон да нацыянал-дэмакратаў і нявольна, а можа і вольна, робіцца іх рупарам.

Язэп Пушча ў перыод зб. „Раніца рыкае“—яскравы сялянскі поэт захоплены імажынізмам, але ў процэсе станаўленьня жыцця, у процэсе абвастрэння клясавай барацьбы ён сваёй творчасцю пачаў адбіваць погляды найбольш хісцкай часткі сялянства. Яго „Лісты да сабакі“ поўны

суму, поўны адчаю і пэсымізму. Ды і яго творчасць апошніх год паказвае, што шлях пісьменьніка выклікае вялікую апаску. Нездарма поэт кажа аб сабе:

„Бяз радаснай песьні поэт я,
Ад суму ніяк не ўцячы.“

Так, поэт ня можа ўцячы ад суму, бо яму здаецца (да гэта ёсць і ў сапраўднасці), што яго творчасць зьяўляецца чужой для працоўных савецкай Беларусі. Нездарма ён свае сэрца ўяўляе як „абысваны сад“, нездарма ён плача аб „чужыне“, якая яго мучае (а чужына гэта—пролетарскі Ленінград!) І вось поэт кажа:

„Усе, усе мы носім маскі,
Н'ат скінуць дома баймося.“

Яму здаецца, што ўсе пісьменьнікі савецкай Беларусі носяць маскі, што яны захоўваюць свой сапраўдны твар, што яны пяюць не аб тым, аб чым думаюць. Свае рысы ён спрабуе перакласці на ўсіх літаратурных працаўнікоў але вельмі яскрава з-пад маскі бачым мы твар разьёшанага кулака:

„Узносім перад сонцам чары
І п'ем віно за сьлёзы продкаў,
Калі зьбяруцца з громам хмары,
Тады наноў расставім кропкі“

Апошнім экспанатам гэтай групы, на якім варта застанавіць на хвілінку ўвагу нашай пролетарскай грамадзкасці зьяўляецца А. Мрый. У сваіх „Запісках Самсона Самасуя“ („Узвыша“—1929 г.) ён дае злосны пашквіль на нашу савецкую рачаіснасць. Паказваючы жыццё беларускай вёскі, жыццё мястэчка, аўтар усіх персонажаў твору ад кіруючай партыйнай верхавіны да звычайных сялян малюе нейкімі недацёпамі, нейкімі дурнямі. Ніводнага моманту будаўніцтва новага жыцця на вёсцы ці ў савецкім мястэчку мы ў гэтым творы ня бачым. Аўтар ня толькі сабраў цёмныя паасобныя моманты, што маюцца ў нашым жыцці, але ён так згусьціў фарбы, што перад намі ўстае перакрыўленае жыццё пастаўленае да гары нагамі. Уся праца партыйных і савецкіх арганізацый зводзіцца да

таго, што пераймяноўваецца Ходаруўская вуліца ў Вуліцу вызвалення жанчын ад пялюшак. Шаржыраваны паказ працы савецкага апарату, усяго нашага жыцця робіць гэты твор ня толькі не саўмяшчальным з ганаровай назвай савецкага пісьменьніка, але зьяўляецца яскравым прыкладам таго, як да апошняга часу наша крытыка зьвяртала мала ўвагі на шкодныя зьявы ў нашай літаратуры.

Вось у кароткіх рысах агляд асноўных плыняў у сучаснай беларускай літаратуры.

Зразумела, у кароткім аглядзе нельга было ахапіць творчасць усіх пісьменьнікаў і поэтаў. Ды і задача мая значна вузейшая: на абеглым аглядзе творчасці некаторых пісьменьнікаў вылучыць асноўныя рысы, якія характарызуюць становішча нашага літаратурнага фронту, нашы асноўныя літаратурныя плыні. Таму цэлы шэраг поэтаў і пісьменьнікаў выпаў з майго агляду, бо прыходзілася браць найбольш тыповых і характэрных.

Падагульняючы сказанае вышэй мы можам зазначыць, што расьце і мацнее беларуская пролетарская літаратура. Адначасна з ростам і афармленьнем мы наглядаем значны ўплыў яе на пісьменьнікаў папутнікаў. Сярод папутнікаў наглядаецца дыфэрэнцыяцыя. У той час, як адна частка, у тым ліку і народныя поэты Рэспублікі Купала і Колас, усё бліжэй набліжаецца да пролетарскай літаратуры, другая частка набліжаецца да літаратуры буржуазнай якая зьяўляецца сваеасаблівай рэакцыяй капіталістычных элемэнтаў нашай краіны на расьцучы наступ пролетарыяту.

У заключэньне варта даць пару натакаў з замежнага друку, каб нашы пісьменьнікі, нашы культурныя дзеячы, а таксама і пролетарская грамадзкасьць убачылі, як расцэньваюць, як глядзяць на наша культурнае будаўніцтва нашы ворагі, як расцэньваюць яны нашы літаратурныя сілы. У вялікім артыкуле, як зьмешчаны

ў фашысцкай польскай газэце „Глос Праўды“ пад назвай „Асьвета і беларускае пытаньне“, гаворыцца:

„Аднак, найбольшая небясьпека пагражае беларускаму народу з боку рускага народу“. Падкрэсьліваючы на працягу ўсяго артыкулу гэту асноўную думку, газэта зусім нядвузначна заяўляе: „Беларуская культура, асобны беларускі нацыянальны арганізм, не гаворачы ўжо аб дзяржаўным арганізьме, можа вырасьці толькі ў барацьбе з рускай культурай, як найбольш яму блізкай і сваяцкай, а таму і наболей небясьпечнай“. Пасьля гэтага, фашысты-аўтар артыкулу тутжа зазначае выхад: гэты выхад у арыентацыі на Захад, на заходнюю буржуазную культуру. Ён гаворыць: „Калі цяперашнія тварцы беларускага руху ў Менску хочуць сапраўды стварыць беларускую нацыянальную культуру, яны павінны шукаць у культуры Заходняй Эўропы процідзеяньня пануючай цяпер культуры магутнага стомільённага рускага народу. Іншымі словамі, беларуская культура можа вырасьці і ўзмацніцца толькі ў барацьбе з рускай культурай“.

Хіба ў гэтым пытаньні мы ня бачым простага політычнага адзінства поглядаў паміж пілсудчыкамі і нацыянал-дэмакратычнай ідэалёгіяй!

Пад відам гутарак аб барацьбе з „рускай культурай“ фашызм праводзіць думку аб барацьбе з пролетарскай дыктатурай, з камуністычнай партыяй, аб барацьбе з беларускай пролетарскай культурай і ленінскімі шляхамі разьвіцьця нашай нацыянальнай політыкі, у свой час пісала „Зьвязда“, даючы ацэнку шэрагу выступленьняў польскага друку па нацыянальнаму пытаньню:

„У першым беларускім гумарыстычным календары на 1930 г.“, які вышаў у Вільні мы знаходзім невялікі агляд беларускай літаратуры, які належыць яму нацыянал-фашыста Станкевіча.

Даючы аналіз літаратурнага жыцця Савецкай Беларусі, аднатаваўшы

існаваньне трох літаратурных згуртаваньняў, Станкевіч піша:

„Першая з гэтых арганізацый (Бел. АПП—М. А.) аб'ядноўвае пераважна пісьменьнікаў з камуністычным ухілам, творы якіх друкуюцца ў часопісі „Маладняк“ ці асобна. Да арганізацыі „Полымя“ (гэта арганізацыя выдае багаты мясячнік „Полымя“!) уваходзяць перад усім старэйшыя пісьменьнікі, між іншым Купала і Колас. Група „Узвышша“ выдае пад такім жа назовам сваю часопісь і аб'ядноўвае маладыя поэтыцкія сілы, пераважна сялянскага паходжаньня і побач з некаторымі прадстаўнікамі групы „Полымя“ праводзяць у сваіх творах далёкія ад камуністычных вымаганьняў, агульнанародныя, чыста беларускія ідэі.“

Пісьменьнікі, якія мелі тыя ці іншыя памылкі, ўхілы павінны ведаць гэту ацэнку клясавага ворага. Яны павінны сваёй творчасцю паказаць, што сёньня, калі будзеца беларуская культура, нацыянальная па форме і пролетарская па зьместу, ня могуць мець месца рэакцыйныя утопіі нацыянал-фашыстаў „аб агульна-народных, чыста—беларускіх ідэях“. Баявыя сыягі пролетарыяту і яго кіраўніка камуністычнай партыі павінны быць адзінымі сыягамі навакола якіх можа ісьці аднаньне.

Працэсы, якія адбываюцца ў нашай літаратуры маюць глыбокае клясавое значэньне. Дыфэрэнцыяцыя сялянства з вылучэньнем з яго пэўных кулацкіх элемэнтаў, а з другога боку культурны рост і павялічэньне ролі сялянскай беднаты пры хуткім росьце беларускага пролетарыяту, маюць буйнейшае значэньне для росту нашай літаратуры. Тав. Кнорын, адзін з заснавальнікаў і кіраўнікоў савецкай Беларусі ў свой час пісаў:

„Пролетарскі характар нашае культуры можа быць забясьпечаны толькі бязьлітаснай крытыкай рэштак буржуазнага нацыянал-дэмакратызму,

бязьлітасным змаганьнем з пранікненьнем у беларускую пролетарскую культуру варожых пролетарыяту элемэнтаў буржуазнага сьветапогляду, усьведамленьнем нашымі маладымі культурнымі кадрамі марксыцкага сьветапогляду і мэтодологіі і сыстэматычнай падрыхтоўкай новых марксыцкіх кадраў культурных працаўнікоў з асяродзішча пролетарыяту і бяднейшых пластоў беларускага сялянства. Ухіленьне ад пастаноўкі якой-небудзь з гэтых задач абавязкова прывяло-б да скажэньня нашае лініі, да непролетарскіх, дробна-буржуазных ухілаў у нашым культурным будаўніцтве, да скоўзваньня з пролетарскіх клясавых рээк, да паслабленьня пазыцый рабочае клясы ў новай беларускай культуры“. Аб гэтым неабходна помніць.

Адным з вялікіх істотных недахопаў у сучаснай пролетарскай літаратуры зьяўляецца значнае адставаньне яе ад самых важных задач і запытаньняў дня. Працэсы бурнага будаўніцтва соцыялістычнай індустрыі, соцыялістычная пераробка вёскі, культурны рост і творчасць мас, якія вылучаюць з сябе сотні тысяч соцыялістычных ударнікаў, арганізатараў і барацьбітоў за буйнае калектыўнае земляробства, формаваньне новых рэволюцыйных кадраў—ўсё гэта надзвычайна слаба адбіта у нашай мастацкай літаратуры. Ліквідаваць гэта адставаньне, стаць найбольш вострай зброяй у барацьбе за будаўніцтва соцыялістычнай грамады—гэта адна з самых карэнных і неадкладных задач пролетарскай літаратуры. Неабходна ўзмацніць працу над пытаньнямі тэматыкі, грамадзкага зьместу творчасці, стылю і формы. Рост нашай пролетарскай літаратуры, набліжэньне папутнікаў да яе не даюць спаць нашым ворагам. Неабходна яшчэ больш згрупаваць сілы навакол Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў, каб адзіным фронтам весьці барацьбу за гэгэмонію пролетарскай літаратуры на Беларусі.

Яўрэйская літаратура Беларусі да дню вызвалення БССР

(Наматкі)

Да дзесяцігодзьдзя вызваленай соцыялістычнай Беларусі яўрэйская літаратура БССР прыходзіць са значнымі дасягненнямі.

Зусім нядаўна, у гэтую вясну мы адзначылі 5-годзьдзе існавання ў БССР яўрэйскага мастацкага і грамадзка-політычнага часопісу „Штэрн“.

Організацыя гэтага першага ў Беларусі літаратурнага часопісу на яўрэйскай мове магло ажыццёвіцца толькі на глебе савецкай краіны, пры дыктатуры пролетарыяту, пры той увазе, якая ўлучаецца партыяй і савецкай уладай народам і нацыянальнасцям, якія раней прыгняталіся. Гэты юбілей „Штэрну“ амаль-што супаў з 6 годзьдзем існавання яўрэйскай сэкцыі „ВАПП“а у Беларусі, утворанай з літаратурнага гуртка „Юнгер Арбайтэр“ (Маладыя рабочыя), што існаваў раней. Гэты літаратурны маладняк да арганізацыі „Штэрна“ знашоў сабе прытулак на старонках яўрэйскага масавага друку—газэты „Акцябр“ і „Юнгер Арбайтэр“.

Такім чынам, да 10-годзьдзя вызвалення БССР ад белапалікаў яўрэйская літаратура Беларусі прыходзіць з 6-7 гадовым мінулым.

Да стварэння савецкай улады ў БССР ня было ня толькі яўрэйскага часопісу, ня толькі якой бы там ні было літаратурнай арганізацыі—ня было амаль—што пісьменьнікаў, апрача

адзінак, ня было аніякіх культурных ачагоў. Ды гэта зусім натуральна: царская ўлада клапацілася аб выкараненьні рэвалюцыйнага руху і ўсялякага парастку сапраўднай культуры, ня кажучы ўжо аб пролетарскай, ствараючы і падтрымоўваючы рэлігійныя культурныя ўстановы (талмуд-торы, хэдэры, эшыботы) для мас пролетарыяту і беднаты.

Што датычыць першых год рэвалюцыі, дык тады, дзякуючы фронту і голаду ў краіне, было не да мастацтва. Першыя натугі ў галіне літаратуры прыпадаюць таму на гады аднаўленьня нашай гаспадаркі, хоць культурныя пачынаньні (будаўніцтва школ, разгортваньне выдавецтва і г. д.) супадаюць з пачаткам арганізацыі савецкай улады ў БССР. Ужо тады пачалося змаганьне за яўрэйскую пролетарскую культуру супроць уплыву рэлігійнага культу, які асабліва даў сябе адчуваць сярод яўрэйскіх мас. І толькі ў Віцебску мы ў тых гады, 1920-22, маем тую вартую ўвагі зьяву, што група маладых камсамольцаў і партыйцаў на чале з т. т. Юрысавым і Леўманам (а пазней таксама пры ўдзеле аўтара гэтых радкоў) арганізуюць яўрэйскі літаратурны часопіс „Хвалес“ (Хвалі). Гэта было магчыма таму, што Віцебск не знаходзіўся пад окупацыяй, меў неабходныя друкарскія магчымасьці і некаторыя літаратурныя сілы, што сабраліся тут з таварышоў, якія

ўцяклі з окупаванай белапалікамі часткі Беларусі, а таксама з політэмігрантаў з Захаду.

Шырокая-ж літаратурная праца і арганізацыя літаратурных сіл пачынаецца менавіта з стварэння ў Менску групы пролетарскага літаратурнага маладняка і з закладкі часопісу „Штэрн“. Ствараецца база для яўрэйскага пісьменьніка; моладзь атрымлівае магчымасьць выяўляць свае здольнасьці.

Трэба адзначыць, што стварэньне літаратурнага цэнтру ў БССР было спаткана, як гэтага і трэба было чакаць, увогуле станоўча, але ня з боку ўсіх. З боку паасобных таварышоў на Украіне і ў Маскве выявіліся грэблівыя адносіны да гэтай зьявы. у напрыклад, яўрэйскі крытык Літвакоў у 1926 годзе, г. зн. у той час, калі ўжо існавала яўсэцкая „ВАПП“ у часопісу „Штэрн“, пісаў: „У Менску, амаль-што зусім адсутнічае род яўрэйскіх прадстаўнікоў „мастацтва наогул“ (г. зн. сапраўдных пісьменьнікаў—Х. Д.). Але гэтакія адносіны паасобных таварышоў, што займаліся эстэцтвам, не змаглі перашкодзіць росту яўрэйскай пролетарскай літаратуры ў БССР, бо гэтаму росту садзейнічала пролетарская грамадзкасьць.

З чым яўрэйская літаратура ў БССР прыходзіць да 10-годзьдзя вызвалення Беларусі ад белапалікаў? Нам здаецца, што ў асноўным „бальянс“ яўрэйскай літаратуры зводзіцца да наступнага.

1. Досыць моцная і адносна разгалінёная арганізацыя пролетарскай літаратуры, аб'яднаная ў шэрагах БелАПП'а. Яўрэйская сэкцыя БелАПП'а на сёньняшні дзень налічвае па БССР каля 50 чалавек і мае свае групы ў найбольш компактна заселеных яўрэйскімі рабочымі масамі цэнтрах (Менск, Барысаў, Віцебск, Бабруйск і інш.).

2. Моцнае камуністычнае і камсамольскае ядро, што набывае асабліва

важнае значэньне ў сувязі з моладасьцю яўрэйскай пісьменьніцкай групы і з неабходнасьцю выхаваўчай працы.

3. Значныя дасягненьні ў галіне творчасці, асабліва ў галіне поэзіі, а таксама прыкметныя крокі ў стварэньні прозы, першыя ўзоры сьпелых драматычных твораў, прыкметныя крокі ў галіне марксысцкай літаратурнай крытыкі.

4. Часопіс „Штэрн“, які ўжо ўзмацніўся і выходзіць сыстэматычна, штотыднёвая літаратурная старонка ў газэце „Акцябр“ і літаратурная старонка ў газэце „Юнгер арбайтэр“. Пісьменьніцкая трыбуна, такім чынам, забясьпечана.

5. Амаль што поўны абхоп яўрэйскіх пісьменьнікаў арганізацыйнай і масава-выхаваўчай працай, што таксама часткова глумачыць той факт, чаму ў БССР, апрача яўсэцкіх БелАПП'а ня існуе ніякіх іншых аформленых літаратурных групавак. Разам з гэтым трэба адзначыць тую шырокую масавую працу, якая праводзіцца яўсэцкай БелАПП'а і якая мае сваім вынікам папулярызацыю пролетарскай літаратуры і барацьбу супроць адмоўных уплываў і ўхілаў у яўрэйскай літаратуры.

6. Утварэньне сувязі паміж яўрэйскімі пісьменьнікамі і беларускімі, а таксама з пісьменьнікамі іншых нацыянальнасцяў. Гэту інтэрнацыянальную сувязь, якая зьяўляецца адной з асноўных гарантыяў правільнага разьвіцьця літаратуры, мы дасягнулі асабліва за апошні час, у сувязі з утварэньнем БелАПП'у, якая яднае пролетарскія пісьменьніцкія групы ўсіх нацыянальнасцяў.

Гэта—асноўнае. Зразумела, гэта схэма дае толькі агульнае ўражаньне. За ёю трэба ўгледзець зацяжлівую барацьбу, цэлы ланцуг боек з няправільнымі поглядамі, з ухіламі і нацыяналістычнымі паражыткамі; за гэтымі вынікамі, нарэшце, трэба ўгледзець доўгі шлях выхаваўчай працы над маладняком, бо маладняк складае істотнае ядро яўрэйскай літаратуры БССР.

Спынімся—наколькі гэта магчыма ў кароткім артыкуле на некаторых пытаннях разьвіцця яўрэйскай літаратуры ў БССР.

Які-ж наш літаратурны „інвэнтар“? Асноўную і стабілізаваную групу яўрэйскіх пісьменьнікаў у БССР можна было-б падзяліць (зразумела, умоўна) на тры групы.

Першая група—гэта „даваенныя“, г. зн., дарэволюцыйныя пісьменьнікі, якія прышлі ў савецкую і пролетарскую літаратуру з пэўным стажам і з некаторымі набытымі формальна-тэхнічнымі нагодамі.

Да гэтай групы мы залічаем тав. Аршанскага, Даўгапольскага, Майзэля, Маршака і Ізраэліта.

Другая група пачаткам сваёй літаратурнай дзейнасьці адзначаецца першымі гадамі Кастрычнікавай рэвалюцыі і грамадзянскай вайны. Да гэтай групы трэба залічыць т.т. Харыка, Аксельрода, Кульбака, Савікоўскага, Юдовіна (Віцебск) і Росіна—нядаўна пераехаў з Масквы для сталай працы на Беларусі.

Далей ідзе трэцяя група—моладзі, якая прышла ў літаратуру ў канцы грамадзянскай вайны. Да яе трэба залічыць т.т. Тэйфа, Гольдмана, Камянецкага, Вінтэнзона, Ліўшыца, Левіна, Гардона, А. Кагана і інш.

Чацьвертай і апошняй групай трэба лічыць той кадр, які толькі за апошняю пару год выявіў сябе на арэне літаратуры, гэта, так сказаць „набор рэканструкцыйнага пэрыоду“. Да гэтай групы мы залічым т.т. Э. Кагана, Ш. Гарэліка, Талалая, Ласкера і шэраг іншых пачынаючых пісьменьнікаў.

Пэралічаныя тут імёны ўжо амаль што цалкам могуць быць залічаны ў „фонд“ нашай яўрэйскай літаратуры БССР. Да іх належыць яшчэ дадаць імёны т.т., якія займаюцца літаратурнай крытыкай—Бранштэйна, Ашаровіча, Валабрынскага, Дамасека, Гольдберга, Кабакова ды інш.

Беларускі працоўны чытач, зразумела, захоча даведацца аб існасьці творчасці ўсіх гэтых пісьменьнікаў.

Гэта жаданьне тым натуральней, што на беларускай мове покуль што вельмі мала, за выключэньнем некаторых перекладаў, дробных рэчаў у часопісах, амаль што нічога няма з яўрэйскай літаратуры на кніжным рынку. Аднак, мы тут ня можам паставіць сабе задачай даць болей ці меней поўны малюнак гэтай літаратуры і прымушаны задаволіцца паасобнымі адрывачнымі рысамі.

Як ужо было адзначана вышэй, найболей прыкметнымі вынікамі да 10-ці годзды вызваленьня БССР ад белапалыкаў прыходзіць яўрэйская поэтычная творчасць. Найболей популярным сярод нашых поэтаў зьяўляецца т. Харык. Яго поэмы і вершы адлюстроўваюць этапы барацьбы і будаўніцтва СССР. Пры гэтым т. Харык, ураджэнец Беларусі, свой лексычны матар'ял, колэрыт і агульны фон часта бярэ з нашай беларускай рачаіснасьці. Поэмы т. Харыка маюць грамадзянскую вайну, перабудову на соцыялістычны лад жыцця яўрэйскай беднаты, барацьбу за культурную рэвалюцыю, барацьбу за новы соцыялістычны побыт, супроць рэлігійна-клерыкальнага цемрашалу.

Сярод яўрэйскіх поэтаў таксама вызначаюцца т.т. Аксельрод, Кульбак, Росін і шэраг маладых таварышоў. Трэба сказаць, што названыя першыя два таварышы цяпер знаходзяцца на пераломе і шукаюць шляхоў да выяўленьня ў сваёй поэтычнай творчасці савецкай рачаіснасьці і соцыялістычнага будаўніцтва. Гэта асабліва пуката і наводна ў апошніх вершах тав. Аксельрода, надрукаваных у часопісе „Штэрн“, і ў новай кнізе т. Кульбака, якая малюе побыт савецкага рамесніцтва, што перарастае ў пролетарскае асяродзьдзе, а таксама ў творчасці тав. Росіна.

Па лініі пролетарскай прозы мы можам адзначыць некаторыя зрухі ў галіне стварэньня новэлі і апавяданьня. У гэтай галіне вызначаюцца т.т. Майзэль, Э. Каган, Даўгапольскі, А. Каган і Гарэлік. Майзэль дае пабытовую

замалёўку паўгазэтнага жанру. Э. Каган малюе, галоўным чынам, побыт нефэрэнцыяванай савецкай моладзі. Не ўладаючы дастатковым жыццёвым вопытам, яму часам, ня глядзячы на наяўнасьць бязумоўнага таленту і сваясаблівых падыходу, не ўдаецца наблізіцца да пролетарскага ўсхвадмленьня зьяў. Даўгапольскі дае гуморыстычную новэлю савецкага побыту, у асяродку яго твораў стаіць працаўнік—серадняк, адсталы большаю часткаю элемэнт, яму часам добра ўдаецца біць адмоўныя бакі савецкага побыту. Гарэлік у сваіх новэлях ставіць у асяродку пролетара фабрыкі і заводу, але не пролетара—карэньніка, а адсталых, які прышоў з дробнай буржуазіі, які не пераварыўся яшчэ ў катле пролетарскага калектывнага жыцця.

Асноўнай дадатнай зьявай у галіне прозы ў нашых яўрэйскіх пісьменьнікаў БССР зьяўляецца той факт, што яны не адрываюцца ад сеньняшняга дню, а наадварот—бярुць з яго матар'ял; у іх творах адсутнічае містычна-сымбалічны і рэакцыйна-романтычны стыль. Але разам з гэтым нашым прозаікам яшчэ трэба доўга папрацаваць над сваім стылем і над сваёй тэхнікай.

Мы вышэй казалі аб дасягненьнях у галіне драматургіі. Тут мы нямнога дасягнулі яшчэ, але тое, што дасягнута, зьяўляецца значным адносна таго, што мы наогул маем у гэтай галіне, бо з драматургіяй, як наогул так і ў яўрэйскай літаратуры покуль што яшчэ кепска. У гэтай галіне мы павінны адзначыць новую п'есу Аршанскага „Кроў“, якая адлюстроўвае моманты першай расійскай рэвалюцыі (1905 г.) на фоне польскай рачаіснасьці і нацыянальнага перапляцення ў Польшчы. Мы таксама маем новую п'есу Даўгапольскага „Барацьба машын“, якая малюе барацьбу пролетараў БССР за рачыналізацыю вытворчасці, супроць клясавага ворага, які імкнецца сарваць нашу індустрыялізацыю. Ёсць шэраг

дробных рэчаў, напісаных для масавага драмгуртка. Мы адзначаем аднаактовую агітп'еску Маршака „Ды Геерке“ таму, што ў ёй выказалася імкненьне нашых пісьменьнікаў выканаць заказ часу, г. зн., выканаць ударную задачу да вясновага пасеву гэтага году, у сувязі з масавай калектывізацыяй.

У галіне крытыкі мы лічым неабходным падкрэсьліць у якасці дадатнай зьявы той факт, што нашы таварышы, галоўным чынам, зварочваюць увагу на пытаньні літаратурнага сьняня, галоўным чынам, распрацоўваючы праблемы, звязаныя з жывой дзейнасьцю савецкай пролетарскай літаратуры, досыць рухава рэагуюць на творы, што зьяўляюцца ўноў і змагаюцца супроць нацыяналістычных і наогул ідэалістычных і анты-марксыцкіх поглядаў на літаратуру. Паасобныя таварышы ў сучасны момант працуюць над сур'ёзнымі праблемамі яўрэйскай літаратуры, у прыватнасьці адначым, што вялікі зборнік „Пайтшрыфт, выданьне яўсэктару Беларускай Акадэміі Навук, які выходзіць у хуткім часе і прысьвячаны пытаньням літаратуры, мае ў сваім зьмесьце шэраг прац нашых марксыстых крытыкаў Белаппаўцаў.

Наогул, мы можам сьмела сказаць, што ў галіне літаратуры мы рушыліся далёка наперад, што таксама тут, ствараючы яўрэйскую пролетарскую літаратуру, мы ўнеслі свой уклад у агульную пролетарскую па зьмесьце культуру. Гэта—ня глядзячы на паасобныя прарывы і адмоўныя зьявы, якія мелі месца, ня глядзячы на наяўнасьць рэштак нацыянальнай абмежаванасьці, індывідуалізму і адхіленьняў ад правільнай пролетарскай лініі, ня глядзячы на наяўнасьць фактаў правага ўхілу і „левых“ заскокаў. Створаная намі пролетарская літаратура зьяўляецца вынікам ня толькі дадатнай работы, але таксама і змаганьне супроць усялякіх ухілаў. Гэта бясспрэчна. І зразумела, што усе гэтыя дасягненьні, рост маладняка,

папаўненьне кадрў яўрэйскай пролетарскай літаратуры, выхаваньне і навучаньне гэтых кадрў—усё гэта можна было ажыццёвіць толькі пры існаваньні савецкай улады, пры яе матар'яльнай і сталай грамадзкай дапамозе. Толькі вызвалёная БССР, у саюзе з усім пролетарыятам і працоўнымі ўсяго СССР, пад кіраўніцтвам камуністычнай партыі, змагла забяспечыць нормальнае разьвіцьцё і рост пролетарскай літаратуры яўрэйскай нацменшасьці. І шмат яшчэ чаго наперадзе, шмат яшчэ давядзецца дарабіць. Трэба сказаць, што тэмпы нашага будаўніцтва і нашых плянаў настолькі вялікія, што нам часта цяжка іх даганяць. Найлепшым пры-

кладам гэтаму можа служыць той факт, што мы не змаглі да апошняга году выкарыстаць друкарскіх лістоў, якія былі вылучаны для яўрэйскай пролетарскай літаратуры. Аб чым гэта сьведчыць? Гэта сьведчыць аб тым, што мы яшчэ, часам, працуем старымі тэмпамі, што нашы пролетарскія пісьменьнікі яшчэ не дастаткова здолелі сябе дыцыплінаваць для таго, каб даць пролетарыяту ўсё тое, што ад іх патрабуецца. З гэтым трэба скончыць. Узмацнім тэмпы нашай работы для таго, каб далей пасоўвацца наперад усім фронтам пролетарскай літаратуры, усім фронтам будаўніцтва соцыялістычнай культуры.

Заквітнелі новыя нівы

Характарызуючы стан польскай літаратуры на Беларусі, трэба сказаць, што яшчэ ня так даўно польская літаратура была літаратурай панства, якая адбівала ў сваіх творах уражанні ад паездкі ў брычцы „з маёнтку да косьцёлу“. „Творы“ гэтыя яснавяльможнае панства выдавала за свой кошт для ўжытку цеснага кола знаёмай шляхты.

Пры бліжэйшым жа знаёмстве з творчасцю сяброў польскай сэкцыі Бел. АПП'у і яе гурткоў міжвольна згадваеш пра панскую брычку, якая ўціскала жывое слова працоўных польскіх мас, якая не дапускала іх у літаратуру колаў „осьвецёных“. Простаму людзю ня было пугін у літаратуры, ён у ёй займаў сваеасаблівае месца аб'екту апісання, які дапаўняў, атачаў малюнак падарожжа ў брычцы. Адкінуўшы польскую буржуазную літаратуру, савецкія польскія пісьменьнікі ствараюць польскую пролетарскую літаратуру.

Гэтая нялёгкая праца, у якой магчыма ёсць памылкі і няўдачы, але якая поўніць радасцю сацыялістычнага будаўніцтва, мае сваё адлюстраванне ў двух зборніках: „Z naszymi grąs“ „Jdziemy“ (вершаваныя творы). У гэтых кніжках сабрана лепшае з таго, што створана польскімі пролетарскімі пісьменьнікамі Беларусі. Гэтыя зборнікі даюць уяўленне пра іхны творчы шлях, аб іхныя дасягненні.

Найбольш поўнае і акрэсленае ўражанне пакідае творчасць Мячыслава Мысльінскага. Дыяпазон яго

творчай працы шырокі: ён дае рэчы прозаічныя, вершаваныя, драматычныя.

У Мысльінскага няма буйных палотнаў. Нашы польскія пісьменьнікі не дайшлі яшчэ пакуль што да іх.

Мысльінскі ў малых формах—новэлі—паказвае сябе сапраўдным мастаком, ён займае ў гэтым жанры сваеасаблівае, пэўнае месца. Тэматыка яго—цалкам у сучасці. Вось невялічкі хлопец-вучань дапамагае настаўніку ў часе лютаўскай рэвалюцыі расклеіваць па парканах меншавіцкія газеты. Бацьку яго, бальшавіка, арыштоўваюць. Алёша ідзе ўслед за настаўнікам і зрывае наклееныя ім газеты („Malec“). Ён разумее сутнасць падзей, ён кідае ў вочы свайму настаўніку слова праўды: „зраднікі“.

Вось у вёсцы ўстанаўліваць радыё-прыёмнік („Radjo-pasterka“) і ксяндзовы статак парадзеў, бо „жыццё ня хоча болей хадзіць у касцёл“. Вось сялянка адводзіць у лес партызанам карову, ахвяруе яе на харчаванне абаронцам рэвалюцыйных заваёў вёскі. Ніякія пакуты ў пастэрунку ня прымусілі яе здрадзіць, выдаць партызанаў. Яна ўдала грае ролю вар'яткі, уводзіць у аблуду нават аднавяскоўцаў („Zośka“). Тваргдунт крокіем“ ідзе на вёску малады чырвонаармеец, прашоўшы ў арміі школу політычнай пісьменнасці, атрымаўшы ў ёй звычкі і прагу да змаганьня, будаўніцтва лепшага жыцця. Такім жа цвёрдым крокам ідзе з вёскі ў кашары зьмена.

Моц колектыву, пролетарская сьвязь домасьць і сыціпласць рабочага

Петрака паказвае Мысьлінскі ў апавяданні „Rozdrabiacz warpiaka“. Петрак — вынаходца новай машыны, якая дапаможа вёсцы мець больш і таньней так неабходнага для ўзьяцяцця ўраджайнасьці вапняку. Але Петрак не ганарыцца, не перабольшвае сваіх паслуг, ён не разумее, як гэта можна выхваляць яго, калі ён даў толькі думку, а рабочая маса на вытворчых нарадах дапоўніла, канкрэтызавала дэталі яе. Гэта, бадай, найлепшае апавяданьне Мысьлінскага.

Як прозаік Мысьлінскі паказвае сябе зыркім, уважлівым назіральнікам. Яго апавяданні поўны дэталю, якія трапна характарызуюць, асноўную тэму твору, падкрэсьліваюць яе. Рэчы ў творах Мысьлінскага нібы жывыя, яны нібы гавораць, дапаўняючы і выпукляючы постаці гэрою твораў. Гэта не абцяжарвае, не перагружае кампазыцыі, не надае ёй статычнасьці, а, наадварот, у спалучэньні з ляконічнасьцю сказаў, стварае асабліва адчувальную дынамічнасьць.

Прывядзем для характарыстыкі ўрывачак з апавяданьня „Twardym krokiem“, — малюнак сумаваньня на разьвітаньні з кашарамі:

„Па абедзе бяз жаднай патрэбы быў на вакзале. Нібы то для змарнаваньня часу, а нібы даведацца а якой гадзіне адыйдзе паштовы?

Потым разам з іншымі сядзеў у ленынскім кутку, але чытаньне няйшло да галавы.

Пашоў у клюбны цір і там на разьвітаньне стрэліў пару разоў у выцягнуты твар Чэмбэрлена. Гэты пан з маноклем у воку хапаўся раптам за голаў і з грукатам спадаў далоў.

Паставіў на месца карабін, абышоў яшчэ раз плякаты, у якіх ведаў ужо кожную амаль кропку і заклаўшы рукі за плечы, вышаў на панадворак.

Канец дню пахмурнеў. Зьбіралася, відаць, на дождж. Неспакойны вечер дужаўся з слабымі ўжо чупрынамі дрэваў.

У клюбе грала радзь. Таварышы абступілі сталы з шашкамі. Для сцэны зьбіраліся на рэпэтыцыю аматары з драматычнага гуртка. Граў сам у гэтым гуртку.

Шкода стала палка, шкода ўсяго, што з ім спалучала.

Прабег вокам насыценную газету. Свой артыкул прачытаў увесь уважліва.

— У кожным куце ўласная праца, якая перарастае ў вялікую творчую працу калектыўную, — думаў:

„Таму менавіта шкада кашараў“.

У вершаваных рэчах Мысьлінскага — такая ж удумлівасьць, захапленне падачай трапных дэталю. Але тут шуканьне новага, нязвыкллага пункту паказу пакідае Мысьлінскага ў палоне сымболізму. Беларускі чытач можа азнаёміцца з адным з характэрных яго вершаў — „Rewja“ па перакладу. (Ноччу ў гадавіну“, „Маладняк“ № 1 за 1929 г.) Вершы Мысьлінскага, звязаныя тэматычна з яго прозай, пакідаюць аднак меншае ўражаньне. Побач шуканьня новых форм, яны не парываюць яшчэ з клясычнай спадчынай польскае літаратуры, што не да месца ў літаратуры пролетарскай.

Вялікае апавяданьне Адама Гараўскага „Lenka“ закранае ня новую для беларускай літаратуры тэму: парабчанка Ленка выратаўвае з палону белапалкаў свайго каханка партызана Янэка. Адам Гараўскі піша ў рэалістычных тонах, удала будзе твор кампазыцыйна. Мова ў яго вобразная, але лексычна абмежавана. У сваіх вершах Адам Гараўскі апявае радасьць перамогі рэвалюцыі („Bunt głębi“) („Nam nowe niwy zakwitną“ і інш.), захапляецца творчым будаўніцтвам („W fabryce“). Але ўсе вершы Гараўскага Адама атулены густым вуалем сымболікі, характар іх панэгірычны, у іх шмат ад гімну, оды. Моцна трымае поэта Гараўскага „брычка“ старых прыёмаў вершаваньня, не паддаецца ціску новых запатрабаваньняў.

У палоне романтикі часоў Гэнрыка Сянькевіча знаходзіцца, як відаць, Галена Раманоўская (верш „Сmentarz nad Dniemem“, апавяданьне „Nocka“). Вельмі ўжо ненатуральным і романтичным выдаецца пацалунак настаўніцы—бальшавічкі „на ўспамін нашага каханьня“, якім яна дорыць польскага паручніка, некалісь улюбёнага, перад тым, як стрэліць у яго. („Nocka“).

Моцна ўражае апавяданьне З. Рымашэўскага „Przawo pięści“ з жыцця закардонных парабкоў. Стыль апавядання—вытрымана рэалістычны.

У рэалістычным жа стылі піша і А. Носкевіч. Яго тэматыка—новая вёска, клясавае змаганьне ў ёй, барацьба за колгасы. Добра пададзены тып арганізатара колгасу („Aktywista“), які не палохаецца перад кулацкімі замахамі, у хвіліну нападу ня губляе духу, вырастоўвае сваё жыццё. Гэты тып адданага ўсім сваім жыццём справе перабудовы вёскі на сацыялістычных пачатках вясковага змага-барацьбіта, мастацка паказаны Носкевічам, здольны выклікаць прагу да будаўніцтва новага жыцця ў чытача—селяніна.

У прозе ня шкодным бывае элемент публіцыстычны. Але, калі ён пададзены ў меру. У іншых-жа апавяданьнях Носкевіча гэтае пачуццё меры як раз адсутнічае. Асабліва гэта шкодзіць суцэльнасьці і пераканаўчасці апавядання „Przelom“. Аўтор паказвае барацьбу двух пакаленьняў. Бацькі ўшчуняюць сына за нявестку, якая паехала на раённы, а адтуль—акруговы зьезд саветаў. Тэма вельмі актуальная, тэма—барацьба жанчыны-сялянкі за сваё месца ў грамадзе. Але аўтор не дасягнуў канчаткова сваёй мэты. Ён хоча паказаць, як бацькі даходзяць да „пералому“ ў перакананьнях, калі даведаліся ад сэкрэтара ячэйкі пра тое, што нявестка паехала з акруговага на ўсебеларускі зьезд. Пераконваюцца яны выключна пад уражаньнем даўжэзнай прамовы сэкрэтара ячэйкі, зьмест якое—асновы політграматы. Публі-

цыстыка, пададзеная ня ў меру, сапсула канчатак цікавага апавядання. Канчатак гэты сваёй рыторычнасьцю мала пераконвае і чытача.

У сваіх вершах Носкевіч не адступае ад пазыцый, занятых у прозе: тая ж тэматыка, той жа стыль. З старымі пугамі Носкевіч разьвітаўся.

У прозе і вершы выступае, як і большасьць польскіх пісьменьнікаў, і Вільгельм Гараўскі. Ён характэрны ня толькі гэтай асаблівасьцю. Ён пісьменьнік двухмоўны. Большасьць рэчаў Вільгельмам Гараўскім напісана на беларускай мове (друкаваліся ў „Маладняку“, „Вясне“).

Як у беларускай, так і ў польскай мове творы Гараўскага паказваюць, што аўтор не знашоў яшчэ пэўнага стылю, жанру. Ён мае рэчы, выдатныя па сваёй стылістычнасьці, вобразнасьці, дзе выяўлена надзвычайная пачуцьцёвасьць да слова, да гуку ват (напрыклад — „Скрыпка“, выдрукаваная ў № 3 „Узвышша“ за 1927 г.). Але гэта рэчы бязсюжэтныя, гэта імпрэсіі. Калі ж Гараўскі Вільгельм пераходзіць да рэчаў сюжэтных, ён піша ў стылі рэалістычным, блізім нават да натуралізму („Dwie drogi“). Гэтыя творы—малавобразныя, бледныя, у іх не хапае Гараўскага стыліста. Тое ж і ў вершы. Тут ён даходзіць, бывае, да роспачы, цьмянай сымбалічнасьці („Noc na wsi“). Вільгельму Гараўскаму трэба знайсці сынтэз, трэба цвёрда асталявацца на моцным грунце.

Польская сэкцыя Бел. АПП’у мае і таварышоў, якія абралі сабе творчым шляхам выключна поэзію, не спрабуюць сваіх сілу прозе. З ліку іх вылучаецца Павал Сьвішч. Ён шукае і знаходзіць новыя формы, якія цесна сплечены са зьместам, ствараюць адзінае модалітнае, ідэалёгічна суцэльнае. Вылучаюцца яго вершы „Rok 1920“, „Powrót“.

Выключна беспрадметна—лірычныя вершы дае Арнольд Захарэвіч. Грамадзкія мотывы прасякаюць у лірыку, Леапольда Ляўковіча, Андрэя Лемеша,

Уладыслава Квяткоўскага. Рэволюцыйныя мотывы знаходзім у творчасці Станіслава Дабравольскага. Аднак, гэтыя апошнія таварышы ня маюць значных дасягненняў у форме. Бачан уплыў і сымбалізму і імажынізму.

Прагляд гэтых зборнікаў прыводзіць да вываду, што польская сэкцыя Бел. АПП-у ідзе попеч з братнімі сэкцыямі ў змаганні за пролетарскую літаратуру. Шлях яе—нялёгкі. Ёсць у ім пэўныя перашкоды, прарывы фронту. Брычку панскай парфумнай літаратуры, дагужаную важкімі тамамі польскіх клясыкаў, ператравіць нялёгка. Яна яшчэ адчуваецца. Але—трашчыць на склёпках. І хутка ад яе ня будзе яснай у абрысе адзнакі. Створыцца новая, вытрыманая пролетарская літаратура. Бо, гаворачы словамі поэта Адама Гараўскага,—заквітнелі ўжо новыя нівы. І яны дадуць ураджайны плён.

Мушу агаварыцца. Я ні ў якім разе ня ставіў сваёй мэтай даць суцэльны, вычарпальны агляд і характарыстыку творчасці польскай сэкцыі Бел. АПП-у. Для гэтага патрэбна больш дакладнае азнаямленне з творчай прадукцыяй і шляхамі сэкцыі. Трэба спадзявацца, гэтым зоймецца хто-небудзь з нашых крытыкаў. Праглядаеўшы з цікавасцю два зборнікі прац сэкцыі (якія ўсё-ж падводзяць пэўныя творчыя балянсы), я проста пажадаў сысціла і абегла падзяліцца з чытачамі „Маладняка“ сваімі ўражананнямі. Бо—як ні дзіўна ў нас здолелі тое сёе напісаць аб латыскай, літоўскай (закардонных), японскай (бач, куды сіганулі) літаратуры, нават аб кітайскім тэатры, а на братнюю сэкцыю—польскай пролетарскай літаратуры—забыліся.

Гэта ў парадку самакрытыкі...

Пра некаторыя задачы яўрэйскае пролетарскае літаратуры.

Мала пішацца ў нашым агульным—расійскім, беларускім, украінскім і інш.—друку, у прыватнасці у ВОАП-П-аўскім, пра яўрэйскую літаратуру. У гэтым трэба, скажам у парадку самакрытыкі, вінаваціць працаўнікоў яўсэцкыі АПП, якія не знаходзяць часу, каб узяцца за гэтую справу і часам не даацэнхваюць неабходнасці высоўваць праблемы яўрэйскае пролетарскае літаратуры ў агульным друку, у прыватнасці ў ВОАП-П-аўскіх органах. Трэба прызнацца, што часам яўрэйскія сэкцыі АПП жывуць самі па сабе і слаба звязваюцца з агульным пролетарскай літаратурнай грамадзкасцю, што асабліва небяспечна.

Да рэчы, хай, скажам будзе што пытаньне наладжвання сувязі і правільнай арганізацыі кіраўніцтва яўсэцкыя АПП заслугоўвае таго, каб яго старанна абмеркавалі на нарадзе яўрэйскіх пролетарскіх пісьменьнікаў, якая мае быць. Хіба няправільная заўвага перадавіцы № 5—6 „На літ. посту“ пра тое, што найсур’ёзныя дыскусіі, што адбываліся сярод аднаіменных нац. сэкцый розных рэспубліканскіх АПП (напр. сярод яўрэйскіх пролетарскіх пісьменьнікаў Беларусі і Украіны ¹⁾) не атрымалі ў час ацэнкі з боку ВОАП-П. Гэта бязумоўна правільна. А зрабілася гэта таму, што пытаньні нац. літаратур

яшчэ недастаткова высоўваюцца перад агульнымі кіраўнічымі органамі, што часам такія спрэчкі лічацца за „інцыдэнты“ сярод сэкцыі. Вось гэтую сэкцыйнасць трэба ліквідаваць. Літаратурную політыку незалежна ад нацыянальнасці робіць арганізацыя агулам, сэкцыя-ж гэта толькі частка агульнага, яна не павінна заменваць агульнае кіраўніцтва.

У гэтым сэнсе ў БелАПП-е ёсць некаторая станоўчая практыка. Яўсэцкыя БелАПП-у працуюць пад агульным кіраўніцтвам сакратарыяту БелАПП і бюро філіі, вылучае розныя камісіі для працы сярод сэкцыі. Як вынік гэтай формы працы нац. сэкцый, мы бачым тое, што з аднаго боку, члены нац. сэкцыі, у тым ліку і яўрэйская, заўсёды ўдзельнічаюць у агульнай працы арганізацыі і, з другога боку, праца яўсэцкыі прадзіцца агульнымі органамі. Гэта таксама служыць за фактар інтэрнацыянальнага выхавання нацыянальных груп пролетарскіх пісьменьнікаў.

Такім чынам, пытаньне ўвязвання працы яўсэцкыі з агульнаю працай і пытаньнем асьвятленьня праблем яўрэйскай пролетарскай літаратуры ў агульным друку, павінны быць вырашаны так, каб зьнішчыць элементы абасабленьня і ўключыць працу яўсэцкыі ў агульны струмень.

У яўрэйскай пролетарскай літаратуры ўжо ёсць шэраг пісьменьнікаў і твораў, вартых таго, каб пра іх ведала шырокая савецкая грамадзкасць

¹⁾ Гэтая дыскусія ішла паміж БССР і Украінаю паміж т. т. з Бел—АПП-у і т. Літ-ваковым, рэдактарам яўр. газеты „Эмэс“.
Х. Д.

Яўрэйская пролетарская літаратура ўжо заваявала сабе значнае месца ў яўрэйскай літаратуры Савецкага Саюзу. Пра гэта варта было б казаць больш падрабязна. Тут мы можам накідаць толькі схэму нараджэння і росту гэтае літаратуры.

Першыя гады пасля Кастрычнікавае рэвалюцыі ў яўрэйскай літаратуры вызначаюцца некаторым зацішшам у шэрагах „старых“ і зьяўленьнем новай „маладой“ плеяды пісьменьнікаў, што сталі на баку рэвалюцыі і далі ўжо ў перыяд грамадзкай вайны і на першым этапе НЭП-у шэраг рэвалюцыйна патэтычных рэчаў. Але разам з гэтым робяцца спробы „аднаўленьня“ старога эстэтычна-фармалістычнае, сымбалічнае і імпрэсіянісцкае школы ў яўрэйскай літаратуры. На Украіне спрабуюць утварыць такі цэнтр вакол альманаху „Эйгне“ (1919 г.) Гэта тэндэнцыя мае свой сваеасаблівы працяг і ў пачатку НЭП-у, калі група пісьменьнікаў робіць спробы адрадзіць гэтую школу ўтварэньнем часопісу „Штрэм“ (Строма) які пачынае выдавацца ў Маскве ў 1922 г. Памянёны альманах і часопіс павінны былі служыць для правага флангу яўрэйскае літаратуры, прытулкам ад рэвалюцыйнай сапраўднасьці, зонаю для працягваньня традыцыі формальных практыкаваньняў і слоўнае эквельбрыстыкі. Як памянёны альманах так і часопіс „Штрэм“ пасьпелі толькі выдаць па некалькі кніжочка. „Штрэм“, які як ужо было сказана, нарадзіўся ў пачатку НЭП-у, у 1924 г. загінуў. Гэтым нібы падкрэсьлілі апошнія спробы адрадзіць на савецкай аснове старыя нацыяналістычныя дробна-буржуазныя і паўфеодальныя традыцыі яўрэйскае літаратуры.

Пачынаецца паласа дыфэрэнцыяцыі ў яўрэйскай літаратуры СССР, у 1925 г. арганізуецца яўрэйская сэкцыя МАПП, тады-ж утвараецца група маладых пісьменьнікаў у Менску „Юнгэр Арбэтэр,“ (малады рабочы) пачынае працаваць група маладых

пісьменьнікаў вакол часопісу „Юнгвалд,“ пачынаюць сваё існаваньне штомесячныя часопісы „Ройтэ вэлт“ і „Штэрн“ (у Харкаве і Менску). Пачалася шырокая літаратурная праца, пачалася барацьба за пролетарскую літаратуру, за марксыцкую крытыку. Гэтая барацьба ўжо не зьяўляецца вынікам высілкі паасобных мэцэнатаў ад яўрэйскае літаратуры ці камісараў ад літаратуры, росту культурнасьці і культурных патрэб яўрэйскіх рабочых і працоўных мас. Калі ў першыя гады рэвалюцыі мы адзначаем асобныя праявы і стыхійныя спробы ўтварэньня ядра пролетарскае літаратуры—а гэтакія спробы былі ўжо і ў 20—21 г. г., дык з 25 г. пачынаецца вялікая арганізацыйная і грамадзка-політычная праца, накіраваная да таго, каб утварыць шырокі фронт пролетарскае літаратуры, каб павесці рашучую барацьбу з нацыяналістычн. дэкадэнцкімі і наогул буржуазнымі праявамі ў яўрэйскай літаратуры.

Няма магчымасьці ў часопісным артыкуле спыніцца на ўсёй пэрыпэтыі гэтае барацьбы, на ўсёй яе форме, на ўсіх яе крыніцах. Трэба сказаць, што адной з асноўных прычын цяжкасьці ў барацьбе яўрэйскай пролетарскай літаратуры супроць варажых тэндэнцый зьяўлялася амаль поўная адсутнасьць марксыцка-ленінскае пастаноўкі пытаньня гісторыі і стылявых утварэньняў у яўрэйскай літаратуры (цяпер ужо што-кольвечы ў гэтай галіне робіцца). Тыя таварышы, якія на вядомым этапе рабілі ўплыў на яўрэйскую літаратуру і тым ці іншым шляхам кіравалі ёю, вельмі часта самі блукалі ў меншавіцкім нацыянал-опартуністычным і ідэалістычным балочце; вельмі часта яны самі звысак глядзелі на разьвіцьцё яўрэйскае пролетарскае літаратуры, дорацы апошняю скэптычнаю ўсьмешкай ці камісарствуючы ў ёй, у асноўным трымаючыся трацкіскага з гары-ўніз погляду на магчымасьць пролетарскае культуры і літаратуры,

у лепшым выпадку, прызнаючы магчымасць утварэння „сынтэтычнае“ культуры... Аднак, яўрэйская пролетарская літаратура прайшла праз гэтыя цяжкасці, прымушаючы праз нейкі час сваіх учарайшых ворагаў прыйсці да яе з укланам...

Свае перамогі яўрэйская пролетарская літаратура атрымала ня ў слаўнай барацьбе, бо хай будзе сказана: з самакрытыкай справа ня зусім добрая была, а — галоўным чынам сваёю творчай і арганізацыйна-політычнаю працай. Дужа важнаю зброяй у гэтай барацьбе паслужылі арганізацыі—яўрэйскія сэкцыі МАПП-у, ВСПП-у і БелАПП-у, што былі на чале яе. Гэтыя сэкцыі сваёю працай садзейнічалі дыфэрэнцыяцыі на літаратурным фронце, зьяўляліся асноўным фактарам перавыхавання шэрага папутчыкаў і ўтварэння пролетарскага пісьменьніцкага маладняка.

У выніку: пролетарская яўрэйская літаратура СССР прыходзіць з вялікім актывам у сваім балянсе да 1-е ўсесаюзнае нарады, як ў поэзіі, так і ў прозе, а таксама і ў галіне драмы апошнія гады далі багаты і высока-якасны ўраджай. Шэраг твораў ужо даюць адлюстравак соц. будаўніцтва ў старонцы культурнае рэвалюцыі і процэсаў гаспадарчага ўпарадкавання яўрэйскіх мас, як вынік нацыянальнае політыкі савецкае ўлады.

Вырасла пролетарская літаратура, пашырылася яе асноўнае рэчышча, вырас маладняк, сярод якога ёсць шэраг таленавітых поэтаў і бэлетрыстых, вызначаюцца спробы новых стылявых утварэнняў, расьце маладая марксыцкая крытыка, усё шырэй разгортваецца барацьба супроць ухілаў у літаратуры, супроць няправільных канцэпцый па пытаннях літаратуры і марксыцкай літаратурнай крытыкі.

Але разам з гэтым, больш правільна—у сувязі з гэтым і ў выніку перамог пролетарскае літаратуры на фоне буйнага росту соцыялістычнага будаўніцтва, у сувязі з абвастрэньнем класавэе барацьбы ў краіне, у нас

быў шэраг фактаў праяў правае небясьпекі і „левых“ ухілаў у яўрэйскай літаратуры, што, бязумоўна, зьяўляецца выражэньнем актывізацыі варожых пролетарыяту пластоў у краіне і іхнага ўплыву на паасобныя зьвоньні і адзінкі сярод яўрэйскіх пісьменьнікаў. Адным з самых яркіх прыкладаў бунту супроць партыйнага кіраўніцтва і супроць пролетарскай літаратуры зьявілася нядаўнае выступленьне яўрэйскага поэты Квітко з „шаржамі“, якімі ён дыскрэдытуе парткіраўніцтва і пролетарскую літаратуру. У сваіх шаржах Квітко ўвасабляе парт. кіраўніцтва „сьмярдзючай птушцы“, што знаходзіцца недзе над галавою поэты на недасяжнай вышыні і атручвае паветра, пролетарская літаратура ўвасаблена ў выглядзе „буфэтчыка“, які прадае танны квас і выконвае „соцыяльны заказ“ сваіх таных „на грош—шклянку“ пакупцоў.

Шэраг надрукаваных за апошні пэрыод апавяданьняў і вершаў і некалькі асобных зборнікаў носяць на сабе адбітак рэакцыі і шовінізму, зьяўляюць антыпролетарскія і антысавецкія настроі. (Апавяданьне Лур'е „Пад колам“, поэма Галкіна „Расія“ выданьне зборніка сымбалістага-містыка Ністэра з прадмоваю Нісунова і інш.—зьяўляецца „соцыяльным заказам“ падарванай у сваёй аснове кулацка-нэпманскае клясы, што змагаецца супроць соцыялістычнага будаўніцтва, пазьменавехаўскаму, прыстасоўваецца да нашае сапраўднасьці. Па прыклад далёка хадзіць ня трэба.

Адным з самых сур'ёзных сымптомаў правай небясьпекі ў нашай яўрэйскай літаратуры зьяўляецца актывізацыя сымбалізму, ажыўленьне містыцызму і ваяўнічага шовінізму. За апошні год-паўтара кніжны рынак атрымаў шэраг твораў гэтага гатунку. Характэрна адзначыць, што выданая нядаўна кніга сымбалістага-містыка, Ністэра, пад назвай „Тое, што здаецца“ вышла з прадмовай крытыка І. Нісунава. Нісунаў у сваім

уводным артыкуле замазвае рэакцыйны твар гэтага пісьменьніка і амаль ня ўводзіць яго ў сан рэволюцыйнага пісьменьніка, зусім змазвае рэакцыйны, а, часам антысавецкі змест апавяданняў і казак гэтага пісьменьніка.

Змест кнігі і наогул творчасці гэтага пісьменьніка можна каратка ахарактарызаваць так: містычна-кабалістычная балбатня, у соты раз перажаваныя „філэзофічныя разважаны“ аб адноснасці матар’яльнага і абсалютнасці ідэальнага ніцшыянства, у дадатак да гэтага—падазроныя алегорычныя разважаныі наконт Кастрычнікавай рэволюцыі. Вось пералік тых, з дазволу сказаць, праблем, якія вар’ююцца на рознастайны лад у творах Ністэра. Ясна, чым пахне гэткага гатунку літаратура.

Сымбалізм, стара гэбрэйскі-кабалістычная спадчына, абстрактная поэзія—вось адна з найбольш небяспечных зьяў у яўрэйскай літаратуры на цяперашняй стадыі. З дапамогай гэтых формаў і ідэолёгіі клясавы вораг пралязае да нас. Праз сымбалізм і „нацыянальныя настроі“ варожая ідэолёгія робіць сваю справу. Зразумела, усё гэта часта прыкрываецца савецкай пазалотай, часам нават „вытлумачаецца“ такім чынам, што хоць ты вазьмі ды і стаў у прыклад пролетарскай літаратуры.

Прыклад ярка выражанага ваяўнічага шовінізму і антысавецкасці мы маем у нядаўна выданай кнізе вершаў поэты Галкіна „Смутак і Бадзёрасць“. Аб шовіністычна-рэакцыйным характары гэтых вершаў скажа хоць-бы наступная вытрымка з поэмы „Расія“. Мы там чытаем:

„Расія, каб я так глыбока ня верыў
ў цябе,

Іншай мовай загаварыў-бы з табою.
Магчыма, сказаў бы: ты нас падвяла.
Засьляпіла ты нас, цыган маладых.
Кожны ўзмах тваіх рук—дарагі нам.
Але вытрымаць яго—нясьцёрпна балюча.

І як-бы вялікія зараз ні былі ўдар і ганьба,

Да цябе мы прыходзім з мальбой;
Куды імкліваць зараз воды?
Куды, да якіх краін?

Расійскія вуліцы шчаслівыя,
На вашым бруку будзе нам канец.
Ня суджана было вам да гэтага часу
Пры дзікай спадчыне нашу агоню
ўгледзець.

А цяпер мы, як прыпрэжаныя,
крочылі
І гінем ад вашых пацалункаў.

Усяго жаху згубы ніхто яшчэ не
дасяг.

Ніхто ня бачыць, як трасецца ў гарах
рачцы вяселька шматфарбная.
О, хоць-бы са мною адным здарыўся,
Над часам ракавым птушкаю пранесціся.

Расія, па мне, калі-б толькі мая галава

Я табе-б падараваў яе.
Усе, хто зараз кідаюць твой парог,
Зажурацца па табе сьмяротнаю журбой.

Якое шчасьце, якое гора толькі гэтым уладаеш.

Гора мне, гора забыць цябе.
Але пужаюць мяне твае крывыя закавулкі.

Поўныя воем жаху,
У каго зямлі хоць прыгоршчы адны,

Ён дрэва пасадыць і пладоў будзе чакаць.

А нам—пасля доўгіх гадоў кашмарных.

Нам—новыя землі шукаць.¹⁾

Характэрна, што гэты пясняр гінучай, але актыўнай перад сваім сконам яўрэйскай буржуазіі, знашоў свайго абаронцу ў асобе яўрэйскага крытыка М. Літвакова, які, каб абгрунтаваць сваю абарону, выдумаў цэлы шэраг яўна-няправільных праваопартуністычных поглядаў на гінучыя клясы і на „папутнікаў“ накіштаў Галкіна...

Правы опартунізм зьяўляецца галоўнаю небяспекай на дадзеным этапе. БелАПП можа лічыць сваёю заслугаю, што ён, змагаючыся супроць правага опартунізму і нацыянал-дэмакратызму ў беларускай літаратуры, гэту барацьбу таксама разгарнуў у яўрэйскай літаратуры, што ярчэй за ўсяго выявілася ў выступленьнях Бел-АПП’у з прычыны зборніка Галкіна і абароны яго Літваковым.

Разам з гэтым ў нас ёсць таксама і левыя перагібы ў галіне літаратуры

¹⁾ Падкрэслена мною. Х. Д.

(напр., атака на таленавітага пісьменьніка Орланда з боку паасобных працаўнікоў яўсэцкыі ВУСПП-у) тлумачэньне вершаў маладога рабочага поэты Гарумана, як „ідэолёгічнае шкодніцтва“ у газэце „Эмэс“, і г. д.). У нас ёсьць таксама адраджэньне левае тэорыі старых „кавалёў“ пра тое, што пролетарская літаратура можа нібы прыйсьці толькі ад рабочага маладняка—шкоднікаў тэорыі, якая „адшывае“ ад пролетарскай літаратуры каштоўныя для нас кадры пісьменьнікаў, якія прыйшлі да нас з дробнае буржуазіі, выявілі адданасьць рабочай клясе і соцыялізму...

Усе гэтыя станоўчыя і адмоўныя зьявы ў яўрэйскай пролетарскай літаратуры, з бязумоўна перавагай у бок росту і замацаваньня апошняе, зьяўляюцца вынікам росту соцыялізму і пролетарскай культуры ў краіне, якая знашла свой глыбокі адлюстравак у масах яўрэйскіх рабочых і працоўных СССР. Глыбокія і нязвычайныя па сваёй шырыні процэсы далучэньня да соцыялістычнага будаўніцтва яўрэйскага насельніцтва, усё большая частка рабочых і працоўных у масах яўрэяў, рост яўрэйскіх навуковых устаноў, нязвычайны размах выдавецкае працы і друку на гэтым усім квітнее яўрэйская пролетарская літаратура, ня гледзячы на тое, што разам з гэтым, гнілыя рэшткі капіталістычнае эканомікі і ідэолёгіі часам вабяць да сябе паасобных яўрэйскіх пісьменьнікаў. Бязумоўна, яўрэйская пролетарская літаратура ў Саюецкім Саюзе ўжо робіцца значным фактарам у справе „пераробкі“ ідэалёгіі мас. І нездарма нават нацыяналістычна-буржуазны эстэт крытык Ш. Нігер (Амэрыка) павінен цяпер прызнаць значныя крокі нашае пролетарскае літаратуры, з тою, праўда, заўважаю, што высока якасныя рэчы нашых пролетарскіх пісьменьнікаў створаны супроць волі савецкае ўлады і партыйнае цензуры.

Важнай праблемаю зьяўляецца таксама праблема масавае працы і зьяв-

заная з ёю праца па выхаваньні новых кадраў пісьменьнікаў з рабочае клясы. Праслойка рабочых пакуль яшчэ нязначная між яўрэйскіх пролетарскіх пісьменьнікаў. Пытаньне тэматыкі з індустрыянага жыцьця і з жыцьця колгасаў таксама ў вядомай ступені ўпіраецца ў слабасьць сувязі пролетарскіх пісьменьнікаў з фабрыкаю, саўгасам і калгасам.

Трэба сказаць, што ў галіне масавае працы ў яўрэйскай сэцкы АПП ёсьць шэраг дасягненьняў. Адбываюцца выезды груп пісьменьнікаў у рабочыя і калгасныя раёны, ладзяцца масавыя вечары ў рабочых клюбах, арганізуюцца выезды ў мястэчкі і г. д. У справе папулярызацыі яўрэйскае пролетарскае літаратуры і набліжэньня кнігі да мас гэтыя выезды і выступленьні маюць вялікае значэньне. Аднак, гэтая праца, як правіла, не замацоўваецца арганізацыйна (напр., утварэньнем літ. гурткоў пры клюбах, брыгад па распаўсюджваньні кніг і г. д.) Таксама гэтая праца ня ўвязваецца з задачай замацаваньня сыстэматычнае сувязі пісьменьнікаў з рабочымі і працоўнымі масамі, у прыватнасьці—з вытворчасцю.

Спынюся яшчэ на адным хворым пытаньні, пра якое вышэй было сказана між іншым, гэта—пра кіраўніцтва яўрэйскай пролетарскай літаратурай, пра консалідацыю камуністычных і пролетарскіх сіл і пра самакрытыку. Тут давядзецца колькімі прыкладамі ілюстравать тое становішча, якое існуе сёньня.

Ці можна сказаць, што ВОАПП, як трэба кіраваў яўрэйскай літаратурай, якая складае частку ўсяе пролетарскае літаратуры. Гэтага сказаць нельга. Ды гэта і прызнаецца кіраўніцтвам ВОАПП. У вышэй памянёнай перадавой „На літ. пасту“ № 56 мы чытаем пра тое, што ВОАПП ня даў у час ацэнкі адной сур'ёзнай дыскусіі ў яўрэйскай літаратуры. І гэта правільна. А здарылася гэта, на наш погляд, таму, што кіраўніцтва яўрэйскаю літаратураю было пакінута ў

„единоличное владение“, уплыло з рук агульнага ВОАПП-аўскага кіраўніцтва. Тут ня месца гаварыць—пра гэта трэба асобна расказаць—пра тая недарэчнасць, якія былі дапушчаны на той дыскусіі. Спадзяёмся, што адпаведныя парт. органы вытлумачаць пытаньне і дадуць як трэба тым таварышом, якія ў гэтай справе сапраўды выявілі опартунізм (гаворыцца пра зборнік вершаў Галкіна, пра крытыку гэтага зборніка з боку БелАПП'аўцаў і пра артыкулы т. Літ-вакова з прычыны гэтага). Але ўся гэтая дыскусія, з усімі яе зломамі, недапушчальнымі прыёмамі з боку вядомых асоб,—хіба яна сама па сабе ня ёсьць факт недастатковасці кіраўніцтва? Бязумоўна, так.

Вышэй было памянёна пра элемэнты сэкцыялізму (сэпаратызму) у яўрэйскай пролетарскай літаратуры. Партыйнае жыццё за апошнія гады ведае не адзін выпадак сэпаратысцкіх рэцыдываў у яўрэйскай працы, якія зьяўляюцца адгалоскам бундаўскіх традыцый. З гэтымі тэндэнцыямі адарваць яўрэйскую працу ад агульнае працы партыя ўвесь час змагалася. І ўсё-ж гэтыя тэндэнцыі выявіліся таксама і ў яўсэкцыі пролетарскіх пісьменьнікаў. І тут мы назіраем „самастойнасьць“ такога роду, якая сэкцыям, бязумоўна, шкодзіць. Тэндэнцыя аформляецца ў самастойныя арганізацыі са сваім выканаўчым бюро, са сваёю асобнаю фракцыяй, ні да чаго добрага ня могуць прывесці і накладаюць пячаць нацыянальнай замкнёнасьці на гэтыя сэкцыі. Як вынік гэтага атрымліваецца, што члены сэкцыі заўсёды змагаюцца ва ўласным саку, яны пазбаўлены шырокай хвалі самакрытыкі, утвараецца глеба для сямейнасьці беспрынцыповага дзяляцтва, падседжваньня і склок.

Гэтая небясьпека існуе. Якраз у сувязі з гэтым існуе тая форма „залезных“ нацыянальных сэкцыяў, якая ёсьць у БелАПП'е і якая спраўдзіць сябе, пра што вышэй было сказана. У выніку таго, што БелАПП не пай-

шоў ні за якія даброты насустрач бундаўскім сэпаратысцкім адрывкам, мы бачым наладжаную сувязь і ўзмацненьне інтэрнацыянальнага выхаваньня яўсэкцыі БелАПП. Узмацнілася справа перакладаньня з беларускай на яўрэйскую мову, з польскай на яўрэйскую і, наадварот, надрукаваны шэраг артыкулаў у газэтах і часопісах БССР пра культуру і літаратуру беларускую і нацменаўскую.

Мы грунтоўна спыніліся на гэтым пытаньні, бо тут крыніца ўсяго ня добрага. Адсюль у большай частцы і нацыянальная абмежаванасьць, і замойчваньне антымарксыцкіх тэз пра літаратуру і слабасьць самакрытыкі і слабая дасьведчанасьць кіраўнічых органаў і наогул не-яўрэйскіх таварышоў пра становішча ў яўсэкцыях. Гэтаму трэба пакласьці канец.

Тут закрануты асобныя пытаньні арганізацыйнага і грамадзка-політычнага характару, якія заслгоўваюць, на наш погляд, увагі пролетарскае грамадзкасьці і ўсесаюзнае нарады яўрэйскіх пролетарскіх пісьменьнікаў, якая мае быць у цэнтры ўвагі нарады, бязумоўна, павінны будучь стаяць агульна-політычныя пытаньні, звязаныя з эпохаю соцыялістычнай рэканструкцыі гаспадаркі, а таксама творчых пытаньні яўрэйскае літаратуры і пытаньні літаратурнае крытыкі.

Мы ўпэўнены, што пад кіраўніцтвам ВОАПП і рэспубліканскія АПП ў сваятле Ленінскага вучэньня, гэтай нарадзе ўдасца правільна вырашыць асноўныя пытаньні яўрэйскае пролетарскае літаратуры, якая зьяўляецца арганічнаю часткай пролетарскае літаратуры СССР. Нарада дасьць жорсткі адпор усім ухілістым і загібшчыкам у галіне літаратуры і пакладзе канец яшчэ ня зусім зьнішчаным традыцыям нацыянальнае адасобленасьці. Нарада павінна кончыцца сапраўдным консалідаваньнем камуністычных пролетарскіх сіл у яўрэйскай літаратуры на аснове прынцыповага марксысцка-ленінскага адзінства поглядаў.

БІБЛІОГРАФІЯ

—**Андрэй Александровіч.**—«Цені на сонцы». Поема. БДВ. Менск, 1930 г. Стар. 89, папна 55 кал.

У сучаснай беларускай літаратуры Андрэй Александровіч вядомы як поэта рэволюцыйных ідэй пролетарыяту, як пасыляр тэмпаў савецкага будаўніцтва, тэмпаў нашай сучаснасці.

Андрэй Александровіч шчыльна звязаны з нашай эпохай. Ён умее схвапіць характэрныя рысы нашай сучаснасці і паказаць іх чытачу ў мастацкай форме.

Яго поэма «Цені на сонцы», якая зьяўляецца сёмым зборнікам поэты, адбівае вельмі цікавую характэрную ў наш рэвалюцыйны перыяд рысу з грамадскага жыцця.

Поэма расчыняе перад савешкай грамадствам замаскаваны твар мінулых людзей, якія: «учора—генэрал-барона-сакратар, а сёння консултантам у савецкім урадзе...», якія праласцілі ў савецкі апарат выпадкова, будуючы сабе кар'еру:

«Сыярпа—
рэгістратар.

Затым—
дзелавод...

Дав-вай!

Кар'ера.

Поўны ход!»

якія ў час клясавых боёк: «было ён першы рынуўся на фронт, на абарону «Вдвойне неделимой». Але калі настала «доля перамен,—зьмяніўся час... Ды што зрабіць, прышлося пагадзіцца. Сёння ўжо, дэвіцца, ён додэнт!»

І такім чынам гэты «народзец» прабівае сабе кар'еру, усюды старасца паказаць сябе лісьлівым дабраком, кожнаму дагадзіць:

«дзе трэба—лі сьлёзы,
дзе трэба—падмаж
Помні свой лёзунг—
Падхалімаж».

Залезшы ў савецкую ўстанову, залезшы за катэдру ўніверсітэту, гэты «народзец» не без таго, каб «з сэрцам чулым» прашрытаць моцнае ўра, савецкі лёзунг. Ён умее сваім падхалімажам дасаванца да ўсялякіх умоў.

Ён знайпоў савецкі лёзунг:

— З сэрцам чулым
У нашым краі

Вас, таварышы, вітаю.

З нашых плеч зьліла гара.

Ура!

Таварышы.

Ур-р-ра!..»

Ён «вось так і чырвоным

Профэсарам стаў,

І роль камэртона

Марксызму узяў»...

Але-ж, калі гэты «народзец» пачынае лоб у лоб сустракаюцца з нашай рэальнасцю, з нашым савецкім будаўніцтвам, тады яскрава прасьвечваецца ўся фальш ягонага «марксызму» і ўся фальш ягонага «чуласьці», ягонага «ур-р-ра!..» Ён тады крычыць зусім другое:

«Паверце і мне, гэта толькі крык

І прывабны такі, як вясенні.

Ня веру я ў сілу савецкіх пазык.

Гэта толькі адно захалісьняне...»

Твар вось гэтых былых людзей—чы-
пушаў, ягодишчаў, падохалімаў, Андрэй
Александровіч эдзюеў, тымаз мастацкія
вобразы, паказаныя нашай грамадзясці.

У поэме яны паказаныя як акасыяныя-
лыя інэртныя асобы, якія нясуць савец-
каму будаўніцтву, не карысць, а шко-
ду, якія толькі дарэмна ядуць савешкі
хлеб і выбіраюць «калейкі дарогі». Ня-
ўмысля робяць растраты.

«Мы ўзводзім рыштаванні—
Прадоўняй іх ты шмат.
Але адно, як глянеш,—
Ці-ж мала ў нас растрат?
А колькі хлебаедаў
На карку ў нас сядзяць?»

Поэта ўпэўнены, што наша грамад-
зясць вывудзіць гэтых чынуш, падох-
лімаў, што ад вока «савецкае грамадзя-
сці схаваша цяжка».

«Чакай, гэрой, ты будзеш наш.

Таёмнасьць мы развяжам!..

О!.. гэта ты, падохалімаж,

Ці падохалім, як кажуць».

Так кажа поэта, эварачваючыся да
падохаліма. Ды і ўся поэма прасякнута
абурэннем да гэтых былых, шмат чужых
асоб.

Самы эпіграф, які ўзяў поэта з твораў
У. Маякоўскага да сваёй поэмы, харак-
тарызуе ўсю поэму, адпавядае яе асноў-
наму настрою. Поэта добра ведае.

Что это очень плохое дело.

«Смел-б

Революции захотела

Со счетов особых отделов
эту мелочь

Описать в ракеход».

Але пад час яшчэ нам прыходзіцца
выкарыстоўваць і гэту «мелочь», прыхо-

дзіцца трымаць, сочыць за ёй, у розных
савецкіх установах. Поэта гэта разу-
мее, бо,—

«Што-ж ты зробіш? Як бяз спэцаў
Аблысьціся? Пачакаем.

Опац як хлеб. Паря такая».

Але поэта добра разумее і тое, што
нам гэтых людзей трэба замяніць са-
праўднымі спэцамі, якія-б з энтузіяз-
мам ішлі:

Разылівалі

плаводзі

за—

Пяцігодку,—

У бой навалынічны

Партыя каліца.

Фабрыка—полк.

Цэх—уезд.

За крокам крок

— Паход!»

Каб працавала «крайна бесьпера-
пынная». Вялікую каштоўнасьць поэма
заслужоўвае і з мастацкага боку. У гэ-
тай поэме Александровіч паказаў сябе,
як сапраўднага мастака слова.

Некалькімі асобнымі рысамі, некалькі-
мі радкамі, словамі поэта падае цэлы
характар поўны твар тае ці іншай
асобы.

Паказваючы тое ці іншае аблічча, по-
эта ўмее выклікаць да свайго гэроя
адпаведныя адносіны. У гэтым праяў-
ляецца вялікая адольнасьць поэты
А. Александровіча, як мастака.

Можна ўпэўнена сказаць, што поэма
«Цні на сьпіцы» заважэ сабе масавага
чытача.

С. Куніцкі.

**Р. Мурашка.—Тысяча дзевяцьсот пяты
год, урыўні з роману «Сын», БДВ,
1930 год, 183 ст., цана 80 кап.**

Рэволюцыя 1905 г., гэта вялізарная ге-
раічная эпоха барацьбы расійскае рабо-
чае класы. зьяўляецца вельмі ўдзячнай
тэмай для нашых пролетарскіх пісь-
меньнікаў. У беларускай літаратуры мы
ня маем ніводнага мастацкага твору, у

якім рэволюцыя 1905 г. была-б асьвет-
лена з марксыска-ленінскага пункту
погляду, у той час, калі, напрыклад, у
ляўвайскай савецкай літаратуры мы маем
такія значныя творы, як «Пірс Ле-
жэрт»—Кушнірава, «Кроў»—Арыпальскага,
«Стрыжыныя браты»—Рабіна. «У Палес-
кай глушы» і «У глыбі Палесься» Якуба
Коласа маюць перадрэволюцыйныя
часы 1905 г.

Р. Мурашка даў нам новую кнігу «Сын» з эпохі рэвалюцыі 1905 г. на Беларусі. Гэта кніга заслугоўвае вялікай увагі ўсяго нашай літаратуры і, наогул, пролетарскай грамадзянскай. Гэта кніга патрабуе дасканалых вывучэнняў і часам свае адзінкі.

Рэцэнзуемая кніжка «1905 г.» зьяўляецца ўрыўкам з роману «Сын» і таму яна, бязумоўна, шя можа даць шматлікую, вычэрпваючую карціну рэвалюцыі 1905 г.

Але і гэты ўрыўкі гавораць аб тым, што аўтар сур'ёзна і мастацка правільна падыходзіць да выўважэння вельмі складаных праблем таго часу.

Мурашка сам не зьяўляецца ўдзельнікам рэвалюцыі 1905 г., ён піша на документах, на архіўных матэрыялах, можа на ўспамінах тых ці іншых удзельнікаў рэвалюцыі 1905 г. Тут, бязумоўна, аўтар мог бы ўпаўваць у схематызм, пратокалізм, мастацкія вобразы маглі-б быць нязвышнімі, «гісторычнымі», падуманымі, напісанымі, як Пляханаў кажа, «па дагмаце», але гэта не здарылася. Мы маем праўдзівы, мастацка-пэраканальна-глыбокі твор, удалы малюнак сацыяльных канфліктаў і рухалых сіл рэвалюцыі 1905 г., вялікае палатно клясавай рэвалюцыйнай барацьбы на Беларусі.

У «1905 г.» мы адчуваем, як ідзе балышавізму трыўкалі ў рабочыя масы, як балышавікі Ігнась, Аром, Майзель і іншыя загартаваліся, выкоўвалі ланіскія ідэі ў барацьбе з «Бундам», «соцыял-рэвалюцыянерамі». Дарэчы ўдала намалювана здрадніцкая, контррэвалюцыйная роля «Бунду».

Вось вельмі характэрны дэяльг намік сацыял-дэмакратамі (тагочасным балышавікам) і пасырорь нацыяналістычным бундаўцам.

Бундавец кажа:

— Вашы спачуванні яўрэйскаму рабочаю—словы адны. На справе вы нічога не зрабілі,—азваўся, парэшце пошас.

А сацыял-дэмакрат адказвае:

— Быццам у сацыял-дэмакратычнай партыі няма яўрэяў? Не забывайцеся: толькі сацыяльная пролетар-

ская рэвалюцыя вызваліць усе народнасці з-пад упіску аднае вялікадзяржаўнае нацыі.. (падкрэслена мною Н. К.).

А вось як рэвалюцыянер-балышавік разумее ролю ўзброенага паўстання:

— Паспрабуй. Наадварот, вось якраз цяпер разрывацца на шматкі не патрэбна, а біць цвёрда, ушэўнена ў адно месца, сьмялей трэба ўбіваць у галаву рабочым думку аб канечнай патрэбнасці ўзброенага паўстання і стварэння рэвалюцыйнага ўраду.

Некаторыя малпошкі (напрыклад, смерць маці Ігнася) узрушаюць сваёй мастацкай напружанасцю і сацыяльнай насычанасцю.

Фабула разгортваецца спакойна, узамалюсінны персонажаў (інтрыгі) пабудованы мастацка-праўдзівы і таму цікавыя, захапляюць, хочацца дачытаць да канца. Але гісторыя з рыжабародым Андрэем, які ў лесе бачыў, як Ігнась са сваёй баявой дружнай забіў поліцэйскіх, сцэна аб тым, як Андрэй так нечакана апавядае, што ён зьяўляецца балкам Ігнася, а апошні потым страляе ў Андрэя—усё гэта ня ўвязваецца арганічна з тэмай усяе аповесці, гучыць фальшыва, утварае ўражанне, быццам аўтар усё гэта выдумаў дзеля таго, каб яшчэ больш выпучыць гэроізм рэвалюцыйнасці Ігнася. Вось гэта «плады фантазіі», гэтае награмадзёнае непатрэбных падуманых здарэнняў толькі шкодзяць мастацкаму аформленню твору і пеуюць уражанне. Таксама, нам здаецца, аўтар праз меру захаляецца «гэроізмам» паліскай дачкі Ларысы. Нешта ня верыцца, каб яна сямраўды была такой. У рэвалюцыі 1905 г., мабыць, і былі такія адзінкі, але гэта выключэнне—«белая вярона», а мастак павінен шавань нам тыповае, характэрнае. Да-рэчы, аб «напекіх дочках» у беларускай літаратуры за апошні час пачалі вельмі многа пісаць (Скрыган).

Апісаныя прыроды ў некаторых месцах асабліва ўдалыя і знаходзяцца ў сугучнасці з усім зместам. «Сонца на захадзе, Чырвоная, як кроў, вылізае, як

прыгожая жанчына ў росвіце свае пекнаты. З-за крыху п'яных воблакаў паўноч яго выплюшчваюцца касыя праменьні. Чырвонымі талосамі сьцелюцца яны па дарозе, асвятляюць хмызняк на левым баку яе, змагаюцца бяз сілы з пільўімі зморкам. Але змаганьне дарэмнае. Гэта змаганьне слабое, вольгае з дужым. Ніз сонца зачыўся ўжо далёкім узгорачкам.

Вось-вось... Яшчэ толькі павялічшая частка агнёва-чырвоным сярком завісла на вяршы бязлітасна ўпартага ўзгорку. Глыбокія лагчыны, роў за дарогам і аягусты альховы хмызняк бяз змогі аддаліся пад уладу лічуцкаму зморку. Вось-вось... Хутка павялічкі чырвоны серпik зліліся ў бяздоўнай тлібіні за ўзгоркам, і зморк урачыста сьвяткаваць будзе сваю перамогу. Вось-вось... Але сонца не паддаецца...

У гэтым маляванні прыроды мы маем поўную карціну чорнай рэакцыі пасля 1905 году. Мэталары і параданьні Мурашкі няўдалыя, а некаторыя яшчэ зніжаюць мастацкасць вобразаў: «А жыццё ў Менску сапраўды бурліва і кіпела, як вада ў лавым катле» (ст. 31) альбо: «Гэта сэрца ў грудзях, як тыя конскія падковы, шалёна кацаціліся» (ст. 145).

Усім зьместам сваім, усёй сваёй унутраной дынамікай, усёй яскравасцю вобразаў рэволюцыйнагаў—Ігнася, Арона, Майзеля, Любы—кніга Мурашкі рэволюцыянізуе, палітычна заражае ў нашай цяперашняй барацьбе за сацыялістычнае будаўніцтва.

Дзея тача, каб ўразумець, як аўтару, які ня быў удзельнікам рэволюцыі 1905 г., удалося ў мастацкіх вобразах адбіць вялікую рэволюцыйную эпоху, мы лічым неабходным прывесці выштак з Пляханова:

«Художніку нет никакой надобности лично переживать мелкие подробности описываемых им событий. Он может «по догадке» вполне правильно воспроизвести много из них. Однако, если догадка

даёт художнику возможность верно воспроизвести мелкие подробности описываемых явлений, то она никогда не может заменить собою опыт там, где задача заключается в верном воспроизведении общего характера тех переживаний, которые выпадают на долю участников этих событий. Тут с одной догадкой уйдёшь недалеко. И тут, при недостатке опыта, позволю мне себя выезжать на «яркости красок». Поэтому, большой художник, не участвовавший в известных событиях, до некоторой степени может «догадываться» о том, что пережили их участники, если сам он испытал сходные переживания. Но это неоспоримое значение аналогии является только лишь свидетельством в пользу важности личного опыта. Возьмем хоть военные сцены, встречающиеся в сочинениях Л. Толстого. Многие и многие мелкие подробности этих сцен, наверно, описаны только «по догадке». Но общий характер переживаний их участников только потому и производит впечатление поразительной правдивости, что наш великий романист сам испытал подобные переживания». (Пляханов, т. XXIV, ст. 188—189).

Мурашка, як удзельнік прамадзянскай вайны, пасля рэволюцыі 1917 г. сам «испытал переживания, подобные» тым, якія перажывалі гэроі «1905 г.».

Трэба пагоўл сказаць, што нашым пісьменьнікам, большасць з якіх самі ўдзельнічалі ў Лютаўскай і Кастрычніскай рэволюцыях 1917 г. і прайшлі праз увесь агонь нашай прамадзянскай вайны, тэмы аб рэволюцыйных эпохах, у асабліваеці рэволюцыі 1905 г., павінны быць вельмі бліжымі і вельмі лажымі па апрацоўцы гэтакага матэрыялу, паколькі іх «асабісты вопыт», іх перажыванні «сходны» з перажываннямі тэроіў іншых рэволюцыйных эпох.

Але аб гэтым больш дасканалая трэба гаварыць пры крытычнай ацэнцы романа «Сын».

Н. Набаноў.

Александр Жаров. «Великое состязание». Темы социалистического соревнования. ГИЗ РСФСР. 1930 г. Стр. 60. Цена 30 коп.

Жарава добра ведаюць і ў нас на Беларусі.

Рабочы і студэнт, настаўнік і комсомолец ведаюць, чытаюць, а іныя раз і захапляюцца простымі і разам з тым хвалючымі радкамі таленавітага расійскага поэты.

Побач з Бязмясцкім, Святлювым, Маякоўскім і іншымі лепшымі песнярамі РСФСР Жараў заўжды адгукаецца на вострыя праблемы сучаснасці, даючы эмоцыянальна-поўныя, моцныя вершы, заклікаючы да змагання і перамог.

Гэты новыя зборнічак месціць у сабе спэцыяльна-падбраныя творы, афармленыя адпай вясёлай тэме—сочыялістычнаму спаборніцтву. Такіх твораў у зборніку «Великое состязание»—19.

Поэта добра ведае, што:

— «Задача трудная дала:

Работу

Перестроить планово.

Ее решает вся страна»

(«Фаб... бригада», стар. 37).

І таму бадзёра і пераконана ён та-ворыць:

— «Пусть сделает нас

Обновляющий труд

Достоинными нашего званья...

Мы сами растем

И заводы растут

В величественном состязании»

(«Великое состязание», стар. 23).

Наш час кіпіць чычуванай будоваю.
У заўзятых класавых бойках, праз на-пружанасць і ўпартасць, ідзе новая грамада.

— «За сталь, за медь,

Мосты, дороги, школы

Крутом кипит

Великая война,

И зажигает

Пламенем весельем

Весь мир

Преображенная страна»

(«Преображение», стар. 30-31).

Шмат якіх з вершаў Александра Жа-рава варта было-б перакласці на бела-рускую мову. Можна нашаму выдавецтву варта было-б паклапаціцца аб выданні анталогіі сучасных пролетарскіх моштаў братэрскай РСФСР наогул, уключыўшы туды і вершы з «Великого состязания».

БелЛПП'у трэба арганізаваць kolek-тыўнае выданне такога зніжачка твораў некалькіх сваіх сяброў, аб'яднаўшы іх тэматыкай спаборніцтва, як важнейшай, актуальнай праблемы творчага сёння.

Невялікі кошт такога зборнічка (30 ка-пеек) і ягоная «неабходнасць»—парука хуткага распаўсюджвання сярод пра-цоўных чытачоў.

«Великое состязание», калі выйдуць з яго шару крыху няўдалых агітак («За урожай», «Ты не вейся червиль ворон»), трэба разглядаць, як каштоўны і карыс-ны зборнічак.

Юр. Лявонны.

НАД ЧИМ ПРАЦУЮЦЬ БЕЛАППАЎЦЫ

♦ У Пятруса Броўкі выходзіць з друку ў Белдзяржвыдавецтва поэма «Прамога фактамі», прысьвячаная Х-годзьдзю вызвалення Беларусі ад беларускага ўрада.

♦ **Зіна Бандарына** друкуе ў Белдзяржвыдавецтва зборнік вершаў «Весна-павет» і рыхтуе да друку новы зборнік вершаў.

♦ **Сыцяпан Ліхадзіеўскі** падрыхтаваў да друку зборнік вершаў.

♦ **С. Шушкевіч** напісаў кніжку вершаў «Галілеі XX веку».

♦ Вышла з друку кніжка апавяданняў **Сымона Баранавых** «Злосьць». Выходзіць з друку асобнымі выданнямі яго дзве аповесці «Мешы» і «Зямля».

♦ **С. Фамін** працуе над поэмаю «Беларусь ударная».

♦ **З. Астапенка** піша вершаваную трылёгію «Героі поэмы».

♦ **М. Хведаровіч** рыхтуе да друку зборнік вершаў «Тэмпы-контрасты».

♦ Вышла ў выданні БДВ аповесць **М. Лынькова** «Апошні Звермядавец».

У БАБРУЙСКОЙ ФІЛІІ БЕЛАППУ

♦ Бабруйская філія БЕЛАППУ наладзіла выпуск рэгулярнага літаратурна-мастацкага альманаху ў акруговай радыё-газэце «Пролетарскі рупар».

♦ У лютым г.г. члены філіі правялі ў школах шэраг сходаў, якія былі прысьвячаныя трохмесячніку беларускай пролетарскай культуры.

♦ Цэнтральная Бабруйская бібліятэка наладзіла вечар-дыспут пра апавяданьне Хв. Шынклера «Ічэ».

♦ Член Студэнтскай літгрупы Яўхім Кохан піша поэму «Зямля паўстала».

♦ Член Асінавіцкае літгрупы К. Уласюк напісаў аповесць «На тэлеграфі», з жыцця чыгуначнікаў.

♦ **Б. Мікуліч** друкуе ў «Вясне» (літ. дадатак да Бабруйскай газэты «Комуніст») нататкі «Заўвагі рэцэнзэнта» пра творчасць Бабруйскага літаратурнага маладняка. Ім-жа напісана апавяданьне пад назвай «Удар».

♦ **Хвядос Шынклер** працуе над другой і трэцяй часткамі сваёй аповесці «Сонда пад тшаль». Вышла з друку асобным выданнем яго-ж апавяданьне «Стрэлачнік Мігай».

У ІНШЫХ АБ'ЯДНАННЯХ

♦ **М. Лужанін** выдае ў БДВ поэму «Неаплачаны рахунак». Поэма прысьвячана памяці 19 сьмерціх партызанаў.

♦ **С. Дарожны** піша поэму «Комісар» з эпохі ваеннага камунізму.

♦ **П. Глебін** піша поэму «Артыяна» пра партызанскі рух на Беларусі.

♦ **Т. Кляшторны** напісаў поэму «Заганаілілі палі». Поэма друкуецца на «Узвышшы» і выходзіць асобнаю кніжкаю.

♦ Вышла з друку кніжка вершаў **Т. Кляшторнага** «Ветразі».

♦ **А. Мрый** піша фантастычную аповесць.

♦ Вышла з друку кніжка эсэяў **В. Сташэўскага** «Па сонечным шляху».

УКРАЇНА

ПЛЕНУМ ВУСПП

У кінці мая місяця ў Харкаве адбыўся першы пленум ВУСПП'у.

Пленум прайшоў пад знакам падвядзення вынікаў у праробленай пролетарскімі пісьменнікамі Украіны працы, у падкрэсліванні шляхоў, якія забяспечваюць далейшае развіццё ўкраінскай рэвалюцыйнай літаратуры.

На пленуме адзначалася, што ВУСПП дасягнуў значных поспехаў і адыграў вялікую ролю ў справе кансолідацыі пролетарскіх пісьменнікаў на Украіне. У ВУСПП уступіла «Нова Генерацыя», і парог працаўнішоў у галіне крытыкі і інстытуту марксызму і інстытуту імя Шаўчэнкі.

У АДЭСКОЙ ФІЛІІ ВУСПП

У працягу апошняга часу Адэская філія ВУСПП, побач з масавай працай, паладзіла на рабочых клябах шэраг вечароў-выступленняў.

Надаўна ўсіх сяброў і студыйцаў ВУСПП'у прымацавалі да вытворчасці для культпрацы, сталай сувязі з працоўнымі масамі. Яны прымацаваны да найважнейшых прадпрыемстваў (плугавы завод ім. Кастрычнікавай рэвалюцыі, завод А. Марці, завод Леніна і г. д.).

Драматычны пісьменнік Ів. Мікітэнка скончыў п'есу «Кадры» з студэнцкага жыцця.

Гэтая п'еса прызначана для пастаноўкі ў вялікіх тэатрах. «Кадры» ўзяў для пастаноўкі Маскоўскі мастацкі тэатр.

Пастаноўка мяркуецца ў пачатку зімовага сезону.

У Адэсе ў красавіку г. г. вынаў першы нумар літаратурна-мастацкага і грамадзка-палітычнага часопісу-штомсячэўкі «Металёві дні». Часопіс рэдагуюць: Майстрэнка, Ів. Міколюк, В. Перонні, В. Педа і П. Самушін (Адэса, вул. Леніна, д. 16. Часопіс «Металёві дні»).

НОВЫЯ ОПЭРЫ І БАЛЕТЫ

Адэскі кампозытар О. Чышко працуе над операй «Яблучовый полон». Лібрэто оперы запэвердзіў мастацка-палітычны савет Адэскай дзяржаўнай оперы.

Аўтар оперы «Разлом», кампозытар Фіміліадзе працуе над балетам «Карманьола».

УКРАЇНСКІ ТЭАТР «ЖОВТЕНЬ» У ЛЕНІНГРАДЗЕ

Увосень г. г. у Ленінградзе ў памяшканні тэатру (Пасаж) пачынае сваю працу Дзяржаўны ўкраінскі тэатр «Жовтень».

Утварэнне ўкраінскага тэатру ў Ленінградзе мае вялікае значэнне для развіцця ўкраінскай савецкай культуры ў РСФОР.

Тэатр «Жовтень» будзе адначасна з паказаннем дасягненняў левага сэктару ўкраінскага тэатру вёсці амагалінае з «малоорсыйшчынай» і праявіма і пробнабуржуазнага ўплыву на тэатр.

ЮБІЛЕЙ ПРОФЭСОРА МІХ. ЖУКА

У чэрвені скончылася 35 год мастацкай і літаратурнай дзейнасці проф. Міхася Жука.

Міхась Іванаў Жук нарадзіўся ў беднай сям'і рабочага-маляра мястэчка Калівка (Таўрыда) ў 1883 годзе, адукацыю атрымаў у Кіеўскай школе М. Мураўка.

Першую выстаўку сваіх работ ён зрабіў у Кіеве ў 1904 г. і з таго часу набывае сабе славу тасць і надалей робіць выстаўку па ўсіх гарадах Украіны і за кордонам: Кракаве, Львове, Барліне.

Галоўная тэма—портрэт.

РЭЖЫСЭРСКА - КОНСУЛЬТАЦЫЙНАЕ БЮРО

Пры драматычнай сэкцыі УТОДІК пачала працу рэжысэрска-кансультацыйнае бюро. На чале яго стаіць рэжысэр «Вясёлага пролетарыя» Я. Д. Бортнік і рэжысэр тэатру «Молодар» С. К. Бандарчук. Рэжысэрска-кансультацыйнае бюро мае быць тым фільтрам, які адбірае лепшы рэпэртуарны матэрыял, што праходзіць праз УТОДІК. Бюро ідзе на-

сустрач драматургам, членам УЧОДІК, заслуховує їх п'єси і дає поради.

МАСТАКІ НА ПАСЕЇКАМПАНІ

Група харківських мастакоў, па ініцыятыве мастацкай арганізацыі АРМУ, выкладае ў журэйскага с.-г. колёніі і колгасы Запарожжа, Крыварожжа, Херсонскай і Адэскай адрог.

Мастакі, ня глядзячы на невялікі тэрмін (10—15 дзён) іх жыцця ў колгасах, зрабілі значную працу па аформленню насыпнагазет, выездных дружаных газет, плякатаў да пасеўкампаніі.

Выдавецкая арцель рэвалюцыйных пісьменьнікаў «Маса» выдае анталёгію ўкраінскай поэзіі; т. I, склалі В. Атамалюк, Д. Пелужнік, Ф. Якубоўскі. Вокладка і партрэты—проф. В. Крыжэўскага.

ДРУКУЮЦА НОВЫЯ ЗБОРНІКІ

В. Атамалюк—«Між мек і прат»—поэзіі. Д. Загул—«Механізм Верлібру». Ланс—«Насустрач сонцу»—поэзіі. Полторакі—«Модэля з Момблян»—фактаж. Терешчаню—«Оповіданьня» — поэзіі.

Літаратурныя партрэты (сэрыя крытычных парусаў): Загул Д.—«Павло Тытына», яго-ж—«Мікола Терешчаню; Коваленю—Петро Палт; Пятгайны Д.—«Александр Досвітний»; Савченко Я.—«Мікола Байан», яго-ж—«Олека Слісаренка», яго-ж—«Гею Шкурупій»; Шчупак С.—«Борыс Антоненю-Давидович»; Якубоўскі—«Степан Васільченко»; Якубоўскі—«Дмітро Загул».

ТВОРЫ ЎЛ. МАЯКОЎСКАГА НА ЎКРАЇНСКОЙ МОВЕ

«Кнігоспілка» пачынае выдаваць выбраныя творы Ўл. Маякоўскага ў ўкраінскім перакладзе. Выданне складаецца з трох тамоў.

Рэдагуе выданні Міхайло Семеню.

ВЕЧАР, АФЯРАВАНІ 50-ГАДОВАМУ ЮБІЛЕЮ АРМЯНСКАГА ПІСЬМЕНЬНІКА І ДРАМАТУРГА ШЫРВАНЗАДЭ.

18 красавіка г. г. армянская колёніа г. Харкаву адзначыла 50-ю гадавіну літаратурна-грамадзкай дзейнасці армян-

скага пісьменьніка і драматурга А. Шырванзадэ. Ён нарадзіўся ў 1838 г. у Шаміі ў сям'і саматужніка.

Ворагі ня далі яму магчымасці атрымаць вышэйшую адукацыю. Ён быў прымушаны зарабляць сабе на пражыццё; працаваў на цартавых промыслах і ў іншых установах.

У сваіх вядомых творах «Намус», «Нячыстая сіла» і інш. ён адбівае жыццё асяроддзям дробных рамеснікаў і мяшчан. У Баку ён напісаў роман «Хаос», дзе мастацкі падаў партрэты капіталістычных эксплуатацараў у час іх парадкавання.

КОНКУРС НА ПРОЕКТ ПОМНІКА ШАЎЧЭНКУ.

Харківскі АВК і гарадскі савет абвясцілі конкурс на праект помніка Т. Шаўчэнку. Тэрмін падачы праектаў вызначаны да 15 кастрычніка 1930 году.

З. С. Ф. С. Р.

ГРУЗІЯ

НОВАЕ ПРА ПОЭМУ «ШОЦІ КУСТАВЕЛІ».

Вядомы знаўца грузінскай літаратуры Паўло Ушгорэва склаў ня так даўно даклад пра свае новыя даследы над эпоэмаю XII стагоддзя «Шоці Куставелі», («Віцязь у тыгравай скуры»). Гэта поэма карыстаецца сусветнай вядомасцю, перакладзена на ўсе замежныя мовы і г. д. Даследы грунтоўна па экзоторы.

СЯРОД ПІСЬМЕНЬНІКАЎ ГРУЗІІ

Па дагавору паміж федэрацыйнай савецкай пісьменьнікаў Грузіі і прамысловай коопэрацыйнай пісьменьнікаў будуць выходзіць на месцах (Кахэтыя, Аджарыстан, Абхазія, Борчалю і інш.) саматужную прамысловасць Грузіі і асвятляць яе ў друку і мастацкай літаратуры.

ОПЭРА «ШОТА КУСТАВЕЛІ» ЗНОЎ НА СЦЭНЕ

Пасля вялікага пералынку зноў пачалі ставіць славетную оперу Д. Аракішвілі «Шота Куставелі». Гэта опера—адзін з першых вялікіх твораў, які па-

клаў пачатак (1919 г.) сур'ёзнаму напрамку ў грузінскім оперным мастацтве.

У новай пастаноўцы оперы перапраблена аўтарам і значна папярэна.

КОМПОЗИТОР Д. АРАКИШВІЛІ—НАРОДНЫ АРТЫСТЫ РЭСПУБЛІКІ

Першы дзень пастаноўкі «Шоты Кушавелі» прыпаў на дзень, афіяраваны святкаванню 30-годдзя музычнай дзейнасці яе аўтара—Д. Аракішвілі, якому надана годнасць народнага артыста рэспублікі за працу ў музыцы, педагогічную і грамадскую.

РСФСР

◆ Пры ВОКП арганізавана драмска-цэя. У оргбюро гэтае свецы ўвайшлі Завалішын, Лунін, Чыжэўскі.

◆ Вышлі новыя творы членаў ВОКП—Васільева «В гору, под гору», Ляскоўскага «Бродяга», Юрына «Гайдацны». Яравога «Жизнь цветет».

◆ А. С. Пясычохін друкуе кнігу вершаў «Когда растут льды».

◆ Выходзіць з друку поэма Нязлюбінна «Табу».

◆ Выходзіць асобным выданнем апавесць І. Нікіціна «Прыжок в неизвестное».

◆ Друкуецца кніга Чапыгіна «Жизнь моя».

◆ О. Бескин друкуе кнігу прытчкі—«Россияне».

◆ Мялюкская рыхтуе да друку новы зборнік вершаў.

◆ Туманаў друкуе новы зборнік вершаў.

◆ Выходзіць з друку кніга П. Журылы «Молодость».

◆ Друкуецца апавесць Н. Брыкіна «Завоеватели».

◆ Н. Аляксееў піша п'есу «Коммунист» пра калектывізацыю ў Сібіры.

◆ Коцелаў выдае кніжку аповяданняў і апавесцяў «Черное золото». Зараз ён скончыў роман «Новые поля» і працуе над апавесцю «Осветлая кровь».

◆ Міх. Нікіцін скончыў апавесць «Суданский перр» з жыцця сібірскае правінцыі.

◆ Пермацін піша для Сібеаўкіно сцэнары паводле свайго роману «Капкан».

◆ Чашарын выдаў кнігу дзіцячых нарысаў пра саўчас «Гігант»—«4 дня на автомобиле».

КРЫМСКАЯ АУТ. ССР.

Пры Дзяржаўнае Крыму створана бюро навукова-даследчых работ.

У ліпені ў Крым прыязджае група дэлегатаў склікання ў СССР сусветнага конгрэсу глебазнаўцаў. Наржом земляробства ў сувязі з гэтым спецыяльна арганізавана выстаўку крымскіх глеб. НКЗ узяў на сябе абавязак спаткання дэлегатаў.

ДАЛЕКІ САВЕЦКІ УСХОД

ДА ОРГАНИЗАЦИИ ВЯЛІКАЙ ПАЎНОЧНАЙ ЭКСКУРСІІ

Ціхаакеанскі камітэт Акадэміі Навук у бліжэйшы час мяркуе арганізаваць навуковую экспедыцыю на Камчатку.

Плян працы прадугледжвае вывучэнне Камчаткае паўвыспы і паўночных раёнаў, Андыйскага, Пенжынскага, Карагінскага і Чукоўскага.

На працягу 5-ці год на экспедыцыю прадугледжана адпусціць 2.800.000 руб.

Праца гэтай экспедыцыі мае вялікае значэнне і ў гаспадарчых адносінах.

ДЗІЦЯЧАЯ ОПЭРА

У Уладзівастоку першы раз арганізавана дзіцячая опера з 30 асоб, кожнаму артысту ад 8 да 15 год.

Ідэя стварэння оперы належыць музычнай школе. Першыя пастаноўкі дзіцячых опер адбыліся ў лютым на плячах гораду.

ЗАМЕЖНАЯ ХРОНІКА

АМЭРЫКА

◆ Амэрыканская біяграфічная энцыклэпедыя—вышаў 1-ы і 2-і том амэрыканскай біяграфічнай энцыклэпедыі пад рэдакцыяй Аміена Джонстона, проф. універсітэту ў Гальфе. Энцыклэпедыя будзе мець 20 тамоў.

◆ Конкурс на найлепшы пераклад.—Амэрыканскі вядомы літаратурны часопіс «Horpers» склаў новы конкурс, які дае

2500 долятраў за найлепшы пераклад на ангельскую мову нямецкай аповесці або жыццяпісу.

Гэты часопіс перад гэтым прызначыў дзеве дзесяткаў у 10.000 дол. за найлепшую амэрыканскую аповесць і 5.000 дол. за найлепшую ангельскую аповесць.

♦ **Найвыдатнейшы роман.**— Вялічэзнаю шадзеяю ў амэрыканскай літаратуры за апошнія месяцы адзначаюць роман Эрнэста Кімінгсва «Далоў зброю».

БАЎГАРЫЯ

♦ **Новы літаратурны часопіс.**— Нядаўна ў Софіі пачала выходзіць новая літаратурная газета «Р. Л. Ф.» (Рабочы літаратурны фронт). Першы нумар газеты конфіскаваны, рэдактар прыцягнуты да судовай адказнасці на падставе фашызцкага закону аб ахове дзяржавы.

У сваім закліку да супрацоўнікаў Р. Л. Ф. рэдакцыя заяўляе, што газета з'яўляецца дзіціннем эпохі ўздыму рабочае класы Баўгарыі і будзе ўжываць усе спосабы, каб газета стала правадыром у культурным руху рабочае класы, што ня будзе друкаваць твораў тых аўтараў, якія будучы супрацоўнічаць у буржуазных выданнях.

У спецыяльнай старонцы пра культурнае будаўніцтва ў СССР газета наведвае пра адчыненне радыё-станцыі ў СССР.

ГІСПАНІЯ

♦ **3 літаратурнай сучаснасці.**—З новых кніг, што выйшлі ў свят апошніх месяцамі, заслугоўваюць увагі новыя творы пісьменьнікаў Ізідара Асэвэда, Дзіаса Фэрнандэса, Хоакіма Ардэрыўса.

♦ **Ізідар Асэвэда**—вядомы рэволюцыйны пісьменьнік, што заўжды вядзе барацьбу за рабочую справу, выпусціў новую кнігу «Краты»—роман з жыцця кашальнікаў. Дарэчы, аўтар доўга жыў у кашальніках Аўстрыі, быў ізраўніком кашальнікаў, дапамагаючы іхняму класнаму выхаванню з трыбуны, або праз часопіс. «Краты»—цудоўны твор пролетарскай літаратуры з персанажамі глыбокалюдзкімі, з рэальнымі фактамі.

♦ **Дзіас Фэрднандэс**, аўтар «El bloc», што паказаў яго два гады таму на-

зад шырокай гішпанскай публіцы, пісьменьнікам, выдаў вялікі цікавы роман «La Venus Mescalica». Гэты роман напісаны з мадрыцкага жыцця. Дзея пачынаецца ў Мадрыцкай турме і канчаецца ў Лісабоне, у высылцы.

♦ **Хоакім Ардэрыўс**, малады аўтар 9 кніжак, што далі яму імя бліскучага пісьменьніка, поўнага сілы, сарказму на жыццё, даў зараз новы роман «Justo el Evangelico». Гэта—найлепшы твор аўтара, наймацнейшы і найбольш характэрны з усіх яго твораў. У Ардэрыўса свой асабісты стыль, арыгінальны, цвярозны, саркастычны.

♦ **Дон Ніхот** гэбрэйская мова. Нядаўна выданы славыты твор Сэрвантэса «Дон Кіхот» гэбрэйскаю моваю. Мэта гэтага твору—папырыць гішпанскую мову між напіскамі гішпанскіх аўтараў, якія ня ведаюць лацінскае мовы. Гэты твор рассяляюць усім, хто хоча яго чытаць, дармова.

♦ **Т-ва «Найлепшая месячная кніжка».** З таварыства гішпанска-амэрыканскіх народных бібліотэк утварылі новае таварыства «Найлепшая штомесячная кніжка». На чале таварыства стаіць бюро, што складаецца з выдатнейшых гішпанскіх пісьменьнікаў. Бюро мае заданьне выбіраць штомесячна найлепшую з нова выданных кніжак і рассялаць іх сваім членам з 40% зніжка.

ІТАЛІЯ

♦ **Выданьне твораў Галілея.**—У Флэрэнцыі выйдзе поўны зборнік твораў Галілея ў 20 тамох; першыя 8—навуковыя працы і полеміка, а рэшта 12—літаратурныя творы.

♦ **Новыя літаратурныя часопісы.** З новых часопісаў, што пачалі выходзіць, варты адзначыць такія: «Convivint»—літаратурна-крытычны часопіс. Супрацоўнічаюць у ім Стэфані, Рагаціні і Бэкар. Рэдагуе Караль Кальватэр. Выходзіць у Рыме.

♦ **Па выдавецтвах.** Сярод новых выданняў выдавецтва братаў Трэрес зьяўляюць на сябе ўвагу такія кніжкі: Лірычная драма Сам Бенэлі «Орфей і Прозэпіна» (гэтая драма карыстаецца

впливним посьпехам), «Усебіхаецца сонца»—роман Біянкі і «Сонні у гнязьдзе»—Мая.

◆ **Кніжны гандаль Італіі.**—Будаўнічы сезон у Італіі надзвычайна рознастайны. Італьянскія газэты даюць багаты месца на траціі старонцы абгаварэнню і крытыцы літаратуры. Крытыкі адзначаюць адеутнасць у чытача цікавасці да сваё літаратуры і аддаюць вялікую ўвагу славінскай літаратуры.

Супроць гэтай літаратуры выступае фашыстаўская пэвура. Яна знаходзіць, што расейскія клясыкі, якія перакладаюцца за кардонам, перастага звязку з дзяржаўнаю дзейнасцю ця маюць, але ўсё-ж яны сцвярджаюць прапаганде расейскага рэвалюцыйнага руху.

НЯМЕЧЧЫНА

◆ **Літаратурныя навіны. Анталёгія наймалодшых прозаікаў.** Маладыя нямецкія аўтары—Эрых Эмбэрмаер, Клаўс Ман і Ганц Розэнкранц узяліся за выданне прозы наймалодшых прозаікаў Нямецчыны, да якіх належалі і самі. Цікава адзначыць, што, складаючы анталёгію, яны не змясцілі ніводнага свайго твору, а абмежаваліся толькі крытыкай. У матэрыялу ад 4000 аўтараў яны для анталёгіі выбралі толькі 13 аўтараў, адзначаючы, што гэтыя 13 імён з'яўляюцца вяртунямі зўтрашняй літаратуры.

◆ Вядомы пісьменьнік Юзэф Рот, аўтар рэвалюцыйных романаў «Отэль Савай» і «Бунт», выдаў новы роман «Справа і зьлева», які выкрывае сьветапогляд сучаснай нямецкай інтэлігенцыі.

◆ **Пролетарскі Пісьменьнік Т. Пліўе,** у мінулым матрос, што ня так даўно выпусціў у сьвет вялікі свой роман «Кулі кайзера», выдаў зборнік новэль з жыцця матросаў пад назвай «12 матросаў і капітан».

◆ Яксьці нямецкі пісьменьнік, што хаваецца пад псеўдонімам Якіль-Марыус-Рэмарк, пародыруючы вядомы роман Эрыха-Марыя-Рэмарка, напісаў роман «Пад Трояю бяз зьмен». Роман карыкатурна адбівае падзеі траянскай вайны.

◆ **Новае міжнароднае таварыства.**—Надаўна ў Лейпцыгу заснавалася між-

народнае таварыства для студыі пісьма і кнігі. У таварыстве прадастаўлены Паўночна-Амерыканскія Злучаныя Штаты, Чэх-Славаччына, Данія, Італія, Югаславія, Нямецчына, Голяндыя, Аўстрыя і Саюз Савецкіх Соцыялістычных Рэспублік. На чале таварыства проф. Шрама.

ПОРТУГАЛІЯ

◆ У апошнія месяцы з найбольш выдатных новых португальскіх выданняў можна азначыць такія:

«Португальскія легенды» Роха Марцінса, пісьменьніка-журналіста, гісторыка. Ягонь твор цікавы тым, што ў аснове мае сапраўдныя факты, узятыя з гісторыі Португаліі. Надае ён іх у форме новэль.

«Эмігранты»—твор маладога новэліста Фэрэйра Дэкастра. Гэты твор выклікаў вялікую полеміку таму, што ён слабеіны за напярэднія творы гэтага пісьменьніка і з заанада вузкімі нацыянальнымі поглядамі.

Добры роман напісаў Карлос Сальвагэр—«Райская птушка». Гэта найлепшы твор, які можна адзначыць за апошні час.

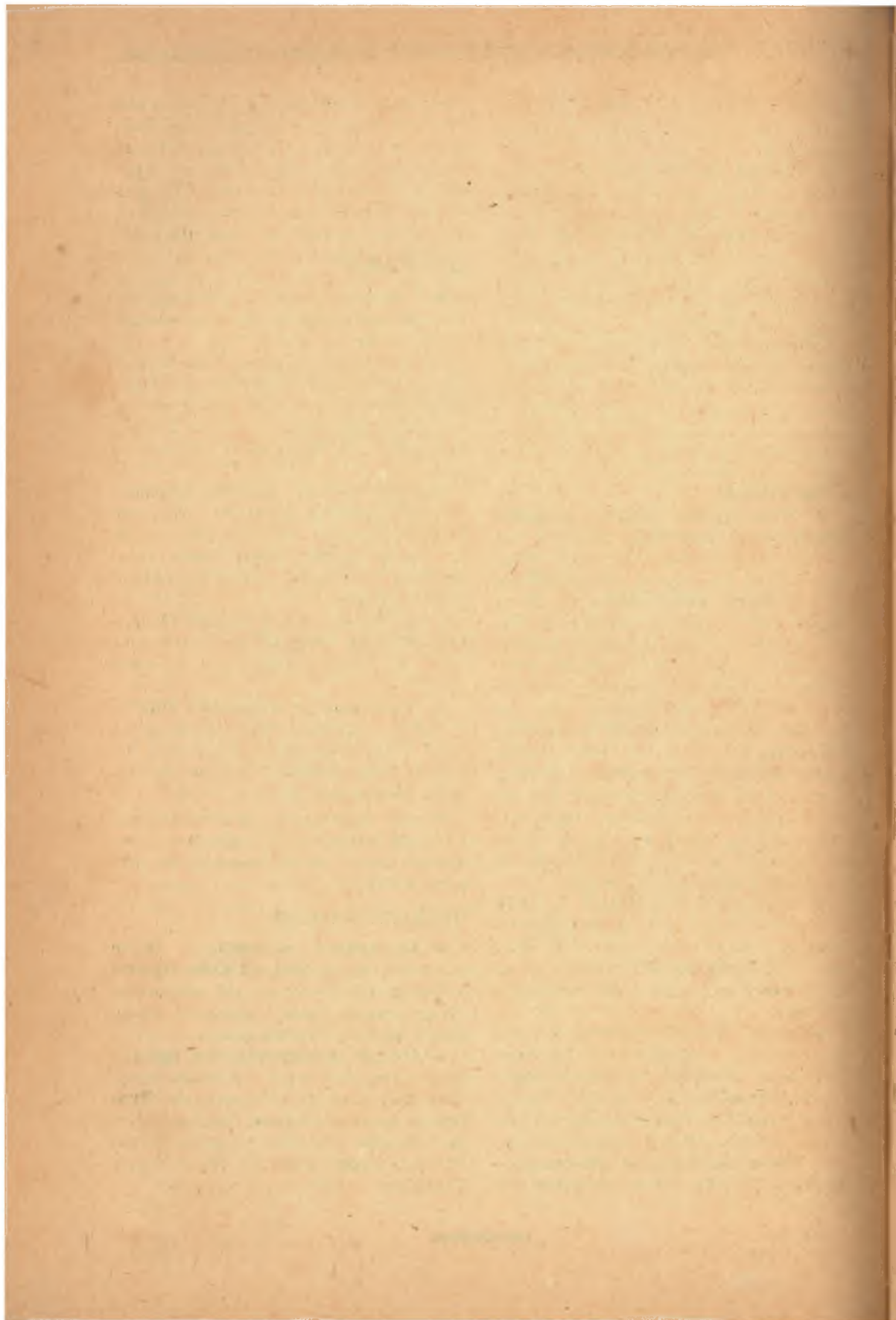
◆ **Цікавасць да літаратуры СССР.**—У Порто з мінулага году выходзіць часопіс «Claridade», орган радыкальна настраенай інтэлігенцыі; рэдагуе яго вядомы пісьменьнік Карлос Бостон.

Часопіс намагаецца арганізаваць вакол сябе выдатных пісьменьнікаў і выцяляе вялікую зацікаўленасць да літаратуры СССР.

ЧЭХА-СЛАВАЧЧЫНА

◆ **Пролетарскі тыднёвік.**—У Празе выходзіць пад рэдакцыяй Юлія Фучыка тыднёвік «Творчасць», які афіраваны літаратуры, політыкі і мастацтвау. Плянформа часопісу—пролетарская.

◆ **Наступ на камуністычную прэсу.**—Ажаль усе рэдактары цэнтральнага органу кампартыі Чэх-Славаччыны «Рудэ Право» сядзяць у турме. Сядзяць у турме таксама адказны рэдактар «Рудэ Вячэрні» Урбс і рэпарцёр «Рудэ Право» Карафіят.

ПАДПІСВАЙЦЕСЯ на 1930 г.

НА ШТОМЕСЯЧНУЮ
ЛІТАТУРНА-МАСТАЦКУЮ.
ГРАМАДЗКА - ПОЛІТЫЧНУЮ
ЧАСОПІСЬ

„МАЛАДНЯК“

8-мы ГОД ВЫДАННЯ

Орган Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Пісьменьнікаў

ПАТРАБУЙЦЕ

ва ўсіх кнігарнях
Белдзяржвыдавецтва,
у коопэрацыйных кра-
мах Белкоопсаюзу, ва
ўсіх газэтных кіёсках

І ЧЫТАЙЦЕ

„МАЛАДНЯК“

Цана асобнага нумару
40 кап.

„МАЛАДНЯК“

„МАЛАДНЯК“

„МАЛАДНЯК“

„МАЛАДНЯК“

„МАЛАДНЯК“

У „МАЛАДНЯКУ“

У ЧАСОПІСІ

зьяўляецца баявой часопісцю ў барацьбе за пролетар-скую літаратуру.

на сваіх старонках будзе і надалей рашуча праводзіць цвёрдую пролетарскую лінію ў галіне літаратуры, рашуча змагацца са ўсялякімі хістаньнямі і ўхіламі, са шкоднымі тэндэнцыямі і варожымі праявамі ў літаратуры.

у 1930 годзе дасьць сваім падпісчыкам лепшыя ўзоры пролетарскай літаратуры (романы, апавесці, апавяданні, поэмы, вершы, драматычныя творы).

у 1930 годзе зьмяшчае шэраг артыкулаў па пытаннях пролетарскага мастацтва і творчых дасягненьняў беларускай пролетарскай літаратуры, а таксама літаратуры братніх рэспублік.

будзе даваць аддзел сатыры і гумару (шаржы, пародыі, літаратурныя гумарэскі і фэльетоны).

будзе давацца багаты аддзел бібліяграфіі і хронікі культурнага жыцця як БССР, гэтак і іншых рэспублік.

у часопісі бяруць удзел лепшыя сілы пролетарскай літаратуры і марксыскай крытыкі

У 1930 ГОДЗЕ Ў СКЛАД СУПРАЦОЎНІКАЎ УВАХОДЗЯЦЬ:

Александровіч А., Аляхновіч М., Астапенка З., Аршавскі Б., Бандарына З., Барашка Із., Баранаў С., Бобрык Я., Броўка П., Будзінекі С., Бузук П. проф., Бухаркін У., Бялуза І., Быкавец М. (Харкаў), Бяндэ Л., Вазьмены Я., Ванасюскі, Вечар А., Васілевіч Я., Васілеўскі Д., Вішнеўская П., Галавач П., Гародня А., Гарэцкі М., Гаўрук Ю., Губарэвіч К., Гурло А., Гурскі І., Дунец, Друскоўскі. Дыла Я., Ефімаў Н. проф. (Смаленск), Жылуновіч З. (Ц. Гартны), Заборжыцкі С., Звонак А., Івашын Я., Ігнатоўскі У.с. проф., Каваль В., Калакоцін О., Карак Ул. (Харкаў), Каспяровіч М., Коваленко Б. (Кіёў), Колас Я., Кузік І. (Харкаў), Кунала Я., Кучар Ал., Лімапоўскі Я., Ліхадзеўскі С., Лынькоў М., Лявонны Ю., Мазуркевіч Я., Маракоў В., Масенко Т. (Харкаў), Мікітэчка І. (Харкаў), Мікуліч Б., Моркаўка А., Мурлішка Р., Пекрашэвіч Ал., Пікаловіч М., Нёманскі Я., Палаўнік І., Пракунас А. Вр. (Масква), Прыбыткоўскі У., Пфляўмбаў Е., Салагуб А., Селіванаўскі А. (Масква), Скрыган (Відук Я.), Сутырын В. (Масква), Сташэўскі В., Сянькевіч А., Сянкевал Я., Таўбін Ю., Траецкі А., Туміловіч Я., Усэнка П. (Харкаў), Фамін С., Хадыка Ул., Хадкевіч Т., Харык І., Хведаровіч М., Хурсік С., Чарот М., Чарвякоў Ал., Шушкевіч С., Шчакаціхін М. ды інш.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

на год	на 6 м.	на 3 м.	на 1 м.
3 руб.	1 р. 60 к.	90 кап.	30 кап.

Кожная партыйная і комсамольская ячэйка, клубная бібліятэка, чырвоны хуток фабрыч і заводу, народом, хата-чытальня, школа, літгурток—павінны выпісаць часопісь „МАЛАДНЯК“.

Работы, селянін, настаўнік, студэнт, кожны, хто цікавіцца пытаннямі літаратуры і мастацтва, выпісвайце і чытайце часопісь „МАЛАДНЯК“.

У 1930 годзе часопісь будзе выходзіць рэгулярна кожны месяц на 10 аркушах.

Падпіска прымаецца: ва ўсіх паштовых аддзяленьнях, агенцтвах, ва ўсіх кнігарнях Белдзяржвыдавецтва, усеі аддзяленьнямі „Правда“ і спецыяльнымі ўпаўнаважал. Выд. „Чырвоная Зьмена“.

Падпіску можна пасылаць у Выд-ва „Чырвоная Зьмена“ па адрасу: Менск, Комсамольская, 25, альбо непасрэдна на адрас рэдакцыі: Менск, Савецкая, 68, „Дом пісьменьніка“, рэдакцыі „Маладняк“—тэл. № 877.